

ISSN: 2310-9734

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ФІНАНСИ, ОБЛІК І АУДИТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2016, випуск 1 (27)

Заснований 2003 р.

Виходить двічі на рік

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

1905 **KHEU**
КИЇВ 2016

Фінанси, облік і аудит / Finance, accounting and audit / Finansi, oblik i audit

Збірник наукових праць.
Засновано у 2003 році.
Періодичність: 2 рази на рік.
Мова видання: українська.

Засновник і видавець:
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Зареєстровано в Державному комітеті інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 7219 від 17.04.2003 р.

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки (перереєстрація згідно наказу МОН України № 528 від 12.05.2015 р.)

Зареєстровано в міжнародній наукометричній базі
Ulrich's Periodicals Directory (Ulrichsweb)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою КНЕУ. Протокол № 10 від 26 квітня 2016 р.

Повне або часткове відтворення в пресі або розповсюдження іншими способами матеріалів збірника без згоди видавця заборонено. Передрук і переклади дозволяються лише за згодою редакції. У разі передруку посилання на «Фінанси, облік і аудит» обов'язкове. Автори дали дозвіл на публікацію анотацій та/або повних текстів статей у наукометричних базах даних та в мережі Інтернет на умовах, визначених редакцією, та з метою використання результатів у навчанні та наукових дослідженнях.

Всі статті обов'язково проходять зовнішнє рецензування та рецензування членами редакційної колегії збірника. Порядок передачі статей до друку визначено на інтернет-сторінці видання. Редакція може не поділяти точки зору авторів статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція не несе відповідальності за шкоду, що може бути завдана в результаті використання, невикористання або неналежного використання інформації, що міститься у даному виданні.

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор:

Федосов Віктор Михайлович, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедри фінансів КНЕУ (Україна):
fed_vt@ukr.net

Заступник головного редактора:

Кіндрацька Любомира Максимівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу КНЕУ (Україна): *kokbu@kneu.edu.ua*

Відповідальний секретар:

Нікітін Андрій Валерійович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності КНЕУ (Україна): *avnikitin@ukr.net*

Редактор англomовних текстів:

Гладченко Лідія Петрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, КНЕУ (Україна): *l_gladchenko@kneu.edu.ua*

Члени редакційної колегії:

Алексєєнко Максим Дмитрович, д-р екон. наук, професор, проф. кафедри банківської справи КНЕУ (Україна): *invest038@ukr.net*

Аржєвітін Станіслав Михайлович, д-р екон. наук, професор, зав. кафедри банківської справи КНЕУ (Україна): *s.arzhevitin@mail.ru*

Бондар Микола Іванович, д-р екон. наук, професор, зав. каф. обліку підприємницької діяльності КНЕУ (Україна): *nibondar@mail.ru*

Гаманкова Ольга Олексіївна, д-р екон. наук, професор, зав. каф. страхування КНЕУ (Україна): *gamankova@ukr.net*

Кузьмінська Ольга Едуардівна, канд. екон. наук, доцент, проф. каф. обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу КНЕУ (Україна): *kuzminska@i.ua*

Кузьмінський Юрій Анатолійович, д-р екон. наук, професор, зав. каф. бухгалтерського обліку КНЕУ (Україна): *oefkuzminskiy@ukr.net*

Майорова Тетяна Володимирівна, д-р екон. наук, професор, зав. каф. інвестиційної діяльності КНЕУ (Україна): *mayorova@kneu.edu.ua*

Мороз Анатолій Миколайович, д-р екон. наук, професор, професор-консультант кафедри банківської справи КНЕУ (Україна): *kbs@kneu.edu.ua*

Опарін Валерій Михайлович, д-р екон. наук, професор, проф. кафедри фінансів КНЕУ (Україна): *oparin_kneu@ukr.net*

Петрик Олена Анатоліївна, д-р екон. наук, професор, зав. каф. аудиту КНЕУ (Україна): *auditlena@ukr.net*

Примостка Людмила Олександрівна, д-р екон. наук, професор, зав. каф. менеджменту банківської діяльності КНЕУ (Україна): *prim@kneu.kiev.ua*

Проскура Катерина Петрівна, д-р екон. наук, професор, проф. каф. аудиту КНЕУ (Україна): *katarinam@ukr.net*

Свірко Світлана Володимирівна, д-р екон. наук, професор, проф. каф. обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу КНЕУ (Україна): sv3@ukr.net

Терещенко Олег Олександрович д-р екон. наук, професор, зав. каф. корпоративних фінансів і контролінгу КНЕУ (Україна): tereshchenko@kneu.edu.ua

Хлівний Володимир Кирилович, канд. екон. наук, професор, декан фінансово-економічного факультету КНЕУ (Україна): kneu_fef@ukr.net

Андреас Кнорр (Andreas Knorr) — проф., д-р, завідувач кафедри політекономії, економічної та транспортної політики Німецького університету управлінських наук, м. Шпеер (Deutschen Universität für Verwaltungswissenschaften Speyer), ФРН (Bundesrepublik Deutschland): knorr@uni-speyer.de

Іоанна Кочар (Joanna Koczar), д-р економіки, доцент, ад'юнкт кафедри теорії бухгалтерського обліку та економічного аналізу Вроцлавського економічного університету, м. Вроцлав (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu), Республіка Польща (Rzeczpospolita Polska): joanna.koczar@ue.wroc.pl

Андре В. Хайнеманн (André W. Heinemann), проф., д-р, професор державних та регіональних фінансових відносин економічного факультету Університету м. Бремен (Universität Bremen), ФРН (Bundesrepublik Deutschland): andre.heinemann@uni-bremen.de

Адреса редакційної колегії:

03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1,

Державний вищий навчальний заклад

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,

тел. +38–(044)–456–98–15

e-mail: faa@kneu.edu.ua

сайт: <http://faa.kneu.edu.ua/>

Художник обкладинки *Т. Зябліцева*

Коректор *О. Щербак*

Верстка *Н. Пінчук*

Підп. до друку 21.06.2016. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.

Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 15,34.

Обл.-вид. арк. 17,46. Наклад 100 пр. Зам. 16-5194.

Державний вищий навчальний заклад

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Тел./факс: (044) 537-61-41; тел.: (044) 537-61-44

E-mail: publish@kneu.kiev.ua

ЗМІСТ

Розділ I. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Алексєенко М.Д.</i> Практика залучення фінансовими посередниками заощаджень населення	9
<i>Алексєєва Н.І.</i> Управління державним боргом: досвід Франції	20
<i>Бенч Л.Я.</i> Боргові інструменти фінансування видатків держави: теорія та практика.	35
<i>Корнєєв В.В., Нікітін А.В.</i> Банки розвитку і перспективи відновлення кредитування економіки.	47
<i>Примостка Л.О.</i> Довіра до банків: формування та відновлення	65
<i>Радзівєвська В.М., Сєлютіна А.С.</i> Інвестиційна діяльність пенсійних фондів в Україні та країнах центральної та Східної Європи	79
<i>Смірнова О.О.</i> Сучасний досвід кредитування житлового будівництва в Україні.	96
<i>Степанюк Н.І.</i> Бюджетне фінансування: принципи, форми, методи та шляхи вдосконалення	107
<i>Тимченко О.М., Сибірянська Ю.В.</i> Альтернативна модель податкової системи України	120
<i>Шуплат О.М.</i> Інвестиційна діяльність підприємств сфери туризму: питання теорії та практики.	134
<i>Щєглюк М.С.</i> Підвищення прозорості національного банку України як важливий фактор забезпечення стабільності банківської системи	149
<i>Ярова А.В.</i> Роздрібні послуги в діяльності банків	164

Розділ II. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>Бєзвєрхий К.В.</i> Власний капітал у консолідованій фінансовій звітності: теорія і практика.	174
<i>Бочуля Т.В.</i> Організація ефективного контролю в системі управління підприємством	191

<i>Герасимович І.А.</i> Контроль у системі фінансового інжинірингу операційної діяльності підприємства	206
<i>Коритник Л.П., Клименко О.В.</i> Запаси бюджетних установ: новації облікової теорії та практики.	219
<i>Лондаренко О.О.</i> Управління витратами в державних науково-дослідних установах: контрольний аспект.	234
<i>Свірко С.В.</i> Передумови виникнення фінансового та управлінського обліку в бюджетних установах України	244

CONTENTS

Part I. MONEY, FINANCES AND CREDIT

<i>Alekseyenko M.</i> The activities of financial intermediaries on accumulation of household savings	9
<i>Aleksieieva N.</i> Public debt management: the experience of France	20
<i>Bench L.</i> Debt financing of state expenditures: theory and practice	35
<i>Korneev V., Nikitin A.</i> Development banks and prospects for reactivation of national economy lending	47
<i>Prymostka L.</i> Confidence in banks: formation and recovery	65
<i>Radziievska V., Seliutina A.</i> The investment activities of pension funds in Ukraine and the countries of Central and Eastern Europe	79
<i>Smirnova O.</i> The contemporary experience of housing lending in Ukraine	96
<i>Stepaniuk N.</i> Budget funding: principles, methods and ways of improvement	107
<i>Tymchenko O., Sybirianska Yu.</i> Alternative model of Ukraine tax system	120
<i>Shuplat E.</i> Investment activity of tourism enterprises: theory and practice	134
<i>Shchegliuk M.</i> Enhancing transparency of the National Bank of Ukraine as an important factor of ensuring the banking system stability	149
<i>Yarova A.</i> Retail banking services	164

Part II. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

<i>Bezverkhyi K.</i> Equity capital in the consolidated financial statements: theory and practice	174
<i>Bochulia T.</i> Organization of effective control in enterprise management system	191
<i>Gerasimovsch I.</i> Control in the system of financial engineering in enterprise's operating activity	206

Korytnyk L., Klymenko O. Inventories in budget institutions:
innovations of accounting theory and practice 219

Londarenko O. Cost management in public research organizations:
control aspect 234

Svirko S. Background of financial and management accounting in
budget institutions in Ukraine 244

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.722

Алексеевко Максим Дмитрович,
д.е.н., проф., професор кафедри банківської справи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, пр-т Перемоги 54/1)
e-mail: invest038@ukr.net

ПРАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОСЕРЕДНИКАМИ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено практику залучення фінансовими посередниками грошових заощаджень населення. Проаналізовано вплив банківських депозитів на процес мобілізації заощаджень населення. Значення добре розвиненої пенсійної системи полягає не тільки у пенсійному забезпеченні, але й в акумуляції великого обсягу заощаджень для перетворення їх на інвестиції. Мобілізацією заощаджень займаються також інститути спільного інвестування. У цьому сенсі недержавні пенсійні фонди та інвестиційні фонди важливі учасники мобілізації заощаджень населення. Діяльність недержавних пенсійних фондів та інвестиційних фондів, їх вплив на економічні процеси не можна оцінити однозначно. Оцінено існуючу практику мобілізації грошових заощаджень через накопичувальне страхування життя. Основні положення і висновки статті можуть бути використані для розробки практичних заходів зі вдосконалення процесу мобілізації заощаджень у сфері діяльності фінансових посередників.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банк, заощадження, заощадження населення, мобілізація заощаджень, депозити населення, інвестиційний фонд, пенсійний фонд, страхова компанія, страхова послуга, фінансова установа, фінансові інструменти.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціально-економічний розвиток України в умовах фінансової глобалізації потребує значних інвестиційних ресурсів. Основним джерелом їх формування виступають грошові заощадження суб'єктів економіки. Необхідною умовою трансформації заощаджень в інвестиції є спосіб їх мобілізації. Відтак перед заощадниками, особливо домашніми господарствами, постає надзвичайно актуальне завдання вибору інструментів використання своїх заощаджень, а перед фінансовими посередниками — пропонування відповідних інструментів, котрі враховували б не лише інтереси сторін, а й дозволяли трансформувати заощадження в інвестиційні ресурси. З огляду на це питання альтернативності вибору заощадником фінансових інстру-

ментів використання власних заощаджень набуло особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності заощаджень і вибору заощадником фінансових інструментів використання власних заощаджень присвячена низка праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. До них можна віднести вітчизняних учених: Б. Кваснюка [1], О. Ватаманюк [2], С. Панчишина, М. Савлука [3], а також зарубіжних: Габбард Р. Глен. [4], Ф. Мишкін [5], Доланд Е.Дж. [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на значну кількість праць, у яких містяться ґрунтовні рекомендації щодо вибору заощадником фінансових інструментів використання власних заощаджень, залишається багато не вирішених питань, а й отже потреба в подальших наукових дослідженнях, зокрема проблеми використання грошових заощаджень населення.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета статті полягає в поглибленні теоретичних і практичних засад вибору заощадником фінансових інструментів використання власних грошових заощаджень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Заощадження слід розглядати як частину доходів суб'єктів економіки, не використану на споживання, сплату податків і неподаткових платежів і призначену для забезпечення потреб у майбутньому. Поняття «заощадження» є багатограним, його можна класифікувати за різними ознаками, кожна з яких характеризує сутність заощаджень з того чи того боку, доповнюють одна одну, створюючи цілісне розуміння сутності заощаджень [7, с. 5–22]. Оскільки дослідження передбачає висвітлення ролі фінансових посередників у залученні грошових заощаджень населення, то далі розглянемо одну з ознак, яка безпосередньо пов'язана з можливостями практичного використання грошових заощаджень населення окремими фінансовими посередниками у своїй діяльності. Отже, за способом мобілізації розрізняють організовані та неорганізовані заощадження. Організовані заощадження мають місце тоді, коли в їх мобілізації та розміщенні беруть участь фінансові посередники. На вкладені таким чином заощадження їх власники через певний час отримують доходи. Неорганізовані заощадження мають місце тоді, коли заощадження вкладаються в товари та майно

або нагромаджуються у вигляді готівки. Наявність таких заощаджень не вигідна не лише державі, а й їхнім власникам. Для держави це, зокрема, ускладнює процес регулювання грошової маси в обігу, власники ж позбавляються можливості отримання доходів у вигляді процентів, дивідендів тощо.

Оскільки доцільнішими є організовані заощадження, то зміцнення довіри юридичних і фізичних осіб до фінансових посередників стає першочерговим завданням. Саме організовані заощадження слугують найважливішою складовою ресурсної бази фінансових посередників. Мобілізація грошових заощаджень юридичних і фізичних осіб здійснюється за допомогою різних фінансових інструментів різними фінансовими посередниками.

Найпопулярнішим інструментом мобілізації грошових заощаджень виступають депозити кредитних установ, зокрема банків. Обсяг депозитів у банках постійно збільшується. Банки пропонують депозити як у грошовій формі (у національній та іноземній валюті), так і у формі банківських металів. Приймаючи рішення про форму розміщення фінансового активу, потенційний вкладник повинен враховувати, зокрема, таке. По-перше, компенсація валютних вкладів за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) здійснюється в гривні за курсом НБУ на день настання недоступності вкладу. По-друге, закладами у банківських металах компенсація вкладників з ФГВФО не проводиться. По-третє, відкриваючи депозит у банківських металах, вкладник має враховувати вартість металу, за якою йому він продається банком, і вартість, що складається на світовому ринку дорогоцінних металів, а також ціною зворотного викупу банком металу депозиту. По-четверте, відкриваючи депозит у іноземній валюті слід враховувати її курс відносно гривні. По-п'яте, на залучення коштів до банку впливають регулятори фінансового ринку. Так, залучаючи кошти на валютні депозити, банки законодавчо обмежені у наданні валютних кредитів. Слід врахувати й те, що відбувається оподаткування доходу, одержаного за депозити, які розміщені в депозитних корпораціях. По-шосте, банки майже завжди залишають за собою право змінити та/або доповнити умови договору, котрим регулюються умови депозиту, особливо право зміни розміру депозитної ставки. Це досягається, зокрема внесенням до відповідного договору умов, за настанням яких передбачається згода вкладника (ніби надана наперед вкладником) на зміну умов договору або припинення його дії. По-

сьоме, банки, пропонуючи вкладникам типові форми договорів, зазвичай не надають власникам фінансових активів внести зміни та/або доповнення до тексту, тобто якщо клієнт повністю погоджується із запропонованими банком умовами — угода укладається, не погоджується й пропонує свої зміни чи доповнення — договір не укладається.

Залучати заощадження населення на депозити можуть і кредитні спілки. Депозитні програми кредитних спілок по більшості позицій співпадають з банківськими. За обсягами залучених депозитів кредитні спілки не можуть конкурувати з банками. Водночас кредитні спілки заманюють клієнтів процентними ставками, розміри яких вищі ніж у банках. Розміщуючи заощадження в кредитній спілці потенційний вкладник повинен враховувати таке. По-перше, зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше 10 % від загальних зобов'язань спілки. По-друге, кредитна спілка приймає вклади лише в грошовій формі. По-третє, депозити в кредитних спілках не підпадають під законодавство України про гарантування вкладів фізичних осіб. По-четверте, регулювання діяльності кредитних спілок не здійснюється так ретельно, як банківська діяльність. Тому ризики втрати заощаджень, вкладених у кредитні спілки, вищі ніж розміщених у банках.

Традиційним інструментом збереження заощаджень виступають дорогоцінні метали. Банки реалізують, зокрема зливки з банківських металів. Вкладаючи заощадження в зливки із банківських металів слід враховувати таке. По-перше, ціни на банківські метали на внутрішньому та міжнародних ринках можуть суттєво різнитись. По-друге, банки реалізують в Україні зливки завезені, як правило, із-за кордону, що збільшує витрати, які банку компенсує потенційний покупець. По-третє, ціна одного грама банківського металу в зливках великої ваги менша, ніж у дрібних зливках. Тому спред між ціною продажу та зворотної купівлі злиwkів банком коливається і складає суттєвий розмір. Це пов'язано, зокрема з тим, що банки іноді або зовсім не викупувають раніше реалізовані зливки, або з додатковими витратними процедурами купують зливки реалізовані іншими банками. Тому власникам злиwkів частіше доводиться користуватися котировками, виставленими в одному банку. По-четверте, банки пропонують клієнтам, які придбали зливки з банківських металів, зберігати їх у банку, орендуючи з цією метою індивідуальний сейф, або розмістити на «металевому» депозитному рахунку під проценти.

Одним із інструментів мобілізації заощаджень є золоті та срібні інвестиційні монети, зокрема відкарбовані на Банкнотно-монетному дворі НБУ. До переваг цього інструменту інвестування відносять більшу стабільність ринку банківських металів, у порівнянні з валютним, нумізматичну цінність монет, що сприяє збільшенню їх вартості. Крім того, якщо золоті й срібні зливки банки можуть не викуповувати назад у громадян, то інвестиційні монети зобов'язані. Однак цей фінансовий інструмент не розрахований на широке коло заощадників.

Альтернативу депозитам можуть скласти цінні папери. Однак фондовий ринок України недостатньо розвинений, що, з різних причин, не стимулює більшість заощадників вкладати грошові заощадження в цінні папери. Покращити ситуацію можливо, зокрема шляхом співпраці банків з емітентами державних цінних паперів. Зокрема мова може йти про використання індексованих депозитів. Суть даного фінансового інструменту може полягати в наступному: фізична особа розміщує в державному банку депозитний внесок у гривні, після чого ці кошти інвестуються в індексовані облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Таким чином, депозит буде індексований на курс гривні до долара, встановлений на дату повернення внеску, а процентна ставка по індексованому депозиту, відповідно, буде вище, ніж по звичайному валютному. Термін таких гривневих депозитів має дорівнювати терміну обігу індексованих ОВДП. Людина отримує гарантію захисту своїх заощаджень від зміни курсу гривні, оскільки сума його внеску не зменшиться внаслідок курсових коливань, якщо вони будуть. Вигода банків полягає в тому, що, вклавши залучені від населення кошти в індексовані ОВДП, вони зможуть використати дані цінні папери як заставу під кредити рефінансування Національного банку, використати їх в операції РЕПО, а також на міжбанківському кредитному ринку. Крім того, під ці кредити не доцільно створювати додаткові резерви. Таким чином, завдяки індексованим депозитам громадяни одержують альтернативу традиційним банківським депозитам, держава додаткові ресурси для фінансування та розвитку економіки.

Залучати заощадження можуть і недержавні пенсійні фонди (НПФ), тобто фінансові посередники, котрі на договірній основі акумулюються кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюються пенсійні виплати учасникам недержавного пенсійного забезпечення після досягнення певного віку. В

Україні функціонують відкриті, корпоративні та професійні види НПФ. Серед НПФ, заснованих банками, є відкриті та корпоративні. Для банків їхні НПФ виступають розширенням продуктового ряду фінансових послуг. Пенсійне забезпечення своїх працівників банки розглядали як стартову позицію надалі мінімально гарантованого припливу внесків до фонду, як елемент «Соціального пакета» для працівників банку поряд із медичною страховкою, бонусами тощо. Зауважимо, що переважну частку до НПФ нашої країни сплачували компанії на користь своїх працівників, проте багато підприємств реального сектора економіки призупинили їх виплату. Зазначимо, що спочатку багато учасників НПФ розглядали участь у них як один з альтернативних варіантів інвестування заощаджень через інституційних інвесторів з метою їх збереження та отримання прибутків. Коли дохідність від такого вкладання заощадження були вищим за банківські депозити, проблем з нарощуванням пенсійних внесків і пенсійних активів практично не виникало. Однак після падіння індексів фондових бірж і від'ємних результатів фінансової діяльності фондів відбуваються переорієнтація населення на депозити депозитних корпорацій. Слід враховувати, що згідно чинного законодавства України НПФ самі можуть бути вкладниками, тобто розміщувати на банківських депозитних рахунках у грошових коштах і в ощадних сертифікатах банків законодавчо визначений розмір загальної вартості активів. Важливим моментом діяльності НПФ є питання захисту пенсійних накопичень громадян. Практика свідчить, що законодавство не містить відповідних гарантій захисту пенсійних накопичень громадян, зокрема через розміщення активів НПФ у неліквідні та збиткові фінансові інструменти.

Активізація діяльності НПФ у подальшому пов'язана, на нашу думку, з: підвищенням рівня доходів населення; законодавчим врегулюванням окремих питань функціонування ринку недержавного пенсійного забезпечення; підвищенням рівня довіри населення до НПФ і рівня його фінансової грамотності; стимулюванням заінтересованості роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників та ін.

Залученням і розміщенням заощаджень займаються також інститути спільного інвестування (ІСІ). ІСІ — це фінансові посередники, що здійснюють залучення і розміщення фінансових ресурсів інвесторів. Акумуляовані ресурси з метою з метою їх ефективного розміщення вкладаються у різні види активів фінан-

сового ринку. Необхідність врахування інвестиційних уподобань населення в організоване прибуткове русло є основною, на якій ґрунтується бізнес ІСІ. Вкладання коштів в активи ІСІ ризикованіше, ніж, наприклад у банківські депозити, а значить у низці випадків і прибутковіше. Водночас обсяг активів ІСІ незначний.

Закон України «Про інститути спільного інвестування» поділяє ІСІ на: відкриті, закриті, інтервальні; строкові та безстрокові; диверсифіковані та недиверсифіковані; спеціалізовані та кваліфікаційні. До спеціалізованих відносяться інвестиційні фонди грошового ринку, державних цінних паперів, облігацій, акцій, індексні, банківських металів. Кваліфікаційні інвестують виключно в один із кваліфікаційних класів активів і кошти, а також не мають будь-яких вимог до структури активів. До кваліфікаційних належать зокрема такі класи активів: об'єднаний цінних паперів, нерухомості, рентних активів, кредитних активів, біржових товарних активів. Важливим є те, що при виборі фонду інвестор буде чітко знати, в які активи будуть вкладені кошти, і зможе оцінити рівень ризику та потенційний дохід від інвестицій. На розвиток ІСІ суттєво впливають, зокрема рівень доходів населення, обізнаність населення щодо функціонування ІСІ, дохідність за іншими фінансовими інструментами (наприклад, якщо дохідність за банківськими депозитами буде нижчою, то фонди будуть у фаворі).

Інструментом мобілізації грошових заощаджень виступає накопичувальне страхування життя, котре іноді характеризується як альтернатива банківському депозиту. Страхування життя — вид особистого страхування, що передбачає обов'язок страхової компанії здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та/або досягнення цією особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов'язок страховика здійснити страхову виплату в разі нещасного випадку, який трапився із застрахованою особою, та/або її хвороби. Отже, наявність ризикової та накопичувальної частин страхового полісу стає повсякденною практикою. Ризикова частина поліса передбачає як стандартний захист життя (смерть і втрата часткової працездатності), так і умови страхування низки інших ризиків, зокрема від нещасного випадку, ризик інвалідності. Накопичувальна частина передбачає, що платежі, що вносить застрахо-

ваний, накопичується протягом дії договору і після строку його закінчення застрахованому виплачується накопичена страхова сума разом з інвестиційним доходом і додатковим інвестиційним доходом. Порівнюючи накопичувальне страхування життя та банківський депозит слід враховувати зокрема таке. По-перше, схожість полягає між ними лише в одержанні доходу, однак дохідність банківського депозиту нині суттєво більша. По-друге, страхування життя — це насамперед довгострокова програма накопичення коштів і страховий захист, а тому треба враховувати спроможність у майбутньому зробити чергові страхові внески. Строки розміщення коштів на депозити у банку значно коротші ніж при накопичувальному страхуванні життя. По-третє, накопичувальне страхування життя передбачає страхове покриття від таких ризиків, як смерть, інвалідність, нещасний випадок. Банківський депозит такого покриття не передбачає. По-четверте, вкладник у банку може достроково розірвати угоду в будь-який час, втративши при цьому всі нараховані відсотки або отримати їх за ставкою, розмір якої може суттєво бути нижчою від установленої при укладенні депозитного договору. У разі дострокового припинення дії договору накопичувального страхування життя втрачається більша частка заощаджень через викупну суму, методика розрахунку якої у кожній компанії своя і характеризується неоднозначністю у розумінні. По-п'яте, слід враховувати ризик втрати заощаджень. На страховому ринку немає механізму гарантування повернення внесків за полісами накопичувального страхування життя у разі банкрутства страховиків. За банківськими депозитами існує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який сьогодні компенсує максимум 200 тис. грн (з урахуванням відсотків) кожному вкладнику банку-учасника фонду. По-шосте, слід враховувати чинник оподаткування доходів по банківських депозитах і при накопичувальному страхуванні життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проведене дослідження свідчить про те, що вибір фінансових інструментів розміщення фізичними особами власних грошових заощаджень є справою важливою і актуальною. Мобілізація грошових заощаджень населення фінансовими посередниками сприятиме підвищенню життєвого рівня домашніх господарств і соціально-економічному розвитку країни. Важливим завданням має стати забезпечення надійності національних фінансових посередників і підвищення рівня довіри до них насе-

лення. Відтак питання мобілізації фінансовими посередниками грошових заощаджень населення та їх трансформації в інвестиційні ресурси вимагають подальші досліджень як у теоретичному, так і в практичному аспекті.

Бібліографічний список

1. Національні заощадження та економічне зростання: монографія / За ред. Кваснюка Б.Є. — К.: МП «Леся», 2000. — 304 с.
2. *Ватаманюк О.З.* Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз: монографія / О.З. Ватаманюк. — Л.: ЛНУ імені І.Франка, 2007. — 536 с.
3. Доходи та заощадження населення в перехідній економіці України: монографія / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. — Л.: ЛНУ імені І.Франка, 2003. — 406 с.
4. *Габбард Р. Глен.* Гроші, фінансова система та економіка: підручник / Р. Глен Габбард; пер.з англ.; наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесевич. — К.:КНЕУ, 2004. — 889 с.
5. *Мишкін Ф.* Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф.Мишкін; пер. з англ. С. Панчишина, Г. Стеблій, А. Стасишина. — К.: Основи, 1998. — 963 с.
6. *Доланд Э. Дж.* Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика: Пер с англ. — М.-Л.: Профико, 1991. — 448 с.
7. *Алексеевко М.Д.* Капітал банку: питання теорії і практики [Електронний ресурс]: монографія / М.Д. Алексеевко. — К.: КНЕУ, 2002. — 276 с. — Режим доступу до матеріалів: <http://studentbooks.com.ua/content/view/135/39>
8. *Алексеевко М.Д.* Актуальні питання депозитного формування ресурсної бази банків / М.Д. Алексеевко // Банківська справа. — 2013. — №3. — С. 34–43.

References

1. Natsionalni zaoschadzhennya ta ekonomichne zrostannya: monohrafiya / za red. Kvasniuka B.E. — Kyiev: MP. Lesya, 2000. — 304 p. [In Ukrainian].
2. *Vatamaniuk O.Z.* Zaoschadzhennya v ekonomitsi Ukrajinii: makroekonomichniy analiz: monohrafiya / O.Z. Vatamaniuk. — Lviv: LNU imeni I. Franka, 2007. — 536 p. [In Ukrainian]
3. *Dohodi ta zaoschadzhennya v perehidniy ekonomitsi u Ukrainian: monohrafiya / za red. S. Panchishina ta M. Savluka.* — Lviv: LNU imeni I. Franka, 2003. — 406 p. [In Ukrainian].

4. Gabbard R. Glen, Groshi, finansova systema ta ekonomika: uchebnik / R. Glen Gabbard; english translation; scientific editors: M. Savluk., D. Olesnevich. — Kiev: KNEU, 2004. — 889 p. [In Ukrainian].

5. Mishkin F. Ekonomika hroshey, bankivskoi spravi i finansovyh rinkiv/F. Mishkin; english translation S. Panchishina, H.Stebliy, A. Stasishina. — Kyiv: Osnovi, 1998. — 963 p. [In Ukrainian].

6. Doland E.Dzh., Kempbell K.D., Kempell R. Dzh. Denhy, bankovskoe delo I denezhno-kreditnaya politika / E.Dzh.Doland, K.D. Kempbell, R.Dzh. Kempbell; English translation. — Moskva–Leningrad: Profiko, 1991. — 448 p. [In Russian].

7. Alekseyenko M.D. Kapital banku: pytannya teorii i prartyry. Sait v merezhi Internet/ [elektronnyi resurs]: monografiya / M.D. Alekseyenko. — KNEU, 2002. — 276 p. — Available at: <http://studentbooks.com.ua/content/view/135/39>[In Ukrainian].

8. Alekseyenko M.D. Aktualni putannya depozytnogo formuvannya reursnoi bazy bankiv // M.D. Alekseyenko // Bankivska sprava. — 2013. — №3. — Pp. 34–43[In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2016 р.

УДК 336.722

Алексеев Максим Дмитриевич,

д-р экон. наук, проф., профессор кафедры банковского дела
ГУВЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана
(03680, Украина, Киев, проспект Победы 54/1)
E-mail :invest038@ukr.net

Практика привлечения финансовыми посредниками сбережений населения

АННОТАЦИЯ. В статье исследовано практику привлечения финансовыми посредниками денежных сбережений населения. Проанализировано влияние банковских депозитов на процесс мобилизации сбережений населения. Значения хорошо развитой пенсионной системы состоит не только в пенсионном обеспечении, но и в обеспечении аккумуляции значительного объема сбережений для преобразования их в инвестиции. Мобилизацией сбережений заниматься также институты совместного инвестирования. В таком случае негосударственные пенсионные фонды и инвестиционные фонды являются важными участниками мобилизации сбережений населения. Деятельность негосударственных пенсионных фондов и инвестиционных фондов, их влияние на экономические процессы однозначно оценить невозможно. Оценена существующая практика мобилизации денежных сбережений через накопительное страхование жизни. Основные положения и выводы статьи

могут быть использованы для разработки практических рекомендаций относительно усовершенствования процесса мобилизации сбережений в сфере деятельности финансовых посредников.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: банк, сбережения, сбережения населения, мобилизация сбережений, депозиты населения, инвестиционный фонд, пенсионный фонд, страховая компания, страховая услуга, финансовые инструменты.

UDC 336.722

Alekseyenko Maksym,

Doctor of Sciences (Economics), Professor,

Professor at the Department of Banking

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: invest038@ukr.net

The activities of financial intermediaries on accumulation of household savings

ABSTRACT. *The article examines the financial intermediaries' activities on accumulation of household savings. The author analyzes the influence of bank deposits on the process of savings mobilization. The significance of well developed pension system consists both in pension provision and in raising funds for investments. The collective investment institutions also accumulate savings. In this sense, private pension funds and investment funds are important participants in accumulating of household savings. The activities of private pension funds and investment funds, and their influence on economic processes can be estimated ambiguously. The author has assessed the accumulation of savings in life insurance. The conclusions of this research can be used for improvement of the financial intermediaries' activities on accumulating savings.*

KEY WORDS: *bank, savings, household savings, mobilization of savings, household deposits, investment fund, pension fund, insurance company, insurance services, financial institution, financial instruments.*

УДК 336.276.2

Алексеева Наталія Ігорівна,
асистент кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: alekseevan@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ: ДОСВІД ФРАНЦІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено досвід Франції з управління державним боргом. Наголошується увага на тому, що в ситуації, коли розміри державного боргу та дефіциту постійно перетинають граничнодопустимі межі, неможливо обійтись без маневрування строками погашення зобов'язань, впливу на склад кредиторів, регулювання рівня та структури процентних виплат за зобов'язаннями та ін. Ці методи можуть бути взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Зроблено акцент на винятковій ролі Агентства Франс Трезор в управлінні державним боргом Франції, досліджено його задачі та повноваження. У статті розглянуто метод зниження вартості позик у короткостроковому періоді (контракти з операції обміну або «свопи»). Не оминається увагою і система індикаторів, яка використовується для контролю та нагляду за політикою Франс Трезор. Зроблено висновки, що при якісному управлінні державний борг може мати низку позитивних наслідків і використовуватися як дієвий інструмент державного регулювання в ринкових умовах. Підкреслена необхідність врахування Україною французького досвіду в частині мінімізації вартості боргу, зменшення ризиків і використання показників для оцінки якості боргової політики

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державний борг, дефіцит, операції своп, боргова політика.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У нашому суспільстві сформувалося традиційно негативне ставлення до державного боргу. Розвинені ж країни сьогодні мають відмінні від українських погляди на це фінансове явище і продовжують використовувати його як інструмент державного регулювання в ринкових умовах, до якого цілком виправдано вдаватися у цілому ряді випадків (наприклад, для створення інфраструктури, при появі непередбачуваних, невідкладних випадків та ін.).

Стикаючись з перманентною гострою нестачею коштів, уряди країн уже не погоджуються жити «за власний рахунок». Теоретикам і практикам залишається лише досліджувати різні аспекти та наслідки боргової залежності. Чільне місце відводиться питанням управління державним боргом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного боргу, методи управління ним завжди знаходилися в центрі уваги таких зарубіжних науковців, як Р. Барро, Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, А. Лаффер, Р. Масгрейв, Г. Моультон, А. Пігу, Д. Рікардо, Д. Юм та ін. Вагомий внесок зробили вітчизняні вчені В. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко та ін., використовуючи найкращі наукові доробки фінансової науки в Україні ще кінця XIX — початку XX століття. Зокрема ґрунтовними і досі актуальними є праці М. Алексеєнка [1], І. Патлаєвського, С. Іловайського, П. Мігуліна, К. Воблого, М. Бунге, М. Соболева, М. Мітіліна та ін. [2–4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на фундаментальні дослідження вітчизняних науковців, вагомі роботи, розроблені технології, управління державним боргом залишається чи не найслабкішою позицією у фінансовій практиці. Проблема посилює недостатність вивчення зарубіжної практики на сучасному етапі.

Формулювання мети і завдання дослідження. Актуальність дослідження зумовила мету статті — дослідити теоретичні та практичні засади управління державним боргом закордоном. Вивчення досвіду Франції у цьому контексті є корисним і водночас повчальним для України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За останні десятиліття політичним лідерам Франції вдалося внаслідок подекуди нерозважливої політики, реалізації суперечливих кроків роздути суми державного боргу та дефіциту. На жаль, така тенденція спостерігається і нині. За останні роки ситуація найбільш критичною була в 2009 році (табл. 1), коли обсяг дефіциту перевищив 135 млрд євро, або 7,5 % ВВП. Дефіцит збільшився на понад 75 млрд євро порівняно з попереднім роком, що пов'язано з різким скороченням державних доходів і збільшенням державних видатків.

Таблиця 1

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ ФРАНЦІЇ
У 2005–2017 РР., У % ДО ВВП**

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Офіційно визнаний державний дефіцит (Déficit public)	3,2	2,3	2,5	3,3	7,5	7,1	5,1	4,8	4,1	4	4,1	3,6	2,7
Офіційно визнаний державний борг (Dette publique (brute))	67,2	64,4	64,4	68,1	79	81,7	85,2	89,6	92,3	95,6	97,1	97,7	97,0
Чистий державний борг (Dette publique (nette)) ¹	58,7	57,9	57,9	60,4	70,2	74,0	76,9	80,6	83,5	86,7	87,3 ²	-	-
Державні доходи (Re-cettes publiques)	50,4	50,4	49,7	49,9	49,2	49,5	50,8	52,0	52,9	53,2	53,4	53,3	53,3
Державні видатки (Dépenses publiques)	53,5	52,7	52,3	53,3	56,8	56,6	55,9	56,8	57,0	57,2	57,5	56,9	56,0
Обов'язкові платежі (Prélèvement obligatoires)	42,5	42,8	42,1	41,9	41,0	41,3	42,6	43,8	44,7	44,9	44,7	44,5	44,5

¹ Прогнозні значення.

² Дані за 3 квартали 2015 року.

Джерело: складено автором на основі даних [5–7].

Державний дефіцит Франції у 2014 році склав 84,8 млрд євро, або 4 % ВВП після 4,1 % у 2013 році (середні показники для ЄС-28 у зоні євро (ЗЄ-19) у 2014 році становили відповідно 2,9 % у 2,4 %, у 2013 — 3,2 % і 2,9 % [8]). На кінець 2014 року державний борг Франції становив уже 2037,8 млрд євро (або 95,6 % ВВП (для ЄС-28 і зони євро (ЗЄ-19) середні значення в 2014 році склали 86,8 % і 91,9 % відповідно, у 2013 — 85,5 % і 90,9 % [8])).

Зважаючи на все сказане, зрозуміло, чому управління державним боргом сьогодні набуває особливої актуальності. Воно

¹ Чистий борг розраховується як борг (брутто) за вирахуванням прямих вкладів, кредитів і оборотних боргових зобов'язань. Це показник, що дозволяє не переоцінювати загрозу державного боргу та усуває недоліки показника валового державного боргу.

включає в себе, окрім традиційних і зрозумілих погашення та обслуговування боргу, маневрування строками погашення зобов'язань, вплив на склад кредиторів, регулювання рівня та структури процентних виплат за зобов'язаннями та ін. [9, с. 103].

При управлінні державним боргом у Франції керуються як міжнародними нормами, так і внутрішнім законодавством. Наприклад, за методикою Світового банку для оцінки ефективності управління державним боргом слід орієнтуватися на 15 показників (табл. 2).

Таблиця 2

ПОКАЗНИКИ ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ БОРГОМ

Розробка стратегії і управління	
DPI ² -1	Юридичні рамки
DPI-2	Структура управління
DPI-3	Стратегія управління боргом
DPI-4	Оцінка операцій з управління боргом
DPI-5	Аудит
Узгодження з макроекономічною політикою	
DPI-6	Узгодження з бюджетною політикою
DPI-7	Узгодження з монетарною політикою
Позики і інша діяльність з фінансування	
DPI-8	Внутрішні позики
DPI-9	Зовнішні позики
DPI-10	Гарантії позик, ретроцесія позик та ін.
Прогноз і управління казначейським рахунком	
DPI-11	Прогноз грошових потоків і управління залишком казначейського рахунку
Управління операційними ризиками	
DPI-12	Управління позиками і безпека даних
DPI-13	Розподіл завдань, вміння персоналу

² DPI (Indicateur de performance en matière de gestion de la dette) — показник ефективності управління боргом. За кожним показником виставляється оцінка А, В, С або D.

Закінчення табл. 2

Облік та звіт даних щодо боргу	
DPI-14	Облік даних щодо боргу
DPI-15	Передача і публікація даних щодо боргу

Джерело: [10, с. 9].

У визначенні стратегії управління державним боргом враховується розуміння макроекономічних цілей (наприклад, баланс державних рахунків) і прагнення забезпечити за будь-яких обставин розрахунок за борговими зобов'язаннями за найкращою ціною і за умов максимальної безпеки (у т.ч. орієнтуючись на короткострокову перспективу).

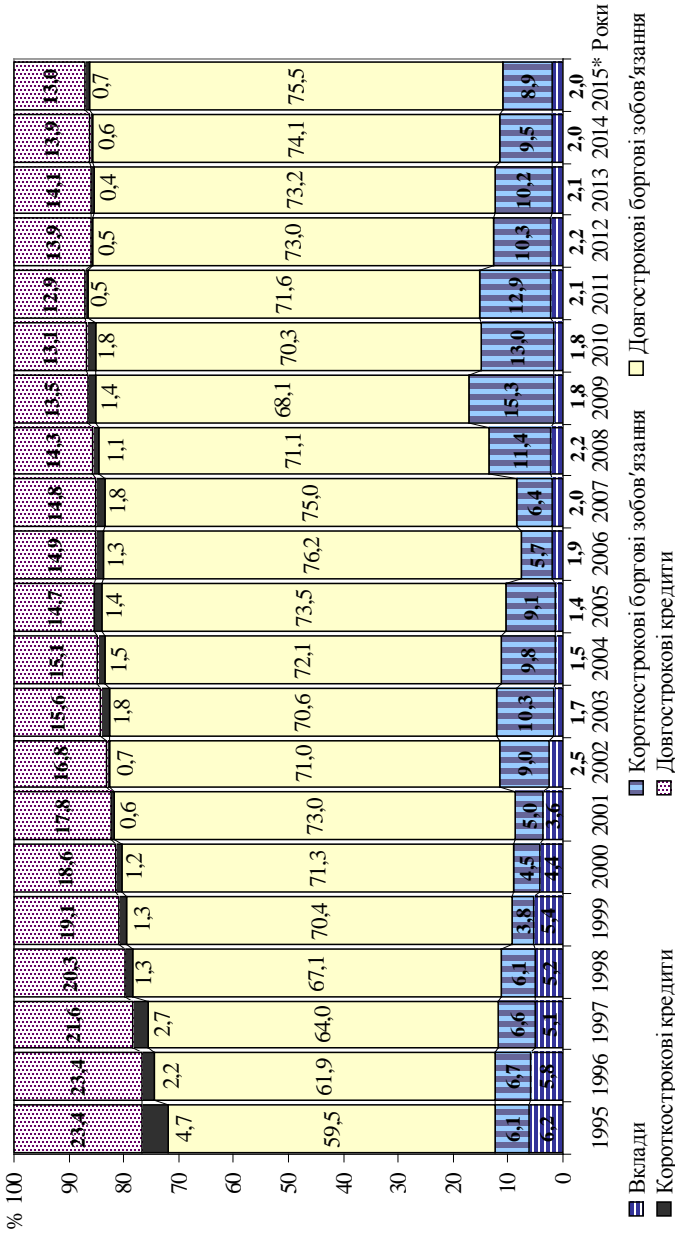
Для оптимального управління боргом, для визначення параметрів вартості та ризику (необхідно врахувати ринковий ризик, ризик рефінансування, ризик ліквідності, кредитні ризики, операційні та ін. [11, с. 9]) аналітиками проводяться моделювання (симуляції) великої кількості макрофінансових сценаріїв, які враховують кілька боргових стратегій. Державний борг буде вважатися прийнятним, якщо, враховуючи прогнози доходів і витрат, держава не буде стикається з проблемою неплатоспроможності або з необхідністю здійснювати нереальні корективи та вирівнювання у сфері державних фінансів.

У Франції управлінням боргом держави займається Агентство Франс Трезор (Agence France Trésor) створене у 2001 році. Воно виконує 3 основні задачі:

- здійснення найточнішого щоденного прогнозу щодо вхідних і вихідних потоків;
- розміщення надлишків на найкращих умовах;
- залучення необхідних ресурсів за найнижчою ціною.

Розглядаючи державний борг Франції за інструментами, можна констатувати, що за останні два десятиліття найчастіше вдавалися до операцій з довгостроковими борговими зобов'язаннями (середній показник — 70,6 %) (рис. 1). Меншою популярністю користуються кредити, особливо — короткострокові.

* Дані за 3 квартали 2015 року
 Джерело: складено автором на основі [5]

Рис. 1. Структура державного боргу Франції за інструментами у 1995—2015 рр., %

Борг Франції формується трьома категоріями стандартизованих цінних паперів: казначейські зобов'язання (*Les obligations assimilables du Trésor (OAT)*) (від 2-х до 50-ти років, випуск для довгострокових цінних паперів (від 7 років) відбувається першого четверга місяця, середньострокових (2—7 років) — третього четверга місяця), казначейські векселі з річною процентною ставкою (*Les bons du Trésor à intérêt annuel (BTAN)*) (з 2013 року практично не використовуються, з метою спрощення замінені середньостроковими OAT), казначейські векселі з фіксованою процентною ставкою (*Les bons du Trésor à taux fixe et à intérêts précomptés (BTF)*) (терміном до року, випуск щотижня). Важливо відмітити, що з 1 січня 2013 доходи від цих цінних паперів для фізичних осіб (окрім окремих категорій) підлягають обов'язковому оподаткуванню за ставкою 24 % (+ соціальні внески).

Політика випуску цінних паперів держави полягає у створенні довіри до цієї практики з боку фінансових ринків і відбувається на основі інституційного партнерства за участі Агентства Франс Трезор (*Agence France Tresor*), Банку Франції (*Banque de France*) та Каси державного боргу (*Caisse de la dette publique*).

Станом на 29 лютого 2016 року визначені середні строки погашення за цінними паперами:

— для середньо- і довгострокових — 7 років 325 днів (збільшилися останнім часом);

— для короткострокового — 117 днів (збільшилися останнім часом);

— у середньому для боргу держави — 7 років 67 днів (збільшилися останнім часом) [12].

Варто зауважити, що, подовжуючи терміни погашення кредитів, органи управління краще захищені від економічних і фінансових потрясінь, але за вищу ціну і т.д.

З 2001 року Агентство Франс Трезор управляє «середньою тривалістю боргу» (*vie moyenne de la dette*). Чим більший термін погашення за цінними паперами, тим більша процентна ставка встановлюється по них. Існує пов'язаний з підвищеним ризиком метод, який використовується для зниження вартості позик у короткостроковому періоді, він полягає в обміні довгострокових інструментів «з високою ставкою» на короткострокові інструменти «з низькою ставкою» (нижчою але більш волатильною). Ці контракти щодо операцій з обміну або «свопи» (*swaps*) можуть також відноситися до обміну інструментів з плаваючою ставкою на ті, що мають фіксовану ставку, або на-

впаки. Ці операції вважаються ризикованими через те, що короткострокові процентні ставки коливаються і можуть швидко рости.

Стан ринку з літа 2002 року не дозволяв проводити Агентству операції «своп» у бажаних обсягах на прийнятних умовах. Тому у вересні 2002 року міністр фінансів тимчасово призупинив цю практику, яка поновилася лише в 2005 році [12].

Управління боргом відповідає на необхідність покрити потребу в фінансуванні при мінімізації вартості. Реалізація цієї мети складається з двох частин: по-перше, обов'язкове управління боргом, яке фокусується на випуску цінних паперів на первинному ринку та на підтримці ліквідності на вторинному ринку, по-друге, управління портфелем похідних продуктів (контракти зі зміни процентних ставок).

Контроль та нагляд за політикою Агентства Франс Трезор (щодо випуску цінних паперів, окремих елементів управління боргом) відбувається за допомогою розробленої системи індикаторів (табл. 3).

Таблиця 3

**ЦІЛІ ТА ІНДИКАТОРИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БОРГОМ
АГЕНТСТВОМ ФРАНС ТРЕЗОР**

Цілі/індикатори		Одиниці виміру	2012	2013	2014	2015*	2017*
Ціль 1	Покривати потребу у випуску за найкращих умов і рівня безпеки						
	Індикатор 1.1. «Непокриті» (невиконані) торги	Од.	0	0	0	0	0
	Індикатор 1.2. Ступінь покриття емісії ³						
	- ВТФ	%	285	250	200	200	200
	- ОАТ і ВТАН	%	242	227	150	150	150
Ціль 2	Управління середнім строком погашення боргових зобов'язань в рамках операцій своп						
	Індикатор 2.1. Влив свопів на середній строк погашення боргових зобов'язань (зменшення кількості днів)	Дні	3	3	- ⁴	-	-

³ Індикатор, наприклад, у 250 % означає, що попит перевищував пропозицію під час емісії ВТФ у 2,5 рази.

⁴ Портфель свопів у 2013 становив трохи менше 7 млрд €. У 2014, 2015 рр. ситуація на ринку визнана несприятливою для проведення таких операцій, тому дані відсутні.

Продовження табл. 3

Цілі/індикатори		Одиниці виміру	2012	2013	2014	2015*	2017*
Ціль 3	Оптимізація управління грошовими потоками на ринкових умовах						
	Індикатор 3.1. Відсоток днів, коли визначена ціль на початку дня щодо балансу рахунку Банку Франції ⁵ наприкінці дня була досягнута	%	-	92	85	85	85
	Індикатор 3.2. Винагорода за розміщення коштів (за «позики ліквідності», операції репо (гарантують викуп цінних паперів на еквівалентну суму), інші розміщення)	%	Ринкова ставка + 0,06 %	Ринкова ставка — 0,03 %	Ринкова ставка — 0,05 %	Ринкова ставка — 0,05 %	Ринкова ставка — 0,05 %
Ціль 4	Покращення якості попередньої інформації кореспондентів Казначейства про їх операції, що стосуються казначейського рахунку						
	Індикатор 4.1. Надання інформації кореспондентами Казначейства про їх фінансові операції вище 1 млн € ⁶	%	98	98	95	96	96
Ціль 5	Отримання стабільного рівня контролю ризиків, який мінімізує появу інцидентів						
	Індикатор 5.1. Якість системи контролю						
	- Інциденти або порушення в рамках загальної діяльності ⁷	Од.	2	0	1	0	0
	- Зовнішня оцінка ⁸ внутрішнього контролю: система контролю операцій і внутрішніх процедур	Оцінка від 1 ⁹ до 4	2	2	1	1	1

⁵ Мінімальний обсяг ≈ 70-80 млн €, максимальний — 290-310.

⁶ Працівники фінансових відділів, бухгалтери мають подати з 15 до 18 години (попередній день) до Банку Франції доручення на перерахування коштів.

⁷ Порушення правил делегування повноважень, вихід за рамки своїх повноважень, перевищення лімітів ризиків, порушення процедур проведення операцій.

⁸ У рамках зовнішнього аудиту.

⁹ Найкращий результат — 1, найгірший — 4.

Закінчення табл. 3

Цілі/індикатори	Одиниці виміру	2012	2013	2014	2015*	2017*
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: організація бухгалтерського обліку та обробка інформації	Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: система виміру ризиків і результатів	Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: система моніторингу та управління ризиками	Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: система документації та інформації	Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
Індикатор 5.2. Інциденти при виконанні операцій по боргу						
- Випадки погіршення стану рахунку Банку Франції	Од.	1	4	1	0	0
- Випадки, які не погіршують або навіть покращують стан рахунку Банку Франції	Од.	22	25	18	0	0
- Інші випадки	Од.	52	215	42	0	0

* Прогнозні значення

Джерело: [13]

У цьому контексті чітко мають бути сформульовані цілі управління державним боргом. Роль управлінців державним боргом у Франції не розробляти і не реалізувати «боргову політику»: вони не мають майже ніякої влади над доходами і видатками органів управління. Їх задача, враховуючи ряд критеріїв (прозорість і т.д.), найкращим чином управляти заборгованістю.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. З однієї сторони, приклад Франції свідчить, що в допустимих межах борг і дефіцит можуть мати позитивні наслідки: пожвавлення економіки, підвищення рівня життя населення, втілення в життя масштабних державних програм, проектів, будівництва, розвиток НТП та ін. З іншої — на умовах низьких ставок

(найнижчі за останні 200 років) уряд охоче продовжує нарощувати борг, який за умови політичної інертності може перевищити позначку у 100 % ВВП і загрожувати стабільному економічному розвитку.

Для України вкрай важливо врахувати у своїй практиці позитивний досвід Франції і зосередити увагу на деяких ключових позиціях.

По-перше, мова йде про необхідність *мінімізації вартості боргу* в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі. Для України це питання особливо болюче, оскільки левова частка боргу в іноземній валюті.

Але можливості впливати на вартість боргу тим обмеженіші, чим коротший термін, про який йдеться. Ця вартість представлена потоком процентних платежів і виплат розподілених протягом певного періоду (у Франції від одного дня (інколи декількох годин) до 50 років). Цікавою у цьому контексті виявляється, описана вище, практика Франції щодо використання операцій «своп», за якої спеціалісти з управління державним боргом приймають рішення щодо доцільності застосування цих операцій відповідно до економічної кон'юнктури, зміни процентних ставок і економічних прогнозів. Це може слугувати альтернативою реструктуризаційній політиці, яка проводиться зараз в Україні. Вона може мати позитивний вплив на валютний курс, на обсяг валюти в країні, на кредитні ліміти для банків, на платежі з обслуговування державного боргу тощо.

По-друге, актуальним для України є питання *мінімізації ризиків* у короткостроковій і середньостроковій перспективі з гарантією, що органи управління зможуть покрити свої зобов'язання, включаючи погашення основної суми боргу та відсотків. Необхідно забезпечити нульовий ризик дефолту або ж відстрочки платежу.

Для цього в першу чергу важливо забезпечити оптимальну структуру державного боргу, надаючи перевагу довгостроковим позикам, які змогли б забезпечити маневреність і гнучкість у прийнятті рішень.

Важко звести до мінімуму витрати і ризику одночасно. Наприклад, у випадку випуску індексованих облігацій, це кредиторам, а не органам управління, загрожує інфляційний тиск, і вони вимагатимуть тим вищого відсотка, чим вищим є ризик [14]. Так само, позичаючи на короткий термін, органи управління можуть

точно передбачити, скільки коштуватиме їм кредит, але ризикують позичати за вищою ставкою пізніше.

Насамкінець, управління боргом весь час має піддаватися аналізу та конструктивній критиці. Оцінка його якості просто неможлива без упорядкованої **системи показників для оцінки боргової політики**. Ці показники мають засвідчувати прийняття правильних рішень у сфері управління боргом, бажаний рівень випуску цінних паперів, достатній рівень безпеки тощо.

Але всі ці кроки можуть виявитися марними без гарантії та забезпечення **використання запозичень лише на капітальні вкладення, інвестиції**. Це має бути законодавчо закріплено. Звичайно, як і у Франції, ця ініціатива може зустріти політичний опір, на заваді окрім політично інертності можуть стати об'єктивні технічні причини. На жаль, в Україні ця проблема не стоїть на порядку денному через хронічні проблеми в економіці, низку форс-мажорних обставин, без вирішення яких повернення до цього питання не здається можливим.

Бібліографічний список

1. *Алексеев А. А.* Государственный кредит [Текст]: очерк нарастания государственного долга в Англии и Франции / М. М. Алексеев. — Харьков: Университетская тип., 1872. — 424 с.

2. *Небрат В. В.* Українська фінансова думка другої половини XIX — початку XX століть [Текст]: монографія / В. В. Небрат; [наук. ред.: А. І. Даниленко]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозування». — К.: [б. и.], 2007. — 224 с.

3. Фінансова думка України [Текст]: у 3 т. / авт.-упоряд. С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. — К.: Кондор; Тернопіль: Економічна думка. Т. 3, ч. 1: Хрестоматія. — 2010. — 472 с.

4. Фінансова думка України [Текст]: у 3 т. / авт.-упоряд. С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. — Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка. Т. 3, ч. 2: Хрестоматія. — 2010. — 734 с.

5. Офіційний сайт Національного інституту статистики і економічних досліджень Франції (Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE)) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.insee.fr/fr>.

6. Lau E. L'état de la France — Edition 2009–2010 / Elisabeth Lau. — Paris: La decouverte, 2009. — 448 p.

7. Loi de programmation des finances publiques pour les années 2014 à 2019 du 29 décembre 2014 n°2014–1653 // Journal officiel de la République française. — 2014. — 30 décembre. — № 0301. — P. 22786.

8. Офіційний сайт Статистичної служби Європейського союзу (Eurostat) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

9. Федосов В. М. Современный капитализм и налоги [Текст]: (вопросы методологии и теории) / В. М. Федосов. — К.: Вища шк., 1987. — 126 с.

10. Outil d'évaluation de la performance en matière de gestion de la dette (DEMPA) // Banque mondiale. — 2009. — 54 p.

11. Directives pour la gestion de la dette publique // Banque mondiale et Fonds monétaire international. — 2001. — 39 p.

12. Офіційний сайт агентства Франс Трезор (Agence France Trésor) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.aft.gouv.fr>.

13. Charge de la dette et trésorerie de l'État (crédits évaluatifs). Projet annuel de performances. Programme n°117. — 2014. — 26 p.

14. Renn J. Comparaison des stratégies d'endettement de l'État: une méthodologie appliquée à la répartition entre obligations nominales et indexées / J. Renn, N. Sagnes. // Vie publique. — 2006. — Pp. 1–48.

References

1. Alekseenko A. A. Hosudarstvennyy kredyt [Tekst]: ocherk narastaniya hosudarstvennogo dolha v Anhlyy y Frantsyy [State credit: an essay about the increasing of public debt in England and France] / M. M. Alekseenko. — Khar'kov: Unyversytetskaya typ., 1872. — 424 s. [In Russian].

2. Nebrat V. V. Ukrayins'ka finansova dumka druhoyi polovyny XIX — pochatku XX stolit' [Ukrainian financial thought of the second half of XIX — early XX centuries]: monohrafiya / V. V. Nebrat; [nauk. red.: A. I. Danylenko]; NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnozuvannya». — K.: [b. y.], 2007. — 224 s. [In Ukrainian].

3. Finansova dumka Ukrayiny [Financial thought of Ukraine]: u 3 t. / avt-uporyad. S. I. Yuriy, S. V. L'ovochkin, V. M. Fedosov, P. I. Yukhymenko; za nauk. red. V. M. Fedosova. — K.: Kondor; Ternopil': Ekonomichna dumka. T. 3, ch. 1: Khrestomatiya. — 2010. — 472 s. [In Ukrainian].

4. Finansova dumka Ukrayiny [Financial thought of Ukraine]: u 3 t. / avt-uporyad. S. I. Yuriy, S. V. L'ovochkin, V. M. Fedosov, P. I. Yukhymenko; za nauk. red. V. M. Fedosova. — Kyiv: Kondor; Ternopil': Ekonomichna dumka. T. 3, ch. 2: Khrestomatiya. — 2010. — 734 s. [In Ukrainian].

5. Ofitsiynny sayt Natsional'noho instytutu statystyky i ekonomichnykh doslidzhen' Frantsiyi (Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE)) [The official site of the National Institute of Statistics and Economic Studies] [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://www.insee.fr/fr>. [In French].

6. Lau E. L'état de la France [The state of France] — Edition 2009–2010 / Elisabeth Lau. — Paris: La decouverte, 2009. — 448 p. [In French].

7. Loi de programmation des finances publiques pour les années 2014 à 2019 [Public Finance Planning Law for the years 2014 to 2019] du 29 décembre 2014 n°2014–1653 // Journal officiel de la République française. — 2014. — 30 décembre. — # 0301. — R. 22786. [In French].

8. Ofitsiynny sayt Statystichnoyi sluzhby Yevropeys'koho soyuzu (Eurostat) [The official site of the Eurostat] [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat>. [In French].

9. Fedosov V. M. Sovremennyy kapytalizm y nalohy [Modern capitalism and taxes]: (voprosy metodolohyy y teoryy) / V. M. Fedosov. — K.: Vyshcha shk., 1987. — 126 s. [In Russian].

10. Outil d'évaluation de la performance en matière de gestion de la dette (DEMPA) [Debt Management Performance Assessment (DeMPA)] // Banque mondiale. — 2009. — 54 p. [In French].

11. Directives pour la gestion de la dette publique [Guidelines for public debt management] // Banque mondiale et Fonds monétaire international. — 2001. — 39 p. [In French].

12. Ofitsiynny sayt ahenstva Frans Trezor (Agence France Trésor) [The official site of the Agence France Trésor] [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://www.aft.gouv.fr>. [In French].

13. Charge de la dette et trésorerie de l'État (crédits évaluatifs) [Debt load and state treasury (evaluative credits)]. Rrojet annuel de performances. Programme n°117. — 2014. — 26 p. [In French].

14. Renn J. Comparaison des stratégies d'endettement de l'État: une méthodologie appliquée à la répartition entre obligations nominales et indexées [Comparison of government debt strategies: methodology for the distribution between nominal bonds and indexed] / J. Renn, N. Sagnes. // Vie publique. — 2006. — Pp. 1–48. [In French].

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2016 р.

УДК 336.276.2

Алексеева Наталия Игоревна,
ассистент кафедры финансов,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: alekseevan@ukr.net

Управление государственным долгом: опыт Франции

АННОТАЦИЯ. В статье исследуется опыт Франции по управлению государственным долгом. Акцентируется внимание на том, что в ситуации, когда размеры государственного долга и дефицита постоянно пересекают предельные значения, невозможно обойтись без маневрирования сроками погашения обязательств, влияния на состав кредиторов, регулирования уровня и структуры процентных выплат по обязательствам и др. Эти методы могут быть взаимозависимыми и взаимодополняющими. Подчеркнута исключительная роль Агентства Франс Трезор в управлении государственным долгом Франции, исследованы его задачи и полномочия. В статье рассмотрен метод снижения стоимости займов в краткосрочном периоде (контракты по операциям обмена или «свопы»). Не осталась без внимания и система индикаторов, которая используется для контроля и надзора за политикой Франс Трезор. Сделаны выводы, что при качественном управлении государственный долг может иметь целый ряд положительных последствий и использоваться как действенный инструмент государственного регулирования в рыночных условиях. Подчеркнута необходимость учета Украиной французского опыта в части минимизации стоимости долга, уменьшения рисков и использования показателей для оценки качества долговой политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: государственный долг, дефицит, операции своп, долговая политика.

UDC 336.276.2

Aleksieieva Nataliia,
Assistant at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremogy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: alekseevan@ukr.net

Public debt management: the experience of France

ABSTRACT. The article deals with the experience of France in the public debt management. The author emphasizes that when public debt and deficit constantly exceed safe limits, the government regulates maturities, the composition of the creditors, the level and the structure of interest payments, and others. These methods can be interdependent and mutually complementary. The Agency France Trésor plays the exceptional role in the

management of the public debt of France. The author examines its tasks and powers. The article describes a method of reducing the value of borrowings in the short term (contracts on exchange operations or «swaps»). The system of indicators used for the control and supervision of the France Trésor policy is also researched. The author concludes that the high quality public debt management may generate positive effects and be used as an effective state regulation instrument in market conditions. It is necessary to take into account the experience of France concerning the minimization of the debt value, the reduction of risks, and the use of indicators to estimate the quality of debt policy.

KEY WORDS: public debt, deficit, swap operations, debt policy.

УДК 336.27

Бенч Лілія Ярославівна,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: benchliliya@gmail.com

БОРГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню теоретичних і прагматичних аспектів функціонування ринку державних позик, особливостям використання боргового інструментарію для фінансування видатків бюджету в Україні. Розглянуто погляди вчених щодо використання державних позик для покриття бюджетного дефіциту. Обґрунтовано, що необхідність використання позикових фінансів для задоволення потреб суспільства і держави зумовлена постійним протиріччям між величиною цих потреб і можливостями фіску їх задовольнити за рахунок бюджетних доходів. Проаналізовано функціонування системи внутрішніх і зовнішніх державних позик в Україні. Досліджено особливості використання інструментів внутрішніх і зовнішніх державних позик. Зроблено висновки, що нині необхідно вдосконалювати систему функціонування та інституційне забезпечення державних позик, раціоналізувати інструменти позик, визначивши пріоритетні цілі використання залучених коштів. Використовуючи державні позики як інвестиційний ресурс, уряд сприятиме зростанню ВВП та зменшенню бюджетного дефіциту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державні позики, державний борг, боргові інструменти, облігації державних внутрішніх позик, облігації державних зовнішніх позик.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для здійснення структурних та інституційних реформ в Україні нині необхідно максимально

задіяти усі потенційні джерела надходження фінансових ресурсів, серед яких пріоритетну роль має система державного кредиту. Залучення коштів за допомогою державних запозичень дає можливість суттєво розширити можливості фіску для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Використання позичкового методу фінансування бюджетних видатків в оптимальних розмірах сприяє зменшенню податкового тягаря. Наслідком використання системи державних позик є державний борг, значне зростання якого у 2014—2015 роках призвело до суттєвих макроекономічних і макрофінансових ризиків. Тому нині особливо гостро постали питання визначення оптимальних розмірів державних запозичень, вибору відповідного інструментарію позик, вдосконалення механізму управління державного боргу. Це вимагає створення відповідних засад ефективної і науково обгрунтованої боргової політики. З огляду на сказане, дослідження проблематики державного кредиту та функціонування системи державних позик є важливим та актуальним як з теоретичних, так і, особливо, з прагматичних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених-економістів досліджується проблематика державного кредиту і державних позик, зокрема, В. Андрущенко, О. Барановського, Р. Барро, Т. Богдан, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Р. Масгрейва, Ф. Нітті, І. Озерова, М. Орлова, І. Лютого, К. Райнхарта, К. Рогоффа, Дж. Тобіна, М. Фрідмена, В. Федосова, Л. Штейна та інших. Однак нині, коли проблема скорочення боргового тягаря набула особливого значення як для України, так і для багатьох країн світу, необхідність розробки нової парадигми боргової політики, основою якої є глибоке теоретичне підрунтя та розуміння боргових фінансів, належить до пріоритетних завдань як теорії, так і практики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У літературі недостатньо наукових досліджень, спеціально присвячених проблемам функціонування ринку державних позик, особливостям використання боргового інструментарію для фінансування видатків бюджету в Україні. У зв'язку з цим дослідження проблематики державних позик нині потребує ґрунтовніших наукових досліджень і заслуговує на особливу увагу.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета статті полягає в дослідженні концептуальних засад і прагматичних ас-

пектів функціонування системи державних позик в Україні, особливостей використання інструментів державних позик і розробці окремих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення використання боргового інструментарію для фінансування видатків бюджету в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Необхідність використання державних позик для задоволення потреб суспільства і держави зумовлена постійним протиріччям між величиною цих потреб і можливостями держави їх задовольнити за рахунок бюджетних доходів. Адже кошти, які надходять від оподаткування, обмежені і, як відмічає французький учений-економіст П. Годме, «податковий тягар не може перевищити відомі межі без того, щоб не викликати серйозні економічні і політичні наслідки» [1, с. 353]. Американський учений-економіст А. Лаффер довів, що високі ставки податків призводять до значного падіння бюджетних доходів, пригнічуючи підприємницьку ініціативу. Сягнувши певного рівня, претензії фіску заходять у суперечність з економічними можливостями, стають соціально неприйнятними. Тобто можливості оподаткування в даній країні і на певний момент обмежені. Держава при обмежених грошових ресурсах не в змозі виконувати свої функції, тобто забезпечувати постійно зростаючі потреби усього суспільства і кожного індивідуума зокрема. А видатки держави постійно зростають, що довів ще у 1892 р. німецький економіст А. Вагнер [2, с. 356]. Видатки держави постійно зростають, і в демократичних суспільствах цей процес є постійним, особливо в періоди соціальних потрясінь, під час яких використовуються такі методи фінансування, які раніше рахувалися неприйнятними, і їх прийняття залишається, коли потрясіння проходить, доводять А. Пікок і Дж. Вайсман [3, с. 170]. Позики стали альтернативним методом покриття видатків, оскільки податкових надходжень завжди не вистачає для покриття бюджетних видатків. У сучасних умовах фінансові ресурси, отримані завдяки державним позикам, стали другим після податків методом фінансування видатків бюджету. Необхідно лише враховувати особливості позичкових фінансів. Принципи повернення, строківості та платності вимагають встановлення оптимальних розмірів та ефективного використання залучених коштів.

В Україні державні позики є основною формою державного кредиту. За рахунок внутрішніх і зовнішніх позик мобілізуються

кошти для фінансування державних видатків. У вітчизняній практиці у 1995—1999 роках пріоритет надавався внутрішнім позикам, у 2000—2010 роках — зовнішнім (за виключенням 2005 року), у 2011—2014 роках зросла частка внутрішніх запозичень у структурі джерел фінансування дефіциту бюджету (табл.1). У 2006 році частка внутрішніх запозичень знизилася до мінімального рівня — 14,2 %, а у 2014 році досягла максимального значення — 70,5 %.

Таблиця 1

**СТРУКТУРА ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ
ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ, %***

Запозичення	2001	2003	2005	2006	2007	2009	2011	2013	2014
Державні запозичення, всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100
- внутрішні	22,5	17,0	50,4	14,2	34,2	33,1	68,1	64,9	70,5
- зовнішні	77,5	83,0	49,6	85,8	65,8	66,9	31,8	35,1	29,5

* Складено за даними Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Доступний з www.minfin.gov.ua

Зростання частки внутрішніх позик у структурі державних запозичень бюджету у 2011–2014 роках пов'язане з необхідністю залучення значних коштів для фінансування видатків бюджету через кризові події в економіці, ведення воєнних дій на сході країни. Залучення зовнішніх позик у таких умовах на ринкових засадах доцільно в обмежених розмірах через їх високу вартість, тому з 2014 року Україна активізує співпрацю з МВФ і Світовим банком.

Здійснюючи запозичення, уряду слід використовувати, переважно, середньострокові та довгострокові боргові інструменти. В Україні у 2007 році і 2014 році відповідно питома вага боргових інструментів, що підлягають погашенню протягом 1 року включно становила 11,5 % і 14,9 %, з терміном до погашення від 2 до 5 років — 39,0 % і 47,6 %, понад 5 років — 49,5 % і 37,5 % (табл. 2).

Таблиця 2

СТРУКТУРА БОРГОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСУВАННЯ
ДЕФИЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ, %*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Короткострокові інструменти (до 1 року)	12,0	11,5	12,0	13,1	17,8	16,7	15,1	16,3	14,9
Середньострокові інструменти (від 2 до 5 років)	37,8	39,0	35,9	44,8	44,7	47,0	53	54,3	47,6
Довгострокові інструменти (більше 5 років)	50,2	49,5	52,1	42,1	37,5	36,3	31,9	29,4	37,5

* Складено за даними Національного банку України [Електронний ресурс]. — Доступний з www.bank.gov.ua та Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Доступний з www.minfin.gov.ua

Зменшення частки емісії боргових інструментів з довгостроковим терміном погашення на користь інструментів із середньостроковим терміном погашення призвело до скорочення строку до погашення державного боргу. Протягом 2006—2014 років спостерігається негативний тренд зменшення строку до погашення державного боргу. Якщо у 2006 році середньозважений строк до погашення державного боргу складав 120,0 місяців, то у 2013 році — 60,4 місяців, а у 2014 році склав 61,9 місяців [4]. Наслідком такої тенденції є обмеження можливостей уряду у рефінансуванні боргу.

У структурі боргових інструментів за ставками переважають інструменти з фіксованою ставкою. Частка боргових інструментів з плаваючими ставками відображає рівень невизначеності майбутніх витрат на обслуговування державного боргу в майбутньому, а отже і величину ризику збільшення таких витрат. Протягом 2006—2008 років спостерігалася позитивна тенденція зниження цієї частки до 22,6 %, у 2009 році внаслідок кризових подій та необхідності залучення значних коштів стрімко збільшилася до 37 %. Протягом 2010—2014 років уряду вдалося знизити частку боргових інструментів з плаваючими ставками у структурі боргових інструментів до 17,3 % [4].

Для економії бюджетних коштів за рахунок зниження плаваючих ставок з одного боку оптимальним для держави може бути утримання певного співвідношення між запозиченнями з плаваючими і фіксованими ставками. Відповідно до кожного конкретного періоду часу це співвідношення є індивідуальним, його слід визначати з урахуванням прогнозованих макроекономічних показників і передбачень про динаміку плаваючих і фіксованих ставок у майбутньому. У довгостроковій перспективі за умови ефективного функціонування ринку державних запозичень оптимальною є структура запозичень, яка включає частку 50 % інструментів з фіксованою ставкою і 50 % інструментів з фіксованою [5]. У такому випадку зростанням плаваючих ставок стримуватиме збільшення витрат бюджету за рахунок фіксованих ставок, а зниження плаваючих ставок — сприятиме економії коштів бюджету.

Основними інструментами ринку внутрішніх державних боргових зобов'язань України є облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) та казначейські зобов'язання. За рахунок ОВДП мобілізується основна частина коштів до бюджету. Так, станом на 01.07.2015 року у структурі державного та гарантованого державою боргу заборгованість за ОВДП складала 33,99 %, а за казначейськими зобов'язаннями — лише 0,01 %. Нині в обігу на внутрішньому ринку перебувають ОВДП від 12-місячних до 15-річних, казначейські зобов'язання з різними строками погашення (в тому числі казначейські зобов'язання «Військові»), а також облігації державних підприємств (НАК «Нафтогаз України», Укравтодор тощо). Вирізняють ОВДП відповідно до виду валюти: валютні (придбання в гривні, погашення в іноземній валюті), індексовані (придбання в іноземній валюті, погашення в гривні за офіційним курсом на момент погашення), власне гривневі. Запозичення в іноземній валюті на внутрішньому ринку, за рахунок яких лише у 2014 році було залучено до бюджету 0.8 млрд дол. США та 0.04 млрд євро, призвели до збільшення підвищеної вразливості боргу до валютного ризику. Сукупний обсяг заборгованості за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку відповідає 499,72 млрд грн (23,74 млрд дол. США в еквіваленті) на кінець 2014 року [4].

Ринок ОВДП в Україні після фактичного дефолту у 1998 році до 2005 року розвивався повільними темпами, з 2005 до 2007 року поступово ситуація на ньому стабілізувалася, зросли обсяги

продажу ОВДП. З 2008 року активність уряду на внутрішньому ринку стрімко зросла у зв'язку з необхідністю у ресурсах для фінансування потреб бюджету через кризу, а з 2010 року — через сповільнення економічного зростання та скороченням доходів бюджету. Структура внутрішніх боргових інструментів, за рахунок яких мобілізуються кошти до бюджету, визначалася поточними потребами уряду у відповідному періоді. Так, у 2009—2010 роках частка короткострокових інструментів складала 66,2 % і 56,7 % через необхідність залучення коштів у зв'язку з світовою економічною кризою та розгортанням кризових явищ в Україні. У 2011—2014 роках зросла частка середньострокових інструментів до 40,10 % у 2014 році та частка довгострокових інструментів до 52,80 %. Слід зазначити, що основними покупцями державних облігацій у 2013—2015 роках є НБУ та банки. Частка ОВДП у портфелі НБУ у 2014 році збільшилась на 171 млрд грн, або зросла з 58,3 до 69,5 % щодо ОВДП, які знаходяться в обігу [6]. Фінансування дефіциту бюджету за рахунок запозичень і купівля державних облігацій Національним банком України на первинному ринку у значних обсягах у 2013—2015 рр. є, фактично, емісійним джерелом фінансування бюджету, що призводить до подальшого розгортання інфляційних процесів.

За рахунок зовнішніх державних позик, як уже наголошувалося, залучалася основна частина коштів для фінансування державних видатків у 2000—2010 роках. Зовнішні державні позики у 2000—2014 роках залучалися урядом як через необхідність у фінансуванні дефіциту бюджету, обмежені можливості внутрішніх джерел, так і з метою обслуговування зовнішнього боргу. Протягом вказаного періоду зовнішній державний борг зріс майже у 4 рази — з 10,35 млрд. дол. США до 38,81 млрд дол. США. Залучення ресурсів із зовнішніх джерел за допомогою цінних паперів реалізується шляхом розміщення єврооблігацій, залучення фідучіарних позик, емісії облігацій державної зовнішньої позики, державних деривативів. ОЗДП є домінуючими борговими інструментами зовнішніх запозичень у вітчизняній практиці. У 1997—2014 роках уряд запозичував кошти за допомогою емісії ОЗДП, активний розвиток ринку ОЗДП спостерігався в країні у 2003—2007 роках — у період покращення макроекономічних показників і відносної макроекономічної стабілізації. За рахунок емісії ОЗДП у 2003—2007 роках з доходністю 6—7 % річних з термінами погашення 10—12 років до бюджету були залучені зна-

чні кошти, однак використовувалися ці кошти лише на поточні потреби фіску. Внаслідок надання пріоритету зовнішнім джерелам позичкових коштів, частка зовнішнього боргу в загальній сумі державного боргу з року в рік збільшувалася, станом на 31.12.2007 року вона досягнула 75 %. Стратегія управління державним боргом, центральним елементом якої виступає зовнішнє позичкове фінансування, породжує значні ризики для стабільності державних фінансів. Хоча у короткостроковому періоді позики в іноземній валюті можуть бути дешевшими від аналогічних запозичень у національній валюті, однак у випадку неочікуваної зміни траєкторії валютного курсу іноземні позики виявляються надзвичайно дорогим інструментом державного запозичення. Надмірне запозичення за кордоном посилює вразливість боргової позиції уряду до коливань кон'юнктури на світових, товарних і фондових ринках та підвищує ризик виникнення боргових ускладнень [7]. Загалом протягом 2008—2009 років унаслідок зростання потреб держави у запозиченнях та через девальвацію національної валюти (з 5,05 грн за долар США у 2007 році до 7,79 грн у 2009 році) сума державного і гарантованого боргу в абсолютному виразі України зросла більше ніж у 3 рази, склавши на кінець 2009 року 317,9 млрд. Стрімке зростання боргу через девальваційні процеси та ігнорування небезпеки збільшення валютних ризиків у зв'язку з домінуванням у структурі боргу зовнішньої заборгованості призвело до різкого збільшення боргового навантаження на бюджет та економіку країни.

У 2009—2014 роках обсяги емісії ОЗДП були значно меншими внаслідок погіршення макроекономічних умов, розвиток кризових явищ та зниження кредитних рейтингів. Зокрема, у 2010 році було здійснено випуск облігацій зовнішньої державної позики на суму 2 млрд дол. США (500 млн дол. США за фіксованою ставкою 6,875 % річних з терміном погашення у 2015 році та 1,5 млрд дол. США за фіксованою ставкою 7,750 % річних з терміном погашення у 2020 році). У грудні 2010 року здійснено випуск короткострокових ОЗДП на суму 500 млн дол. США (за фіксованою ставкою 6,7 % річних з погашенням через 1 рік). Тобто значно скоротилися строки погашення облігацій за умови достатньо високої дохідності, що збільшило тягар боргових виплат. У листопаді 2012 року Україна розмістила 10-річні євроблігації на загальну суму 3,85 млрд доларів з прибутковістю на рівні 7,8 % річних, у квітні 2013 року Україна здійснила емісію

облігацій зовнішньої державної позики України на загальну суму 1,25 млрд доларів США з погашенням у 2023 році за ставкою 7,5 % річних. Отримані кошти були спрямовані на погашення дефіциту бюджету та обслуговування попередніх боргів.

Не зважаючи на зменшення зовнішніх запозичень у 2010—2014 роках, у структурі боргу переважає зовнішня заборгованість. Частка державного зовнішнього боргу у загальній сумі державного боргу на кінець 2014 року складала 51,3 %, внутрішнього боргу — 48,7 % проти запланованих 44,0 % і 56 % відповідно. У результаті девальвації гривні (з 7,993 грн за дол. США на початок 2014 року до близько 15,8 грн за дол. США на кінець року) за 2014 рік у гривневому еквіваленті державний борг України збільшився майже вдвічі протягом 2014 року, проте у доларовому еквіваленті він зменшився на 21,7 млн доларів США [4].

Завдяки поновленій співпраці з МВФ і в рамках допомоги Україні США нададуть у 2014—2015 роках загалом \$2 млрд додаткових гарантій. Ця сума врахована в чотирирічній програмі EFF з МВФ у частині \$7,5 млрд міжнародної фінансової допомоги, яка доповнює кредит МВФ на \$17,5 млрд. Так, Україна в травні 2014 року розмістила гарантовані США єврооблігації на \$1 млрд з дохідністю 1,844 % річних, яка лише на 28 базисних пунктів перевищила прибутковість казначейських облігацій США. Єврооблігації погашаються 30 квітня 2019 року [8].

У структурі державного боргу станом на 01.01.2015 року частка власників державних цінних паперів на зовнішньому ринку складає 24,75 % і включає за ОЗДП 2005–2015 рр. на загальну суму 17,28 млрд. дол. США.

Отже, залучення коштів на зовнішньому ринку за допомогою цінних паперів є раціональним за умови невисокої дохідності, на середньострокові та довгострокові терміни та за умови ефективного використання запозичених ресурсів. Дотримання таких умов є реальним лише тоді, коли в країні є макроекономічна стабільність, що визначає її інвестиційну привабливість і досить високі кредитні рейтинги. За інших умов дохідність зовнішніх облігацій буде високою, що трансформується у значний борговий тягар для бюджету та економіки країни, призводить до зростання валютних, кредитних ризиків і ризику рефінансування боргу, що і відображає нинішні тренди боргової політики в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. В Україні набуто певного досвіду використання бор-

гового інструментарію для фінансування видатків бюджету. І ніні необхідно вдосконалювати систему функціонування та інституційне забезпечення державних позик, раціоналізувати інструменти позик, емітуючи нові види цінних паперів, спрямовані на залучення усіх потенційних груп інвесторів, визначивши пріоритетні цілі використання залучених коштів. Випуск державних позик повинен бути зумовлений не лише покриттям поточного дефіциту бюджету, а й інвестиційними потребами. Держава повинна фінансувати продуктивні інвестиції. Потрібно також сприяти розвитку економіки, спрямовуючи залучені кошти на фінансування інвестиційних проєктів. У першу чергу за рахунок коштів, залучених на ринку держоблігацій, слід фінансувати галузі, розвиток яких сприятиме швидкому збільшенню виробничого та експортного потенціалу економіки України.

Випуск зовнішніх позик на ринковій основі безпосередньо і опосередковано зменшує вартість обслуговування державного боргу. Крім економії вартості обслуговування, випуск єврооблігацій дає можливість пом'якшити «ефект витіснення» приватних інвестицій. Питання про залучення зовнішніх фінансових ресурсів треба обов'язково вирішувати з позиції їх ефективного використання на цілі економічного розвитку країни; очікуваної прибутковості здійснених за їх рахунок вкладень; можливості за рахунок майбутніх прибутків погашати борги. Неприпустимим рахуємо використання зовнішніх кредитів для покриття поточних витрат бюджету.

При визначенні обсягів державної заборгованості поряд із потребами фінансування дефіциту державного бюджету необхідно враховувати реальний стан економіки. Україна може дозволити зростання державної заборгованості лише за умови розвитку реального сектора економіки, а, отже, стабільного приросту ВВП. Розвиток ринку державних цінних паперів повинен супроводжуватися структурними економічними реформами, зменшенням податкового тягара та збільшенням інвестицій. Отже, державні цінні папери є необхідним фінансовим інструментом, який при належному використанні дає змогу державі спрямовувати інвестиційні потоки в необхідних напрямках та покривати частину видатків бюджету.

Бібліографічний список

1. Годме П.М. Финансовое право: Пер. с франц. — М.: Прогресс, 1978. — 430 с.
2. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ., 4-е изд. / М. Блауг // — М.: Дело ЛТД, 1994. — 720 с.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт; пер. з нім. С.І. Терещенко [за наук. ред. В.М. Федосова] / Ш. Бланкарт. — К.: Либідь, 2000. — 655 с.
4. Звіт про виконання Програми управління державним боргом за 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=414056&cat_id=255473
5. Guidance on the use of risk indicators and strategy formation borrowings. Integrated risk assessment. The «Financial Sector Development», 2011 [Electronic resource]. — Access: <http://finrep.kiev.ua/>
6. Річний звіт НБУ за 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>
7. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку: монографія / За ред А.І. Даниленка. — К., 2010. — 456 с.
8. Міністерство фінансів назвало найбільших кредиторів України у 2014 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/339687/>

References

1. Hodme P.M. Fynansovoe pravo: Per. s frants.-M.: Prohress, 1978.-430 s. [In Russian].
2. Blauh M. Ekonomycheskaya mysl' v retrospektyve. Per. s anhl., 4-e yzd. / M.Blauh// -M.: Delo LTD, 1994.-720 s. [In Russian].
3. Blankart Sh. Derzhavni finansy v umovakh demokratiyi: Vstup do finansovoyi nauky / Sharl' Blankart; per. z nim. S.I. Tereshchenko [za nauk. red. V.M. Fedosova] / Sh. Blankart // — K.: Lybid', 2000. — 655 s. [In Ukrainian].
4. Zvit pro vykonannya Prohramy upravlinnya derzhavnym borhom za 2014 rik [Elektronnyy resurs]. — Available at: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=414056&cat_id=255473 [In Ukrainian].
5. Guidance on the use of risk indicators and strategy formation borrowings. Integrated risk assessment. The «Financial Sector Development», 2011 [Electronic resource]. — Available at: <http://finrep.kiev.ua/> [In English].
6. Richnyy zvit NBU za 2014 rik [Elektronnyy resurs]. — Available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764> [In Ukrainian].
7. Fiskal'no-byudzhetna ta hroshovo-kredytna polityka v Ukraini: problemy ta shlyakhy posylennya vzayemozv'yazku: monohrafiya / Za red A.I. Danylenka. — K., 2010. — 456 s. [In Ukrainian].

8. Ministerstvo finansiv nazvalo naybilshykh kredytoriv Ukrayiny u 2014 rotsi [Elektronnyy resurs]. — Available at: <http://news.finance.ua/ua/news/-/339687/> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29 січня 2016 р.

УДК 336.27

Бенч Лилия Ярославовна,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансов,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: benchliliya@gmail.com

Долговые инструменты финансирования расходов государства: теория и практика

АННОТАЦИЯ. *Статья посвящена исследованию теоретических и прагматических аспектов функционирования рынка государственных займов, особенностям использования долгового инструментария для финансирования расходов бюджета в Украине. Рассмотрены взгляды ученых по использованию государственных займов для покрытия бюджетного дефицита. Обосновано, что необходимость использования заемных финансов для удовлетворения потребностей общества и государства обусловлена постоянным противоречием между величиной этих потребностей и возможностями фиска их удовлетворить за счет бюджетных доходов. Проанализированы функционирования системы внутренних и внешних государственных займов в Украине. Исследованы особенности использования инструментов внутренних и внешних государственных займов. Сделаны выводы, что в настоящее время необходимо совершенствовать систему функционирования и институциональное обеспечение государственных займов, рационализировать инструменты займов, определив приоритетные цели использования привлеченных средств. Используя государственные займы как инвестиционный ресурс, правительство будет способствовать росту ВВП и уменьшению бюджетного дефицита.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *государственные займы, государственный долг, долговые инструменты, облигации государственных внутренних займов, облигации государственных внешних займов.*

UDC 336.27

Bench Liliya,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: benchliliya@gmail.com

Debt financing of state expenditures: theory and practice

ABSTRACT. The article examines theoretical and pragmatic aspects of government borrowings, specifics of using of debt instruments for financing budget expenditures in Ukraine. Various scientific approaches to the use of government borrowings for budget deficit financing were reviewed. The author proves that the use of debt finance to meet the needs of a society and a state is caused by the constant contradiction between the magnitude of these needs and the tax capacity to meet expenditures. The research paper analyses the internal and external government borrowings in Ukraine. The specifics of instruments of internal and external government borrowings are examined. The author concludes that the government borrowings and their institutional framework have to be improved by rationalizing the borrowing instruments, and determining the priorities of the disposal of borrowed money. The government will contribute to the growth of GDP and reduce the budget deficit by using borrowed money as investment resources.

KEY WORDS: government borrowings, government debt, debt instruments, domestic state bonds, external sovereign bonds.

УДК 336.71

Корнєєв Володимир Вікторович,

д.е.н., проф.,

завідувач відділу фінансово-бюджетної політики

НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України,

(01103, Україна, Київ, бульв. Дружби Народів, 28)

E-mail: vkorn27@gmail.com

Нікітін Андрій Валерійович,

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту банківської діяльності

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги 54/1)

E-mail: avnikitin@ukr.net

БАНКИ РОЗВИТКУ І ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. Проаналізовано питання функціонування банків розвитку і ресурсозабезпечення економіки України в умовах дефіциту фінансових ресурсів. Розглянуті особливості діяльності зарубіжних банків розвитку. Визначено необхідність створення і започаткування діяльності Банку розвитку в Україні для стабілізації економіки і кредитування реального сектора. Обґрунтовані можливості фінансування пріоритетних інвестиційних проектів за участю Банку розвитку з використанням цільової емісії центробанку. Розкриті значимість і перспективи діяльності Банку

розвитку в Україні. Показано, що вітчизняний Банк розвитку здатний реалізувати заходи державної економічної політики у сфері розвитку ринків капіталу, банківської системи, інвестування, міжнародного співробітництва, державно-приватного партнерства, активізувати легальний кругообіг фінансових ресурсів (коштів) з відповідним зменшенням частки мінізації економіки та інші вагомі для економіки України результати.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банк розвитку, банківська система, інвестиційний проект, рефінансування, ліквідність банку, капіталізація.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інституційна структура банківських систем багатьох країн переформатовується функціонально і кількісно в рамках змін ринкової кон'юнктури. В Україні цей об'єктивний процес спостерігається у двох аспектах: як результат регуляторно-наглядової діяльності центробанку (НБУ), так і внаслідок посилення конкуренції і корпоративних змін безпосередньо на другому рівні вітчизняної банківської системи.

Водночас невирішеною залишається проблема дефіциту фінансових ресурсів — кредитних та інвестиційних для задоволення відповідних потреб клієнтів банків. Такий дефіцит, що загострюється у нестабільні періоди, є тим негативним явищем, що обмежує можливості економічного відтворення в різних секторах економіки, і, зокрема, в реальному (секторі нефінансових корпорацій). Банківська статистика засвідчує значне зменшення обсягів кредитування юридичних осіб — за 10 місяців 2015 р. кредити юридичним особам у національній валюті зменшились на 12,4 %, в іноземній — на 15,7 % [1]. Додатково «кредитне стиснення» у поточному році проявилось і в тому, що також за 10 міс. 2015 р. обсяги випусків корпоративних облігацій порівняно з аналогічним періодом 2014 р. зменшились більш ніж удвічі — до 12,3 млрд грн (з 26 млрд грн за аналогічний період 2014 р.) [2].

В Україні дотепер взаємодія фінансового і реального секторів економіки стикається із суттєвими перепонами. Банківські установи, як комерційні організації, здебільшого націлені на отримання максимального прибутку за короткий строк, зокрема спекулятивного характеру, і відтак не зацікавлені у фінансуванні інвестиційних проектів у реальному секторі, де маржа прибутку зазвичай нижча, а рівень операційних витрат на банківське супроводження — вищий. Банкоцентрична модель укладу фінансового сектора України поряд з іншими причинами мінімізує

участь фондового ринку у мобілізації необхідних фінансових ресурсів.

За таких обставин актуалізується необхідність пошуку додаткових/альтернативних джерел та інструментів формування й акумуляції фінансових ресурсів у банківській системі. І, зокрема, — у сегменті діяльності державних банків чи банків з участю держави в капіталі. Таким джерелом, як свідчить міжнародний досвід, можуть бути ресурси спеціальної фінансової установи — Банку розвитку з використанням (при необхідності) цільової емісії центробанку.

Банки розвитку (інша вживана назва — багатосторонні фінансові інститути) надають фінансові та інші послуги/ресурси для підтримки і реалізації пріоритетних інвестиційних проектів (т.зв. драйверів росту) у визначених ключових ринкових сегментах*. При цьому забезпечується реалізація загальнодержавних інтересів і завдань фінансування соціально-економічного розвитку країни щодо стабілізації і модернізації національної економіки, «фокусування» національних економічних пріоритетів, стимулювання інвестиційної, зовнішньоекономічної, страхової, консультативної діяльності, спрямування закумульованих інвестиційних коштів у визначені пріоритетні сфери економіки (галузі) задля підвищення конкурентоспроможності держави та її суб'єктів у міжнародному геоекономічному просторі.

Діяльність банків як інститутів розвитку спрямовується на «... усунення «провалів ринку» і вирішення таких чотирьох основних завдань: подолання провалів ринку в інноваційній сфері; усунення інституційних провалів ринку (формування відсутніх, але необхідних сегментів ринку); розвиток економічної і соціальної інфраструктури; елімінування суттєвих регіональних дисбалансів розвитку»[4].

Банк розвитку є фінансовою установою (державною фінансовою корпорацією) банківської системи країни, 100 % капіталу котрої, як правило, належить державі. Започаткування та розгортання діяльності банку розвитку унормовується спеціальними законодавчими та підзаконними актами. Формування ресурсної бази (пасивів) банку розвитку можливо як за рахунок державних коштів, так і за рахунок коштів ринку, тобто приватного сектору.

---

*Термін «багатосторонні банки розвитку», ймовірно первинно, вживається у Директиві Ради 89/647/ЄЕС від 18.12.1989 р. «Щодо індексу платоспроможності кредитних установ» [3]

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукові та експертні розробки у зазначеному напрямі набувають усе більшого поширення. В тій чи іншій мірі питання реорганізації банківських установ і диверсифікації банківських послуг досліджують, зокрема, Т. Васильєва, А. Гриценко, Т. Кричевська, Т. Майорова, В. Міщенко, С. Міщенко. С. Науменкова, Л. Примостка, Б. Пшик. В оглядово-аналітичній частині узагальнюючою інформативною платформою за відповідних умов можна вважати робочий звіт співробітників Світового банку щодо ролі банків розвитку та механізмів підвищення їх ефективності (2011 р.) [5].

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою даної статті є дослідницька акцентація інституційної ролі банків розвитку у фінансуванні пріоритетних інвестиційних проектів у рамках кредитної підтримки та стабілізації економіки держави на сучасному етапі. Зазначене викликає, як вбачається, відповідний дослідницький інтерес, чим і обумовлена підготовка даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Банки розвитку можуть бути: 1) глобального рівня — це Світовий банк (включаючи його структури — МБРР, МАР, МФК); 2) регіональними (спеціалізованими) — Європейський банк реконструкції та розвитку, Чорноморський банк торгівлі і розвитку, Африканський банк розвитку, Азійський банк розвитку, Ісламський банк розвитку, Арабський банк економічного розвитку Африки, Банк розвитку країн БРІКС, банки розвитку окремих країн та інші*.

Вивчення зарубіжного досвіду діяльності банків розвитку, показало, що такі структури займають важливу нішу в інституційній структурі фінансового сектора економіки. Практика їх діяльності орієнтується на вирішення стратегічних завдань підтримки національних економік, зокрема в кредитно-інвестиційному та експортному спрямуванні. Індикативна характеристика діяльності окремих зарубіжних банків розвитку подається нижче.

Бразильський національний банк економічного і соціального розвитку (BNDES) є найбільшим банком розвитку в світі. BNDES перебуває у державній власності, отримує державні кошти для поповнення свого капіталу, але також отримує плату від позичальників за користування останніми ресурсами банку. Крім того, через афілійовану установу BNDESPAR, банк є прямим учасни-

---

*Тут наведено модифікований підхід до класифікації банків розвитку з [6]

ком ринку венчурного капіталу і набувачем великих стратегічних пакетів акцій у капіталі низки компаній. Для більшої ефективності BNDES, як і інші державні підприємства в Бразилії, має переваги в прибуткових схемах для своїх співробітників. Банк надає гранти і на соціальні проекти, однак вони мають зворотній характер, видаються на більш вигідних умовах, ніж у місцевих банків. Сфера кредитування BNDES досить широка і включає венчурне фінансування (як еквівалент венчурних фондів); інфраструктурні проекти; підтримка торгівельної та іншої експансії бразильських крупних корпорацій (у т.ч. угод злиття і поглинання). BNDES бере участь у публічних тендерах, представляє дані про позичальників, їх активи і наслідки наданих пільгових кредитів. Банк надає кредити за довгостроковими процентними ставками, які є меншими порівняно з ринковими.

Основні напрями секторальної підтримки BNDES — інфраструктура, обробна промисловість і видобування корисних копалин. Чистий прибуток банку у максимальному дотепер розмірі 6,1 млрд дол. був досягнутий у 2011 р. і став можливим завдяки обслуговуванню випуску (андерайтингу) казначейських зобов'язань держави обсягом 63 млрд дол. США. Загалом кумулятивна сума трансфертів держави банку протягом 2008—2010 рр. склала 180 млрд дол., і в 2012 — приблизно 25 млрд дол. США. За оцінками, більше половини обсягів фондування з відшкодуванням різниці між процентними ставками банк одержує від Казначейства. Разом з тим, така значна залежність від державних джерел фінансування змусило рейтингову агенцію Moody's понизити рейтинг BNDES до рівня суверенного рейтингу Бразилії.

15 липня 2014 р. у м. Форталеза (Бразилія) було оголошено про створення нового Банку розвитку представниками країн групи БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська республіка) з основними напрямками діяльності у сфері інфраструктури та фінансування потреб поточного розвитку країн учасників цієї групи [7].

Банк розвитку Китаю (CHDB) є другим за обсягом активів в світі банком розвитку, що заснований у 1994 році з метою надання фінансування проектам національного значення, зокрема інфраструктурним, а також у сфері енергетики, транспорту, добувної промисловості. За роки існування банк видав кредитів на суму понад 700 млрд дол. Основними джерелами його фондуван-

ня також (як і в Бразилії) є випуск облігацій, причому як у Китаї, так і за межами країни. Випущені банком забезпечені боргові зобов'язання (CDB), що знаходяться у портфелі місцевих банків, розглядаються як безризикові активи в рамках запропонованих правил достатності капіталу центрбанку КНР. В окремі періоди банк був другим за величиною емітентом облігацій у Китаї (після Міністерства фінансів), що становило до чверті випущених облігацій країни у юанях і зробило банк найбільшим кредитором в іноземній валюті [8].

У сучасних нестабільних умовах *Німецький банк розвитку* (KfW — Kreditanstalt für Wiederaufbau — третій за величиною банк ФРН) брав участь у реструктуризації банківської системи. Так, у 2007—2008 роках на порятунок Німецького промислового банку він витратив 8,4 млрд євро). Для полегшення доступу до кредитних ресурсів для компаній, що мають потенційно ефективні бізнес плани, уряд Німеччини влітку 2009 р оголосив про створення спеціального державного фонду (10 млрд євро), розпорядником якого став Німецький банк розвитку. До функцій цього банку належить надання кредитів банкам, які обслуговують компанії, що звернулися за антикризовою підтримкою. Банк мав практику (у 2009—2010 рр.) реалізації програми надання кредитним організаціям так званих глобальних позик (максимум на вісім років) для рефінансування корпоративних кредитів. Кошти виділялися з бюджету спеціальної програми Німецького банку розвитку з корпоративного кредитування (загальний обсяг 40 млрд євро).

У *Казахстані* більш чверті обсягу інвестиційного довгострокового кредитування банками юридичних осіб припадає на частку «Банк розвитку Казахстану» [9]* (або 84 % усіх його операцій). Так, з початку діяльності (2000 р.) Банком вкладено в економіку Казахстану 7,5 млрд дол., введено в експлуатацію 78 проектів, створено 20,4 тис. робочих місць. Частка середньострокових (до 10 років) кредитів на реалізацію інвестиційних проектів у портфелі Банку становить 48,3 %, довгострокових (від 10 років і більш) 51,7 %. Середньозважена ставка кредитного портфеля дорівнює 8,51 % річних, середньозважений строк надання кредитів 10,66 % років. Схвалені Банком інвестиційні проекти ві-

---

* Банк розвитку Казахстану [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kdb.kz/ru/about/reports/>

дповідують цілям, завданням і стратегічним напрямкам, визначеним у Стратегії індустріально-інноваційного розвитку Республіки Казахстан на 2003—2015 роки. Банк фінансує проекти в шести із семи перспективних кластерів (металургія, транспортна логістика, текстильна й харчова промисловість, нафтогазове машинобудування, виробництво будівельних матеріалів).

Досвід зарубіжних країн (і в т.ч. тих, що розвиваються) засвідчує ефективність функціонування банків розвитку. Нижче наведено узагальнену інформацію щодо функцій, джерел та інструментів фінансування банками розвитку інвестиційних проектів (вибірка за результатами аналізу відповідної зарубіжної практики).

Таблиця 1

**ФУНКЦІІ БАНКІВ РОЗВИТКУ ТА ДЖЕРЕЛА/ІНСТРУМЕНТИ
ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТІВ***

Функції	Джерела та інструменти фінансування
<ul style="list-style-type: none"> – фінансування інвестиційних проєктів національного значення; – корпоративне довгострокове кредитування «ефективних бізнес-планів»; – секторальне фінансування; – участь у фінансових програмах емітентів (у т.ч. андеррайтинг держбондів); – надання гарантій, поручительств; підтримка експорту, страхування експортних кредитів та інвестицій; – розвиток проєктів державно-приватного партнерства 	<ul style="list-style-type: none"> — пряме фондування від центробанку, казначейства (+ нівелювання різниць у %-их ставках); – випуск власних цінних паперів, зокрема бондів; – плата за надані послуги — процентні та інші надходження; — сек'юритизація активів (агрегація пулу активів, контрактів чи позичок та їх вартісна трансформація у боргові цінні папери

*Джерело: вибірка/синтез з сайтів зарубіжних банків розвитку

В Україні банки розвитку дотепер так і не розпочали функціонувати повною мірою, незважаючи на тривалі спроби створення законодавчих та операційних умов діяльності. Очевидною (але не єдиною) причиною є відсутність усталеного механізму фондування даних фінансових установ та очікувані непрості питання щодо особливостей регулювання та нагляду за їх діяльністю.

Тривалий час функції банку розвитку фактично виконував Національний банк України, хоча ці функції не передбачені ні Конституцією України, ні Законом України «Про Національний банк України». Інструментом при цьому виступали кредити ре-

фінансування, які зазвичай використовуються для підтримки ліквідності банку при виконанні центральним банком своєї ключової функції кредитора останньої інстанції. Натомість в Україні кредити рефінансування використовувалися не на підтримку ліквідності банків, а на стимулювання кредитної активності. Банківська установа могла звернутися до НБУ з проханням надати кредит рефінансування під заставу деяких активів (приміром, ОВДП). Надаючи кредит рефінансування під забезпечення такими кредитами, НБУ фактично виступав банком розвитку, оскільки ставав кінцевим постачальником кредитних коштів. Подібна ситуація тривала аж до початку останньої фінансової кризи, коли НБУ повернув кредитам рефінансування їх первісне значення, залишивши цей інструмент лише для використання в рамках виконання функції кредитора останньої інстанції. Саме в цей час — у 2008—2009 роках почалися активні дискусії щодо доцільності створення в Україні банку розвитку саме як банку другого рівня. Основними аргументами за необхідність створення такої установи стали необхідність остаточного розділення функції кредитора останньої інстанції від функції банку розвитку в НБУ та наповняння на фінансовій підтримці реального сектора за рахунок державних коштів в умовах інвестиційної дисфункції ринку капіталів. На противагу, основними аргументами проти створення такого банку були очікувані проблеми реалізації пруденційного нагляду, можливість задіяння банку у корупційних схемах, що могло б призвести до невиконання покладених на нього функцій.

В Україні створення вітчизняного банку розвитку все ще залишається в планах. У дослідженнях застерігається, що створений Український банк реконструкції і розвитку не можна вважати інститутом розвитку, він не здійснює довгострокового інвестиційного кредитування і його вплив на економіку є мізерним [10]. Для формування і нарощування капіталу державних банків розвитку пропонується використовувати заощадження населення під державні гарантії їх повернення [11].

На розгляд різного роду органів неодноразово подавалися пропозиції щодо необхідності створення такого банку та наділення його відповідними функціями. Принагідно тут згадуються ініціативи Національного агентства з реконструкції і розвитку (НАУРР) у 90-і роки. Однак ці та інші пропозиції не просувалися далі різних законопроектів або проектів постанов відповідних органів виконавчої влади. Причиною цього є не стільки брак фінан-

сування подібного банку (зрештою, наразі подібні функції виконувала Група управління проектами міжнародних кредитних ліній НБУ, що контролювала використання коштів різноманітних донорів, в тому числі KfW), скільки недостатність розуміння місця та ролі такого банку у банківській системі України. Свого часу уряд України оприлюднив розпорядження № 439 від 08.04.2009 р. «Про утворення комісії з питань утворення Банку сприяння розвитку на базі ВАТ» Український банк реконструкції та розвитку» (УБРР). Ще раніше банк розвитку пропонувалося створити на основі іншого державного банку — «Укрексімбанку». Причиною відмови Уряду від ідеї спеціальної диверсифікації діяльності «Укрексімбанку» та створення на основі одного з його структурних підрозділів банку розвитку є можливість швидкої реалізації урядових завдань на базі порівняно невеликого УБРР. З практичної точки зору суттєвим фактором, що дестимулює створення вітчизняного банку розвитку, є те, що основний в Україні регіональний банк розвитку — ЄБРР — використовує гривневі інструменти, тобто це потенційно може складати суттєву конкуренцію ще не створеному вітчизняному банку розвитку.

Утім, незважаючи на складнощі розвитку економіки України останнім часом, позитивним сигналом для міжнародних інвесторів стало посилення інтересу регіональних банків розвитку до реалізації інвестиційних проектів в Україні. Так, у 2014 р. угоди щодо реалізації проектів в Україні підписали ЄБРР, МФК, ЧБТР загальним обсягом 967,17 млн дол. (зокрема, 558 млн і 409,17 млн дол. у першому і другому півріччі відповідно) [12]. Наприклад, ЄБРР продовжив підтримку експортно-імпорتنих операцій, збільшивши обсяги фінансування по програмі сприяння торгівлі (ПСТ) для ПАТ «Укрексімбанк» до 270 млн дол. Частка України в частині проектного фінансування досягла 19,8 % і набула другої позиції серед групи інших країн (лідером залишається Казахстан з часткою понад 46 %). У частині виділення позик суверенного фінансування від МБРР і МАР, включаючи гранти і технічну допомогу, частка України у минулому році склала 42 % – 1,3 млрд дол. від загального обсягу.

Започаткування діяльності та функціонування Банку розвитку потребує реалізації відповідного державного адміністративного проекту у сфері інституційного сектора загальнодержавного управління і належного його нормативно-правового забезпечення. Банк розвитку в Україні має бути створений як спеціальний державний банк «другого рівня» для надання кредитів рефінан-

сування банкам, які проводять кредитні операції щодо підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, що відповідають встановленим державою критеріям. Це надзвичайно важливе завдання розвитку банківської системи і економіки держави в цілому [13]. Критеріальний відбір пріоритетних інвестиційних проектів для їх фінансування на особливих умовах на сьогодні можливий у рамках дотримання положень Постанови Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 715 «Про затвердження Порядку відбору, схвалення і реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та вимог до таких проектів» [14]. Доступними цільовими кредитами Банк розвитку зможе стимулювати розвиток виробництв, які розширюватимуть внутрішній ринок (наприклад, проекти в реальному секторі, інфраструктура, сільське господарство, переробка сільгосппродукції тощо), створюватимуть робочі місця та через коопераційні зв'язки даватимуть поштовх подальшому розвитку виробництва та інфраструктурних галузей.

Напрями і очікувані результати діяльності Банку розвитку в Україні такі:

- фінансування проектів розвитку сектора нефінансових корпорацій;

- реалізація заходів державної економічної політики у сфері ринків капіталу, банківської системи, інвестування, міжнародного співробітництва, державно-приватного партнерства;

- стабілізація фінансової системи і реального сектора за рахунок проведення визначених пріоритетних інвестиційно-кредитних (не спекулятивних) угод, покликаних вирішувати загальнодержавні питання економічного розвитку;

- активізація легального кругообігу фінансових ресурсів з відповідним зменшенням частки тінізації економіки за рахунок легалізації капіталу за його походженням і спрямуванням;

- підвищення довіри наявних і потенційних клієнтів до вітчизняних банків та інших фінансових інститутів, повернення вільних коштів на банківські рахунки, сприяння процесу інтермедіації, відновлення «циркуляції кредиту» у реальному секторі;

- залучення фінансових ресурсів державних і приватних інвесторів і кредиторів і спрямування їх у заздалегідь цілеспрямований кругообіг капіталу.

На рис. 1 показано можливу схему фінансування інвестиційних проектів за участю Банку розвитку з використанням цільової емісії центрбанку (НБУ).

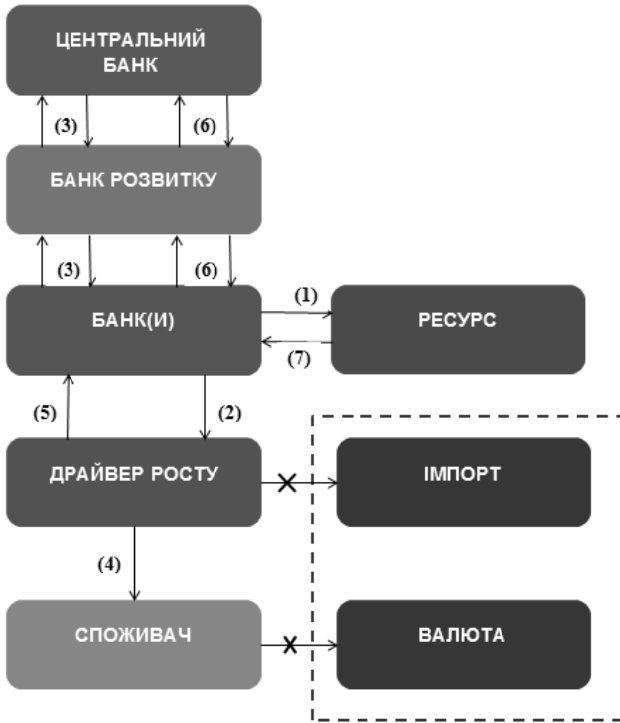

Рис. 1. Фінансування інвестиційних проєктів за участю Банку розвитку та з використанням цільової емісії центробанку

Де:

- Центральний банк — Національний банк України, який має виключне право здійснювати емісію національної грошової одиниці;
- Ресурс — фінансовий ресурс у вигляді грошових коштів у національній валюті (депонування, наприклад);
- Банк (и) — банківська установа України;
- Драйвер росту — вітчизняний товаровиробник, що залучає та використовує ресурс;
- Споживач — особа (резидент або нерезидент), що споживає продукцію, роботи, послуги драйвера росту;

- Імпорт — продукція, що вироблена нерезидентами та імпортована до України;
- Валюта — ресурс у вигляді грошових коштів в іноземній валюті.

Пояснення щодо покрокового порядку реалізації цієї схеми є таким:

- (1) залучення фінресурсу банком з відкритого ринку, переважно короткострокового;
- (2) видача банком кредиту драйверу росту — кредитування вітчизняного товаровиробника, з відповідністю критеріям відбору інвестпроектів;
- (3) отримання рефінансування (банком — від банку розвитку, а останнім — від НБУ. Фактично, це і є цільова емісія НБУ, який через банк розвитку компенсує обсяг і вартість фінансового ресурсу, який був вкладений в інвестпроект. При цьому обсяг рефінансування повинен враховувати різницю між тим, за якою вартістю банк розвитку залучає ресурс, та ставкою, за якою він через інші банки (чи безпосередньо) кредитує проекти, що пройшли якісний відбір за визначеними критеріями;
- (4) виробництво продукції драйвером росту та продаж її споживачу;
- (5) повернення драйвером росту кредиту банку-кредитору;
- (6) банк повертає кредит рефінансування центральному банку — за рахунок надходжень від драйвера росту;
- (7) повернення фінансового ресурсу банком ринку (депоненту, наприклад).

Особливості використання даної схеми можуть варіюватися залежно від поточної ринкової кон'юнктури. Наприклад, проміжок часу між кроками (2) та (3) може бути визначений окремо, але логічно буде припустити, що банк-кредитор зацікавлений у якнайшвидшому відновленні своїх обігових коштів, тому цей час повинен бути зведений до мінімально необхідного для здійснення контрольних процедур і документального оформлення операції. Розмір рефінансування порівняно з обсягом фактичної заборгованості повинен бути встановлений з урахуванням величин ставок залучення ресурсу та кредитування інвестиційного проекту. Після отримання рефінансування, банк-кредитор може повернути ресурс (виконати крок 7) або повторно спрямувати його в наступний інвестиційний проект (виконати крок 2).

Наведена схема «запуску» діяльності банку розвитку з використанням цільової емісії НБУ має кілька переваг. Зокрема, це:

- цільовий і контрольований характер кредитування. Видача кредиту банком-кредитором драйверові росту відбувається виключно на заздалегідь визначених умовах (строк, відсоткова ставка, критерії привабливості проекту тощо). У такий спосіб відсікаються можливі зловживання з боку банків-кредиторів щодо спрямування наявного фінансового ресурсу у неперіоритетні проекти;

- попередній відбір банку для отримання рефінансування. З метою максимізації доступності інструменту кредитної підтримки для широкого кола драйверів росту це мають бути банки із присутністю в усіх регіонах України та з достатнім рівнем надійності та кредитоспроможності.

Зазначені аспекти такого цільового і контрольованого кредитування позичальників усувають макроекономічні ризики, які супроводжують емісійне наповнення економіки (інфляційні очікування, монетизація дефіциту бюджету, розмір прямого чи гарантованого боргу).

Реалізація інституційних можливостей банку розвитку з використанням цільової емісії центрального банку є одним з варіантів розв'язання нагальної проблеми подолання дефіциту фінансових ресурсів в економіці України. На сьогодні держава має вкрай обмежені можливості формувати ресурсну базу банку розвитку за рахунок різних джерел (таких, наприклад, як спеціальні відрахування від продажу не відновлюваних ресурсів — досвід Казахстану, або приватизації державного майна). За таких умов проблема дефіциту фінансових ресурсів для інвестиційного розвитку без цільової емісії центрального банку не буде повністю подолана, оскільки за сучасної кон'юнктури ринку запозичень банк розвитку, скоріш за все, матиме проблеми із формуванням належної за обсягами ресурсної бази за рахунок боргових та інших коштів. Для розширення власної ресурсної бази і переліку фінансових послуг банк розвитку міг би виступати андеррайтером випусків і маркет-мейкером випущених державних цінних паперів, підтримуючи їх ліквідність і забезпечуючи прийнятні умови їх розміщення та обігу (фактично переймаючи такі операції на сьогодні від ПАТ «Укрексімбанк» і ПАТ «Ощадбанк»).

Потенційно низькі обсяги коштів, що можуть бути спрямовані на капіталізацію Банку розвитку в умовах дефіциту бюджетних

коштів, обумовлюють застосування нових інструментів фінансового ринку та заходів монетарного стимулювання. Зокрема, це:

- свопи (заміна) частини емітованих ОВДП і викуплених шляхом емісію в портфель НБУ (станом на початок вересня їх обсяг складав 361 млрд грн) і ОВДП у банках з державним капіталом на емітовані облігації під інфраструктурні проекти;

- випуски інфраструктурних та інших облігацій з державними гарантіями та їх розміщення серед банків з державним капіталом*;

- структурування випусків нових облігацій під інфраструктурні проекти шляхом створення окремої компанії під випуск з концентрацією у ній найприбутковіших активів, запровадження державних гарантій під фінансування Банком розвитку визначених проєктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Банк розвитку в Україні може і повинен стати ключовою банківською установою — трансформатором фінансових ресурсів у реальний сектор економіки через цілеспрямоване кредитування пріоритетних інвестиційних проєктів. У сучасних нестабільних умовах банк розвитку може відіграти роль фінансового провідника процесів економічного відновлення і наступного зростання.

Для стимулювання створення і започаткування діяльності «повноцінного» банку розвитку в Україні необхідні:

- законодавче (а не підзаконне, як наразі) регулювання діяльності банку розвитку. Як відзначається у вже згаданому робочому звіті Світового банку — «у країнах з Цивільним кодексом банки розвитку створюються спеціальним законом»;

- зміна акцентів емісійної політики НБУ у забезпеченні економіки достатніми фінансовими ресурсами через Банк розвитку в рамках центробанківської функції єдиного емісійного центру.

Створення і започаткування діяльності банку розвитку Україні дасть можливість: а) реалізувати заходи державної економічної політики у сфері розвитку ринків капіталу, банківської системи, інвестування, міжнародного співробітництва, державно-приватного партнерства; б) стабілізувати розвиток фінансової системи і реального сектора за рахунок проведення визначених пріоритет-

---

* Міжнародний досвід засвідчує розширення випуску нових видів облігацій банками розвитку — зокрема, «зелених», «інклюзивних», «кліматичних» та інших — див. [12]

них інвестиційно-кредитних (не спекулятивних) угод, покликаних вирішувати загальнодержавні питання економічного розвитку; в) підвищити довіру наявних і потенційних клієнтів до вітчизняних банків та інших фінансових інститутів, повернути частину вільних коштів на банківські рахунки; сприяти процесу інтермедіації та ринку фінансових послуг; запустити «циркуляцію кредиту» у реальному секторі економіки; г) активізувати легальний кругообіг фінансових ресурсів (коштів) з відповідним зменшенням частки тінізації економіки; сприяти підвищенню рейтингів держави та вітчизняних корпорацій у міжнародних градаціях конкурентоспроможності та платоспроможності; д) обмежити канали і можливості непродуктивного переміщення спекулятивного капіталу.

Бібліографічний список

1. Національний банк України. Офіційний сайт [National Bank of Ukraine] / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: // <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/>
2. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: // <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytcs>
3. Щодо індексу платоспроможності кредитних установ: Директива Ради 89/647/ЄЕС від 18.12.1989 р. (91/31/ЄЕС) / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_354
4. Солнцев О., Хромов М., Волков Р. Институты развития: анализ и оценка мирового опыта // Проблемы прогнозирования. — 2009. — № 2. — С. 4.
5. Eva Gutierrez, Heinz Rudolph, Theodore Homa, Enrique Blanco Beneit Development Banks: Role and Mechanisms to Increase Their Efficiency. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: https://www.researchgate.net/publication/228275928_Development_Banks_Role_and_Mechanisms_to_Increase_Their_Efficiency
6. Энциклопедия банковского дела и финансов / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://finance.cofe.ru/m/mezhdunarodnyie-banki-razvitiya>
7. New BRICS Bank a Building Block of Alternative World Order. The World Post. 07.18.2014. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу до матеріалів: http://www.huffingtonpost.com/parag-khanna/new-brics-bank_b_5600027.html

8. China Development Bank. Annual Report. 2012. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу до матеріалів: <http://www.cdb.com.cn/english>
9. Банк розвитку Казахстану [Електронний ресурс]. — Режим доступу до матеріалів: <http://www.kdb.kz/ru/about/reports/>
10. *Пишк Б.І.* Актуальні проблеми розвитку банківської інвестиційної діяльності в Україні / Б.І. Пишк, О.О. Печенко // Збірник наукових праць Університету банківської справи Університету НБУ. ХІБС. — № 1(16). — 2014. — С. 24–32.
11. *Васильєва Т.* Державні інвестиційно-інноваційні банки: проблеми та перспективи функціонування. Т. А. Васильєва, В. В. Оніщенко // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. — 2011. — № 3. — С. 60.
12. *Байбикова Э.Р.* Деятельность международных банков развития во II полугодии 2014 г. // Евразийская экономическая интеграция. — 2015. — №1 (26). — С. 161–164.
13. *Фурман В.* Економіку врятує Банк розвитку // [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-blog/id/1620>
14. Про затвердження Порядку відбору, схвалення і реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та вимог до таких проектів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 715 // [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/715-2013-п>

References

1. Natsionalniy bank Ukrayini. Ofitsiyiniy sayt / [Elektronniy resurs] // Available at: <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/> [In Ukrainian]
2. Analitichni danI schodo rozvitku fondovogo rinku [Analytical data for the development of the stock market] / [Elektronniy resurs] // Available at: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics> [In Ukrainian]
3. Schodo indeksu platospromozhnosti kreditnih ustanov. Direktiva Radi 89/647/EEC vid 18.12.1989 r. (91/31/EEC) [On the index solvency of credit institutions] / [Elektronniy resurs] // Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_354 [In Ukrainian]
4. Solntsev O., Hromov M., Volkov R. Institutyi razvitiya: analiz i otsenka mirovogo opyita [Institutes of development: analysis and evaluation of the World Experience] // Problemyi prognozirovaniya.– 2009. — № 2. — S.4. [In Russian]
5. Eva Gutierrez, Heinz Rudolph, Theodore Homa, Enrique Blanco Beneit Development Banks: Role and Mechanisms to Increase Their Efficiency. / [Elektronniy resurs] // Available at: https://www.researchgate.net/publication/228275928_Development_Banks_Role_and_Mechanisms_to_Increase_Their_Efficiency [In English]

6. Entsiklopediya bankovskogo dela i finansov [Encyclopedia of Banking and Finance] / [Elektronniy resurs] // Available at: <http://finance.cofe.ru/m/mezhdunarodnyie-banki-razvitiya> [In Russian]

7. New BRICS Bank a Building Block of Alternative World Order. The World Post. 07.18.2014. [Elektronniy resurs] // Available at: http://www.huffingtonpost.com/parag-khanna/new-brics-bank_b_5600027.html [In English]

8. China Development Bank. Annual Report. 2012. / [Elektronniy resurs] // Available at: <http://www.cdb.com.cn/english> [In English]

9. Bank rozvitku Kazahstanu [Development Bank of Kazakhstan] / [Elektronniy resurs]. — Available at: <http://www.kdb.kz/ru/about/reports/> [In Russian]

10. Pshik B.I. Aktualni problemi rozvitku bankivskoyi investitsiynoyi diyalnosti v Ukrayini [Current problems of bank investment activity in Ukraine]/ B.I. Pshik, O.O. Pechenko // Zbirnik naukovih prats Universitetu bankivskoyi spravi universitetu NBU. HIBS. — # 1(16) 2014. — S.24–32. [In Ukrainian]

11. Vasileva T. Derzhavni Investitsiyno-innovatsiyni banki: problemi ta perspektivi funktsionuvannya [Investment and innovative banks: problems and prospects of functioning]. T. A. Vasileva, V. V. Onischenko // Naukoviy visnik: Finansi, banki, investitsiyni. — 2011. — # 3. — S. 60. [In Ukrainian]

12. Baybikova E.R. Deyatelnost mezhdunarodnyih bankov razvitiya vo II polugodii 2014 g. [The activities of international development banks in the II half of 2014] // Evraziyskaya ekonomicheskaya integratsiya. — 2015. — #1 (26). — S. 161–164. [In Russian]

13. Furman V. Ekonomiku vryatue Bank rozvitku [The Development Bank will save the economy] // [Elektronniy resurs] — Available at: <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-blog/id/1620> [In Ukrainian]

14. Pro zatverdzhennya porядku vidboru, shvalennya I reestratsiyi investitsiynih proektiv u prioritetnih galuzyah ekonomiki ta vimog do takih proektiv [On approval of the selection, approval and registration of investment projects in priority sectors of the economy and the requirements for such projects] / Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 14.08.2013 r. # 715 // [Elektronniy resurs] — Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/715-2013-p> [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2016 р.

УДК 336.71

Корнеев Владимир Викторович,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий отделом финансово-бюджетной политики
НИЭИ Министерства экономического развития
и торговли Украины,
(01103, Украина, Киев, бульв. Дружбы Народов, 28)
E-mail: vkorn27@gmail.com

Никитин Андрей Валериевич,
канд. экон. наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента банковской деятельности
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы 54/1)
E-mail: avnikitin@ukr.net

Банки развития и перспективы восстановления кредитования экономики

АННОТАЦИЯ. Проанализированы вопросы функционирования банков развития и ресурсообеспечения экономики Украины в условиях дефицита финансовых ресурсов. Рассмотрены особенности деятельности зарубежных банков развития. Определена необходимость создания и начала деятельности Банка развития в Украине для стабилизации экономики и кредитования реального сектора. Обоснованные возможности финансирования приоритетных инвестиционных проектов с участием Банка развития с использованием целевой эмиссии центрального банка. Раскрыты значимость и перспективы деятельности Банка развития в Украине. Показано, что отечественный Банк развития способен реализовать меры государственной экономической политики в сфере развития рынков капитала, банковской системы, инвестирования, международного сотрудничества, государственно-частного партнерства, активизировать легальный кругооборот финансовых ресурсов (средств) с соответствующим уменьшением доли теневизации экономики и другие значимые для экономики Украина результаты.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: банк развития, банковская система, инвестиционный проект, рефинансирование, ликвидность банка, капитализация.

UDC 336.71

Korneev Volodymyr,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Head of fiscal policy department
Ministry of Economic Development
and Trade of Ukraine Research Institute
(28, Druzhby Narodiv blvd., Kyiv, Ukraine, 01103)
E-mail: vkorn27@gmail.com

Nikitin Andrii,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Bank Management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, Ukraine, 03680)
E-mail: avnikitin@ukr.net

Development banks and prospects for reactivation of national economy lending

ABSTRACT. The study examines the funding activities of development banks in terms of financial resources deficit in Ukraine. The features of foreign development banks were considered. The authors justify establishing of a Development Bank in Ukraine to stabilize national economy and enhance real sector lending. The Development Bank has reasonable opportunities for funding the priority investment projects by using purpose-oriented emission of the Central Bank. Significance and prospects for the Development Bank in Ukraine were examined. The national Development Bank is able to implement government policy concerning capital markets, banking, investment, international cooperation, and public-private partnership, strengthen the legal circulation of financial funds and reduce shadow economy, and contribute to the results significant for the national economy of Ukraine.

KEY WORDS: Development Bank, banking, investment project, refunding, bank liquidity, capitalization.

УДК 336.71

Примостка Людмила Олександрівна,

д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: priml@ukr.net

ДОВІРА ДО БАНКІВ: ФОРМУВАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Досліджено чинники формування суспільної довіри до банків і банківської системи. Виокремлено рівні довіри та ключові властивості, які формують довіру на рівні особистості, взаємовідносин, організації, ринку та суспільства в цілому. Розглянуто сукупність зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, які впливають на довіру на рівні окремої банківської установи на рівні банківської системи. Проаналізовано динаміку банківських депозитів і кредитного портфеля банків України. Виявлено взаємозв'язок між зростанням кредитного ризику та зниженням довіри до банків. Обґрунтовано необхідність посилення ролі Національного банку

України, зокрема банківського нагляду, а також Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у відновленні довіри до банків. Акцентовано увагу на ключовій ролі держави та інструментів державного регулювання банківського сектора у відновлення довіри суспільства до банків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: довіра, банківська система, ризики, система гарантування вкладів, державне регулювання, відновлення довіри до банків.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах глобальних викликів питання збереження довіри набуло особливої гостроти не лише в контексті банківської діяльності, а розглядається як основа формування громадянського суспільства, яке будується на партнерських відносинах між державою, бізнесом і громадянами. Проблема взаємної довіри залишається ключовою й у взаємовідносинах суспільства та банків. Для вітчизняної банківської системи питання збереження довіри суспільства актуалізувалося в період світової фінансової кризи 2008—09 рр., однак особливої гостроти воно набуло в останні роки, коли було прийнято рішення про ліквідацію близько шестидесяти банків. За таких реалій потребують вирішення не лише проблеми збереження довіри до банків, а й пошук шляхів відновлення втраченої довіри громадян як на рівні окремої банківської установи, так і на рівні банківської системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування довіри до банків, виявлення чинників, які призвели до виникнення кризи довіри в українському суспільстві, пошуку шляхів відновлення довіри громадян до банківської системи присвячено праці таких науковців, як Т. Васильєва, Т. Василевська, А. Гриценко, О. Кіреєв, О. Кундеревич, І. Лютий, В. Міщенко, Т. Смовженко та інші [1—6]. Дослідження вчених спрямовані на пошук шляхів розв'язання питань етичного, психологічного та фінансового характеру, пов'язаних з відновленням довіри до банків. Разом з тим, реальний розвиток подій, як економічних, так і політичних, висуває все нові виклики банкам, пов'язані, насамперед, із забезпеченням їх стабільності та надійності. Тому в сучасних умовах актуалізуються проблеми подолання кризи довіри та відновлення взаємовідносин між банками та суспільством на засадах партнерських відносин та взаємної довіри.

Виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Слід зазначити, що окремі питання довіри до банків, її формування та відновлення досліджуються у вітчизняній науці. Однак, довіра є категорією багатоаспектною, яка форму-

ється під впливом етичних норм, психологічних факторів і фінансових реалій, тому потребує системного підходу. Питання розгляду довіри до банків як системної категорії залишається відкритим, а отже потребує подальших наукових досліджень. Важливим аспектом є виявлення чинників, під впливом яких формується довіра до окремої банківської установи та банківської системи в цілому. Широкої наукової дискусії вимагає й обґрунтування вибору ефективних заходів, спрямованих на підтримання стабільності банківської системи як необхідної передумови подолання недовіри до банків. Окремої уваги заслуговує питання усвідомлення ролі держави, громадських організацій, засобів масової інформації у процесі відновлення довіри до банків, без чого подальше функціонування банківського сектора по суті стає неможливим.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення складових довіри, факторів її формування у контексті банківської діяльності, а також обґрунтування подальших дій, спрямованих на відновлення довіри суспільства до банків в Україні. Завдання дослідження: дослідити етичні, психологічні та фінансові аспекти категорії довіри в суспільстві загалом та у банківській сфері зокрема; виявити фактори, які призвели до виникнення кризи довіри у банківському секторі України; проаналізувати зв'язок між ризиками та довірою до банків; оцінити участь держави у відновленні довіри до банків в Україні; обґрунтувати шляхи та заходи, спрямовані на відновлення довіри до банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Звертаючись до дослідження проблеми довіри до банків, сформулюємо три базові положення (постулати), які визначають ключову роль довіри в банківській діяльності.

Положення перше. Довіра є тим фундаментом, на якому будується банківська діяльність. Це означає, що вся діяльність банків заснована на довірі.

Положення друге. Якщо руйнується довіра до банку, то все інше руйнується дуже швидко. Банк, якому не вдалося відновити довіру, перестає існувати.

Положення третє. Відновити та повернути довіру до банку значно важче, ніж її завоювати. А інколи відновлення довіри взагалі неможливе.

Ці положення є цілком звичайними і очевидними настільки, що банкіри про них часто забувають (або свідомо нехтують), що

й призводить до катастрофічних наслідків. За виразом А.А. Гриценка, уся грошово-кредитна і фінансова система є пірамідою форм довіри: гроші — довіра, депозит — довіра грошей, кредит — довіра довірених грошей, або довіра довіреної довіри, фінанси — рух і накопичення довіри, довіра до уряду [1, с. 86]. Таким чином очевидно, що в контексті загальносуспільних відносин поняття довіри є досить складним і багатограним.

В етиці довіра визначається як ставлення однієї особи до іншої (співучасника у спільній справі, партнера, керівника тощо), яке ґрунтується на впевненості у її добросовісності, чесності, вірності, правоті, передбачуваності її дій [2, с. 80]. Але поняття довіри стосується не лише відносин між окремими людьми, але й відносин у суспільстві загалом: наприклад, довіри до державних інституцій, окремих організацій, економічних агентів та ін. Довіра — це очікування спільнотою того, що інші її члени будуть поводитися передбачувано, чесно та з увагою до потреб оточення, відповідно до прийнятих у суспільстві норм, до яких належать фундаментальні людські цінності і професійні стандарти та корпоративні кодекси поведінки [3, с. 52]. Довіра виникає на різних рівнях взаємовідносин, тому дослідники виокремлюють п'ять рівнів (або хвиль) довіри [4]. На формування довіри впливає комплекс чинників, але на кожному рівні існують ключові властивості, які є домінуючими для завоювання довіри (табл. 1).

Таблиця 1

РІВНІ ДОВІРИ ТА КЛЮЧОВІ ВЛАСТИВОСТІ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ ДОВІРУ

<i>Рівень</i>	<i>Довіра</i>	<i>Ключові властивості, які формують довіру</i>
I	на рівні особистості	впевненість у самих собі, здатність поставити мету і досягти її, дотримання обіцяного, надійність
II	на рівні взаємовідносин	послідовна поведінка учасників
III	на рівні організації	злагодженість і професійна компетентність
IV	на рівні ринку	репутація учасника ринку
V	на рівні суспільства	створення цінності для суспільства (в широкому сенсі), тобто внесок учасника у створення суспільних благ і цінностей

Джерело: складено автором на основі [4]

Вивчення світового досвіду свідчить про загальносвітову тенденцію до зниження довіри в суспільстві. Щодо довіри на рівні особистості та взаємовідносин між людьми, то опитування показали, що у Великобританії лише 29 % громадян вважають, що іншим людям можна довіряти, тоді як чотири десятиліття назад ця цифра становила 60 %. В США довіряють іншим людям 34 %, у Латинській Америці — 23 %, а в Африці — лише 18 %. Щодо довіри на рівні організацій та суспільства в цілому, то проведене в США опитування показало, що тільки 22 % громадян готові довіряти засобам масової інформації, лише 8 % довіряють політичним партіям, 27 % американців довіряють уряду і лише 12 % населення довіряє великим компаніям [5, с. 106]. Варто відзначити, що такий невисокий рівень довіри до уряду США спостерігається навіть не зважаючи на те, що в цій країні жодного разу не було затримано виплати за казначейськими зобов'язаннями уряду. Ймовірно, в інших країнах цей показник ще нижчий. Кризу довіри переживає зараз не лише вітчизняна банківська система, але й усе українське суспільство.

Разом з тим, формування розвинутого громадянського суспільства потребує зміцнення довіри на всіх рівнях. Ключова роль у цьому процесі належить державі, яка має створювати такі умови та інституції (норми, правила поведінки), які б мотивували членів суспільства бути відповідальними, чесними, порядними, забезпечувати ефективність соціальних взаємодій. З іншого боку, в сучасних умовах підвищених ризиків, які виникають на глобальному, національному, особистісному рівнях, необхідно формувати селективні механізми, спрямовані на адекватне оцінювання ризиків та очікуваних результатів. Здатність співвідносити загрози та очікування, об'єктивно оцінювати надійність інших членів суспільства та організацій є одним з важливих елементів процесу формування довіри.

Світова практика подає нам приклади суспільств високої довіри. Так, 68 % жителів Скандинавських країн — Данії, Норвегії, Швеції — вважають людей гідними довіри. До цієї групи належать і Голландія, де 60 % громадян довіряють іншим людям. Прикладом зростання довіри в суспільстві є Мексика, де цей показник зріс з 19 % (1983 р.) до 31 %, тобто майже вдвічі [5, с. 107]. Однак очевидно й те, що зруйнувати довіру можна досить швидко, а на її відновлення треба витратити набагато більше часу й зусиль.

Довіра до банків формується на трьох рівнях: на рівні організації — до окремої банківської установи, на рівні ринку — до банківських груп, холдингів, державних банків, банків з іноземним капіталом тощо, на рівні суспільства — до банківської системи в цілому. На цих рівнях довіра базується на надійності, передбачуваності, точності, професійності, компетентності, ефективності виконання зобов'язань агентами взаємовідносин. Важливо, щоб довіра була взаємною, коли обидва суб'єкти економічних відносин несуть спільну відповідальність за надійність і чесність у взаємодіях.

Сказане дає підстави зробити висновок, що довіра має принаймні три основні виміри: етичний, економічний, психологічний. У різних сферах життя суспільства домінує той чи той вимір. Як відомо, банки є фінансовими посередниками, тому в контексті банківської діяльності визначальними залишаються економічні чинники формування довіри. Опитування показали, що в Україні рівень довіри до банків протягом останніх п'яти років значно знизився: кількість громадян, які не довіряють банкам, зросла з 36,2 % (2011 р.) до 43 % (2015 р.); відповідно кількість тих, хто повністю довіряють банкам знизилася з 2 % до 1,1 %, а тих, хто частково довіряє, знизилася з 14,1 % до 5,9 %.

Індикатором рівня довіри суспільства до банків є динаміка вкладів населення в банківські депозити. Аналіз показує, що після кризи 2008-09 рр. вітчизняним банкам досить швидко вдалося відновити довіру, проте протягом останніх двох років показники загального обсягу вкладень фізичних осіб та середнього розміру вкладень знизилися (рис. 1). Очевидно, що нисхідна тенденція сформувалася також під впливом таких чинників, як зниження рівня доходів населення, зростання поточних витрат, що й призвело до зниження загального рівня заощаджень [6]. Однак, за оцінками експертів, близько 60 млрд грн перебуває на руках у населення, що свідчить про зростання недовіри до банків.

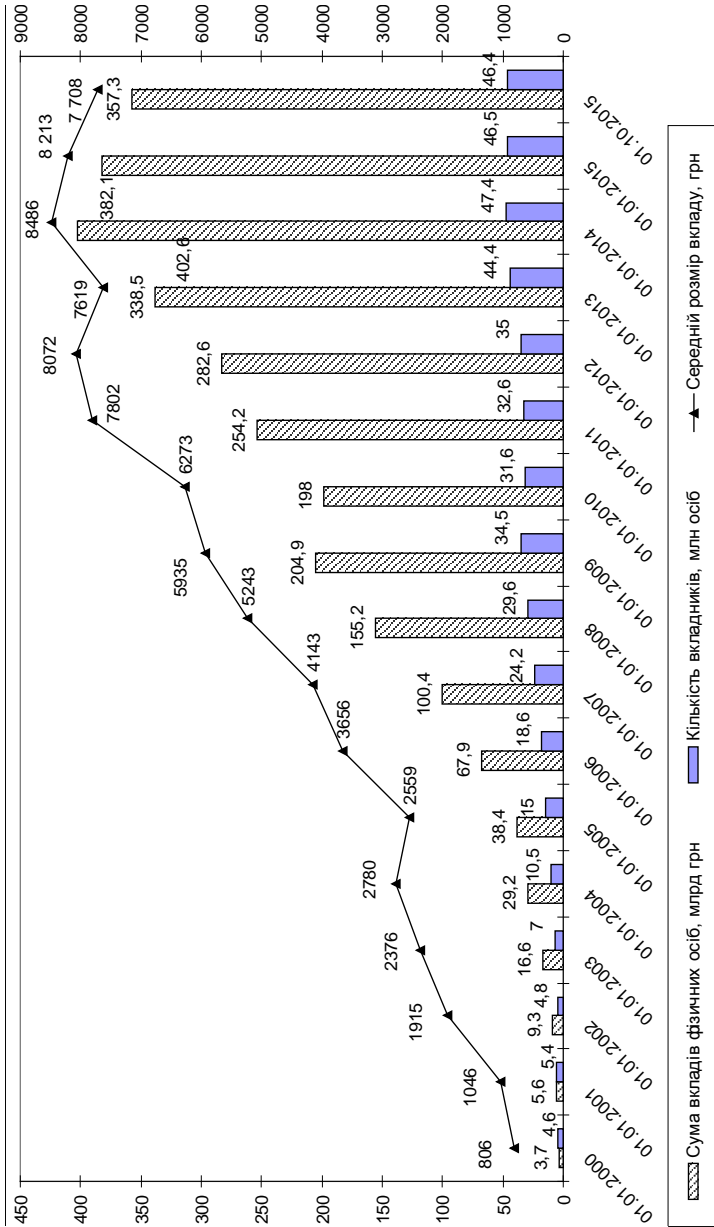

Рис. 1. Динаміка величини вкладів фізичних осіб, кількості вкладників і середнього розміру вкладу впродовж 2000–2015 рр.

Джерело: побудовано за даними [7]

Банківська діяльність супроводжується багатьма ризиками, проте домінуючими у вітчизняній практиці залишаються кредитний, валютний і процентний ризики. Оскільки банки — це фінансові посередники, то вони мають досить широкі можливості управління валютним ризиком шляхом коригування валютної позиції, а процентним — через активне управління гепом. Щодо кредитного ризику, то все значно складніше, адже керувати ним необхідно, починаючи з моменту надання кредиту. І саме кредитний ризик, на відміну від інших видів ризиків, має найвищий рівень здатності до накопичення.

Надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного піднесення є одним із основних чинників, що провокує банківські кризи. Досвід багатьох країн засвідчує, що саме кредитна експансія передуює банківським кризам. Така ситуація мала місце в Японії, країнах Латинської Америки в 1980-х рр., країнах Південно-Східної Азії у 1990-х рр. Розвиток подій у цих країнах довів, що зростання кредитного портфеля темпами, удвічі вищими за темпи зростання ВВП, слід вважати найсерйознішим сигналом потенційної загрози виникнення банківської кризи. Зворотною стороною стає погіршення якості кредитного портфеля, завищена оцінка забезпечення позик, надмірне зростання кредитних ризиків. На макрорівні прискорене зростання обсягів кредитування ускладнює моніторинг якості кредитного портфеля банків з боку регулятивних органів. Саме так і сталося під час кризи 2008–09рр. в Україні, коли частка кредитного портфеля в активах досягла 85 % (табл. 2). Хоча в наступні роки цей показник знизився, проте суттєво погіршилася якість активів, про що свідчить стрімке зростання (майже в шість разів) відношення сформованих резервів до активів і частки прострочених кредитів у сукупному кредитному портфелі (понад 13 разів). Наслідком накопичення кредитних ризиків стає невиконання банками взятих на себе зобов'язань щодо повернення коштів вкладникам.

Таблиця 2

**ДИНАМІКА АКТИВІВ І КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ
У 2007-2015 РР., МЛРД ГРН**

Показник / роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Активи банків	599,4	926,1	880,3	942,1	1054,3	1127,2	1278,1	1316,9	1254,6
Кредити надані	485,4	792,2	747,3	755,1	825,3	815,3	911,4	1006,4	954,0

Закінчення табл. 2

Показник / роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка КП в активах, %	80,98	85,55	84,90	80,14	78,28	72,33	71,3	76,42	76,04
Резерви за активними операціями	20,2	48,4	122,4	148,8	157,9	141,3	131,2	204,9	251,1
Відношення резервів до активів, %	3,4	5,2	13,9	15,8	14,9	11,1	10,3	15,6	20,0
Частка прострочених кредитів, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	17,9

Джерело: побудовано за даними [8]

Безвідмовне та вчасне виконання зобов'язань банку перед вкладниками — найголовніший фактор формування довіри суспільства не лише до окремого банку, але й до банківської системи в цілому. Оскільки центральний банк за допомогою інструментів рефінансування має можливості недопущення ситуацій невиконання зобов'язань банку, то відповідальність за втрату довіри розподіляється між банком і центральним банком, знижуючи рівень довіри до всієї банківської системи.

Важливим чинником формування довіри до банку є його здатність реагувати або швидко адаптуватися до кризових потрясінь. У цьому аспекті важливого значення набуває компетентність і професіоналізм менеджменту банку, етичні та моральні якості керівників і власників банку, якими вони керуються в кризових ситуаціях, ефективність і дієвість прийнятих антикризових заходів. Слід зазначати, що існує діапазон фінансових станів банку, в межах якого він зберігає здатність виконувати свої головні функції, відповідаючи критеріям стійкості. Висока інтенсивність зовнішніх впливів на банківські установи, таких як технологічні шоки, зміни в економічній політиці, фінансові та політичні кризи, змушують банки знаходитись у процесі постійної трансформації. Пристосування до нових умов передбачає, що найменш ефективні банки, яким не вдалося зберегти або швидко відновити довіру,

змушені залишити ринок. Тому банкрутство є, по суті, результатом втрати довіри до банку як з боку владників, клієнтів, контрагентів, так і з боку органів нагляду та центрального банку. Разом з тим, банкрутство — це конкурентний механізм, що сприяє підвищенню ринкової дисципліни.

У разі банкрутства банку повернення коштів вкладників відбувається через систему гарантування депозитів. В Україні функцію повернення депозитів покладено на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), тому у вітчизняній практиці саме цей інститут відіграє суттєву роль у збереженні довіри до банківської системи. Разом з тим, аналіз статистичних даних показує, що рівень витрат ФГВФО на виплати вкладникам за 12 років існування (2001–1012 рр.) становив лише 4,5 %, тоді як у Сполучених Штатах цей показник становить 85 %, Болгарії — 50–60 %, Румунії — до 30 % [6]. У 2013 році Фонд здійснював виплати гарантованих сум відшкодувань вкладникам 24 банків, а у 2015 році — 40. Станом на 31.12.2015 року використання коштів Фонду становить 123 067 млн грн, або 67,9 % [7].

На цей час існує потреба в посиленні ролі ФГВФО у підтриманні довіри до банківської системи на законодавчому рівні, розширенні його регуляторних функцій, поетапному збільшенні гарантованих сум відшкодування, оскільки знецінення гривні призвело до їх зниження доларовому еквіваленті з 250 до 75 тис. дол. Це означає, що необхідно не тільки удосконалити діяльність органів нагляду та постійно переглядати суму відшкодування, а й докорінно змінювати процес роботи з проблемними банками, щоб Фонд міг збільшити компенсації своїх витрат, а фінансова система не наштовхувалася на такі значні ризики, які виявилися впродовж 2008–09 рр. і 2014–15 рр.

На рівень довіри до банку впливає і системний чинник — фінансовий стан самої банківської системи. Ідеться, насамперед, про рівень ліквідності банківської системи, забезпеченість зобов'язань власним капіталом, якість кредитного портфеля, збалансованість активів і зобов'язань за строками. Функцію моніторингу фінансового стану банків покладено на банківський нагляд. Тому удосконалення організації та інструментарію банківського нагляду, надання переваги превентивним заходам впливу на банки з метою попередження втрати ними фінансової стійкості слід розглядати як один із шляхів відновлення довіри суспільства до банківської системи.

Дестабілізуючий вплив макроекономічних чинників на фінансово-банківський сектор проявляється передусім через інфляційні процеси. Інфляція впливає на банківський сектор у кількох напрямках — через процентні ставки, ослаблення стимулів для заощаджень і звуження депозитної бази, переведення національних капіталів за кордон, зміну структури активних і пасивних операцій банків. Основні напрями грошово-кредитної політики визначає Національний банк України. Тому беззаперечне лідерство у відновленні довіри до банків належить саме НБУ, який здійснює банківський нагляд, розробляє грошово-кредитну політику, встановлює рівень облікової ставки (впливаючи на ціну кредитних ресурсів), обов'язкові економічні нормативи банківської діяльності, обмеження у сфері ліцензування та здійснення окремих видів операцій, вимоги щодо величини капіталу банку, розробляє нормативно-правові документи, які регулюють діяльність банків, має здійснити основну роботу з відновлення довіри до банків у суспільстві.

У процесі відновлення довіри до банківської системи пріоритетна роль належить державі. Недостатня увага до проблем управління макроекономічними та фінансовими ризиками на державному рівні призводить до виникнення фінансово-банківських криз, які в Україні за останні роки мали місце двічі. Верховна Рада та Кабінет Міністрів України мають створювати умови для розвитку банківництва через розроблення та затвердження відповідних законодавчих актів. Тільки держава може запровадити антикорупційну політику, ефективність якої є одним з найвагоміших чинників формування суспільної довіри до банків. Проведені дослідження показали, що в країнах, де мала місце банківська криза, значення показника ефективності антикорупційної політики значно нижче (у середньому 2,33), ніж у країнах, де кризи не зафіксовано (4,52) [9].

Важливим психологічним чинником формування довіри до банківської системи на рівні ринку є транспарентність, складовою якої є інформаційна доступність. Дослідження наявності інформації на ресурсах державних установ, відповідальних за забезпечення сталого розвитку фінансового сектора України, свідчить про недостатню увагу до публікації аналітичних матеріалів і профільних досліджень [9]. Це знижує обсяг доступної учасникам ринку інформації, негативно впливає на формування довіри до банків, поглиблює проблему інформаційної асиметрії.

Світовий досвід свідчить, що найефективнішим способом вирішення цієї проблеми є створення державного фінансово-інформаційного агентства, яке накопичуватиме інформацію як про фінансовий стан банків, так і кредитні історії позичальників — юридичних і фізичних осіб. Участь держави у ролі специфічного посередника на фінансово-кредитному ринку забезпечить довіру до інформації.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Для відновлення довіри до банків необхідно ефективно державне регулювання, спрямоване на підтримку та забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів інвесторів і вкладників банків. Розвинений банківський ринок, який ефективно управляється з боку держави, забезпечить оптимальний розподіл обмежених фінансових ресурсів серед галузей економіки та сприяє економічному зростанню країни. Важливим є також стимулювання учасників ринку (як банків, так і їхніх клієнтів) до самостійного формування усвідомленого бажання надавати достовірну інформацію до контролюючих та аналітичних інститутів. Слід визнати, що перепоною стає низький рівень відкритості самої держави для підприємців і всіх громадян України в цілому. Саме на такому взаєморозумінні, взаємній відкритості та довірі будується демократичне суспільство європейських країн.

Бібліографічний список

1. Криза банківської системи : причини і шлях виходу / Матеріали науково-практичної конференції. — К.: УБС НБУ, 2015. — 143 с.
2. Словарь по этике / под ред. И. Кона. — М.: Политиздат, 1983. — 445 с.
3. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма, пер. с англ. — М.: АСТ Москва, Хранитель, 2006. — 730 с.
4. Кови С. мл. Скорость доверия: То, что меняет все / Стивен Кови-мл., Ребекка Меррилл. — 4-е изд., пер. с англ. — М.: Альпина Пабlishер, 2013. — 425 с.
5. Кундеревич О. Проблема довіри в сучасному світі / Криза банківської системи : причини і шлях виходу / Матеріали науково-практичної конференції. — К.: УБС НБУ, 2015. — С. 106–108.
6. Заощадження населення України: формування та залучення в банки. — Монографія / За ред. Л.О. Примостки, В.Г. Шевалдіної. — К.: КНЕУ, 2014. — 234 с.

7. Статистичні дані Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statistics>
8. Статистичні дані НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/>
9. Банківська система України: інституційні зміни та інновації : кол. моногр. / Л. О. Примостка, М. І. Диба, І. В. Краснова та ін. — К. : КНЕУ, 2015. — 434 с.

References

1. Kryza bankivskoyi systemy : prychny i shlyakh vykhodu Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi K.: UBS NBU, 2015. — 143s. [In Ukrainian].
2. Slovar' po etyke / pod red. Y. Kona, — M.: Polytyzdat, 1983. — 445s. [In Russian].
3. Fukuyama F. Dovyrye: sotsyal'nye dobrodetely y put' k protsvetanyu / F. Fukuyama, per. s anh. — M.: AST Moskva, Khranytel', 2006. — 730 s. [In Russian].
4. Kovy S. ml. Skorost' doveryiya: To, chto menyaet vse / Styven Kovyml., Rebekka Merryll. — 4-e yzd., per. s anh. — M.: Al'pyna Pablysher, 2013. — 425 s. [In Russian].
5. Kunderevych O. Problema doviry v suchasnomu sviti / Kryza bankivskoyi systemy : prychny i shlyakh vykhodu // Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi K.: UBS NBU, 2015. — S.106-108. [In Ukrainian].
6. Zaoshchadzhennya naselennya Ukrayiny: formuvannya ta zaluchennya v banky. — Monohrafiya. / Za red. L.O. Prymostky, V.H. Shevaldinoyi. K.: KNEU, 2014. — 234 s. [In Ukrainian].
7. Statystychni dani Fondu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib [Elektronnyy resurs]. — Available at: <http://www.fg.gov.ua/statistics> [In Ukrainian].
8. Statystychni dani NBU [Elektronnyy resurs]. — Available at: <http://www.bank.gov.ua/control/> [In Ukrainian].
9. Bankiv'ska systema Ukrayiny: instytutsiyni zminy ta innovatsiyi : kol. monohr. / L. O. Prymostka, M. I. Dyba, I. V. Krasnova ta in. — K. : KNEU, 2015. — 434 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2016 р.

УДК 339. 71

Примостка Людмила Александровна,
д-р экон. наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмента банковской деятельности,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: priml@ukr.net

Доверие к банкам: формирование и восстановление

АННОТАЦИЯ. Исследованы факторы формирования общественного доверия к банкам и банковской системе. Выделены уровни доверия и ключевые свойства, формирующие доверие на уровне личности, взаимоотношений, организации, рынка и общества в целом. Рассмотрена совокупность внешних и внутренних дестабилизирующих факторов, которые влияют на доверие на уровне отдельного банка и на уровне банковской системы. Проанализирована динамика банковских депозитов и кредитного портфеля банков Украины. Выявлена взаимосвязь между ростом кредитного риска и снижением доверия к банкам. Обоснована необходимость усиления роли Национального банка Украины, в частности банковского надзора, а также Фонда гарантирования вкладов физических лиц в процессе восстановления доверия к банкам. Акцентировано внимание на ключевой роли государства и инструментов государственного регулирования банковского сектора в процессе восстановления доверия общества к банкам.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: доверие, банковская система, риски, система гарантирования вкладов, государственное регулирование, восстановление доверия к банкам.

UDC 336.71

Prymostka Lyudmila,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Head of the Department of Bank Management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, Ukraine, 03680)
E-mail: priml@ukr.net

Confidence in banks: formation and recovery

ABSTRACT. The article investigates factors of developing public confidence in banks and the banking system. The author distinguishes levels of trust and the key properties that generate trust at the level of individual, relationships, organization, market and society as a whole. There has been considered the variety of internal and external destabilizing factors that affect the trust at the level of a bank and at the level of the banking system. The dynamics of bank deposits and loan portfolio of Ukrainian banks have been analyzed. The research has revealed the correlation between the growth of the credit risk and the reduction of confidence in banks. It was justified that when restoring confidence in banks, the role of the Deposit

Guarantee Fund and the National Bank of Ukraine should be strengthened, in particular banking supervising. The attention concentrates on the key role of the government and the instruments of government regulation of the banking sector in the process of restoring public confidence in banks.

KEY WORDS: *trust, banking system, risks, deposit guarantee system, government regulation, restoring confidence in banks.*

УДК 336.767

Радзівська Вікторія Миколаївна,

канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансові ринки,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: 5vita.ua@ukr.net

Селютіна Альвіна Сергіївна,

здобувач кафедри фінансові ринки,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: selyutina.alvina@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

АНОТАЦІЯ. У зв'язку з активізацією інтеграційних процесів України до Європейського союзу постало питання розбудови повноцінного ринкового середовища згідно зі стандартами ЄС. Для створення передумов довгострокового сталого розвитку фінансового сектора та для забезпечення фінансової стабільності передбачається реалізація ряду реформ, серед яких мають місце реформа ринку капіталу та пенсійна реформа, а саме запровадження накопичувального пенсійного забезпечення. Це виявляє нагальну потребу в комплексному аналізі сукупності процесів, що відбуваються у сфері інвестування пенсійних активів і дослідженні практики функціонування недержавних пенсійних фондів в умовах недостатньо розвинутого фінансового ринку.

Проаналізувавши напрями інвестиційної діяльності НПФ протягом 2006–2015 рр. в Україні, автори виявили відповідні тенденції обсягів інвестиційних ресурсів і напрямів інвестування. Консолідований інвестиційний портфель вітчизняних пенсійних фондів є недиверсифікованим (більше 50 % коштів сконцентровано у двох типах активів), що є результатом відсутності інвестиційних можливостей на внутрішньому ринку та економічної кризи.

Особливу увагу було приділено аналізу інвестиційної діяльності пенсійних фондів і її регулюванню у країнах Центральної і Східної Європи, оскільки ці країни, зі схожими висхідними макроекономічними і інституціональними умовами, пройшли шлях реформування пенсійної системи та інтеграції фінансового ринку до Європейського союзу. Виявлено, що зростання активів пенсійних фондів через запровадження накопичувальної системи, має позитивний вплив за ринкову капіталізацію. Посилити

ефект пенсійної реформи можна шляхом застосування кількісних обмежень щодо інвестування в іноземні активи та державні облигації, що стимулюватиме вкладання коштів у активи на локальному ринку.

Цінність отриманих результатів пов'язана із систематизацією і критичним оглядом досвіду реформування пенсійної системи країн Центральної і Східної Європи, з огляду на перспективи впровадження накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. Потенційні ризики, що можуть виникнути у процесі реформування пенсійної системи України, потребують подальшого дослідження.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: недержавні пенсійні фонди, пенсійна реформа, накопичувальне пенсійне забезпечення, євроінтеграція, інвестиції, активи, фондовий ринок.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У зв'язку з активізацією інтеграційних процесів України до Європейського союзу у 2015 році було схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна–2020», яка, задля розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС, передбачає реалізацію ряду реформ, серед яких мають місце реформа ринку капіталу та пенсійна реформа [1]. Тож, для створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору та для забезпечення фінансової стабільності вирішено запровадити накопичувальне пенсійне забезпечення (2-й рівень пенсійної системи). Це виявляє нагальну потребу в комплексному аналізі сукупності процесів, що відбуваються у сфері інвестування пенсійних активів і дослідженні практики функціонування недержавних пенсійних фондів (далі — НПФ) в умовах недостатньо розвинутого фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу інвестиційної діяльності НПФ присвячено багато праць вітчизняних науковців. І.З. Ковалів вважає, що пенсійні фонди повинні більшість активів вкладати в малоприбуткові, але надійні джерела, з метою диверсифікації. На думку автора, інвестування в іноземні цінні папери та страхування розміщених активів є найнадійнішими джерелами розміщення активів [2]. О.І. Білик має протилежну думку: вважає за необхідне на державному рівні визначити порядок придбання акцій іноземних емітентів і купівлі іноземної валюти пенсійними фондами, а також збільшення частки банківських металів. Для покращання діяльності пенсійних фондів необхідно запровадити II рівень пенсійної системи [3]. В.М. Беницька, досліджуючи світовий досвід реформування пенсійних систем, приходять до висновку, що НПФ посідають одне з головних місць у пенсійному

забезпеченні. Автор розглядає недержавне пенсійне забезпечення таких країн, як Росія, США, Швеція, Німеччина, які, на нашу думку, не є компаративними для України [4]. Н.В. Ткаченко та Н.А. Цікановська, застосовуючи функціонально-структурний підхід до теорії пенсійних фінансів, з'ясували, що НПФ використовують окремі функції фінансового посередництва краще, ніж комерційні банки, а це означає, що розвиток НПФ може сприяти поліпшенню ефективності розміщення коштів на фінансовому ринку і сприяти довгостроковому економічному зростанню [5].

Реформування пенсійної системи в багатьох країнах світу спонукало зарубіжних дослідників і науковців до вирішення питання ефекту цієї реформи на фондовий ринок. Нігерманн і Рочоль оцінили вплив реформування пенсійної системи на розвиток ринку капіталів у 87 країнах світу у період з 1976–2007 рр. Результати дослідження свідчать, що реформа пенсійної системи сприяє розвитку ринку акцій і корпоративних облігацій, особливо в країнах, що розвиваються [6].

Існує значна кількість інших емпіричних досліджень, які за-свідчують позитивний вплив зростання пенсійних активів на капіталізацію фондового ринку (табл. 1).

Таблиця 1

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТУ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ НА КАПІТАЛІЗАЦІЮ
ФОНДОВОГО РИНКУ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ [7–10]**

Автори	Рік	Досліджувані країни	Результати
Raddatz and Schmuckler	2008	Чилі	Впливу на фінансовий ринок не виявлено
Meng and Pfau	2010	32 розвинені країни і країни, що розвиваються	Позитивний вплив на глибину та ліквідність ринку цінних паперів
Hee-Sik Kim	2010	21 країна ОЕСР	Позитивний довгостроковий і мінливий короткостроковий вплив на капіталізацію ринку
Milos laura Raisa	2012	15 розвинених країн ЄС	Зростання активності пенсійних фондів, і як результат, зростання їх активів, має позитивну кореляцію з показниками капіталізації ринку

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Вітчизняні дослідники приділяють значну увагу аналізу інвестиційної діяльності НПФ в Україні. На нашу думку, доцільно дослідити тенденції інвестування пенсійних активів у країнах Центральної та Східної Європи (далі — ЦСЄ), оскільки ці країни, зі схожими висхідними макроекономічними і інституціональними умовами, пройшли шлях реформування пенсійної системи та інтеграції фінансового ринку до Європейського союзу. За класифікацією ОЕСР до країн Центральної і Східної Європи відносяться: Албанія, Хорватія, Естонія, Латвія, Литва, Словаччина, Словенія, Болгарія, Польща, Угорщина, Румунія, Чехія (через відсутність більшості даних для Албанії, цю країну було виключено з дослідження) [11].

Реалізація пенсійної реформи посилює необхідність наукового вирішення питання взаємозв'язку розвитку фондового ринку і пенсійної реформи, яке сьогодні залишається поза увагою вітчизняних учених.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є аналіз діяльності НПФ як інвестиційних інститутів в Україні, дослідження структури інвестиційних портфелів пенсійних фондів країн ЦСЄ, та особливостей їх регулювання та обґрунтування практичних рекомендацій щодо подальшого розвитку НПФ в Україні з огляду на зарубіжний досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Протягом усього періоду існування недержавного пенсійного забезпечення в Україні переважними напрямками інвестування НПФ були банківські депозити та корпоративні облігації (більше 50 % обсягу загальних активів) (рис. 1).

Депозити займали найбільшу частку в консолідованому інвестиційному портфелі НПФ — у середньому 38 % [12]. Починаючи з 2011 року темп приросту депозитів зростає, що, на нашу думку, пов'язано з підвищенням облікової ставки НБУ і процентних ставок на ринку депозитів, а також відсутністю інших активів з прийнятним співвідношенням дохідності та ризику. Частка корпоративних облігацій у середньому становила 26 % [12]. Відносно значне скорочення частки корпоративних облігацій відбулося у 2009 і 2010 роках, що пов'язано з фінансовою кризою і великою кількістю дефолтів у 2008 році. Акції вітчизняних емітентів у середньому становили 14 % і з 2011 року їх частка зменшувалась [12]. Це пояснюється високою волатильністю і низькою ліквідністю вітчизняного фондового ринку.

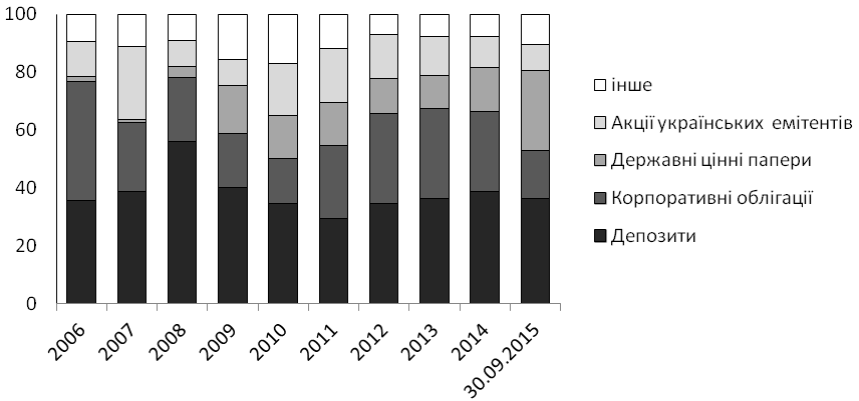

Рис. 1. Структура інвестиційних активів НПФ 2006–30.09.2015 рр., у % до вартості активів

Графік побудовано авторами за даними звітів Нацфінпослуг за 2006-2015 рр. [12]

У 2015 році відбулися помітні зміни у структурі активів НПФ: 1) помітне збільшення частки державних цінних паперів — з 15,3 % у 2014 р. до 27,7 % станом на 30.09.2015 р. (зазначимо, що це найбільший обсяг інвестицій у державні цінні папери за весь період існування недержавного пенсійного забезпечення); 2) скорочення частки акцій і облігацій вітчизняних емітентів до 9,2 % і 16,4 % відповідно [12]. На нашу думку, це пов'язано з невизначеністю на фондовому ринку, яка є наслідком заходів НКЦПФР щодо очищення ринку від «сумнівних» емітентів (тобто, емітентів з ознаками фіктивності). До того ж, у серпні 2015 року було змінено вимоги до емітентів першого лістингу, зокрема підвищено вимоги до власного капіталу до 1 млн грн. У зв'язку з цим, станом на січень 2016 року жоден емітент на вітчизняних біржах не задовольняє вимоги для першого лістингу [13].

Через відсутність надійних активів для інвестування та слабо розвинений ринок капіталів, підхід до алокації пенсійних активів в Україні кардинально відрізняється від підходів, що використовуються на більш розвинутих фінансових ринках (рис. 2). Частка жодного з основних класів активів у портфелях українських НПФ не потрапляє до відповідних міжквартильних діапазонів. Частка банківських депозитів у портфелях українських НПФ набагато вища в порівнянні з іншими країнами, оскільки даний інвестицій-

ний інструмент на українському фінансовому ринку має порівняно високу дохідність при відносно низькому ступені ризику у часи відносно політичної та економічної стабільності. Пенсійні фонди розвинутих країн ЄС у пошуках дохідності вкладають значні кошти у акції та інші активи. Через низький рівень процентних ставок, характерним явищем для країн із розвиненим фінансовим ринком і великою за обсягом активів пенсійною системою стали інвестиції в альтернативні класи активів (кредити, землю та будівлі, взаємні фонди, хедж-фонди, структуровані продукти), що мають більшу дохідність, але й більший ризик [14].

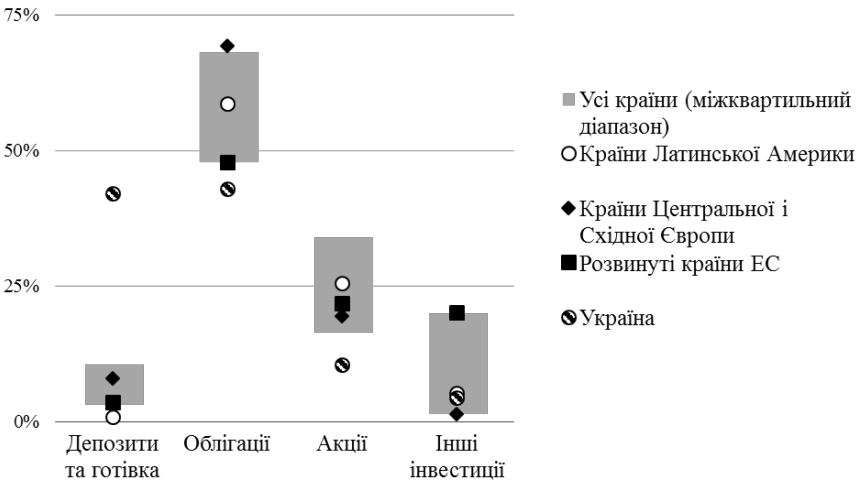

Рис . 2. Порівняння структури портфелів українських НПФ і НПФ країн світу

Графік побудовано авторами за даними звіту ОЕСР за 2014 рік [15]

Отже, розвиненіший фінансовий ринок дає можливість для диверсифікації портфелю пенсійних фондів та отримання вищого рівня дохідності для майбутніх пенсіонерів. Додатковим свідченням цього є порівняно нижчий рівень консервативності (питома вага вартості активів, розміщених у боргові цінні папери з фіксованим доходом і банківські депозити) у розвинених країнах ЄС (54,5 %) і Латинській Америці (63,1 %), ніж у країнах ЦСЄ (75,6 %). З поміж інших країн вирізняється Польща, де консервативні класи активів досягли лише 16,6 % [15] (рис. 3).

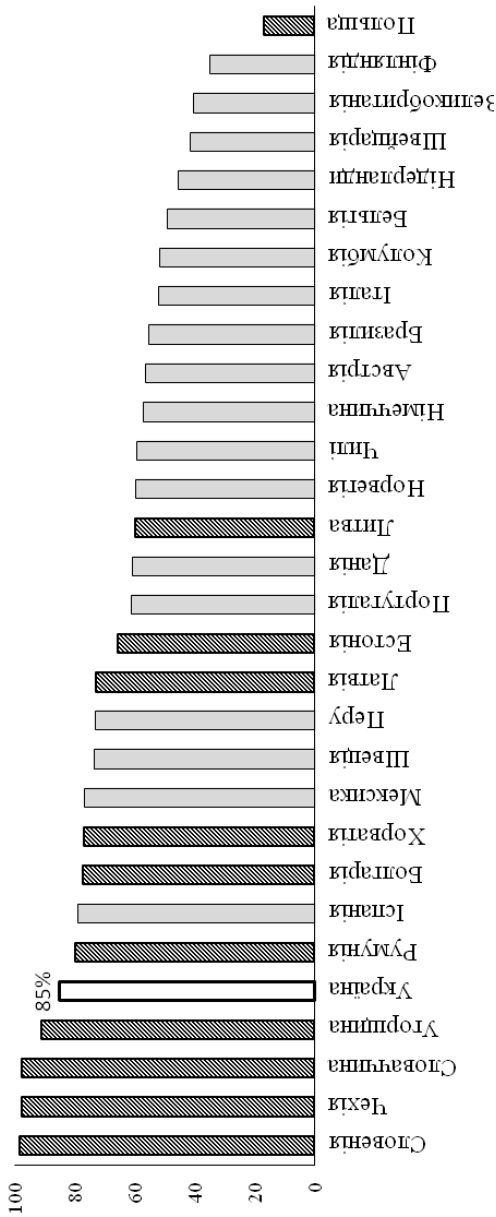

Рис. 3. Рівень консервативності портфелів пенсійних фондів різних країн світу у 2014 році

Графік побудовано авторами за даними звіту ОЕСР за 2014 рік [15]

Частка облігацій (державних, муніципальних і корпоративних) у портфелі пенсійних фондів ЦСЄ у середньому становить 63,6 %, а банківських депозитів — 12 % [16]. Таке явище має кілька причин: 1) недостатній розвиток фондового ринку деяких країн ЦСЄ і макроекономічна нестабільність; 2) на початку перехідного періоду більшість країн ЦСЄ фінансували бюджетний дефіцит шляхом продажу державних цінних паперів пенсійним фондам другого рівня; 3) пенсійні системи країн ЦСЄ відносно молоді та мають свої особливості залежно від рівня впровадження пенсійної реформи.

Cosmin Enachea та Laura Raisa Miloşb у своїй праці, присвяченій вивченню впливу пенсійної реформи на розвиток ринку капіталу країн ЦСЄ, наводяться нові емпіричні докази існування сильного позитивного ефекту впровадження другого рівня пенсійної системи на ринкову капіталізацію у короткостроковому періоді, та його послаблення у довгостроковому. Крім того, вони вважають, що цей ефект, ймовірно, буде значнішим у майбутньому у разі зростання нагромадження активів у приватних пенсійних фондів і зі зміною їх інвестиційних стратегій на більш ризик-орієнтовані, де пакети акцій мають значну частку [16].

НКЦПФР визначила низький рівень активів системи пенсійного забезпечення (0,2 % ВВП на кінець 2014 р.) однією з ознак системних проблем у фінансовому секторі України. По закінченню реформи обсяг активів другого рівня пенсійної системи має досягти 10 % ВВП [17]. Поява великих інституційних інвесторів в особі пенсійних фондів другого рівня, може надати необхідний стимул для розвитку українського ринку капіталу. Загалом, існує дві точки зору щодо інституційного зростання, яке може сприяти розвитку локальних фондових ринків. Перша пов'язана зі зростанням активів інституційних інвесторів і збільшенням попиту на локальні цінні папери. Це підтверджується досвідом багатьох розвинених країн. Друга пов'язана з якісними показниками і стосується впливу інституційних інвесторів на зниження інформаційної асиметрії в економіці, що є наслідком поліпшення корпоративного управління та підвищення прозорості ринку.

НКЦПФР і НКФП мають на меті створити спеціальні «довгі» фінансові інструменти (державні облігації з доходністю не нижче рівня інфляції) для інвестування активів накопичувальної пенсійної системи [17]. Однак, як свідчить досвід деяких країн ЦСЄ (Польща, Хорватія, Словаччина), домінування держаних цінних паперів у портфелях пенсійних фондів створює ризик політично-

го впливу та маніпулювання системою обов'язкового пенсійного забезпечення.

Як уже зазначалося, реформування пенсійної системи призвело до суттєвого зростання обсягу пенсійних активів у 2004–2014 рр. майже у всіх країнах ЦСЄ (рис. 4). Зменшення обсягу активів в Угорщині пов'язано з ліквідацією накопичувального рівня пенсійної системи у 2011 році, активи якого було націоналізовано і передано до солідарного рівня пенсійної системи. Для порівняння, обсяг активів у 2010 році становив 14,7 % ВВП, а на кінець 2011 — 3,8 %. У випадку Польщі, до зниження пенсійних активів призвело скасування у 2014 році обов'язкових внесків до накопичувальної системи (для нових учасників вони стали добровільними) [14].

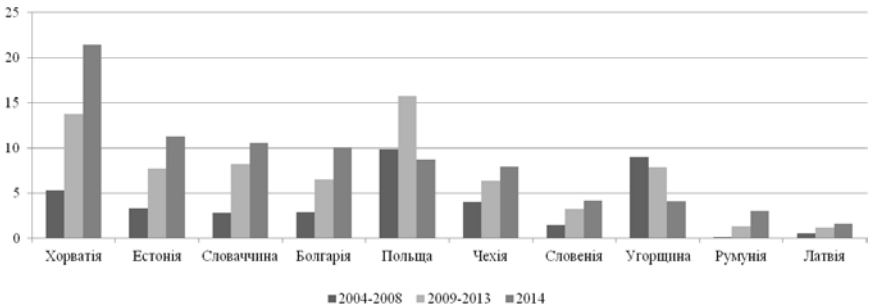

Рис. 4. Динаміка загального обсягу пенсійних активів у країнах ЦСЄ за 2004–2014 рр., у % ВВП

Графік побудовано авторами за даними звіту ОЕСР за 2014 рік [15]

Порівняння капіталізації фондових ринків країн ЦСЄ у 2014 році показує, що обсяг акумульованих пенсійних активів не завжди гарантує неодмінний розвиток фондового ринку (рис. 5). 41 % із досліджуваних країн мають обсяг пенсійних активів і капіталізацію ринку менші за середній показник у досліджуваному регіоні (III квадрант). Країни IV квадранта мають слабо розвинений фондовий ринок при відносно великому обсязі активів, більша частка яких інвестована закордон. У Болгарії іноземні інвестиції пенсійних фондів складають 54,6 %, у Словаччині — 67,0 %, в Естонії — 77,7 % [18]. У Хорватії, де пенсійна система складає 21,4 % ВВП, діють обмеження на іноземні інвестиції у

15 %, тому 86,9 % загальних коштів вкладено в активи на локальному ринку.

На нашу думку, регуляторна політика кількісних обмежень структури пенсійних активів є потужним інструментом заохочення пенсійних фондів до інвестування у цінні папери локальних ринків капіталу. Якщо інвестування у акції на обмежене чи заборонене, то зростання пенсійних активів не призведе до значного зростання капіталізації фондового ринку, особливо у випадку, якщо ці обмеження явно чи неявно зобов'язують пенсійні фонди інвестувати в державні облігації. Відсутність обмежень на іноземні інвестиції також може послабити ефект пенсійної реформи на розвиток локальних ринків цінних паперів.

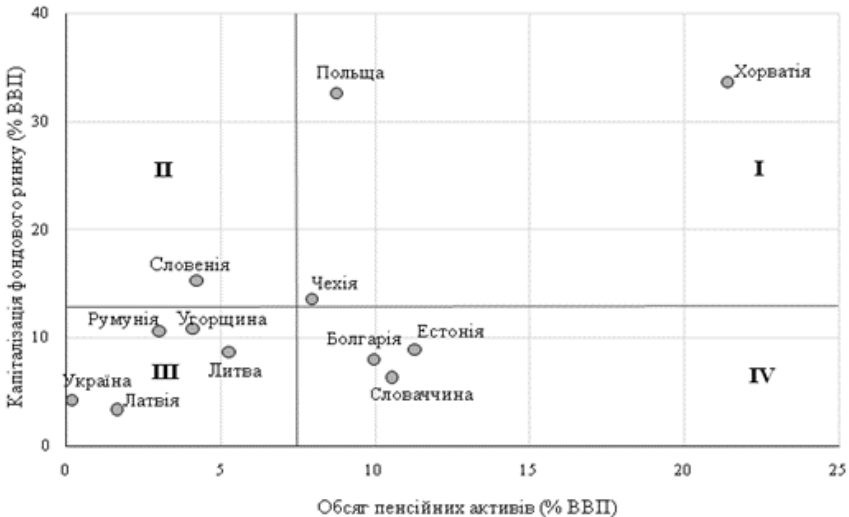

Рис. 5. Обсяг пенсійних активів порівняно до капіталізації локального фондового ринку в країнах ЦСЄ у 2014 році, у % ВВП

Графік побудовано авторами на основі [15, 19]

Більшість країн ЦСЄ не має кількісних обмежень на інвестування у державні цінні папери ні для 2-го, ні для 3-го рівня пенсійної системи (Чехія, Естонія, Болгарія, Литва, Угорщина, Словаччина). Разом з тим, для пенсійних фондів 2-го рівня діють жорсткі обмеження на інвестування в акції — від 0 % до 80 %

(наприклад, Болгарія — 20 %, Литва — 10 %, Словенія — 30 %) [18].

Стимулювання пенсійних фондів до інвестування у акції локального фондового ринку через регуляторні обмеження вважаємо за доцільне розглянути на прикладі Польщі. У 1999 році, з метою забезпечити внески громадян, пенсійні фонди другого рівня зобов'язали інвестувати не менше 60 % державні облигації. Фактично держава фінансувала дефіцит солідарної системи, через що у квітні 2011 року парламент ліквідував другий рівень пенсійної системи. Для уникнення подібної ситуації у майбутньому було запроваджено жорсткіші правила інвестування пенсійних активів. З лютого 2014 року пенсійні фонди другого рівня були зобов'язані вкладати щонайменше 75 % активів у акції, що котируються на Варшавській фондовій біржі. Ця частка зменшиться у 2017 році до 15 %. Інвестувати у державні цінні папери Польщі чи інших країн заборонено взагалі. Інвестиції в акції іноземних емітентів до 2015 року мали складати 10 % від загального обсягу активів. Потім частка зросла до 20 %, а у 2016 — 30 % [18]. Як наслідок, пенсійні фонди Польщі мали найбільші зміни частки інвестованих активів у облигації (-50,8 %) та акції (+48,5 %) за десять років серед країн ЦСЄ [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Протягом останнього десятиліття у країнах ЦСЄ у центрі уваги знаходяться питання щодо реформування пенсійної системи. Зростання активів пенсійних фондів через упровадження накопичувальної системи, має позитивний вплив за ринкову капіталізацію. Посилити ефект пенсійної реформи можна шляхом застосування кількісних обмежень щодо інвестування в іноземні активи та державні облигації, що стимулюватиме вкладання коштів у активи на локальному ринку.

Консолідований інвестиційний портфель вітчизняних пенсійних фондів недиверсифікований (більше 50 % коштів сконцентровано у двох типах активів), що є результатом відсутності інвестиційних можливостей на внутрішньому ринку та економічної кризи. Як свідчить досвід зарубіжних країн, упровадження другого рівня пенсійної системи може стати тригером для розвитку вітчизняних ринків капіталів, оскільки із появою великих інституційних інвесторів в особі пенсійних фондів другого рівня зросте попит на цінні папери, підвищиться прозорість ринку і рівень корпоративного управління, активізується конкуренція на ринку фінансових пос-

луг. Однак, накопичувальна система має потенційні ризики, такі як використання коштів для цілей фінансування дефіциту бюджету, зменшення вартості активів через економічну та фінансову нестабільність у країні. Тому передумовами для реформування пенсійної системи мають стати макроекономічна стабільність, зменшення дефіциту бюджету та рівня інфляції, реформування та стабілізація фінансового ринку, зниження рівня корупції.

Зарубіжний досвід реформування пенсійної системи та перспективи впровадження накопичувального рівня в Україні потребують критичного переосмислення та подальших досліджень.

Бібліографічний список

1. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020»» від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

2. Ковалів І.З. Інвестування активів недержавних пенсійних фондів / Ковалів І.З. // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — №3. — С. 728–731.

3. Білик О.І. Діяльність недержавних пенсійних фондів України в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс] / Білик О.І. — 2009. — Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7750/1/16.pdf>.

4. Беницька В. Використання світового досвіду функціонування пенсійних систем в реформуванні пенсійного забезпечення України / В.М Беницька // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем: Збірник наукових праць МННЦ ІТiС. — 2012. — №17. — С. 159–178.

5. Ткаченко Н.В. Роль недержавних пенсійних фондів у розвитку фінансового ринку України / Ткаченко Н.В., Цікановська Н.А. // Фінанси України. — 2010. — №12. — С. 69–79.

6. Niggemann T. Pension Funding and Capital Market Development [Електронний ресурс] / T. Niggemann, J. Rocholl. — 2010. — Режим доступу до ресурсу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1571126.

7. Raddatz C. Pension Funds and Capital Market Development. How Much Bang for the Buck? [Електронний ресурс] / C. Raddatz, S. Schmukler // The World Bank Policy Research Working Paper 4787. — 2008. — Режим доступу до ресурсу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6308/WPS4787.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

8. Meng C. The Role of Pension Funds in Capital Market Development [Електронний ресурс] / C. Meng, W. Pfau // GRIPS Policy Research Center. — 2010. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.grips.ac.jp/center/wp-content/uploads/10-17.pdf>.

9. Kim H. Spillover Effects of Pension Funds on Capital Markets -The Mechanism and Preconditions [Електронний ресурс] / Hee-Sik Kim. — 2010. — Режим доступу до ресурсу: http://growth-institutions.ec.unipi.it/pages/Pension_system/spillover.pdf.

10. Raisa M. Spillover Effects of Pension Funds on Capital Markets. The EU-15 Countries Case / Milos Laura Raisa. // Annals of the «Constantin Brâncuși» University of Târgu Jiu, Economy Series. — 2012. — №4. — Pp. 164–170.

11. OECD Glossary of Statistical Terms [Elektronnyy resurs] — Regum dostupu do resursu: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=303>.

12. Офіційний сайт Нацфінпослуг [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://nfp.gov.ua/>.

13. Рішення НКЦПФР Про затвердження Змін до Положення про функціонування фондових бірж від 06.08.2015 № 1217 [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1030-15/paran88#n88>.

14. Pension Markets in Focus [Електронний ресурс] // OECD. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/Pension-Markets-in-Focus-2015.pdf>.

15. OECD Statistics [Електронний ресурс] // OECD — Режим доступу до ресурсу: <http://stats.oecd.org/>.

16. Enache C. Pension reform and capital market development in Central and Eastern European countries / C. Enache, L. Miloş, M. Miloş. // Economic Research-Ekonomska Istraživanja. — 2015. — Volume 28. Issue 1 — Pp. 75–84.

17. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/kompleksna_programa_rozvytku_finansovogo_sektoru_do_2020_18062015_0.pdf.

18. Annual Survey of Investment Regulation of Pension Funds [Електронний ресурс] // OECD. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/annualsurveyofinvestmentregulationofpensionfunds.htm>.

19. Офіційний сайт Bloomberg [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.bloomberg.com/markets/stocks/world-indexes/europe-africa-middle-east>

References

1. Ukaz Presudenta Ukrainu «Pro Strategiu stalogo rozvutry «Ukraina — 2020»» [Strategy for Sustainable Development “Ukraine — 2020»] vid 12.01.2015 № 5/2015 [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. [In Ukrainian]

2. Kovaliv E.Z. Investuvannya aktyviv nedergavnyh pensiyneh fondiv [Investment activity of private pension funds] / Kovaliv E.Z. // Globalni ta nacionalni problem ekonomiku. — 2015. — №3. — S. 728–731. [In Ukrainian]
3. Biluk O.E. Diyalnist nedergavnyh pensiyneh fondiv Ukrainu v umovah finansovoi kruzu [Activities of private pension funds in Ukraine during financial crisis] [Elektronnyy resurs] / Biluk O.E. — 2009. — Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7750/1/16.pdf>. [In Ukrainian]
4. Benucka V. Vukorustannya svitovogo dosvidu funkcionuvannya pensiyneh system v reformuvanni pensiyного zabespechennya Ukrainu. [The use of international experience of pension systems in pension provision reforming in Ukraine] / V.M Benucka. // Ekonomico-matematichne modelyuvannya socialno-ekonomichnuh sistem Zbirnik naukovuh prac MNNC ITiC. — 2012. — №17. — S. 159–178. [In Ukrainian]
5. Tkachenko N.V. Rol' nedergavnyh pensiyneh fondiv y rozvutku finansovogo runku Ukrainu [The role of private pension funds in the financial market of Ukraine] / Tkachenko N.V., Cikanovska N.A. // Finansu Ukrainu. — 2010. — №12. — S. 69–79. [In Ukrainian]
6. Niggemann T. Pension Funding and Capital Market Development [Elektronnyy resurs] / T. Niggemann, J. Rocholl. — 2010. — Available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1571126. [In English]
7. Raddatz C. Pension Funds and Capital Market Development. How Much Bang for the Buck? [Elektronnyy resurs] / C. Raddatz, S. Schmukler // The World Bank Policy Research Working Paper 4787. — 2008. — Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6308/WPS4787.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [In English]
8. Meng C. The Role of Pension Funds in Capital Market Development [Elektronnyy resurs] / C. Meng, W. Pfau // GRIPS Policy Research Center. — 2010. — Available at: <http://www.grips.ac.jp/r-center/wp-content/uploads/10-17.pdf>. [In English]
9. Kim H. Spillover Effects of Pension Funds on Capital Markets -The Mechanism and Preconditions [Elektronnyy resurs] / Hee-Sik Kim. — 2010. — Available at: http://growth-institutions.ec.unipi.it/pages/Pension_system/spillover.pdf. [In English]
10. Raisa M. Spillover Effects of Pension Funds on Capital Markets. The EU-15 Countries Case / Milos Laura Raisa. // Annals of the «Constantin Brâncuși» University of Târgu Jiu, Economy Series. — 2012. — №4. — С. 164–170. [In English]
11. OECD Glossary of Statistical Terms [Elektronnyy resurs] — Available at: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=303>. [In English]
12. Oficiynyy sayt Nacfinposlug [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://nfp.gov.ua/>. [In Ukrainian]
13. Rishennya NKCPFR Pro zatverdennya Zmin do Pologennya pro funkcionuvannya fondovuh birg [Regulations on the functioning of stock ex-

changes] vid 06.08.2015 № 1217 [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1030-15/paran88#n88>. [In Ukrainian]

14. Pension Markets in Focus [Elektronnyy resurs] // OECD. — 2015. — Available at: <http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/Pension-Markets-in-Focus-2015.pdf>. [In English]

15. OECD Statistics [Elektronnyy resurs] // OECD — Available at: <http://stats.oecd.org/>. [In English]

16. Enache C. Pension reform and capital market development in Central and Eastern European countries / C. Enache, L. Miloş, M. Miloş. // Economic Research-Ekonomiska Istraživanja. — 2015. — Volume 28. Issue 1 — С. 75–84. [In English]

17. Kompleksna programa rozvutky finansovogo sektoru Ukrainu 2020 roku [A comprehensive program of financial sector development in Ukraine 2020] [Elektronnyy resurs]. — 2015. — Available at: http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/kompleksna_programa_rozvytku_f finansovogo_sektoru_do_2020_18062015_0.pdf. [In Ukrainian]

18. Annual Survey of Investment Regulation of Pension Funds [Elektronnyy resurs] // OECD. — 2015. — Available at: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/annualsurveyofinvestmentregulationofpensionfunds.htm>. [In English]

19. Oficiynuy sayt Bloomberg [Elektronnyy resurs] — Available at: <http://www.bloomberg.com/markets/stocks/world-indexes/europe-africa-middle-east> [In English]

Стаття надійшла до редакції 29 січня 2016 р.

УДК 336.767

Радзиевская Виктория Николаевна,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансовые рынки,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: 5vitaua@ukr.net

Селютина Альвина Сергеевна,

соискатель кафедры финансовые рынки,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: selyutina.alvina@gmail.com

Инвестиционная деятельность пенсионных фондов в Украине и странах Центральной и Восточной Европы

АННОТАЦИЯ. В связи с активизацией интеграционных процессов Украины в Европейский Союз, возник вопрос развития полноценной рыночной среды в

соответствии со стандартами ЕС. Для создания предпосылок долгосрочного устойчивого развития финансового сектора и для обеспечения финансовой стабильности предполагается реализация ряда реформ, среди которых имеют место реформа рынка капитала и пенсионная реформа, а именно введение накопительного пенсионного обеспечения. Это выявляет насущную необходимость в комплексном анализе совокупности процессов, происходящих в сфере инвестирования пенсионных активов и исследовании практики функционирования негосударственных пенсионных фондов в условиях недостаточно развитого финансового рынка.

Проанализировав направления инвестиционной деятельности НПФ на протяжении 2006–2015 гг. в Украине, авторы обнаружили соответствующие тенденции объемов инвестиционных ресурсов и направлений инвестирования. Консолидированный инвестиционный портфель отечественных пенсионных фондов является недиверсифицированными (более 50 % средств сконцентрировано в двух типах активов), из-за отсутствия инвестиционных возможностей на внутреннем рынке и экономического кризиса.

Особое внимание было уделено анализу инвестиционной деятельности пенсионных фондов и ее регулированию в странах Центральной и Восточной Европы, поскольку эти страны, с похожими восходящими макроэкономическими и институциональными условиями, прошли путь реформирования пенсионной системы и интеграции финансового рынка в Европейский союз. Обнаружено, что рост активов пенсионных фондов после внедрения накопительной системы, оказывает положительное влияние на рыночную капитализацию. Усилить эффект пенсионной реформы можно путем применения количественных ограничений по инвестированию в иностранные активы и государственные облигации, что будет стимулировать вложение средств в активы на локальном рынке. Ценность полученных результатов связана с систематизацией и критическим обзором опыта реформирования пенсионной системы стран Центральной и Восточной Европы, учитывая перспективы внедрения накопительного пенсионного обеспечения в Украине. Потенциальные риски, которые могут возникнуть в процессе реформирования пенсионной системы Украины, требуют дальнейшего исследования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: негосударственные пенсионные фонды, пенсионная реформа, накопительное пенсионное обеспечение, евроинтеграция, инвестиции, активы, фондовый рынок.

UDC 336.767

Radziievska Viktoriia,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Financial Markets,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: 5vitaua@ukr.net

Seliutina Alvina,

PhD student at the Department of Financial Markets,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: selyutina.alvina@gmail.com

The investment activities of pension funds in Ukraine and the countries of Central and Eastern Europe

ABSTRACT. The intensification of the process of Ukraine integration into the European Union requires the development of market environment according to the EU standards. The necessary preconditions for the financial sector sustainable development and financial stability include reforms. Among them there are a capital market reform and a pension reform, including the introduction of a funded pension scheme. This requires a comprehensive analysis of pension assets investment and non-governmental pension funds activity in emerging financial market.

Having analyzed the non-governmental pension funds activity during the 2006-2015 in Ukraine, the authors revealed the investment volume trends and the areas of investments. The consolidated investment portfolio of domestic pension funds is not diversified (more than 50 % of investments are allocated in the two types of assets). This is the consequence of the lack of investment opportunities in the domestic market and the economic crisis.

The study has paid special attention to the analysis of non-governmental pension funds investment activity and its regulation in the countries of Central and Eastern Europe. These countries had similar macroeconomic and institutional conditions, and have reformed their pension systems and have experienced the integration of financial markets into the European Union. The analysis proved that the increase in pension fund assets had a positive influence on market capitalization after the mandatory second pillar had been provided. Quantitative restrictions of investment in foreign assets and government bonds are able to strengthen the effect of the pension reform, since they are likely to encourage investment in assets in the local market.

The systematization and the critical review of pension systems reforms in the countries of Central and Eastern Europe are valuable for the perspectives of embedding the mandatory second pillar in Ukraine. Potential risks that may arise in the process of pension reform in Ukraine deserve further study.

KEY WORDS: *non-governmental pension funds, pension reform, mandatory second pillar, European integration, investment, assets, stock market.*

УДК 336.71

Смірнова Ольга Олегівна,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри інвестиційної діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03860, Україна, Київ, проспект Перемоги 54, 1)
E-mail: o.smirnova@ukr.net

СУЧАСНИЙ ДОСВІД КРЕДИТУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто сучасний стан кредитування житлового будівництва в Україні. Автор проаналізовано особливості реалізації проектів щодо реалізації житлового будівництва за останні роки. Особливу увагу приділено іпотечному кредитуванню та механізму його реалізації як у вітчизняній практиці, так і у світовій економіці в цілому. Окреслено основні проблеми в галузі кредитування житлового будівництва, запропоновано шляхи їх вирішення із застосуванням правових, економічних, фінансово-кредитних важелів, у тому числі з урахуванням іноземного досвіду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: житлове будівництво, іпотека, іпотечне кредитування.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання покращення житлових умов є одним із найгостріших для значної кількості громадян в Україні. Існуючі темпи житлового будівництва в державі недостатні для вирішення цієї проблеми. Не в останню чергу це зумовлено тим, що придбати житло або покращити свої житлові умови, спираючись лишена власну матеріальну базу, може дозволити собі лише незначна частина українських сімей. При цьому зазначимо, що фінансування житлового будівництва за рахунок кредитних коштів є звичайним явищем для більшості країн світу навіть тих, де рівень благополуччя населення значно вищий, ніж в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В умовах сучасної економічної кризи та в попередній період проблеми механізму кредитування житлового будівництва досліджували українські вчені М. Алексеєнко, О. Бондар, З. Варналій, А. Герасимович, Б. Івасів, В. Лагутін, М. Мирун, А. Мороз, А. Пересада, А. Сомик, В. Сусіденко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У більшості сучасних наукових доробок окреслена тема висвітлюється лише фрагментар-

но, хоча вона має важливе наукове і практичне значення. Саме тому вивчення кредитування житлового будівництва крізь призму реалій сьогодення видається актуальним, необхідним і своєчасним. Отже, недостатньо ґрунтовне дослідження теоретичних і практичних аспектів кредитування житлового будівництва України в умовах ринкової економіки визначило актуальність вибору теми дослідження.

Формулювання мета і завдання дослідження. Мета: вивчення й узагальнення теоретичних і методологічних засад системи кредитування житлового будівництва в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення елементів цієї системи з метою забезпечення її ефективного функціонування в ринкових умовах. Завдання дослідження: на основі аналітичних досліджень і теоретичних напрацювань окреслити перспективи розвитку кредитування житлового будівництва в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зважаючи на тенденції, які відбуваються на грошово-кредитному ринку України, в перспективі найбільшого поширення у країні може набути розширено-відкрита модель організації ринку іпотечного кредитування. У зв'язку з цим банкам доведеться збільшувати рефінансування (сек'юритизацію) наданого кредиту на вторинному ринку. Рефінансування позички на вторинному ринку потребує наявності достатніх за обсягом пулів стандартизованих іпотечних кредитів. Безумовно, банк може диференціювати свій портфель, поділивши його на кредити (кредитні інструменти), які підлягатимуть рефінансуванню і такі, які фінансуватимуться за рахунок власних коштів або ресурсів, що залучаються на внутрішньому депозитному ринку. Зважаючи на це, доцільно розвивати на внутрішньому ринку всі три моделі іпотечного ринку: розширено-відкриту, збалансовану автономію, скорочено-відкриту.

Збалансована автономія є актуальною для нашої країни, бо велика сума готівкових грошей усе ще перебуває за межами банківської системи. Ця модель стимулює населення до заощаджень, що є позитивним чинником для економіки, яка розвивається. Скорочено-відкрита модель теж розвиватиметься, адже в нашій державі майже три чверті банків є невеликими, їх вихід на міжнародний фінансовий ринок обмежений, а робота із заставними інструментами дає змогу таким установам формувати стабільні ресурси.

Вирішення нормативно-правових проблем іпотечного кредитування слід розпочати з розробки на законодавчому рівні «Державної довгострокової концепції будівництва житла та розвитку іпотечного кредитування в Україні» для різних прошарків населення.

Наступним кроком має стати розробка та прийняття «Програми участі держави в розвитку іпотечного кредитування». Цей документ має визначити, який напрям інвестування бюджетних коштів є пріоритетним, — дотування населення, формування інфраструктури чи будівництво доступного житла [1]. Схеми державної підтримки окремих учасників іпотечного ринку повинні бути довгостроковими та прозорими. Розробку концепції та принципів взаємодії первинного і вторинного іпотечних ринків необхідно доручити державним установам, які виконують контрольні функції на фінансовому ринку. Насамперед це Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. Вони повинні спільно розробити підходи до створення спеціалізованих фінансових установ, які займатимуться іпотечним кредитуванням і мобілізацією довгострокових ресурсів населення, підготувати методологію контролю ризиків у їх роботі. Зокрема слід скласти перелік діючих механізмів рефінансування іпотечних кредитів первинними кредиторами, а також визначити граничний рівень ризиків для всіх учасників цього процесу.

Потребує суттєвого вдосконалення механізм ціноутворення на ринку нерухомості. Це передусім стосується складових елементів ціни, критеріїв визначення рівня рентабельності, встановлення цін у вільно конвертованій валюті, яке, на нашу думку, є недоцільним. Ціни на нерухомість у країні впродовж кількох років були одним із головних факторів стримування розвитку іпотечного ринку. Якщо за останні шість років реальний ВВП збільшився приблизно на 50 %, а номінальні доходи громадян подвоїлися, то ціни на нерухомість зросли у 4–5 разів. Необхідність державного регулювання у сфері ціноутворення на нерухомість обґрунтовується й тим, що в системі житлового будівництва, яке також має забезпечувати стабільність кредитного ринку, повинен бути певний баланс між попитом і пропозицією кредитів. Ця проблема надзвичайно актуальна для України. Досвід регулювання ринків «класично капіталістичних» країн підтверджує важливу роль

держави в процесі ціноутворення. Наприклад, у США, Німеччині, Фінляндії, Японії, Канаді за умови, що ціна будівельного об'єкта перевищує витрати будівництва і середню норму прибутків, державні органи можуть втрутитися і відрегулювати ціну. Середня норма прибутку при здійсненні будівельно-монтажних робіт становить 10–12 % від виробничих витрат. Якщо норма прибутку виявляється вищою, то причини такого зростання досліджують. І якщо підтвердиться, що вони необґрунтовані, то держава регулює таку норму в примусовому порядку.

Основи управління ризиками при іпотечному кредитуванні мають закладатися на стадії формування інструментарію для роботи на ринку. Для розробки інструментарію іпотечного ринку в банку варто створити групу експертів із числа фахівців кількох департаментів: організації продажу на роздрібному ринку, ризик-менеджменту, маркетингу. Як свідчить практика, формування інструментарію в департаменті організації роздрібного бізнесу, просування його на ринку силами фахівців департаменту продажу і моніторинг працюючого кредиту фахівцями ризик-менеджменту не дає змогу створити єдину систему відповідальності й цільових орієнтирів для забезпечення своєчасного повернення наданого кредиту. Причина недосягнення єдності цілей криється у мотивації фахівців: перед одними стоїть завдання наростити обсяг іпотечного портфеля, перед іншими — забезпечити своєчасне отримання доходів за вже наданими кредитами і зменшити можливі збитки від операції. Банкам необхідно вирішити проблему взаємозв'язку розроблених ними інструментів зі стандартами іпотечного кредитування. Нині в Україні діють у форматі рекомендацій Стандарти Національної іпотечної асоціації і Стандарти Державної іпотечної організації, які поширюються на кредити, що надаються за рахунок її ресурсів

Назріла потреба розробки стратегії роботи кожного банку на іпотечному ринку. В цьому плані важливого значення набуває стандартизація іпотечних кредитів та структуризація ринку загалом. З одного боку, це впевнений крок до подальшого зміцнення стабільності банківської мережі, з другого — крок до підвищення конкурентоспроможності банків [2].

Ресурсний потенціал для іпотечного ринку потребує так званих довгих ресурсів — строком на 25–30 років. Депозити у вітчизняних банках на такі терміни не розміщуються. Реалії такі, що український банківський ринок є співтовариством універсальних

банків, які не володіють довгими ресурсами в істотних для іпотечного ринку обсягах. Тому нині про іпотечні або інвестиційні банки мова не йде, оскільки на внутрішньому ринку країни немає капіталів для створення таких банків, а обсяги іпотечного ринку незначні. Зрозуміло, що для забезпечення просування на ринку іпотечних кредитів, зміцнення конкурентних позицій банки мають створювати механізми формування стабільних ресурсів, достатніх для планованого обсягу іпотечного кредитного портфеля і сек'юритизації іпотечних активів. Отже, потребує вирішення проблема насичення іпотечного ринку ресурсами. У ній треба визначити механізми стимулювання інвесторів щодо подовження строків, на які вони вкладають кошти на грошовому ринку, та передбачити прозорі й зрозумілі гарантії. До того ж доцільно, щоб Національний банк України давав експертну оцінку джерелам ресурсів банків, передбачених їхніми стратегіями щодо виходу на іпотечний ринок. Якщо до таких стратегій у регулятора є зауваження, слід встановлювати граничний рівень нарощування цим банком іпотечного кредитного портфеля. Такий підхід дасть змогу підвищити стабільність банківської мережі та знизити рівень ризику ліквідності банків.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що стратегія вдосконалення іпотечного кредитування в банку з метою підвищення його конкурентоспроможності на цьому сегменті ринку має передбачати такі напрями:

- визначення механізму рефінансування іпотечних кредитів на основі вивчення моделі розвитку іпотечного ринку в країні;
- формування інструментів іпотечного кредитування відповідно до вибраного механізму рефінансування кредитів у розрізі груп позичальників.

З метою повнішого обліку всіх ринкових чинників і розширення кола потенційних клієнтів необхідно передбачити диференціацію стандартів іпотечного кредитування за категоріями позичальників. Ці заходи дадуть змогу на початковому рівні сформувати досить високий рівень управління ризиками.

Оскільки іпотечний банківський ринок зорієнтований на максимальне коло учасників і залежить від соціальних і макроекономічних чинників, а рівень платоспроможності і кредитоспроможності позичальників визначається станом економіки країни, то слід зауважити, що яким би різноманітним не був банківський інструментарій первинного іпотечного кредитування, без форму-

вання класу позичальників на основі підвищення рівня доходів населення, розширення доступності кредитів іпотечне кредитування ні в конкретному банку, ні в Україні не матиме належного розвитку. Банкам як інститутам, зорієнтованим на отримання максимального прибутку від своєї діяльності, слід працювати над удосконаленням інструментарію іпотечного кредитування шляхом упровадження власних методик адаптації пропонованих кредитів до потреб різних соціальних груп населення. У зв'язку з цим поглиблення сегментації клієнтів, наприклад, усередині групи тих, хто працює, за розмірами річного доходу, складом сім'ї, наявністю непрацевдатних членів сім'ї, наявністю приватної власності; усередині такої соціальної групи, як студенти за наявністю постійного доходу, періодичних трансфертів, поручителя, забезпечення дасть змогу підвищити ефективність пропонованого інструментарію, наблизити його до споживача, сформувавши адекватний попит на іпотечні кредити і на цій основі наростити іпотечні активи.

Вирішення інституційних проблем слід розпочати з формування ефективного ринку цінних паперів, який би забезпечив рефінансування іпотечних кредитів. Потребує вдосконалення інфраструктура іпотечного ринку, зокрема це стосується бюро кредитних історій, колекторських фірм.

Розвиток іпотечного ринку в Україні з урахуванням позитивного досвіду інших країн сприятиме розширенню грошово-кредитного ринку. Цієї мети можна досягнути за умови, що буде створена необхідна інфраструктура іпотечного ринку. Банки переорієнтуються зі споживчого кредитування на іпотечне. Фінансова система країни завдяки розширенню кола її учасників зміцнюватиметься. Збільшення обігу на фондовому ринку іпотечних цінних паперів, які за рівнем надійності поступаються лише державним, дасть змогу активізувати інвестиційну спрямованість заощаджень. Іпотечні цінні папери, які забезпечені ліквідними активами, дадуть змогу суттєво розширити рефінансування банків Національним банком України. Все це посилюватиме роль держави у регулюванні національної фінансової системи.

При формуванні механізму інвестування житлового будівництва наріжним каменем є інвестиційна програма розвитку житлової сфери. У зв'язку з цим необхідно сказати про основні труднощі, які виникають при формуванні інвестиційних програм у рамках стратегічного плану розвитку країни. Перш за все — це

узгодження різних інвестиційних проектів за термінами, механізмом реалізації в рамках рішення глобальних міських цілей у рамках єдиного соціально-економічного комплексу. Іншою проблемою в умовах сучасної економічної ситуації в Україні є залучення інвесторів, особливо з числа комерційних структур. Найчастіше, інвестуючи програми регіонального розвитку, інвестор піклується, перш за все, про свій суспільний імідж, ніж про отримання дивідендів. Разом з тим, у регіональних законодавчих органів є достатня кількість економічних регуляторів (пільгове оподаткування, система преференцій і так далі), що дозволяють зробити участь комерційних структур у реалізації інвестиційних проектів економічно обґрунтованими [3].

Позабюджетне фінансування будівництва житла найперспективніше та є переважаючим як в економічних умовах, що склалися, так і в майбутньому. Перерахуємо основні джерела позабюджетного фінансування:

- кошти юридичних (підприємства, організації, у т. ч. приватні інвестиційні компанії) і фізичних осіб;
- засоби від часткової оплати житла, що виділяється, громадянам-черговикам на поліпшення житлових умов;
- кошти для будівництва індивідуального житла;
- кошти на відселення і знос старих будинків, які перераховуються забудовниками адміністрації міста;
- кошти від різниці у вартості реалізації високостандартного житла, житла в престижних районах і середньостандартного житла;
- кошти на проектування і будівництво інженерних мереж, засоби на розвиток головних споруд водопостачання і каналізації міста;
- кошти від реалізації цільовим призначенням на конкурсах і аукціонах земельних ділянок під житлове будівництво;
- допомога низки країн інвестиційними коштами, що виділяються під програми житлового будівництва. Найважливішим елементом підвищення інвестиційної активності в житловій сфері є розвиток довгострокового кредитування громадян, які бажають побудувати або придбати житло у власність. У країнах з розвинутою ринковою економікою, таких як США, Німеччина, Англія, до 95 % житла отримується або будується на виплат.

Перехід України до економічних відносин ринкового типу, різке зниження бюджетного фінансування житлового будівництва

відродили гостру потребу в розвитку кредитових систем і механізмів:

а) система житлових будівельних заощаджень і взаємного кредитування громадян. На початковому етапі розвитку іпотечного кредитування як базового фінансового механізму доцільно використовувати систему житлових будівельних заощаджень і взаємного кредитування громадян: підготовка в установленому порядку законодавчих і нормативних актів, регіонів, що приймаються на рівні, регулюючих діяльність житлово-будівельних споживчих товариств; здійснення контролю адміністрацією регіону за діяльністю товариств і дотриманням інтересів їх пайовиків; сприяння товариствам з пайової участі в будівництві (реконструкції) житла і наданні земельних ділянок для реалізації власних проєктів будівництва житла для пайовиків;

б) залучення коштів міжнародних кредитних інститутів. Залучення коштів міжнародних кредитних інститутів дозволить повернути фінансові кошти для реалізації житлової програми з метою демонстрації можливостей приватного сектора проводити ефективніше і привабливіше житло, в порівнянні з тим, що існує;

в) система іпотечного кредитування.

На масштаби та розвиток іпотечного кредитування будівництва або придбання житла, на нашу думку, впливають наступні параметри: співвідношення вартості житла до річних доходів позичальника; сума боргу; термін погашення; процентна ставка; величина щомісячного платежу.

Очевидно, що в економіці України зроблено ряд кроків з покращення ситуації у сфері іпотечного кредитування [4]. До недавнього часу більшість експертів відзначали такі моменти, що перешкоджають розвитку іпотечного кредитування: відсутність державної допомоги в розвитку іпотечного кредитування; відсутність у банківських установ вільних грошових коштів для довгострокового кредитування придбання житла; наявність для банківських установ привабливіших фінансових інструментів; висока ризикованість довгострокового кредитування фізичних осіб через нестабільність економічної і політичної ситуації у країні; відсутність у банківських установ досвіду роботи з населенням з довгострокового кредитування придбання житла; недосконалість нормативно-правового механізму виселення позичальника, що не виконує свої зобов'язання з повернення кредиту із заставленого житла.

Отже, для вирішення поставлених завдань доцільно розробити цільову програму стимулювання вітчизняних і іноземних інвестицій в економіку України. Заходи програми, перш за все, повинні бути націлені на збільшення обсягу внутрішніх інвестицій і залучення закордонних інвестицій. Збільшення інвестицій можливе за рахунок зростання прямих державних вкладень, а також за рахунок зростання інвестицій існуючих компаній, створення нових виробництв і видів економічної діяльності і перетворення засобів населення в працююче джерело інвестицій.

Що стосується перспектив використання державних інвестицій, то доводиться визнати, що на даному етапі вони незначні. У структурі капітальних вкладень в економіку України останніми роками частка засобів державного бюджету постійно скорочувалася.

Таким чином, перспективи відновлення інвестиційного процесу залежать, головним чином, від позабюджетних джерел фінансування капітальних вкладень. Домінуюче місце в структурі цих джерел займають засоби підприємств. Результати аналізу інвестиційних можливостей економіки України свідчать, що відсутність коштів у підприємств не є основною причиною низької інвестиційної активності суб'єктів господарської області. При всій обмеженості власних ресурсів, однією з головних проблем залишається їх некапітальне використання. Про це свідчить наприклад той факт, що більшість підприємств не здійснюють капітальні вкладення навіть у межах нарахованих сум амортизації.

В умовах, коли державна влада не може впливати на ухвалення або не ухвалення суб'єктами економічної діяльності інвестиційних рішень директивними методами, і коли стало зрозуміло, що для залучення іноземного капіталу не досить володіти значними запасами природних ресурсів, основним напрямом діяльності державної влади повинні стати формування і підтримка сприятливого інвестиційного клімату в країні.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Розвиток механізму банківського іпотечного кредитування житлового будівництва в Україні обумовлює потребу запровадження сучасних інструментів фінансування та рефінансування іпотечних кредитів, а також ефективних схем іпотечного кредитування. Зарубіжний досвід свідчить про наявність різноманітних схем іпотечного кредитування, які забезпечують ефективне функціонування іпотечного ринку. Універсальної моделі

іпотечного кредитування в світі не існує, кожна країна використовує комбінації різних інструментів і механізмів іпотечного кредитування. Однак базовими моделями в світі визнані зрізано-відкрита, розширено-відкрита, збалансовано-автономна, які також класифікуються як американська та німецька (європейська).

Найбільші перспективи в сучасній українській економіці має розвиток житлової іпотеки. Очевидно, що повернення до бюджетного фінансування будівництва житла в Україні буде мати місце лише для окремих категорій населення, а для переважної кількості населення держава має створювати сприятливі умови шляхом реалізації іпотечного кредитування. Відродження іпотечного ринку в Україні залежить від темпів подолання кризових явищ в економіці. Розширення масштабів і підвищення ефективності системи іпотечного кредитування має здійснюватись поступово. Використання складніших фінансових схем і механізмів, ширшого набору іпотечних інструментів сприятиме загальній підтримці іпотечного ринку. Створення адекватних методів управління іпотечними житловими кредитними портфелями комерційних банків має супроводжуватися рішенням цілого кола додаткових завдань.

Бібліографічний список

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. — Закон України від 16.01.2003 №435-IV — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]. — Закон України від 07.12.2000 р., №2121-III. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. — Закон України від 12.07.2001 №2664-III. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
4. Про іпотеку [Електронний ресурс]. — Закон України від 05.06.2003 №898-IV. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15>

References

1. Civil code of Ukraine [Electronic resource]. 16.01.2003 №435-IV. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [Legal Act of Ukraine]

2. Banks and bank activity [Electronic resource]. Law of Ukraine. 07.12.2000, №2121-III. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [Legal Act of Ukraine]

3. Financial services and government control of financial services markets [Electronic resource]. Law of Ukraine. 12.07.2001 №2664-III. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> [Legal Act of Ukraine]

4. Mortgage [Electronic resource]. Law of Ukraine. 05.06.2003 №898 — IV. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15> [Legal Act of Ukraine]

Стаття надійшла до редакції 29 лютого 2016 р.

УДК 336.71

Смирнова Ольга Олеговна,

канд. экон. наук, доцент,
доцент кафедры инвестиционной деятельности
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы 54/1)
E-mail: o.smirnova@ukr.net

Современный опыт кредитования жилищного строительства в Украине

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается современное состояние кредитования жилищного строительства в Украине. Автор анализирует особенности реализации проектов по реализации жилищного строительства в последние годы. Отдельное внимание уделено ипотечному кредитованию и механизму его реализации как в отечественной практике, так и в мировой экономике в целом. Обозначены основные проблемы в сфере кредитования жилищного строительства, предложены пути их решения с использованием правовых, экономических, финансово-кредитных рычагов, в том числе с учетом иностранного опыта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: жилищное строительство, ипотека, ипотечное кредитование.

UDK 336.71

Smirnova Olga,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Investment Activity
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, Ukraine, 03680)
E-mail: o.smirnova@ukr.net

The contemporary experience of housing lending in Ukraine

ABSTRACT. The article examines the current condition of housing lending in Ukraine. The author analyzes the features of housing lending projects for the last few years. The attention concentrates on the mortgage lending and its mechanism in Ukraine, as well as in foreign countries. The article outlines the main problems of housing lending, and offers the ways of their solving taking into account legal, economic, financial and credit instruments, and foreign experience.

KEY WORDS: housing construction, mortgage, lending.

УДК 336.143.01

Степанюк Надія Ігорівна,
аспірантка кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: st-nd@ukr.net

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ: ПРИНЦИПИ, ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Дослідження присвячено проблематиці бюджетного фінансування. Автор ставить за мету поглибити теоретичні засади бюджетного фінансування для їх використання у практиці бюджетного фінансування в Україні. Розглянуто думки науковців і практиків щодо бюджетного фінансування, у свою чергу висловлено власну думку та авторське твердження щодо змісту бюджетного фінансування, виокремлення принципів, форм і методів.

Зроблено висновок, що саме зміст бюджетного фінансування впливає на визначення його принципів, форм і методів.

За результатами дослідження були обґрунтовані два підходи щодо змісту поняття «бюджетне фінансування», а саме: за сутністю та за організаційним аспектом. Запропоновано авторське визначення поняття «бюджетне фінансування», яке підтверджує необхідність комплексного використання двох підходів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бюджет, бюджетне фінансування, видатки бюджету, принципи бюджетного фінансування, форми бюджетного фінансування та методи бюджетного фінансування.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах господарювання, ведення воєнних дій, фінансово-економічної кризи, що супро-

воджується зниженням платоспроможності населення, стрибками цін на світових ринках, банкрутством великих світових банків, економіка нашої країни є нестабільною та слабкою. Як наслідок, держава з великими труднощами виконує взяті на себе зобов'язання. Це проявляється і при бюджетному фінансуванні. Як відомо, обсяг, своєчасність і повнота бюджетного фінансування значною мірою залежать від рівня централізації фінансових ресурсів і мобілізації коштів до бюджету, а це, у свою чергу, залежить від дотримання фінансової дисципліни окремими платниками податків і від рівня виконання дохідної частини бюджету. Нестача коштів у Державному бюджеті України призводить до неповного фінансування, перш за все, бюджетних установ. Тому розподіл, перерахування, підвищення ефективності та мінімізація нецільового використання бюджетних коштів є досить актуальним на сьогоднішній день і заслуговує на особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні праці вітчизняних економістів у сучасній економічній літературі свідчать про великий інтерес професійної спільноти до цього питання. Теоретичні засади бюджетного фінансування розглядають українські науковці Базилевич В.Д., Благун І.Г., Василик О.Д., Владимиров К.М., Воронко Р.М., Дем'янишин В.Г., Деєва Н.М., Загорський В.С., Карлін М.І., Коваленко Д.І., Ковальчук К.Ф., Лазаренко Л.В., Малік Є.О., Омельянович Л.О., Опарін В.М., Осипчук Л.Л., Пантелєєв В.П., Пасічник Ю.В., Родіонов О.В., Родіонова В.М., Романенко О.Р., Стовбчатий А.М., Федосов В.М., Фещенко Л.В., Чала Н.Д., Черевко О.І., Чечетов М.В., Чубенко А.Г., Юрій С.І. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. З періоду набуття незалежності України в науково-практичній літературі, науковці значну увагу приділяють теоретичним засадам бюджетного фінансування.

Однак реаліями сьогодення є поглиблення теоретичних засад бюджетного фінансування. На нашу думку, низка питань, що стосується змісту поняття «бюджетне фінансування», а також виокремлення принципів, форм і методів залишається недосконалою. У даній статті ми пропонуємо авторські визначення та виокремлення нових підходів до поняття «бюджетне фінансування», принципів, форм і методів їх осучаснення у період кризових явищ із врахуванням потреб економіки.

Формулювання мети і завдання дослідження. Поглибити теоретичні засади бюджетного фінансування на основі аналізу підходів до визначення його змісту, принципів, форм і методів у сучасній економічній літературі з метою їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У ринкових умовах господарювання для стабільного соціально-економічного розвитку державі потрібні певні інструменти, за допомогою яких вона виконає взяті на себе зобов'язання. Дієвим інструментом будь-якої держави є бюджет, у якому переплітається великий спектр різнорівневих інтересів. Професор В.М. Федосов відзначає, що бюджет — це «главный источник денежных средств, необходимых для деятельности государства» [1, с. 161], оскільки в ньому відображається план формування та використання фінансових ресурсів держави, забезпечується виконання завдань і функцій юридичними та фізичними особами протягом бюджетного періоду. Додержання поставлених завдань і функцій усіма учасниками бюджетного процесу, є необхідною умовою функціонування держави, універсальний спосіб реалізації всіх напрямків державної політики, що сприяє забезпеченню стабільного рівня добробуту населення та розвитку країни в цілому.

Слід зазначити, що здійсненню видатків у державі передують його якісне постатейне планування у ході складання, розгляду і затвердження бюджету. Від якісного планування залежить і виконання бюджету.

Відповідно до ст. 46 Бюджетного кодексу України [2] стадіями виконання бюджету за видатками є:

- 1) встановлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі та в межах затвердженого розпису бюджету;
- 2) затвердження кошторисів, паспортів бюджетних програм, а також порядків використання бюджетних коштів;
- 3) взяття бюджетних зобов'язань;
- 4) отримання товарів, робіт і послуг;
- 5) здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань;
- 6) використання товарів, робіт і послуг для виконання заходів бюджетних програм;
- 7) повернення кредитів до бюджету, за допомогою яких здійснюється обслуговування Державного бюджету України за видатками.

Саме за цими стадіями реалізується своєчасне та безперервне бюджетне фінансування, що є важливим регулятором соціально-економічних процесів у суспільстві. На нашу думку, значну увагу наряду з практичними засадами бюджетного фінансування заслуговують і теоретичні. Тому, аналіз доцільно почати із визначення поняття «бюджетне фінансування» у сучасній вітчизняній науковій літературі.

Вивчення літератури, що стосується визначення поняття «бюджетне фінансування», дав можливість виявити значні розбіжності у трактуванні цього поняття, а також зробити висновок про те, що існують два підходи до визначення поняття «бюджетне фінансування»:

— перший базується на сукупності відносин, пов'язаних з розподілом та наданням коштів із бюджету шляхом реалізації безповоротного та безвідплатного їх використання [3, с. 170–171];

— другий підхід передбачає порядок перерахування коштів із бюджету юридичним і фізичним особам [4, с. 252; 5, с. 100; 6, с. 236; 7, с. 268].

На нашу думку, найзмістовніше трактування поняття «бюджетне фінансування» за першим підходом дає В.Г. Дем'янишин. Він розглядає «бюджетне фінансування» як «сукупність грошових відносин пов'язаних з розподілом і використанням коштів централізованого грошового фонду держави, які реалізуються шляхом безповоротного і безоплатного надання бюджетних коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом» [3, с. 171]. У ньому, перш за все, робиться наголос на відносинах та учасниках цих відносин.

Прихильники трактування «бюджетного фінансування» за другим підходом більше уваги приділяють організаційному аспекту бюджетного фінансування. Ми підтримуємо визначення, що сформульовано у підручнику «Бюджетний менеджмент» за загальною редакцією професора В.М. Федосова, «що це перерахування коштів на рахунки розпорядників бюджетних коштів (особові, реєстраційні, спеціальні реєстраційні, поточні) з казначейського рахунка (або рахунка відповідного бюджету), які відкриті в банківських установах і в органах казначейства в межах, визначених у фінансових планах та кошторисах і затверджених у бюджеті» [7, с. 268].

Варто відзначити, що законодавчого затвердження поняття «бюджетне фінансування» в Україні немає.

Аналіз підходів до визначення поняття «бюджетне фінансування» дало можливість стверджувати, що розподіл коштів відбувається в процесі бюджетного планування, а виділення та перерахування на безповоротній і безоплатній основі протягом року. На нашу думку, ці підходи є дійсно обґрунтованими і лише у тісному взаємозв'язку розкривають зміст бюджетного фінансування.

Сформулюємо авторське визначення поняття «бюджетне фінансування»:

- по-перше — це сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і використанням коштів централізованого фонду держави, бюджету;

- по-друге — це порядок безповоротного та безоплатного перерахування коштів

з рахунку бюджету на рахунки розпорядників і одержувачів бюджетних коштів на

раніше затверджені цілі, відображені в законі про Державний бюджет України та відповідних рішеннях про місцевий бюджет.

Для розуміння чіткої і налагодженої організації «бюджетного фінансування», доцільним буде висвітлення його принципів, форм і методів.

Комплексне і взаємопов'язане дослідження питання бюджетного фінансування дало змогу виявити, що передумовою раціональної системи використання бюджетних ресурсів є правильний вибір його принципів. Сучасні процеси в економіці характеризуються значним стрибком науково-технічного прогресу, але раціональне забезпечення держави матеріальними, природними і грошовими ресурсами потребує реформування. Саме тому, держава, закладає у бюджеті загальний обсяг фінансування, пріоритети витрат і цільове їх використання.

Більшість дослідників принципів «бюджетного фінансування» [1, с.195–197; 3, с. 171–172; 8, с. 103–104; 9, с. 121; 10, с. 118; 11, с. 408–410], до основних відносять: плановість; цільове використання бюджетних коштів та ефективність використання бюджетних коштів.

Розглянемо зміст представлених принципів докладніше. Принцип плановості означає обов'язкову умову законодавчого затвердження напрямків і обсягів видатків бюджету. Принцип цільового використання бюджетних коштів передбачає їх направлення і використання на раніше визначену ціль. Принцип ефективності викори-

стання бюджетних коштів базується на досягненні суспільно необхідного ефекту при мінімальних витратах фінансових, трудових і матеріальних ресурсів для отримання бажаного результату.

Визначені принципи «бюджетного фінансування», на нашу думку, є основними. Їх дотримання в сучасних умовах є складною задачею, але це сприяє зміцненню бюджетної дисципліни та підвищенню ефективності використання бюджетних коштів.

На сьогодні в Україні принципи бюджетного фінансування не відображені в українському законодавстві, тому їх нормативне закріплення є доцільним, що дасть концептуальну основу для вдосконалення правового регулювання правовідносин у бюджеті. Тому, на увагу заслуговує пропозиція українського науковця О.І. Черевка, про віднесення принципів бюджетного фінансування «в окрему статтю Бюджетного Кодексу України, що законодавчо закріпить використання коштів» [12, с. 219].

Значною проблемою залишається недодержання принципів «бюджетного фінансування». Це, в першу чергу, може призвести до безсистемного, безконтрольного та нерегулярного використання бюджетних коштів і до важких наслідків, а саме: проблеми з неплатежами, зростанням заборгованості держави щодо фінансування видатків (зарплат, пенсій) тощо.

Важливе значення для бюджетного фінансування становить вибір правильних форм. Зміни умов господарювання внесли певні зміни у форми бюджетного фінансування, а особливо межі їх застосування. Погоджуємося із українським науковцем В.Г. Дем'янишиним, який під формами бюджетного фінансування розуміє «способи надання бюджетних коштів на заходи, передбачені у бюджеті відповідно до наукових принципів» [3, с. 172]. Автор висловлює особливості надання грошових коштів юридичним і фізичним особам із бюджету на певні заходи та програми, передбачені в бюджеті.

Проаналізуємо форми «бюджетного фінансування», які виокремлюють вітчизняні науковці в економічній літературі. Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволило згрупувати форми бюджетного фінансування за двома підходами, а саме:

- за першим підходом, до форм бюджетного фінансування відносять нетто-бюджет і бруто-бюджет [6, с. 237; 13, с. 90–91];
- за другим підходом, це: бюджетні інвестиції; бюджетні кредити; кошторисне фінансування; бюджетні трансферти [3, с. 172–173; 7, с. 271–272; 14, с. 99–101, 172].

Щодо першого підходу. Український науковець Ю.В. Пасічник нетто-бюджет трактує як «форму, що характеризується наданням бюджетних коштів на досить обмежений перелік витрат, який затверджений у бюджеті» [6, с. 237]. У визначенні увага приділяється обмеженому переліку витрат, до яких відносять поточні видатки та видатки за захищеними статтями. У представленому автором понятті бруто-бюджет «застосовується для підприємств, установ, які повністю фінансуються з бюджету. За цією формою бюджетні асигнування виділяються на всі види витрат, які забезпечують як поточну діяльність, так і розширене виробництво, в залежності від специфіки підприємства та установи» [6, с. 237]. Відзначимо, що головною особливістю цієї форми фінансування є забезпечення без виключення усіх витрат як поточних, так і капітальних.

Відповідно до другого підходу науковці визначають чотири форми бюджетного фінансування, як було зазначено вище. Автори стверджують що «бюджетні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді фінансування капітальних вкладень, проектного фінансування конкретного інвестиційного проекту та придбання частки акцій чи прав участі в управлінні підприємством» [7, с. 271]. За ринкових умов господарювання представленої формі повинен надаватися пріоритет, оскільки вона є основою структурних зрушень в економіці та є потужною матеріально-технічною базою. Під «бюджетними кредитами автори розуміють — надання коштів з бюджету суб'єктам підприємництва на поворотній і платній основі» [7, с. 271]. Тобто кошти надаються у користування за умови їх повернення та винагороду за користування. При «кошторисному фінансуванні відбувається — виділення державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів і бюджетних розписів суб'єктам господарювання (бюджетним установам) на цілі, передбачені основним фінансовим планом — кошторисом» [3, с. 172]. Ці кошти, виділяються за даними кошторису на визначені цілі, затверджені в бюджеті.

Бюджетні трансферти автори розуміють як невідплатні і безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, не призначені для придбання товарів чи послуг, надання кредиту або на виплату непогашеного боргу [3, с. 172]. Це кошти, що виступають допомогою юридичним і фізичним особам у різних видах, державних субсидій, державних субвенцій та державних доцій.

На наш погляд, саме другий підхід щодо використання форм бюджетного фінансування є оптимальним і відповідає потребам економіки. Враховуючи постійні зміни в економіці та науково-технічний прогрес, виникає потреба у розробці нових форм і вдосконаленні існуючих. Перспективами розвитку кожної представлені форми повинні стати цілі, досягнення яких має становити забезпечення повноцінного існування держави.

Плюралізм наукових поглядів щодо форм бюджетного фінансування вказує на існування відмінних від розглянутих, але заслужують на увагу. Науковці Л.В. Феценко і М.В. Чечетов до форм бюджетного фінансування відносять міжбюджетні трансферти. Як відзначає вітчизняний економіст В.П. Пантелєєв, «міжбюджетні трансферти — це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету іншому» [5, с. 199]. Ми вважаємо, що міжбюджетні трансферти відносяться до форм взаємовідносин між бюджетами різних рівнів усередині бюджетної системи (внутрішні бюджетні потоки), а не до форм бюджетного фінансування (зовнішні бюджетні потоки).

Українські автори А.І. Берлач і А.Г. Чубенко до форм бюджетного фінансування відносять: фінансування бюджетних установ і фінансування державних і муніципальних підприємств. Співставляючи визначення форми, під якою розуміємо вид, спосіб існування, образ і розмір, підхід науковців не висвітлює внутрішню будову, а лише вказує на розмежування бюджетних установ, підприємств та організацій, які отримують кошти із бюджету. Тому ми вважаємо, що виокремлення представлені форми є не доцільним.

Науковці зазначають, що від вибору консервативного методу в значній мірі залежить ефективність бюджетного фінансування. Безальтернативним є те, що правильність вибору методу бюджетного фінансування сприяє забезпеченню держави грошовими коштами протягом бюджетного періоду, а їх використання — досягненню запланованих результатів. Відзначимо, що етапи соціально-економічного розвитку країни характеризуються використанням різних методів бюджетного фінансування, що обумовлено особливостями їх застосування на різних ланках бюджетної системи. Пропонуємо під методами бюджетного фінансування розуміти сукупність послідовних кроків здійснення видатків з бюджету для забезпечення діяльності підприємств, установ та організацій.

Аналіз наукової літератури з часів набуття незалежності України засвідчує існування двох методів бюджетного фінансування. До них відносять: відкриття кредитів і перерахування коштів з рахунків бюджету на рахунки розпорядників. Застосування цих методів щодо Державного бюджету і місцевих бюджетів в Україні пов'язане з організацією виконання бюджету на різних ланках.

У сучасній економічній літературі науковці, які вивчають методи бюджетного фінансування, розділилися на дві групи. Перша група [5, с. 72–76; 7, с. 272–275; 8, с. 106–108; 15, с.156–157] підтримує метод перекування грошових коштів. Друга група науковців [9, с. 121; 10, с. 118], вважають, що методом бюджетного фінансування є метод єдиного казначейського рахунку.

Розглянемо реформування методів бюджетного фінансування. Перший метод — відкриття кредитів, базувався на авансуванні видатків бюджету на кредитній основі. Сутність цього методу полягає у дозволі на видачу коштів через банківські установи (авансування видатків бюджету на кредитній основі). Він застосовувався при фінансуванні з Державного бюджету України. Другий метод — перерахування коштів з рахунків бюджету на рахунки головних розпорядників коштів має певну особливість, а саме, його здійснення відбувається лише за наявності грошових коштів на рахунках бюджету. Цей метод застосовували при фінансуванні із місцевих бюджетів.

В Україні до 1 липня 1993 року використовували обидва зазначені методи. Використання цих методів викликало проблему зосередження коштів державного бюджету, оскільки вони розміщувалися на всій території держави, а цільове використання та контроль за їх рухом був важким. Також мало місце невідповідність доходів і видатків у різних регіонах країни. На цьому етапі вирішенням проблеми стала концентрація бюджетних коштів на одному рахунку в Національному банку. Оскільки Національний банк виконував лише посередню функцію між головними розпорядниками коштів і бюджетними коштами, то постала потреба у створенні органу, який би регулював рух цих коштів. У 1995 році було створено Державне казначейство в Україні і почалося поступове впровадження виконання державного бюджету через органи казначейства. В процесі переходу на казначейське обслуговування бюджету, метод перерахування грошових коштів зазнав певних змін. Беручи до уваги бурхливий розвиток техніки та технології виробництва необхідний був метод, який повною мірою

забезпечив потреби економіки за цих умов. Тому, відбувся поступовий перехід на метод єдиного казначейського рахунку, де здійснюється централізація грошових коштів і фінансування заходів державного і місцевих бюджетів. На нашу думку, практика застосування методів бюджетного фінансування в Україні демонструє взаємодоповненість управління бюджетними коштами.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Узагальнення результатів дослідження теоретичних засад бюджетного фінансування, а саме його визначення, принципів, форм, методів та особливостей функціонування у сучасних умовах, дозволяє дійти висновку, що держава за допомогою бюджетного фінансування виконує свої функції та досягає відповідного рівня соціально-економічного розвитку з метою забезпечення виконання стратегічних завдань. Тому представлені групування та авторські пропозиції щодо теоретичних засад бюджетного фінансування призведуть до позитивних змін у бюджетній системі.

Бібліографічний список

1. Федосов В.М. Государственные финансы: Учеб. пособие для студентов экон. вузов и фак. / В.М. Федосов, Л.Д. Буряк, Д.Д. Бутаков и др.; под ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника и В.Н. Суторминой. — К. : Лыбидь, 1991. — 276 с.
2. Бюджетний кодекс України: Сайт у мережі Інтернет. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Юрій С.І. Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
4. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси. навчальний посібник / вид. 2-ге, доп. і перероб. / за заг. ред. Базилевича В.Д. — К. : Атіка, 2004. — 368 с.
5. Пантелеев В.П. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / В.П. Пантелеев. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — 412 с.
6. Пасічник Ю.В. Бюджетна система: Навчальний посібник. — Черкаси: Відлуння/ 1999. — 376 с.
7. Федосов В. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
8. Осипчук Л.Л. Основи казначейської справи: навч. посіб. — К. : МАУП, 2003. — 152 с.

9. *Фещенко Л.В., Проноза П.В., Кузьминчук Н.В.* Бюджетна система України: Навчальний посібник. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. — 296 с.
10. *Чечетов М.В., Чечетова Н.Ф., Бережна А.Ю.* Бюджетний менеджмент: Навчальний посібник. У 2-х ч. Ч. 1. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. — 560 с.
11. *Чубенко А.Г.* Фінансове право: навч. посібн. / За заг. ред. А.Г. Чубенка, Д. М. Павлова. — К.: КНТ, 2014. — 600 с.
12. Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі: Зб. наук. праць: У 2-х ч. / Редкол.: О.І. Черевко (відпов. ред.) та ін.; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. — Харків, 2003. — Ч. 2. — 721 с.
13. *Омелянович Л.О.* Бюджетна система: інтегрований навчальний комплекс (посібник, електронна навчальна система на компакт — диску) / під ред Л.О. Омелянович. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. — 237 с.
14. *Романенко О.Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 312 с.
15. *Стовбчатий А.М.* Казначейська справа в Україні / За ред. Стовбчатого А.М. — К.: «Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2004. — 316 с.

References

1. Fedosov V.M. «Hosudarstvennie fynansu» [Public finances]: Ucheb. posobyе dlya studentov ekon. vuzov y fak. / V.M. Fedosov, L.D. Buryak, D.D Butakov y dr.; pod red. V.M. Fedosova, S.Ya. Ohorodnyka y V.N. Sutormynoy. — K. : Lubyd', 1991-276 s. [In Ukrainian].
2. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny [Budget Code of Ukraine]. // [Elektronnyy resurs] Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. [Legal Act of Ukraine].
3. Yuriy S.I. «Finansy» [Finances]: Pidruchny`k / Za red. S.I. Yuriya, V.M. Fedosova. — K.: Znannya, 2008. — 611 s. [In Ukrainian].
4. Bazylevych V.D. Balastryk L.O. «Derzhavni finansy» [State finance]. Navchalnyj posibnyk. Vyd. 2-ge, dop. i pererob. / Za zag. red. Bazylevycha V.D. — K.: Atika, 2004. — 368 s. [In Ukrainian].
5. Pantelyeyev V.P. «Byudzhetnyj menedzhment» [Budget management]: navch. posib. / V.P. Pantelyeyev. — X. : XNU imeni V. N. Karazina, 2013. — 412 s. [In Ukrainian].
6. Pasichnyk Yu.V. «Byudzhetna systema» [The budget system]: Navchalnyj posibnyk. — Cherkasy: Vidlunnya. 1999. — 376 s. [In Ukrainian].
7. Fedosov V. «Byudzhetnyj menedzhment» [Budget management]: Pidruchnyk / V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonova ta in.; Za zag. red. V. Fedosova. — K.: KNEU, 2004. — 864 s. [In Ukrainian].

8. Osypchuk L.L. // «Osnovy kaznachejskoyi spravy» [Fundamentals of treasury]: Navch. posib. — K.: MAUP, 2003. — 152 s. [In Ukrainian].
9. Feshhenko L.V., Pronoza P.V., Kuz'mynchuk N.V. // «Byudzhetna systema Ukrayiny» [The budget system of Ukraine]: Navchal'ny`j posibny`k. — X.: VD «INZHEK», 2007. — 296 s. [In Ukrainian].
10. Chechetov M.V., Chechetova N.F., Berezhna A.Yu. «Byudzhetny`j menedzhment» [Budget management]: Navchalnyj posibnyk. V 2-x ch. Ch. 1. — X.: VD «INZHEK», 2004. — 560 s. [In Ukrainian].
11. Chubenko A.G. «Finansove pravo» [Financial law]: navch. posibn. / Za zag. red. A.G. Chubenka, D. M. Pavlova / K. : KNT, 2014. — 600 s. [In Ukrainian].
12. «Progresyvni resyrsozberigayuchi texnologiyi ta yix ekonomichne obgruntuvannya u pidpryyemstvax xarchuvannya» [Progressive energy saving technologies and their economic assessment in catering]. Ekonomichni problemy torgivli: Zb. nayk. prac`: U 2-x ch. / Redkol.: O.I. Cherevko (vidpov. red.) ta in.; Xark. derzh. un-t xarchuvannya ta torgivli. — Xarkiv, 2003. — Ch. 2. — 721 s. [In Ukrainian].
13. Omelyanovych L.O. «Byudzhetna systema» [The budget system]: intehrovanyy navchal'nyy kompleks (posibnyk, elektronna navchal'na systema na kompakt — dysku) / pid red L.O. Omelyanovych — Donets'k: DonNUET — 2008. — 237 s.
14. Romanenko O.R. / «Finansy» [Finances]: Pidruchnyk. — K: Centr navchalnoyi literatury, 2004. — 312 s. [In Ukrainian].
15. Stovbchatyj A.M. «Kaznachejska sprava v Ukrayini» [Treasury in Ukraine] / Za red. Stovbchatogo A.M. — Kyiv: «Vydavnychyj dim «Kompyuterpres», 2004. — 316 s. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10 лютого 2016 р.

УДК 336.143.01

Степанюк Надежда Игоревна,
аспирант кафедри фінансов,
ГВНЗ «КНЗУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: st-nd@ukr.net

Бюджетное финансирование: принципы, формы, методы и пути совершенствования

АННОТАЦИЯ. Исследование посвящено проблематике бюджетного финансирования. Автор ставил цель углубить теоретические основы бюджетного финансирования для их использования в практике бюджетного финансирования в Украине. Рассмотрены мысли ученых и практиков

о бюджетном финансировании, в свою очередь высказано собственное мнение и авторское утверждение относительно содержания бюджетного финансирования, выделения принципов, форм и методов. Сделан вывод, что именно содержание бюджетного финансирования влияет на определение его принципов, форм и методов. По результатам исследования были обоснованы два подхода относительно содержания понятия «бюджетное финансирование», а именно: по сути и организационным аспектом. Предложено авторское определение понятия «бюджетное финансирование», которое подтверждает необходимость комплексного использования двух подходов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бюджет, бюджетное финансирование, расходы бюджета, принципы бюджетного финансирования, формы бюджетного финансирования и методы бюджетного финансирования.

UDC 336.143.01

Stepaniuk Nadiia,

Postgraduate at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: st-nd@ukr.net

Budget funding: principles, methods and ways of improvement

ABSTRACT. *The study focuses on the problems of budget funding. The research purpose supposed revision of budget funding theoretical basis for its further application in budget practice in Ukraine. The study considers scientific and applied approaches to the budget funding, and expresses the author's view on its meaning, principles, forms and methods. The researcher has concluded that the essence of budget funding determines its principles, forms and methods. The study results justify two approaches to the "budget funding", i.e. according to its essence and its organizational aspect. The author has proposed the definition of "budget funding" that combines both approaches.*

KEY WORDS: *budget, budget funding, budget expenditures, principles of budget funding, forms of budget funding and methods of budget funding.*

УДК 336.201.3, 336.221.4

Тимченко Олена Миколаївна,
д-р екон. наук, проф., професор кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: o_tymchenko@ukr.net

Сибірянська Юлія Володимирівна,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: Sybirianska@kneu.edu.ua

АЛЬТЕРНАТИВНА МОДЕЛЬ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. При розробці заходів податкової реформи важливо чітко розуміти результат, якого треба досягти. Цей результат — нова структура податкової системи України, яку необхідно логічно осмислити і математично розрахувати, визначивши загальний рівень податкового навантаження та частки податків у ВВП і загальному обсязі податкових надходжень. Авторська розробка альтернативної структури податкової системи України представлена у даній статті. Автори обґрунтували основні пріоритети у формуванні нової структури податкової системи України, мінімальні та максимальні межі загального рівня податкового навантаження та часток податків у ВВП і за допомогою програмного забезпечення отримали альтернативну структуру, яка відповідає заданим параметрам і поставленій меті реформування. Автори пропонують заходи з реформування механізмів справляння податків, які слід вжити, щоб реалізувати нову модель податкової системи. Подальші дослідження можливі лише після апробації запропонованих рекомендацій на практиці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: податки, податкова система, податкова реформа, податкове навантаження.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Податкова реформа уряду 2014–2015 років не призвела до досягнення поставленої мети — покращення умов ведення бізнесу в Україні з одночасним підвищенням показників України в міжнародних рейтингах, підвищення ефективності використання ресурсів економіки [1]. Основна причина, на нашу думку, це відсутність чіткого розуміння результату, якого треба досягти. Результат податкової реформи можна представити у вигляді моделі податкової системи України. Йдеться про її нову структуру, яку можна математично визначити через процентне співвідношення між податками та зборами,

що входять до складу податкової системи України. Ця структура має бути науково обґрунтована, відбивати концептуальні засади податкової реформи та її основну мету — створення податкової системи, сприятливої для забезпечення довгострокового економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів удосконалення податкової системи України не є новим напрямом наукових досліджень. До вивчення та вирішення питань реформування податкової системи України доклало зусиль чимало провідних економістів, ідеї яких знайшли відображення у численних наукових працях. Особливо варто відмітити праці Ю. Б. Іванова, А. І. Крисоватого, І. А. Майбурова, В. М. Мельника, В. М. Опаріна, А. М. Соколовської, В. М. Федосова, П. В. Цимбала.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Віддаючи належне доробку науковців, зазначимо, що моделюванню структури податкової системи на основі математичних розрахунків приділяється недостатньо уваги. Можливо, це наслідок позиції багатьох учених, що розробляти таку структуру не варто. Дійсно, ми завжди аналізували структуру податкової системи за фактичними надходженнями і на основі отриманих результатів обґрунтовували пропозиції щодо її вдосконалення. Не заперечуючи проти такого підходу, вважаємо, що він має бути доповнений спробами побудови моделі податкової системи, якої треба досягти унаслідок її реформування. Автори статті вже мають напрацювання у цьому аспекті. Зокрема, кількісна оцінка структурних зрушень у податковій системі України з метою визначення фіскальних ефектів уперше була зроблена авторами статті в контексті пошуку шляхів мінімізації податкового боргу [2]. Продовжуючи дослідження у цьому напрямі у наступній публікації були враховані зміни в податковій системі України, які відбулися після прийняття Податкового кодексу [3]. Також слід відмітити працю, в якій дана проблема розглядалася під кутом зору оптимізації розподілу податкового навантаження [4]. Враховуючи складні економічні умови, які потребують адекватних змін у податковій системі України, ми внесли корективи у наші попередні напрацювання стосовно обґрунтування обмежень часток податків у ВВП, що обумовило відповідні зміни у раніше представленій моделі.

Формулювання мети і завдання дослідження — розробити модель податкової системи України, за якої:

- обсяг податкових надходжень до бюджету буде достатнім для фінансування видатків;

- оподаткування відповідатиме принципу соціальної справедливості;

- загальний рівень податкового навантаження та його розподіл між категоріями платників, споживанням, доходами та майном сприятиме збільшенню споживчого попиту, активізації бізнесу і, як наслідок, зростанню ВВП та рівня життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виходячи з поставленого завдання, першим кроком розробки нової моделі податкової системи України має бути обґрунтування загального рівня податкового навантаження. У цьому питанні ми виходимо з класичного теоретичного підходу, суть якого у тому, що обсяг податкових надходжень залежить від обсягу видатків бюджету. Останні ж, у свою чергу, залежать від функцій держави. Оскільки конституційна реформа не завершена і функції держави остаточно не визначені, висновок щодо величини видатків бюджету, що враховуватиметься при обґрунтуванні загального рівня податкового навантаження, ми будемо робити на основі аналізу видатків бюджету за 2000–2014 роки. Не наводячи усі деталі проведеного аналізу, зауважимо, що аналіз проводився під кутом зору достатності видатків для якісного забезпечення наданих державою соціальних гарантій і виконання інших функцій. За результатами аналізу ми зробили висновок, що їх нинішній рівень варто прийняти за максимальний. Цей висновок ґрунтується на таких міркуваннях. Ми бачимо, що видатки бюджету не забезпечують ані конкурентну заробітну плату працівникам бюджетної сфери, ані якісне надання державних благ. Це результат неправильного розподілу коштів між статтями витрат, їх неефективного використання та розкрадання за допомогою корупційних схем. Зважаючи на це, ми вважаємо, що участь держави у розподілі ВВП не повинна збільшуватися, а навіть навпаки, має зменшуватися. Тому, відштовхуючись від фактичного рівня централізації ВВП, як гранично допустимого, ми будемо обґрунтовувати можливості його зменшення для встановлення діапазону пошуку оптимального рівня податкового навантаження.

Видатки бюджету фінансуються не тільки за рахунок податків, а й за рахунок інших статей, а саме: неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів, цільових

фондів. Проаналізувавши динаміку та структуру надходжень бюджету, відмінних від податкових, ми зробили висновок, що середній рівень покриття видатків Зведеного бюджету України за рахунок податкових надходжень за досліджуваний період становив близько 75 %. Вважаємо, що у перспективі за умови вдосконалення механізму адміністрування податкових платежів частка неподаткових платежів як ненадійних джерел фінансування видатків має зменшитись до 10–15 % сукупних доходів Зведеного бюджету.

Тому для розрахунку мінімального рівня податкового навантаження будемо враховувати коефіцієнт покриття видатків 0,85. На цю величину скоригуємо показник, що відображає співвідношення видатків Зведеного бюджету та ВВП. Останній у кореляції з коефіцієнтом покриття видатків за рахунок податкових надходжень наведено на рис. 1.

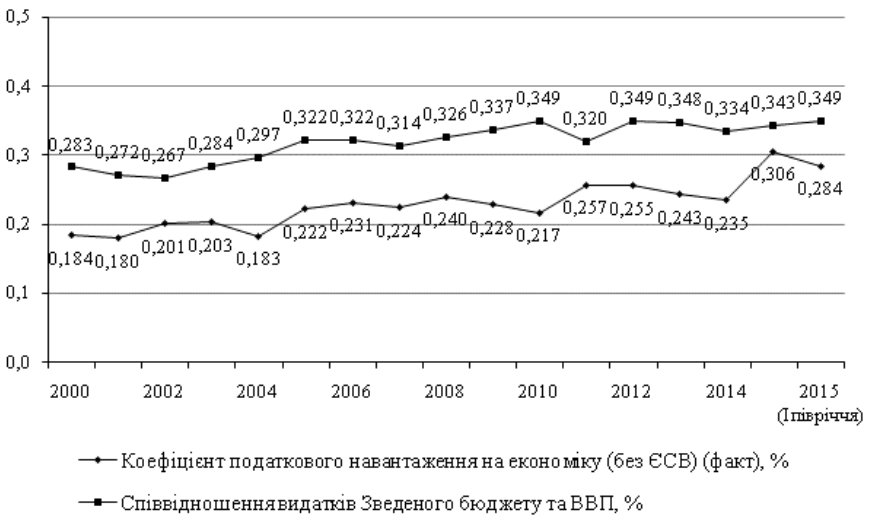

Рис. 1. Динаміка частки видатків Зведеного бюджету у ВВП і коефіцієнта податкового навантаження у 2000–2015 (I півріччя) рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України [5–7].

Як видно з рис. 1, частка видатків бюджету у ВВП і податкове навантаження на економіку мають тенденцію до зростання. За 15 років податкове навантаження на економіку зросло в 1,7 разу (з

18,4 % до 30,6 %), а частка видатків Зведеного бюджету у ВВП — в 1,2 разу (з 28,3 % до 34,3 %). У середньому частка видатків бюджету у ВВП за досліджуваний період становить 0,31. Скоригувавши цей показник на коефіцієнт покриття видатків податковими надходженнями (0,85), маємо мінімальний рівень податкового навантаження (без врахування ЄСВ) — 26,4 %. Частка ЄСВ у ВВП у 2000–2014 рр. збільшилася з 11 % до 11,87 %. Враховуючи дефіцит коштів Пенсійного фонду України, у подальших розрахунках доцільно враховувати максимальний показник, тобто 11,87 %. Таким чином, максимальний рівень податкового навантаження з урахуванням ЄСВ (єдиний соціальний внесок є обов'язковим цільовим платежем, який створює навантаження як на фізичних осіб, так і на суб'єктів господарювання у частині нарахування на фонд оплати праці, і враховується при визначенні податкового коефіцієнта) становить 38,27 %.

Оцінимо можливості зменшення даного рівня податкового навантаження. На нашу думку, орієнтиром може стати податковий коефіцієнт постсоціалістичних країн і колишніх республік СРСР (табл. 1).

Таблиця 1

**ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ
В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ — ЧЛЕНАХ ЄС, 2012 Р.**

Країни	Податкове навантаження з урахуванням ЄСВ		Податкове навантаження без урахування ЄСВ	
	2000	2012	2000	2012
Болгарія	31,5	27,9	20,7	20,7
Латвія	29,7	27,9	19,7	19,5
Литва	30,9	27,2	20,7	16,2
Польща	32,6	32,5	19,6	20,2
Румунія	30,2	28,3	19,1	19,5
Словаччина	34,1	28,3	19,9	15,8
Угорщина	39,8	39,2	26,5	26,0
Чехія	33,8	35,0	18,8	19,4
Естонія	31,0	32,5	20,1	21,1

Джерело: розраховано авторами за даними [8].

Як свідчать наведені у табл. 1 дані, в аналізованих країнах, за винятком Угорщини, податковий коефіцієнт з урахуванням ЄСВ є нижчим, ніж максимальна величина цього показника, яку ми закладаємо у модель. Податковий коефіцієнт, виключаючи ЄСВ, є нижчим за аналогічний показник в Україні в усіх аналізованих країнах, і у середньому становить 20,5 %. Цю величину ми і будемо використовувати при побудові моделі як нижню границю, тобто мінімальний рівень податкового навантаження

Для обґрунтування нової моделі податкової системи України проаналізуємо її фактичну структуру з урахуванням змін, що відбулися з 1 січня 2015 року. Останні відображають, принаймні, проміжні результати податкової реформи Уряду. Відмітимо, що не змінилася частка ПДВ як основного бюджетоформуючого податку, і цей факт ми оцінюємо позитивно. Також до позитивних змін слід віднести збільшення частки мита, що свідчить про результативність заходів із протидії контрабанді та можливості підвищення рівня реалізації фіскального потенціалу мита. Натомість, слід звернути увагу, що на 1 % зменшилася частка акцизного податку, що потребує з'ясування причин такої динаміки. Адже, якщо зменшилося споживання підакцизних товарів, то це сигнал, що у майбутньому фіскальна роль цього податку може знижуватися. Як показали результати попередніх досліджень, збільшення ставок на лікєро-горілчані та тютюнові вироби, яке спостерігалось протягом 3-х останніх років, призвело до зменшення обсягів виробництва деяких видів цих товарів. З точки зору регулюючого ефекта, спрямованого на зменшення споживання шкідливих для здоров'я товарів, таку тенденцію слід оцінити позитивно. Однак, ще не факт, що споживання, дійсно, зменшилося. Не виключено, що частина оборотів перейшла в «тінь» або люди почали використовувати саморобні замітники. Ці обставини вимагають виваженішого підходу до подальшого підвищення ставок акцизного податку для збереження його фіскальних позицій у структурі податкової системи України.

Тривожною є тенденція до зменшення частки ПДФО і водночас збільшення частки податку на прибуток підприємств. Враховуючи, що за даними Державної служби статистики України у I кварталі 2015 року збільшилася кількість збиткових підприємств і суттєво зменшився фінансовий результат до оподаткування, порівняно з I кварталом 2014 року, посилення фіскальної ролі податку на прибуток вбачається досить дивним. За нашими припущеннями, це можливо лише за умови переплати цього податку до

бюджету. Наші припущення частково підтверджуються опитуванням платників, які констатували факт переплати податку на прибуток до бюджету.

Негативно слід оцінити відсутність змін у майновому оподаткуванні та зменшення фіскальної ролі екологічного податку та платежів за ресурси. Надходження податку на нерухоме майно та транспортного податку настільки малі, що у структурі податкової системи до і після вживання заходів з реформування частка цих податків фіксується як 0 %.

Оцінюючи результати податкової реформи Уряду, слід також звернути увагу на суттєве збільшення податкового навантаження на економіку за рахунок саме податків на споживання та податків на прибуток підприємств і доходи фізичних осіб (табл. 2).

Таблиця 2

ЧАСТКА ПОДАТКІВ У ВВП, %

	2014	2015 (I квартал)	2015 (I півріччя)
ПДВ	8,9	11,7	10,4
Акцизний податок	2,9	3,4	3,4
Мито	0,8	1,7	1,9
Податок на доходи громадян	4,8	5,6	5,5
Податок на прибуток підприємств	2,6	4,5	3,0
Податки на власність	0,0	0,0	0,0
Екологічний податок	0,3	0,2	0,2
Податок на майно	0,01	0,01	0,03
Податок на землю	0,8	0,9	0,9
Транспортний податок	0,0	0,00	0,00
Рентна плата	1,5	1,2	1,7
Інші податки та збори	0,9	1,4	1,27
Податкові надходження	23,51	30,61	28,35

Джерело: розраховано автором за даними [5, 7]

Підвищення загального рівня податкового навантаження разом із скороченням видатків дало змогу вирішити завдання фінансової

консолідації. Проте це мало ряд негативних наслідків. Збільшення податкового навантаження на доходи фізичних осіб та на споживання разом із зростанням цін і заморожуванням заробітних плат та пенсій призвело до збідніння населення і скорочення споживчого попиту і, як наслідок, до падіння обсягів виробництва. Про це свідчать дані Експрес-випусків Державної служби статистики України, що характеризують динаміку: ВВП загалом і за галузями господарювання, обсягів роздрібної та оптової торгівлі, кінцевих споживчих витрат. Отже, для запобігання подальшому спаду економіки і створення передумов для економічного зростання заходи з реформування податкової системи мають зазнати змін.

Нижче ми пропонуємо власний варіант нової моделі податкової системи України.

Спочатку окреслимо основні орієнтири стосовно співвідношення податків і зборів, виходячи з розроблених концептуальних засад. Враховуючи спільність основних рис існуючої моделі податкової системи України і податкових систем постсоціалістичних країн ЄС, а саме її базування на непрямих податках узагалі і податках на споживання зокрема, перелік основних податків, близька модель ПДФО і ПДВ, ми не бачимо підстав для зміни моделі податкової системи України в частині збереження випереджаючої ролі податків на споживання і закріплення тенденції перевищення фіскальної значимості ПДФО над податком на прибуток у формуванні доходів бюджету з одночасним зменшенням частки цих податків у структурі податкової системи України. Проте зміни мають відбутися в структурі самого ПДФО у напрямі вирівнювання його часток, що припадають на трудові та пасивні доходи. Збільшенню підлягає частка майнових та екологічних податків. Зменшення податку на прибуток дасть змогу послабити податкове навантаження на бізнес, створити умови для притоку інвестицій. Зменшення податкового навантаження на доходи фізичних осіб сприятиме зростанню споживчого попиту, відтак збільшенню надходжень ПДВ до бюджету.

Враховуючи окреслені орієнтири стосовно змін у структурі податкової системі України, частка кожного податку повинна бути визначена математично через побудову економіко-математичної моделі, що імітує реформовану податкову систему.

При обґрунтуванні обмежень щодо часток кожного податку необхідно задати такий розподіл податкового навантаження між споживанням, доходами та майном, який: 1) сприятиме реалізації

принципу справедливості оподаткування (зміщення податкового навантаження на заможніші верстви населення через диференційований підхід до оподаткування рухомого та нерухомого майна, підвищення ставок оподаткування дивідендів фізичних осіб та роялті); 2) забезпечуватиме зростання прибутків, інвестицій, кінцевих споживчих витрат і доходів населення.

Обмеження щодо обсягів статті не дають можливість навести усі логічні умовиводи та міркування авторів щодо обґрунтування обмежень. В узагальненому вигляді обґрунтовані обмеження можна представити у вигляді табл. 3.

Таблиця 3

**ОБМЕЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ
ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

	Види податків	Обмеження оптимізаційної моделі податкового навантаження (частка у ВВП, %)	
		<i>Minimum limit</i>	<i>Maximum limit</i>
<i>X1</i>	Податок на нерухоме майно	0,01	1
<i>X2</i>	Транспортний податок	0,00	0,5
<i>X3</i>	Плата за землю	0,9	0,9
<i>X4</i>	Податок на доходи фізичних осіб	3,0	4,3
<i>X5</i>	Рентна плата	1,2	1,7
<i>X6</i>	Мито	1,7	1,9
<i>X7</i>	Екологічний податок	0,2	0,4
<i>X8</i>	Акцизний податок	3,4	3,8
<i>X9</i>	Податок на додану вартість	7,9	8,9
<i>X10</i>	Податок на прибуток підприємств	1,6	1,9
<i>X11</i>	Інші податки	0,59	1,1
Y	Всього у % до ВВП	20,5	26,4

Джерело: розраховано автором за даними [5, 7]

Отже, для побудови моделі оптимізації податкового навантаження в Україні ми ввели змінні:

$$Y = X1 + X2 + X3 + X4 + X5 + X6 + X7 + X8 + X9 + X10 + X11.$$

За умови, що $\frac{\text{ПДВ} + \text{Мито} + \text{АП}}{\text{ПН}} \geq 55,5 \% \text{ ПН.}$

За допомогою програмного забезпечення MS Excel «Пошук рішення» розраховано можливі варіанти альтернативної структури податкової системи України, які передбачають перерозподіл податкового навантаження між видами зміщення його в бік майнового оподаткування (рис. 2).

За результатами моделювання можна зробити висновок, що за будь-якого рівня податкового навантаження в діапазоні 21.0–26.0 % забезпечується випереджаюча роль податків на споживання, при цьому частка останніх збільшується порівняно чинною структурою податкової системи України. Найоптимальнішим, на нашу думку, є податкове навантаження від 21 % до 22,5 %. За такого рівня зменшується податкове навантаження на доходи фізичних осіб. У результаті вивільнені кошти можуть спрямовуватися на споживання, що, в свою чергу, призведе до зростання не лише надходжень податків на споживання, а й усіх інших податків, як наслідок активізації бізнесу та створення нових робочих місць.

Усвідомлюючи необхідність фінансової консолідації, підвищення рівня податкового навантаження до 30,6 % у I кварталі 2015 року можна вважати виправданим. Проте за пропонуваної нами альтернативної структури податкової системи України, при такому високому рівні податкового навантаження можна було б, принаймні частково, уникнути скорочення споживчого попиту і збільшення податкового навантаження на бізнес. За умови сплати податку на майно за 2013 та 2014 роки, як це було спочатку проголошено Урядом, правильному обґрунтуванні неоподаткованого мінімуму та запровадженні диференційованих ставок, податкове навантаження збільшилось би на заможні верстви населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Підводячи підсумки, зазначимо, що при побудові нової моделі податкової системи ми обережно підходили до обґрунтування структурних змін, зважаючи, по-перше, на складну політичну, економічну та фінансову ситуацію в країні, в якій краще проявляти виваженість, ніж радикалізм; по-друге, на відсутність необхідної вихідної інформації для отримання більш точних результатів розрахунків. Практичну реалізацію отриманої моделі вважаємо реальною. Для цього необхідно:

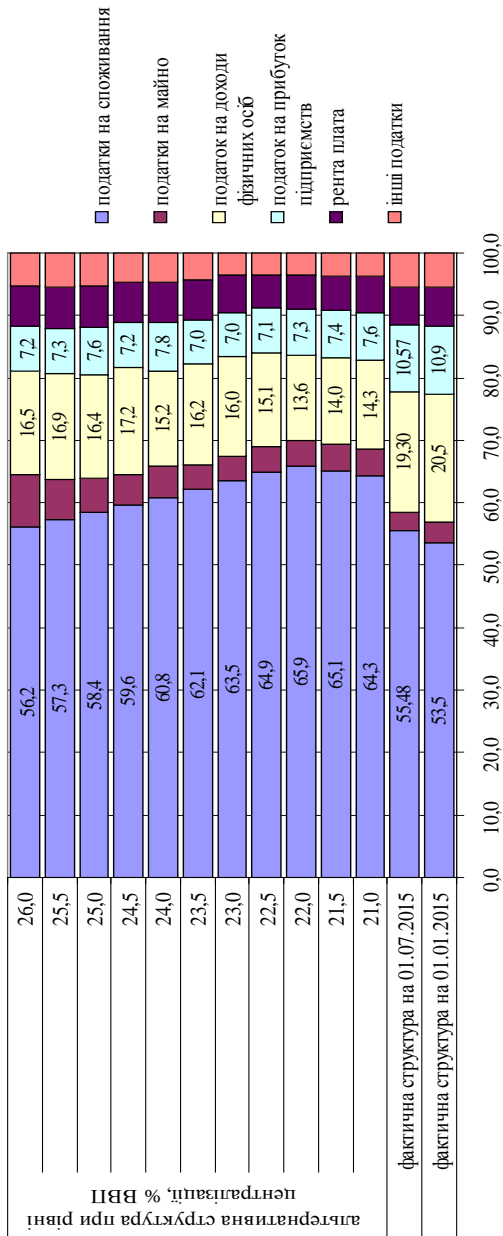

Рис. 2. Фактична та альтернативна структура податкової системи України

Примітка. Побудовано автором за результатами моделювання.

1. в усіх регіонах запровадити податок на майно з однаковим для усіх платників неоподатковуваним мінімумом, незалежно від виду нерухомого майна (квартира чи будинок), за встановленою ПКУ ставкою, (у перспективі — за диференційованими ставками, залежно від характеру розподілу нерухомості між власниками);
  2. розширити об'єкт оподаткування транспортним податком, за рахунок суден, вертольотів і літаків; диференціювати ставки залежно від марки автомобіля, а не об'єму двигуна;
  3. підвищити ставку податку на доходи фізичних осіб на дивіденди та роялті до 15 %. Запровадити диференційовану шкалу ставок при оподаткуванні процентних доходів на депозитні рахунки., та єдину ставку при оподаткуванні трудових доходів;
  4. скасувати 7-відсотковий ПДВ на лікарські засоби.
- Прогнозувати подальші зміни у податковій системі України можливо лише після реалізації означених заходів.

Бібліографічний список

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53072
2. Тимченко О. М., Сибірянська Ю. В. Оптимізація структури податкової системи України в контексті мінімізації податкового боргу // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. — К., 2009. — № 11(102). — С. 23–28.
3. Тимченко О. М., Сибірянська Ю. В. Фіскальні ефекти структурних зрушень в податковій системі України // Економічний часопис ХХІ століття. — 2014. — №1-2 (1). — С. 69–73.
4. Сибірянська Ю.В., Кондратенко М.Б. Нова модель податкової системи України: перерозподіл податкового навантаження / Ю.В. Сибірянська, М.Б. Кондратенко // Бізнес-інформ. — 2014. — №7. — С. 276–283.
5. Офіційний сайт Державної казначейської служби України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway: 2014 edition. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. — P. 174. [Електронний ресурс]. —

Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2014/report.pdf

References

1. Explanatory note to the draft law of Ukraine “Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukraïni ta devakih zakoniv Ukraïni (shchodo podatkovoi reformi)» [On amendments to the Tax code of Ukraine and some laws of Ukraine (on tax reform)] / [Legal Act of Ukraine] (2014). Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53072

2. Tymchenko O. M. & Sybirianska Y. V. “Optimizaciya strukturi podatkovoi sistemi Ukraïni v konteksti minimizacii podatkovogo borgu» [Optimization of the structure of tax system of Ukraine in the context of minimizing tax debt] // Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraïni: zbirnik naukovih prac. — K (2009), № 11(102). — P. 23–28. [In Ukrainian]

3. Tymchenko O. M. & Sybirianska Y. V. “Fiskal’ni efekti strukturnih zrushen’ v podatkovij sistemi Ukraïni» [Fiscal Effects Of Structural Changes In The Tax System Of Ukraine] // Ekonomichnij chasopis XXI stolittya (2014) №1-2 (1). — P. 69-73. [In Ukrainian]

4. Sybirianska Y. V. & Kondratenko M.B. “Nova model’ podatkovoi sistemi Ukraïni: pererozpodil podatkovogo navantazhennya» [The New Model of the Tax System of Ukraine: the Redistribution of the Tax Burden] // Biznes-inform (2014), №7. — P. 276-283 [In Ukrainian]

5. State Treasure Service of Ukraine, official website — Available at: treasury.gov.ua

6. Ministry of finance of Ukraine, official website — Available at: minfin.gov.ua

7. State Statistical Service of Ukraine, official website. — Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway: 2014 edition. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. — P. 174/ [Electronic recourse]. // Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2014/report.pdf [In English]

Стаття надійшла до редакції 29 січня 2016 р.

УДК 336.201.3, 336.221.4

Тимченко Елена Николаевна,
доктор экон. наук, проф., профессор кафедры финансов,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: o_tymchenko@ukr.net

Сибирянская Юлия Владимировна,
канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансов,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: Sybirianska@kneu.edu.ua

Альтернативная модель налоговой системы Украины

АННОТАЦИЯ. При разработке положений налоговой реформы важно чётко понимать результат, который следует достичь. Этот результат — новая структура налоговой системы Украины, которую необходимо логически осмыслить и математически рассчитать, определивши общий уровень налоговой нагрузки и удельный вес налогов в ВВП и общем объёме налоговых поступлений. Авторская разработка альтернативной структуры налоговой системы Украины представлена в данной статье. Авторы обосновали основные приоритеты в формировании новой структуры налоговой системы Украины, минимальные и максимальные значения общего уровня налоговой нагрузки и удельного веса налогов в ВВП и с помощью программного обеспечения получили новую структуру налоговой системы Украины, которая соответствует заданным параметрам и поставленной цели реформирования. Авторы предлагают рекомендации по реформированию механизмов взимания налогов, чтобы реализовать новую модель. Последующие исследования возможны только после апробации предложенных рекомендаций на практике.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: налоги, налоговая система, налоговая реформа, налоговая нагрузка.

UDC 336.201.3, 336.221.4

Tymchenko Olena,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: O_tymchenko@ukr.net

Sybirianska Yuliia,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: Sybirianska@kneu.edu.ua

Alternative model of Ukraine tax system

ABSTRACT. Developing the tax reform concept, it is necessary to understand clearly the result which should be achieved. This result is a new structure of the

tax system of Ukraine which has to be substantiated and mathematically calculated by identifying the tax burden and the shares of various taxes in GDP and in total tax revenue. The authors present the alternative model of the tax system in this article. They substantiate the priorities in creating a new structure of the tax system in Ukraine, minimal and maximum level of tax ratio, and the share of various taxes in GDP. The alternative tax system structure which corresponds to the aims of reforming was developed by using application software. The authors suggest recommendations to the reforming of the tax mechanisms which should be implemented to realize the new model of tax system in Ukraine. The further research is reasonable if the suggested recommendations are meant to be realized.

KEY WORDS: tax, tax system, tax reform, tax burden

УДК 330.322.3:338.486.6

Шуплат Олена Михайлівна,

старший викладач кафедри інвестиційної діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: ldovbenko@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ТУРИЗМУ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

АНОТАЦІЯ. Стаття написана з метою розкриття теоретичних і практичних аспектів інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму та галузевих особливостей її здійснення. Проаналізовано теоретичні засади щодо сутності інвестиційної діяльності у сфері туризму. Узагальнено підходи сучасних науковців, щодо визначення поняття «інвестиційна діяльність у сфері туризму» та запропоновано авторську дефініцію. Виокремлено галузеві особливості інвестиційної діяльності у сфері туризму. Здійснено аналіз видів, форм та об'єктів інвестування у сфері туризму. Проаналізовано місце України на світовому ринку туристичних послуг у контексті туристичних потоків і фінансових надходжень від міжнародного туризму. Узагальнено внесок підприємств сфери туризму у формування ВВП України та визначено обсяг капітальних інвестицій освоєних ними протягом 2010–2014 рр.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інвестиційна діяльність, галузеві особливості інвестиційної діяльності, сфера туризму, роль туризму, туристичні потоки.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У кризових умовах, при обмеженості фінансових ресурсів, особливої актуальності набуває питання інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму в Україні, основною метою якої є створення сприятливих умов для

реалізації інвестиційних проектів. Світова практика свідчить, що країни з трансформаційними економіками, як правило, не в змозі подолати об'єктивні труднощі кризового періоду без залучення та ефективного використання інвестицій.

Інвестиції, загалом, сприяють створенню необхідних передумов для пожвавлення загальної економічної активності та формування національних інвестиційних ринків, дозволяючи досягти потрібного рівня інвестицій в умовах сучасного глобалізованого економічного простору. Інвестиції відіграють важливу роль у системі економічного відтворення, оновлення і збільшення виробничих ресурсів, прискорюють темпи економічного зростання. Європейська туристична комісія, зазначає, що у 2014 р. темпи зростання світового ринку туристичних послуг перевищили темпи зростання світової економіки. За експертними оцінками, при повноцінному розкритті українського туристичного потенціалу, надходження до бюджетів усіх рівнів могли б становити приблизно 10 млрд дол. США на рік, стільки ж отримують країни, співвимірні з Україною за туристично-рекреаційним потенціалом [1, с. 26–27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиційна діяльність у сфері туризму, останнім часом, активно досліджуються у працях таких науковців, як: В. Гавран [2], Т. Гнатюк [3], І. Зорін [4], О. Крапівна [5], О. Кендюхов [6], В. Федоренко [7]. Так, аналізуючи проблеми інвестиційної діяльності у сфері туризму, В. Гавран і Т. Гнатюк звертають увагу на управлінський аспект інвестиційної діяльності, стверджуючи, що прискорення інвестиційних процесів у сфері туризму України слід здійснювати шляхом удосконалення організаційно-економічного механізму управління, в основу якого покладено систему фінансово-економічних та організаційно-правових важелів. Російські вчені І. Зорін і В. Квартальнов розглядають інвестиції у туризм як систему принципів, критерії, відносин, що регулюють спрямованість капітальних вкладень у розвиток туризму в рамках країни, регіону чи підприємства. Проте, на нашу думку дане визначення є надто вузьким, оскільки звертає увагу на окремі сутнісні сторони даної категорії та ототожнює інвестиції з капітальними вкладеннями. О. Крапівна метою інвестиційної діяльності сфери туризму вбачає отримання виключно економічного ефекту. В. Федоренко пропонує розглядати інвестиційну діяльність туристичної індустрії як єдину економічну систему із властивою їй сукупністю

ознак складових елементів Більш точно визначення наводить О. Кендюхова: «інвестиції в туризм — це вкладення капіталу у всіх його формах у туристичне підприємство або туристично привабливий регіон з метою отримання соціально-економічного ефекту», вказуючи на соціальні цілі вкладання капіталу. Зазначимо, що усі без виключення науковці визнають особливий характер організації інвестиційної діяльності у сфері туризму, а отже, і особливості фінансових відносин як всередині галузі, так і між її суб'єктами господарювання.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень з проблем інвестування сфери туризму, поки що залишаються невіршеними питання теоретичних і практичних аспектів активізації інвестиційної діяльності, зокрема щодо формування ефективного механізму залучення інвестиційних ресурсів, особливості інвестиційного процесу в сфері туризму, розширення кола інструментів фінансового забезпечення інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму.

Формулювання мети і завдання дослідження. З огляду на необхідність поглиблення теоретичних засад інвестиційної діяльності у сфері туризму, метою даної статті є розкриття сутності та особливостей інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму. Відповідно до мети було визначено такі завдання: проаналізувати наукові підходи до визначення поняття «інвестиційна діяльність у сфері туризму» та навести авторське визначення, викремила галузеві особливості інвестиційної діяльності, здійснити аналіз видів, форм та об'єктів інвестування, проаналізувати місце України на світовому ринку туристичних послуг, визначити внесок підприємств сфери туризму у формування ВВП та обсяг капітальних інвестицій, освоєних ними.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестиційна політика відображає здатність економіки залучати та найефективніше розподіляти й використовувати фінансові ресурси, що формуються в процесі інвестування з метою забезпечення стабільного розвитку [8, с. 275].

Найбільш явною характеристикою сучасного розвитку світового туризму є дані наведені Всесвітньою туристичною організацією (далі ВТО), протягом 2014 р. загальна кількість туристів у світі становила 1133 млн, 9 % валового світового продукту, 7 %

загального обсягу інвестицій, 5 % усіх податкових надходжень, біля 1,5 трлн дол. США щорічних експортних надходжень, сектор утримує 277 млн чол. Більше ніж у 40 країнах сфера туризму є головним наповнювачем бюджету, а ще у 70 — однією з трьох основних статей [9].

Аналізуючи стан світового туризму цілком логічно розглянути місце України на світовому ринку туристичних послуг, згідно розподілу міжнародних потоків та фінансових надходжень за окремими країнами у 2013–2014 рр. (табл. 1, 2)

Таблиця 1

**РОЗПОДІЛ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ
ЗА ОКРЕМИМИ КРАЇНАМИ (ПЕРША ДЕСЯТКА ТА УКРАЇНА) У 2013–2014 РР.***

Країни	Кількість міжнародних туристів, млн чол.		Темп приросту, %	
	2013 р.	2014 р.	2013/2012 рр.	2014/2013 рр.
1. Франція	83,6	83,7	2,0	0,1
2. США	70,0	74,8	5,0	6,8
3. Іспанія	60,7	65,0	5,6	7,1
4. Китай	55,7	55,6	-3,5	-0,1
5. Італія	47,7	48,6	2,9	1,8
6. Туреччина	37,8	39,8	5,9	5,3
7. Німеччина	31,5	33,0	3,7	4,6
8. Великобританія	31,1	32,6	6,1	5,0
9. Росія	28,4	29,8	10,2	5,3
10. Мексика	24,2	29,1	3,2	20,5
Україна	24,7	12,7	7,3	-48,5

* Джерело: складено автором за даними: [10, с. 6, 8].

До 2014 р. Україна займала одне з провідних місць серед країн Центральної та Східної Європи, щодо кількості іноземних туристів. Упродовж 2000–2013 рр. кількість виїзних і вїздних туристів постійно збільшувалась (на 77 % і 283,6 % відповідно). Проте, з 2014 р. спостерігається різкий спад міжнародних турпотоків загалом і сукупних надходжень, зокрема.

Таблиця 2

**ФІНАНСОВІ НАДХОДЖЕННЯ ВІД МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ
ЗА ОКРЕМИМИ КРАЇНАМИ (ПЕРША ДЕСЯТКА ТА УКРАЇНА) У 2013-2014 РР.***

Країни	Надходження від міжнародного туризму, млрд дол. США		Темп приросту, %	
	2013 р.	2014 р.	2013/2012 рр.	2014/2013 рр.
1. США	172,9	177,2	7,0	2,5
2. Іспанія	62,6	65,2	7,6	4,2
3. Китай	51,7	56,9	3,3	10,2
4. Франція	56,7	55,4	5,6	-2,3
5. Мексика	51,8	50,8	18,1	-1,9
6. Італія	43,9	45,5	6,6	3,7
7. Великобританія	41,0	45,3	12,1	10,3
8. Німеччина	41,3	43,3	8,2	5,0
9. Таїланд	41,8	38,4	23,4	-8,0
10. Гонконг	38,9	38,4	17,7	-1,4
<i>Україна</i>	<i>5,1</i>	<i>1,6</i>	<i>5,0</i>	<i>-68,3</i>

* Джерело: складено автором за даними: [10, с. 6, 8].

Крім того, необхідно визначити місце підприємств сфери туризму у формуванні ВВП країни (табл. 3). Падіння туристичних потоків протягом 2014 р. зменшило прибутковість галузі, що призвело до падіння обсягів валової доданої вартості створеної даними підприємствами на 6,77 % .

Таблиця 3

ВВП УКРАЇНИ У ФАКТИЧНИХ ЦІНАХ У 2010-2014 РР.*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
ВВП у фактичних цінах, млрд грн	1082,6	1299,9	1404,7	1465,2	1566,7
ВВП, відсоток до відповідного періоду попереднього року (у постійних цінах 2007 р.)	104,1	105,2	100,2	100,0	93,2

Закінчення табл. 3

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Валова додана вартість підприємств із тимчасового розміщування й організація харчування, млн грн	10105	11639	11459	11540	9789
<i>Питома вага підприємств із тимчасового розміщування й організація харчування, % до підсумку</i>	0,93	0,90	0,82	0,79	0,62
Валова додана вартість підприємств сфери мистецтво, спорту, розваг та відпочинку, млн грн	6391	7558	10296	13344	13411
<i>Питома вага підприємств сфери мистецтво, спорту, розваг та відпочинку, % до підсумку</i>	0,59	0,58	0,73	0,91	0,86
Усього валова додана вартість, створена підприємствами із тимчасового розміщування й організація харчування та сферою мистецтва, спорту, розваг і відпочинку, млн грн	16496	19197	21755	24884	23200
<i>Питома вага підприємств туристичної сфери, % від сукупного обсягу ВВП</i>	1,52	1,48	1,55	1,70	1,48
Темп приросту ВВП підприємств туристичної сфери, %	-	16,37	13,32	14,38	-6,77

* Джерело: складено автором за даними [11].

Продовжуючи аналіз, пропонуємо дослідити стан інвестиційного забезпечення вітчизняних підприємств сфери туризму в країні (табл. 4)

Таблиця 4

**КАПІТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ ОСВОЄНІ ПІДПРИЄМСТВАМИ
СФЕРИ ТУРИЗМУ У 2010-2014 РР.**

*(без урахування тимчасово окупованої території ар крим і м. Севастополя, з 2014 р.
без частини зони проведення антитерористичної операції)**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Усього по країні	180576	241286	273256	249873	219420
Тимчасове розміщування й організація харчування	1033,2	1572,7	2264,9	1476,8	1482
Тимчасове розміщування	679,1	1010,8	1534,7	872,2	867,1
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	354,1	561,9	730,2	604,6	614,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	976,7	1437,3	2598	2544,5	508,7
Усього по сфері туризму	2009,9	3010	4862,9	4021,3	1990,7
Темп проросту капітальних інвестицій по країні, %	-1,98	33,62	13,25	-8,56	-12,19
Темп приросту кап. інвестицій за підприємствами з тимчасового розміщення й організації харчування, %	-	52,22	44,01	-34,80	0,35
Темп приросту кап. інвестицій за підприємствами сфери мистецтва, розваг та відпочинку, %	-	47,16	80,76	-2,06	-80,01
Питома вага освоєних капітальних інвестицій підприємствами з тимчасового розміщення й організації харчування до заг. обсягу по країні, %	0,57	0,65	0,83	0,59	0,68
Питома вага освоєних капітальних інвестицій підприємствами сфери мистецтва, розваг та відпочинку до заг. обсягу по країні, %	0,54	0,60	0,95	1,02	0,23
Питома вага капітальних інвестицій освоєних підприємствами сфери туризму в Україні, %	1,11	1,25	1,78	1,61	0,91

* Джерело: складено автором за даними [11].

Аналізуючи розподіл капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2015 р. (рис. 1), можна спостерігати перевагу фінансування інвестиційних витрат підприємствами сільського господарства (10,7 % до загального обсягу по країні), промисловості (34,5 %), будівництва (15,4 %), інформації та телекомунікації (10,9 %).

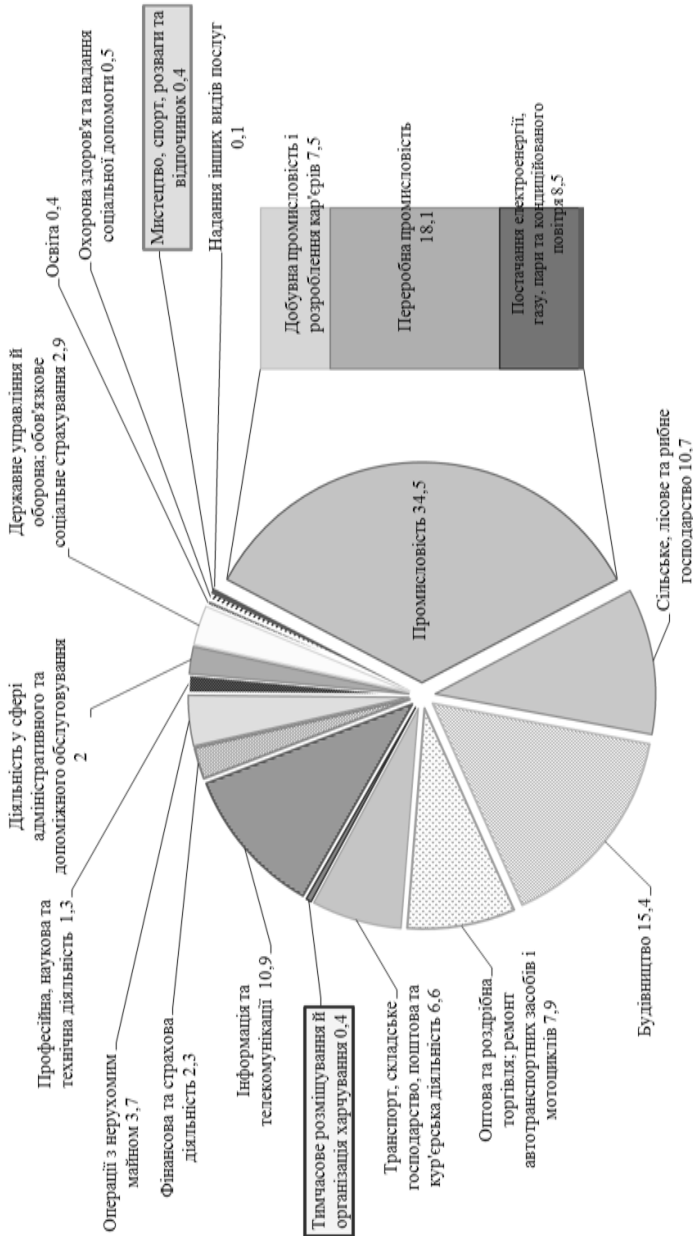

Рис. 1. Розподіл капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за січень-вересень 2015 року, %*

* Джерело: складено автором за даними [11].

Мізерні обсяги фінансування капітальних витрат характерні для підприємств сфери туризму, а саме компаній з тимчасового розміщення й організації харчування (0,4 %) та мистецтва, спорту розваг і відпочинку (0,4 %). Певне позбавлення капітальних вкладень підприємствами сфери туризму спостерігалось протягом 2011–2012 рр., що було пов'язано із реалізацією заходів при підготовці до Євро-2012.

Повноцінний розвиток сфери туризму в Україні можливий за наявності ґрунтовних теоретичних і практичних досліджень. З точки зору нашого дослідження важливим є теоретичний аналіз галузевих особливостей інвестиційної діяльності у сфері туризму.

Туризм є специфічною сферою господарської діяльності, що полягає у нематеріальному характері туристичних послуг, неспроможності їх до зберігання, що обумовлює особливості об'єктів інвестиційної діяльності та джерел інвестиційних ресурсів.

Як показує аналіз робіт провідних науковців, специфіка інвестиційної діяльності у сфері туризму визначається наступними чинниками (рис. 2).

Форми та види інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму практично ідентичні підприємствам будь-якої іншої галузевої приналежності. За формами вкладень інвестиції поділяються на реальні, інноваційні та фінансові. Найпоширенішими формами реального інвестування у сфері туризму є будівництво та реконструкція засобів розміщення, харчування, спортивно-оздоровчих комплексів, туристичних і культурних об'єктів тощо. Інноваційні інвестиції пов'язані із вкладенням коштів в інноваційні нематеріальні активи підприємств сфери туризму. До них відносяться: ліцензії на здійснення туристичної діяльності, програмне забезпечення, яке дозволяє бронювати місця в готелях, резервувати транспортні квитки, сплачувати за туристичні послуги та інше. Щодо фінансових інвестицій у сфері туризму, то вони використовуються здебільшого на початковому етапі функціонування підприємства.

Рис. 2. Особливості інвестиційної діяльності в сфері туризму*

*Джерело: складено автором за даними: [6, 12, 13].

Важливим у розгляді змісту інвестиційної діяльності в сфері туризму є виокремлення об'єктів. Згідно із ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [14], об'єктами інвестиційної діяльності

може бути будь-яке майно, в тому числі й основні фонди та обігові засоби у всіх галузях і сферах народного господарства, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права. Щодо галузевого спрямування об'єктів інвестиційної діяльності, то в Законі України «Про туризм» не наведено визначення об'єктів, проте на нашу думку, до об'єктів сфери туризму слід віднести підприємства: пасажирського транспорту, тимчасового розміщення, організації харчування, сфери мистецтва, розваг, спорту та відпочинку, медичних і оздоровчих послуг, торгівлі, інформаційних ресурсів, а також інші матеріальні й нематеріальні блага, майно, майнові комплекси (підприємства), результати і продукти інтелектуальної діяльності тощо, що належать суб'єктам сфери туризму на праві власності. Враховуючи зазначене, представимо об'єкти інвестиційної діяльності сфери туризму відповідно до нашого бачення (рис. 3).

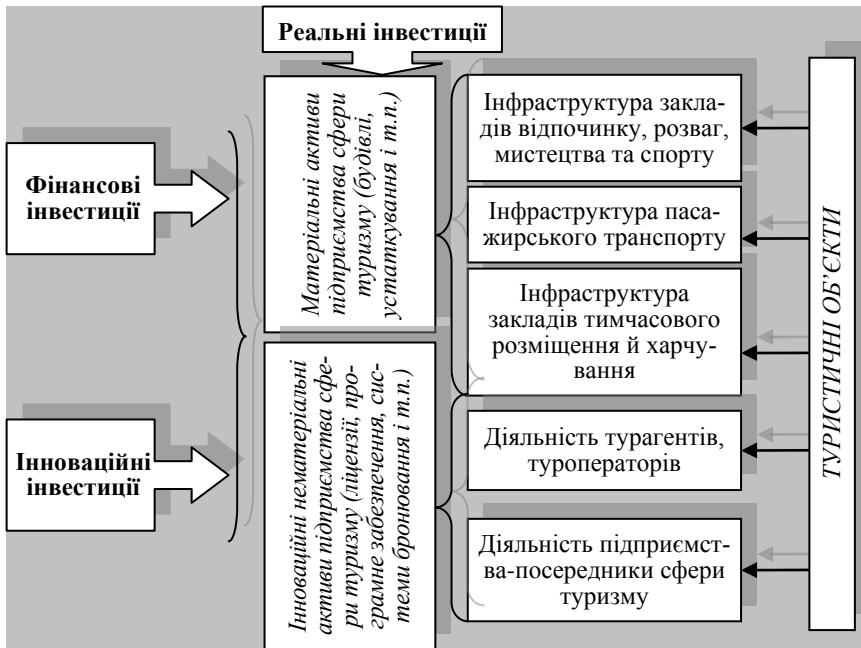

Рис. 3. Об'єкти інвестиційної діяльності сфери туризму *

*Джерело: Складено автором за даними [2, 6, 13].

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, проаналізувавши сутнісну характеристику інвестиційної діяльності в сфері туризму та визначивши їх галузеві особливості, можемо сформулювати таке авторське визначення поняття: *«інвестиційна діяльність у сфері туризму — це вкладення власних, боргових і залучених коштів у матеріальні та нематеріальні активи підприємств сфери туризму з метою отримання соціально-економічного ефекту».*

Отже, стабілізація політичної та економічної ситуації в країні, покращення фінансової стійкості та оздоровлення підприємств туристичної сфери, підвищення їх інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів, а також активізація процесів залучання внутрішніх інвестицій через інструменти фінансового ринку сприятимуть збільшенню капітальних інвестицій підприємствами сфери туризму в Україні

Бібліографічний список

1. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ — К.: НІСД, 2015. — 92 с.
2. *Гавран В. Я.* Управління інвестиційною діяльністю в рекреаційно-туристичній сфері: Автореф. дис.. канд. екон. наук: 08.02.03 / В.Я. Гавран; Нац. ун-т «Львів. політехніка». — Л., 2002. — 19 с.
3. *Гнатюк Т. М.* Розробка механізму управління інвестиційною діяльністю підприємств туристичної сфери: Автореф. дис.. канд. екон. наук: 08.06.01 / Т. М. Гнатюк ; Технол. ун-т Поділля. — Хмельницький, 2003. — 16 с.
4. *Зорин И. В., Квартальное В. А.* Энциклопедия туризма: Справочник. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 368 с.
5. *Крапівная О. А., Волкова В. В.* Проблеми моделювання процесів розвитку туристичного бізнесу / О. Крапівная, В. Волкова // 2008. — № 25. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/29164.doc.htm
6. *Кендюхов О. В.* Теорія та практика управління економічним розвитком підприємства : монографія : [в 2 т.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. В. Кендюхова // Всеукр. спілка вчен.-економістів, Донец. нац. техн. ун-т. — Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2013 . — Т. 1 / [Кендюхов О. В. та ін.]. — 2013. — 343 с.
7. *Федоренко В. Г.* Інвестознавство : Підруч. / В. Г. Федоренко, А. Ф. Гойко; ред.: В. Г. Федоренко; Міжрегіон. Акад. упр. персоналом (МАУП). — К., 2000. — 408 с.

8. *Недашківський М. М.* Інвестиційна безпека України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / М. М. Недашківський, К. Ю. Подгорна // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2012. — № 1. — С. 274–280.

9. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www2.unwto.org/ru>

10. Tourism Highlights, 2015 Edition [Електронний ресурс] / UNWTO — Режим доступу: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>

11. Офіційний сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. *Антоненко І. Я., Охріменко А. Г.* Проблеми та перспективи залучення інвестицій в туристичну сферу в рамках Європейської інтеграції України / І. Я. Антоненко, А.Г. Охріменко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 4. — С. 10–12.

13. *Гайдук А. Б.* Економічне регулювання розвитку сфери туристичних послуг: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / А. Б. Гайдук ; Держ. ун-т «Львів. політехніка». — Л., 1999. — 19 с.

14. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р., № 1560-ХІІ: офіц. текст станом на 06.11.2014 р. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12n>

References

1. “Ekonomika regioniv u 2015 rotsi: novi realii s mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform» [The region’s economy in 2015: new realities and opportunities in terms of reforms initiated] — К. : NISS, 2015. — 92 p. [In Ukrainian]

2. Havran, V. “Upravlinnya investytsiynoyu diyalnistyu v rekreatsiynoturystychniy sferi» [Management of investment activity in the recreation and tourism sector] : Author. Thesis .. candidate. Econ. Sciences: 08.02.03 / V Havran; Nat. University of «Lviv. Polytechnic». — L., 2002. — 19 p. [In Ukrainian]

3. Gnatyuk, T. “Rozrobka mekhanizmu upravlinnya investytsiynoyu diyalnistyu pidpryemstv turystychnoi sfery» [Development mechanism of investment activity tourism companies] : Author. Thesis .. candidate. Econ. Sciences: 08.06.01 / T. Gnatyuk ; Techn. University of skirts. — Khmelnytsky, 2003. — 16 p. [In Ukrainian]

4. Zorin, I. Quarterly, V. “Entsyklopedia turysma» [Tourism Encyclopedia]: Directory. — М. : Finance and Statistics, 2003. — 368 p: [In Russian]

5. Krapivnaya, A. Volkov, V. “Problemy modelyuvannya protsesiv rozvytku turystychnogo biznesu» [Problems of modeling the process of tourism business development]: Available at: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/29164.doc.htm 2008 [In Ukrainian]

6. Kendyukhov, A. “Teoria ta praktyka upravlinnya ekonomichnym rozvytkom pidpryemstva: monografiya [v 2 t.]» [Theory and practice of enterprise economic development management: monograph [2 vols.] / Under total. Ed. Dr. Sc. Science professor. AV Kendyukhov and; All-Ukrainian. Union vchen. economists Donets. nat. Sc. Univ. — Donetsk: SHEE «National Technical University» 2013. — Т. 1 / [Kendyukhov A. V. et al.]. — 2013. — 343 p. [In Ukrainian]

7. Fedorenko, V. “Investoznavstvo» [Investoznavstvo : textbook.] / VG Fedorenko , AF Gojko; ed .: VG Fedorenko ; Mizhrehion. Acad. Exercise. staff (AIDP). — К., 2000. — 408 p. [In Ukrainian]

8. Nedashkovsky, N., Podgornaya, K. “Investytsiyna bezpeka Ukrainy v suchasnykh umovakh» [Investment security of Ukraine in modern conditions] / N. Nedashkovsky, K. Podgornaya // Proceedings of the National University of the State Tax Service of Ukraine : the electron. Science. type .- Irpin, 2012, no 1. — Pp. 274–280. [In Ukrainian]

9. Official site of the World Tourism Organisation UNWTO. Available at: <http://www2.unwto.org/ru> [In English]

10. Tourism Highlights, 2015 Edition UNWTO. Available at: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899> [In English]

11. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian]

12. Antonenko, I. Ohrimenko A. “Problemy ta perspektivy zaluchennya investytsiy v turystychnu sferu v ramkakh Yevropeyskoi integratsii Ukrainy» [Problems and prospects of attracting investments in the tourism sector within the European integration of Ukraine] // Investment: Practice and Experience : nauk. and practical. Zh. — Kyiv, no 4 (2010). — Pp. 10–12.[In Ukrainian]

13. Hayduk A. “Ekonomichne reguluvannya rozvytku sfery turystychnykh poslug» [Economic regulation of the sphere of tourism] : Author. Thesis .. candidate. Econ. Sciences: 08.02.03 / A. Hayduk ; State. University of «Lviv. Polytechnic». — L., 1999. — 19 p. [In Ukrainian]

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), Law of Ukraine “Pro investytsiynu diyalnist» [On the investment activity]. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>. [Legal Act of Ukraine]

Стаття надійшла до редакції 25 лютого 2016 р.

УДК 330.322.3:338.486.6

Шуплат Елена Михайловна,

старший преподаватель кафедры инвестиционной деятельности
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: ldovbenko@ukr.net

Инвестиционная деятельность предприятий сферы туризма: вопросы теории и практики

АННОТАЦИЯ. Статья написана с целью раскрытия теоретических и практических аспектов инвестиционной деятельности предприятий сферы туризма и отраслевых особенностей ее осуществления. Проанализированы теоретические основы сущности инвестиционной деятельности в сфере туризма. Обобщены подходы современных ученых, в определении понятия «инвестиционная деятельность в сфере туризма» и предложена авторская дефиниция. Выделены отраслевые особенности инвестиционной деятельности в сфере туризма. Осуществлен анализ видов, форм и объектов инвестирования в сфере туризма. Проанализировано место Украины на мировом рынке туристических услуг в контексте туристических потоков и финансовых поступлений от международного туризма. Обобщен вклад предприятий сферы туризма в формировании ВВП Украины и определен объем капитальных инвестиций освоенных ими в течение 2010-2014 гг.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инвестиционная деятельность, отраслевые особенности инвестиционной деятельности, сфера туризма, роль туризма, туристические потоки.

UDC 330.322.3:338.486.6

Shuplat Elena,

Senior Lecturer at the Department of Investment Activity
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: ldovbenko@ukr.net

Investment activity of tourism enterprises: theory and practice

ABSTRACT. The article explores theoretical and applied aspects of tourism enterprises' investment activity and its features. The study examines theoretical principles of investment activity in the tourism sector. The author summarizes academic approaches to the "investment activity in the tourism sphere", and proposes its definition. The features of investment activity in the tourism sphere are also outlined. The analysis concerns types, forms and objects of investments in the tourism sector. Ukraine's place in the global tourism market has been analyzed in the context of tourist flows and revenues from international tourism. The study has assessed the contribution of tourism enterprises to the GDP of Ukraine, and the volume of their capital investments in 2010-2014.

KEY WORDS: investment, features of investment activity in the tourism sector, tourism, the role of tourism, tourist flows.

УДК 336.711(477)

Щеглюк Максим Сергійович,

асистент кафедри менеджменту банківської діяльності,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)

E-mail: shchegliuk.maksym@gmail.com

ПІДВИЩЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання прозорості центрального банку, яка включає: політичну (прозорість цілей економічної політики); економічну (розкриття інформації про економічні дані, моделі і прогнози); процедурну (інформація про механізми ухвалення рішень у грошово-кредитній політиці); стратегічну (інформація про мотиви ухвалення рішень і можливі майбутні дії); операційну (прозорість інформації про дії центрального банку на фінансових ринках і про помилки регулювання). За даними видами прозорості проведено аналіз рівня прозорості Національного банку України. Аналіз показав, що у розвинутих країнах Європи та світу прозорість центрального банку більше 10 балів, у країнах, де відбуваються трансформаційні процеси економіки, — вдвічі менше. За останній рік прозорості Національного банку України (НБУ) зросла майже вдвічі. Наукова цінність дослідження полягає в пропозиціях щодо підвищення фактичного рівня прозорості шляхом доцільності створення окремого департаменту, який буде займатися комунікаційною діяльністю НБУ.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Центральний банк, прозорість, комунікаційна політика, інструменти комунікаційної політики.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах розвинені економіки мають вищий рівень відкритості і прозорості центрального банку, ніж економіки, що розвиваються, а центральні банки проводять грошово-кредитну політику таргетування інфляції з більшою інформаційною відкритістю, ніж центральні банки, що проводять політику таргетування валютного курсу.

Очікування економічних агентів можуть відігравати значну роль у підвищенні ефективності проведення політики центрального банку. Коли учасники ринку розуміють стратегію і тактику грошово-кредитної політики, яку проводить центральний банк, їх очікування сприяють успішному виконанню поставлених ними цілей.

Щоб зрозуміти, наскільки успішний центральний банк, він повинен розкривати інформацію про свою діяльність. А суспільство

має бути впевнене в тому, що влада проводить саме ту політику, яка відповідає його інтересам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями прозорості центральних банків та її впливу на ефективність монетарної політики та фінансової стабільності досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці К. Кроу і Е. Мід [1], Л. Балл і Н. Шерідан, Н. Батіні, А. Бліндер, М. Демерціас і А. Х'юз Халлетт, С. Ейфінгер і П. Герац, О. Іссінг, В. Гаспар, Ф. Мішкін, С. Моїсеєв, М. Кузьмін, І. Ленков, І. Терехова, А. Посен, П. Сікрос та інші. Зокрема, Н. Дінцер і Б. Ейхенгрін вважають, що прозорість діяльності центральних банків чинить певний позитивний вплив на волатильність випуску продукції та інфляції [2]. Л. Балл і Н. Шерідан наголошують, що прозорість більшою мірою пов'язана зі скороченням середнього рівня інфляції і у меншій мірі зі зниженням економічного зростання [3, с. 249]. Ф. Мішкін вважає, що значна прозорість пов'язана зі зменшенням невизначеності про майбутню грошово-кредитну політику і таким чином сприяє зниженню волатильності інфляції [4, с. 48]. Вітчизняні науковці досліджували вплив прозорості монетарної політики на ефективність реалізації монетарного режиму таргетування інфляції.

Формулювання мети і завдання дослідження. Практична значимість досвіду прозорості центральних банків провідних країн світу зумовлює актуальність дослідження ролі прозорості Національного банку України (НБУ) в забезпеченні стабільності банківської системи. У зв'язку з трансформацією Національного банку України існує необхідність аналізу ступеня прозорості діяльності вітчизняного центрального банку на сучасному етапі розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок, на якому доводиться діяти центральному банку, — це оточуюче середовище зі значною мірою економічної невизначеності. Важливі причини невизначеності — затримки у розкритті інформації (інформаційні лаги); помилки в аналізі економічних показників, які неможливо безпосередньо спостерігати і оцінювати; відсутність відомостей про те, як регулятор інтерпретує стан економіки та банківської системи. Чим вища волатильність очікувань, тим більша амплітуда економічних коливань. Якщо центральний банк дотримується консервативної політики, він стабілізує очікування, незважаючи на численну інформаційну недосконалість ринку [5, с. 166]. Прозорість дозволяє центральному банку управляти ринковими очікуваннями.

Це можливо, якщо центральний банк має довіру ринку, а вона, у свою чергу, виникає, якщо суспільство має чітке уявлення про цілі центрального банку та інструменти їх досягнення [1, с. 771]. Причини, що зумовлюють необхідність транспарентності визначаються: економічною та політичною стабільністю, ірраціональними очікуваннями, вивченням учасниками ринку зовнішнього середовища.

Загалом, транспарентність має чотири характеристики, а саме: доступність інформації, повнота інформації, своєчасність інформації і цілісність інформації.

Публічне розкриття інформації відбувається за допомогою інструментів комунікаційної політики центрального банку, таких як: прес-реліз, конференція, публічний виступ, брифінг, інтерв'ю, звіти, семінари та ін. Причому використовуються різні інформаційні канали: друковані і електронні ЗМІ, власні паперові і електронні видання, інтернет-сайт, пряма взаємодія.

Досвід провідних центральних банків ФРС, ЄЦБ, Банку Англії, Центрального банку Японії дають змогу згрупувати види транспарентності центрального банку (рис. 1).

Рис. 1. Види транспарентності центрального банку

Джерело: Розробка автора на основі [1, с. 776].

Центральний банк намагається переконати громадськість у своїх намірах, підтвердити прихильність заявленим цілям. Тим самим він прагне зменшити економічну невизначеність в короткостроковому періоді часу. Формуючи інформаційну картину середовища і проголошуючи мету, центральний банк намагається заспокоїти ринок і стабілізувати очікування гравців — в цьому полягає його сутність. Передові держави світу переконалися, що прозорість діяльності центрального банку приносить ряд переваг (рис. 2).

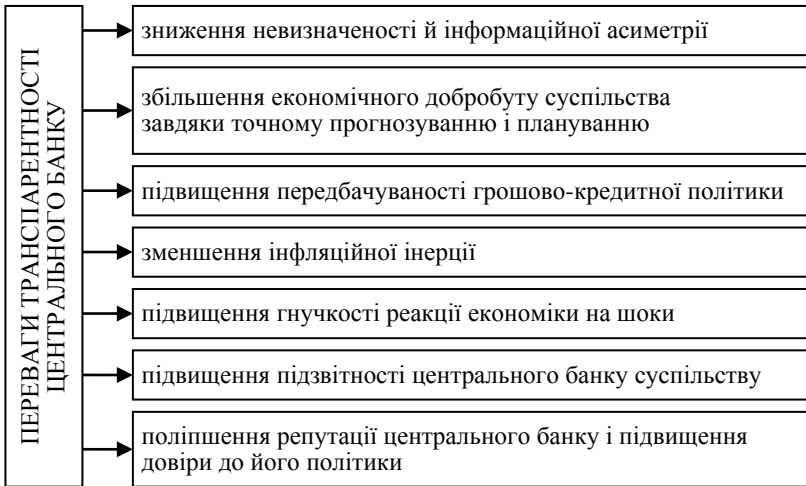

Рис. 2. Переваги прозорості центрального банку

Джерело: Розробка автора на основі [6]

Одним із найбільших досягнень прозорості є підвищення підзвітності центрального банку суспільству. Вона є важливою протизагою незалежності центрального банку. Розкриття інформації стимулює центральний банк діяти в інтересах суспільства і нести відповідальність за взяті зобов'язання. У свою чергу, при поліпшенні практики розкриття інформації, центральний банк може розраховувати на підтримку своєї незалежності з боку суспільства.

Другою важливою перевагою прозорості є підвищення економічної ефективності. Передбачуваність грошово-кредитної політики, публікація прогнозів і роз'яснення поточної кон'юнк-

тури дозволяють учасникам ринку прийняти зваженіші і вірніші економічні рішення. Добре інформовані гравці фінансового ринку можуть точніше передбачати майбутні заходи грошово-кредитної політики і мінімізувати ризики. У результаті ефективність ринку на макроекономічному рівні підвищується [7].

Інфляційні очікування чинять безпосередній вплив на темпи зростання цін, тому центральному банку необхідно орієнтувати ринкові очікування відповідно до цілей своєї політики. Допоможуть йому в цьому транспарентність та комунікаційна політика, які такі ж важливі, як і рішення у сфері процентної політики. Центральний банк повинен стабілізувати інфляційні очікування, завіривши ринок, що низька і стійка інфляція є його першочерговою метою, і що центральний банк жорстко реагуватиме на можливих інфляційні шоки [8, с. 127].

Окрім переваг існує також ряд недоліків транспарентності центрального банку. Наприклад, кінцевою метою грошово-кредитної політики є економічне зростання або зайнятість, а не стабільність цін. Досягнення максимального можливого ВВП і зайнятості змушує центральний банк заохочувати несподівану інфляцію. З її допомогою він може прискорювати економічне зростання у короткостроковій перспективі, поки ефект не буде знівельований інфляцією. У такому разі центральний банк не зацікавлений в оприлюдненні своїх дій, тому що не в змозі буде провокувати несподівану інфляцію. Ще одним недоліком транспарентності є те, що вона є доволі витратною, це спостерігається як з позиції витрат грошей, так і з позиції витрат часу. Центральному банку необхідно мати кваліфікований штат експертів і витрачати кошти на оприлюднення інформації [9, с. 33].

Завоювання довіри є головним завданням комунікаційної політики центрального банку. Чим вища довіра і вагоміша репутація центрального банку, тим ефективніше він досягає поставлених завдань. На макроекономічному рівні спостерігаються такі закономірності щодо транспарентності центрального банку [7]: збільшення транспарентності призводить до зниження волатильності інфляції; підвищення транспарентності сприяє зменшенню темпів приросту цін (рівня інфляції); між транспарентністю й економічною стабільністю існує стійкий позитивний зв'язок, а волатильність випуску продукції дещо зростає.

Публікація економічних прогнозів призводить до зниження середнього рівня інфляції, за винятком країн з фіксованим валю-

тним курсом. Велика відповідальність центрального банку усуває невизначеність учасників ринку по відношенню до орієнтирів політики центрального банку. Тим самим транспарентність дозволяє успішно підтримувати цінову стабільність. Взаємозв'язок відповідальності і інфляції пояснюється просто: невизначеність примушує учасників ринку підвищувати свої інфляційні очікування. Найбільше поширення в практиці центральних банків отримали такі інструменти комунікаційної політики:

1) прес-реліз — служить для оперативного оголошення заходів щодо грошово-кредитної політики. У ньому дається коротке пояснення рішення, заявляються наміри центрального банку і наводяться дані про голосування керівників центрального банку;

2) прес-конференція — влаштовується для журналістів після ухвалення важливого рішення, наприклад, щодо зміни процентної ставки. Проводяться вони в проміжках між наданням квартальних звітів. На конференції інформація подається значно ширше, ніж в прес-релізі;

3) інтерв'ю ЗМІ — дають відповідальні особи центрального банку, пояснюючи прийняті рішення. В інтерв'ю розглядаються ключові проблеми грошово-кредитної політики (стратегія, поточні рішення тощо). В інтерв'ю можуть бути представлені особисті оцінки ризиків змін грошово-кредитної політики;

4) протокол — оприлюднюється приблизно через тиждень після засідання колегіального органу, що приймає рішення в сфері грошово-кредитної політики. Він містить коротке резюме виступів під час засідання. Головна частина протоколу присвячується обговоренню попередніх матеріалів, що готуються фахівцями центрального банку (обґрунтування рішення, альтернативні варіанти тощо);

5) щоквартальні звіти центрального банку. Це, як правило, звіт про інфляцію і звіт про грошово-кредитну політику;

6) спеціальні семінари для аналітиків і експертів — на основі звітів вони складають детальні і точні самостійні прогнози. Семінари є засобом управління очікуваннями і прогнозами розвитку небанківського сектору. Особлива увага на них приділяється альтернативним сценаріям макроекономічної динаміки.

Оперативна мета комунікаційної політики провідних центральних банків — стабілізація ринкових очікувань і поліпшення його репутації. А участь в освітній діяльності, що активно практикується Європейським центральним банком і ФРС США серед

школярів і студентів, сприяє тому, що члени суспільства в подальшому адекватно сприймають і оцінюють політику центрального банку. Нині законодавством України до Національного банку застосовуються невисокі, з точки зору міжнародних норм, вимоги до розкриття інформації. Закон України «Про Національний банк України» передбачає такі форми звітності перед Верховною Радою України і розкриття інформації про діяльність: річний звіт НБУ (повинен включати звіт про діяльність, аналіз стану економіки, річну фінансову звітність, аудиторський висновок тощо).

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [10] (ст. 68): «З метою забезпечення гласності з питань банківської діяльності та статистики платіжного балансу Національний банк: 1) публікує в офіційних виданнях, а також на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку щорічний і квартальні баланси Національного банку; 2) видає щомісячний статистичний бюлетень та інші видання в електронному або друкованому форматах; 3) публікує в офіційних виданнях поточну банківську інформацію, інформацію з питань грошово-кредитної та банківської статистики, яка не належить до державної та банківської таємниці; 4) надає для опублікування інформацію з питань грошово-кредитної і банківської статистики та статистики платіжного балансу відповідно до міжнародних договорів; 5) забезпечує щомісячне інформування громадськості про рішення Правління Національного банку стосовно процентних ставок та умов проведення трансакцій з банками та про факти, які є важливими для осіб, що функціонують на фінансовому ринку, а також про здійснювану ним політику рефінансування, валютну політику; здійснення валютних інтервенцій тощо».

18 серпня 2015 р. Радою Національного банку схвалено Пропозиції стосовно розроблення «Основних засад грошово-кредитної політики» на 2016–2020 роки [11, с. 1]. Цей документ повинен мати програмну (визначення цілей монетарної політики і шляхів їх досягнення) та комунікаційну спрямованість (донесення в доступній формі до суспільства цілей і завдань). Рівень транспарентності центрального банку оцінюється за допомогою спеціального індексу Ейффінгера–Гераат (Eijffinger-Geraats transparency index). Даний індекс складається з елементів, що оцінюють кожен з видів транспарентності. Центральний банк може набрати від нуля (повна закритість) до п'ятнадцяти балів (максимальна прозорість). У глобальному масштабі середній ін-

декс прозорості досягає 8,9 балів. Розвинені країни з їх високими стандартами займають передові позиції за показниками прозорості центральних банків (11–14 балів). Оцінка прозорості НБУ за допомогою індексу Ейффінгера–Гераац показує, що Національний банк України входить до групи з рівнем інформаційної прозорості, як середній (табл. 1).

Таблиця 1

**ОЦІНКА ПРОЗОРОСТІ НБУ
НА ОСНОВІ ІНДЕКСУ ЕЙФФІНГЕРА–ГЕРААЦ ***

Змінні індексу	Елемент	Оцінка	Коментарі
1	2	3	4
Political transparency	цілі монетарної політики	1	Забезпечення стабільності грошової одиниці України та підтримання у середньостроковій перспективі (3-5 років) низьких стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін. Завданням грошово-кредитної політики є зниження темпів інфляції до 5 % $\pm$ 1 п. п. на рік
Political transparency	кількісне визначення цілей	1	Річний показник приросту індексу споживчих цін: грудень 2015 року — 5 % $\pm$ 1 п. п.; грудень 2016 року — 12 % $\pm$ 3 п. п.; грудень 2017 року — 8 % $\pm$ 2 п. п.; грудень 2018 року — 6 % $\pm$ 2 п. п.; грудень 2019 року і надалі — 5 % $\pm$ 1 п. п.
Political transparency	взаємодія між центральним банком та урядом	0,5	Національний банк підзвітний Президенту України та Верховній Раді України, але вони мають дорадчі відносини, тож державні органи формально не мають права втручатися у виконання функцій і повноважень НБУ
Economic transparency	публікація макроекономічних даних	1	НБУ постійно публікує широкий спектр макроекономічних, бюджетних і монетарних даних, які включають зміни грошової пропозиції, інфляції, ВВП, зайнятості, економічного стану тощо.

Продовження табл. 1

Змінні індексу	Елемент	Оцінка	Коментарі
1	2	3	4
Economic transparency	розкриття макроекономічних моделей	0,5	В НБУ використовується набір макроекономічних моделей для цілей макроекономічного прогнозування та аналізу монетарної політики. Їх розкриття і особливості використання представлено, зокрема, у наукових матеріалах «Вісника НБУ» за 2015 р. в електронному форматі
Economic transparency	публікація макроекономічних прогнозів	1	У щоквартальних Інфляційних звітах подається макроекономічний прогноз із фокусом на інфляцію, також прогноуються ризики для цінової стабільності. В щомісячних макроекономічних оглядах також публікуються прогнози показників. Презентації макроекономічних прогнозів керівництва НБУ — на постійній основі
Procedural transparency	розкриття правил чи механізмів реалізації	0,5	Публікуються науково-аналітичні матеріали щодо трансмісійного механізму грошово-кредитної політики та описані особливості його дії.
Procedural transparency	публікація проміжних звітів з монетарної політики чи протоколів засідань	0	Публікується щомісяця статистика «Оцінка інфляції». Протоколи засідань не публікуються, роз'яснення прийнятих рішень відбуваються не одразу
Procedural transparency	пояснення, як були прийняті рішення у сфері монетарної політики	0	Відсутня інформація про голосування членів засідання за прийняття чи відхилення рішень у сфері грошово-кредитної політики
Policy transparency	час обнародування рішень про заходи чи зміну цілей монетарної політики	1	Ухвалення рішень відбувається на регулярному засіданні Правління НБУ з питань монетарної політики. Після завершення засідання, у день його проведення о 14-00 годині оприлюднюється прес-реліз щодо прийнятих Правлінням НБУ рішень

Закінчення табл. 1

Змінні індексу	Елемент	Оцінка	Коментарі
1	2	3	4
Policy transparency	супровідні роз'яснення прийнятих рішень у сфері монетарної політики	0,5	Прес-реліз щодо прийнятих Правлінням НБУ рішень з питань монетарної політики розміщується на сторінках Офіційного інтернет-представництва НБУ. Проводяться інші комунікаційні заходи (прес-брифінг, прес-конференція). Повідомлення не чіткі
Policy transparency	розкриття намірів про подальші дії	0,5	НБУ надає інформацію про можливі зміни монетарної політики. Такі відомості надаються через офіційний сайт НБУ, прес-конференції, інші комунікаційні інструменти. Нерегулярно і нечітко
Всього		7,5	

Джерело: Складено автором на основі [12, 13].

На даний час показник транспарентності НБУ вдвічі нижчий за показники центробанків Європейських країн, де середнє значення індексу складає понад 10 балів, і має індекс транспарентності на рівні таких країн: Румунія (7,5), Молдова (8), Данія (8), Македонія (7).

Наразі НБУ поступається по комунікаційній відкритості і транспарентності зарубіжним центральним банкам, але щорічно покращує кількість та якість оприлюдненої інформації про свою діяльність. НБУ спілкується з ринком письмово через звіти, публікації, інформацію на сайті, також у рамках формальних заходів, таких як слухання у Верховній Раді, і неформальних (прес-конференції, статті, брифінги тощо). НБУ проводить брифінги в періоди нестабільності або для роз'яснення своєї позиції, проводить самостійні прес-конференції, цільові групи запрошуються на зустрічі в центральний банк, освітня діяльність розвивається.

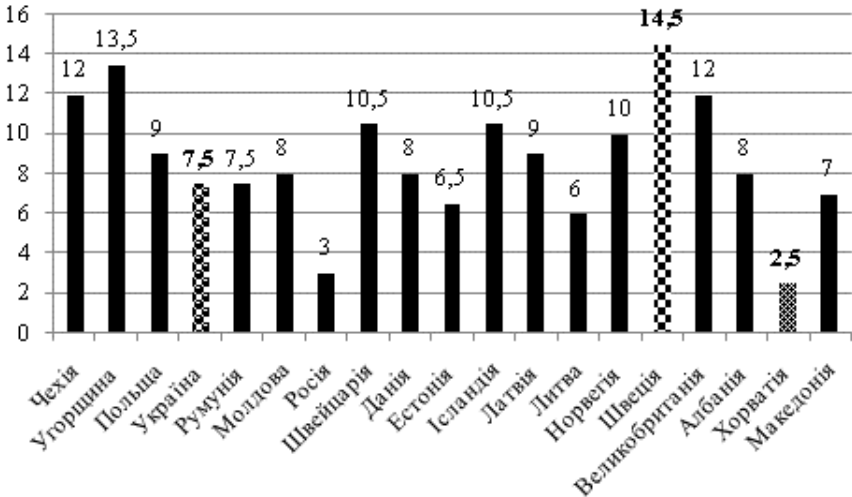

Рис. 3. Транспарентність центральних банків європейських країн

Джерело: Розроблено автором на за даними джерела [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Відкритість діяльності центрального банку в першу чергу потрібна для його відповідальності перед громадськістю, тобто усіма зацікавленими сторонами, як приватними особами, так і установами. Центральному банку слід звітувати за проведення грошово-кредитної політики і за виконання інших функцій, які йому доручені. Вимоги до його звітності повинні бути закріплені в національному законодавстві. Транспарентність центрального банку є важливим чинником, який здатний впливати на ефективність державної грошово-кредитної політики. На основі інформації центрального банку суб'єкти економіки вивчають його діяльність і роблять висновки наскільки успішним є монетарний регулятор. Роль транспарентності також проявляється в її здатності проводити ефективну комунікаційну політику, адже якщо центральний банк надає достовірну, відкриту, зрозумілу, своєчасну інформацію, то суспільство формує раціональні очікування, якими можна ефективно управляти. Транспарентність центрального банку забезпечується комунікаційною політикою і вона повинна бути саме політикою, а не носити хаотичний харак-

тер. Для цього потрібне розроблення та реалізація Стратегії комунікаційної політики НБУ з тим, щоб допомогти учасникам ринку в розумінні процесу грошово-кредитної політики і дати їм можливість прогнозувати політичні та економічні тенденції. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в обговоренні питання доцільності створення окремого департаменту, який буде займатися комунікаційною діяльністю НБУ, що включатиме повноваження не лише управління інформацією (в межах управління інформації та громадських комунікацій НБУ), а й пропагандувально-комунікаційну політику. Актуальним є питання розробки спеціального публічного документу, що стосується фінансової стабільності. Передові країни (ЄС, США, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Канада) випускають «Звіт з фінансової стабільності» — документ, який надає регулярний і всебічний аналіз макроекономічного середовища, операцій на фінансових ринках, ризиків, які представляють загрозу для фінансової стабільності, що включає ризики та загрози банківської системи, опис фінансового та нефінансового сектору економіки, пояснення заходів політики.

Бібліографічний список

1. *Crowe C. and Meade E.* Central Bank Independence and Transparency: Evolution and Effectiveness / C. Crowe and E. Meade // *European Journal of Political Economy*. — 2008. — №24(4). — Pp. 763–777.
2. *Dincer N. and Eichengreen B.* Central Bank Transparency: Causes, Consequences and Updates / N. Dincer and B. Eichengreen // NBER working paper series, Cambridge, March 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w14791>
3. *Ball L. and Sheridan N.* Does Inflation Targeting Matter? In *The Inflation — Targeting Debate* / L. Ball and N. Sheridan // edited by B.S. Bernanke and M. Woodford, University of Chicago Press. — 2005. — Pp. 249–276.
4. *Mishkin F.S.* Can Central Bank Transparency Go Too Far? In *The Future of Inflation Targeting* / F.S. Mishkin // edited by C. Kent and S. Guttman, Sydney: Reserve Bank of Australia. — 2004. — Pp. 48–65.
5. *Blinder A.* *Central Banking in Theory and Practice* / A. Blinder. — Cambridge: MIT Press, 1998. — 238 p.
6. *Dincer N. and Eichengreen B.* Central Bank Transparency: Where, Why and with What Effects? / N. Dincer and B. Eichengreen // *In Central Banks as Economic Institutions*, ed. J.-P. Touffut. Cheltenham: Edward Elgar. — 2008.

7. *Mouseev S. P.* Транспарентность денежно-кредитной политики и повышение требований к раскрытию информации Банком России / С. Р. Моисеев, М. М. Кузьмин, И. Н. Ленков, И. А. Терехова : Центр экономических исследований Московской финансово-промышленной академии. — М., 2008 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.mfpa.ru/general/upload/investigation/trasparency-report.pdf>.

8. *Issing O., Gaspar V., Tristani O. and Vestin D.* Imperfect Knowledge and Monetary policy / O. Issing, V. Gaspar, O. Tristani and D. Vestin. — Cambridge: Cambridge University Press, 2005. — 328 p.

9. *Demertzis M.* The Role of Expectations in Monetary Policy / M. Demertzis // De Nederlandsche Bank Working Paper. — 2006. — №118, October. — P. 33-39.

10. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 №679-ХІV зі змінами та доповненнями. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/paran687#n687>.

11. Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки. Постанова Правління Національного банку України від 18.08.2015 р. № 541 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15>.

12. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік: Рішення Ради Національного банку України від 11.09.2014 р. №28 (в редакції рішення Ради від 23.04.2015р. №6) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306>.

13. Національний банк України. Сайт. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85380&cat_id=107576.

14. Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures // International Journal of Central Banking. — March 2014. — P. 225 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ijcb.org/journal/ijcb14q1a6.pdf>.

References

1. Crowe C. and Meade E. Central Bank Independence and Transparency: Evolution and Effectiveness / C. Crowe and E. Meade // European Journal of Political Economy. — 2008. — №24(4). — Pp. 763–777. [In English]

2. Dincer N. and Eichengreen B. Central Bank Transparency: Causes, Consequences and Updates / N. Dincer and B. Eichengreen // NBER working paper series, Cambridge, March 2009 [Electronic resource]. — Available at: <http://www.nber.org/papers/w1479.1>. [In English]

3. Ball L. and Sheridan N. Does Inflation Targeting Matter? In The Inflation — Targeting Debate / L. Ball and N. Sheridan // edited by B.S.

Bernanke and M. Woodford, University of Chicago Press. — 2005. — Pp. 249–276. [In English]

4. Mishkin F.S. Can Central Bank Transparency Go Too Far? In *The Future of Inflation Targeting* / F.S. Mishkin // edited by C. Kent and S. Guttman, Sydney: Reserve Bank of Australia. — 2004. — P. 48-65. [In English]

5. Blinder A. *Central Banking in Theory and Practice* / A. Blinder. — Cambridge: MIT Press, 1998. — 238 p. [In English]

6. Dincer N. and Eichengreen B. *Central Bank Transparency: Where, Why and with What Effects?* / N. Dincer and B. Eichengreen // In *Central Banks as Economic Institutions*, ed. J.-P. Touffut. Cheltenham: Edward Elgar. — 2008. [In English]

7. Moyseev S. R. *Transparentnost denezhno-kredytnoi polytyky y povushenye trebovaniy k raskrutiyu ynfomatsyy Bankom Rossyy* [The transparency of monetary policy and increasing requirements for information disclosure by the Bank of Russia]. — Moskva, 2008 [Electronic resource]. — Available at: <http://www.mfpa.ru/general/upload/investigation/transparency-report.pdf>. [In Russian]

8. Issing O., Gaspar V., Tristani O. and Vestin D. *Imperfect Knowledge and Monetary policy* / O. Issing, V. Gaspar, O. Tristani and D. Vestin. — Cambridge: Cambridge University Press, 2005. — 328 p. [In English]

9. Demertzis M. *The Role of Expectations in Monetary Policy* / M. Demertzis // *De Nederlandsche Bank Working Paper*. — 2006. — №118, October. — Pp. 33–39. [In English]

10. *Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 №679-XIV zi zminamy ta dopovnenniamy*. Redaktsiia vid 01.01.2016 [Electronic resource]. — Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/paran687#n687>. [Legal Act of Ukraine]

11. *Pro Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na 2016–2020 roky*. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho Banku Ukrainy № 541 vid 18.08.2015 r. Dokument v0541500-15, potochna redaktsiia — Pryiniattia vid 18.08.2015 [Electronic resource]. — Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15>. [Legal Act of Ukraine]

12. *Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na 2015 rik*. [Electronic resource]. — Available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306>. [Legal Act of Ukraine]

13. *Natsionalnyi bank Ukrainy*. Sait. [Electronic resource] — Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85380&cat_id=107576. [In Ukrainian]

14. *Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures* // *International Journal of Central Banking*. — March 2014. — P. 225 [Electronic resource]. — Available at: <http://www.ijcb.org/journal/ijcb14q1a6.pdf> [In English]

Стаття надійшла до редакції 17 квітня 2016 р.

УДК 336.711(477)

Щеглюк Максим Сергеевич,

ассистент кафедры менеджмента банковской деятельности,
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: shchegliuk.maksym@gmail.com

Повышение прозрачности Национального банка Украины, как важный фактор обеспечения стабильности банковской системы

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены вопросы прозрачности центрального банка, которая включает: политическую (прозрачность целей экономической политики); экономическую (раскрытие информации об экономических данных, моделях и прогнозах); процедурную (информация о механизмах принятия решений в денежно-кредитной политике); стратегическую (информация о мотивах принятия решений и возможных будущих действиях); операционную (прозрачность информации о действиях центрального банка на финансовых рынках и об ошибках регулирования). По данным видам прозрачности проведен анализ уровня прозрачности Национального банка Украины. Анализ показал, что в развитых странах Европы и мира прозрачность центрального банка составляет более 10 баллов, в странах, где происходят трансформационные процессы в экономике — вдвое меньше. За последний год прозрачность Национального банка Украины (НБУ) выросла почти вдвое. Научная ценность исследования заключается в предложениях по повышению фактического уровня прозрачности путем целесообразности создания отдельного департамента, который будет заниматься коммуникационной деятельностью НБУ.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Центральный банк, прозрачность, коммуникационная политика, инструменты коммуникационной политики.

UDC 336.711(477)

Shchegliuk Maksym,

Assistant at the Department of Bank Management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: shchegliuk.maksym@gmail.com

Enhancing transparency of the National Bank of Ukraine as an important factor of ensuring the banking system stability

ABSTRACT. The article explores the issue of central bank transparency. It covers various types of transparency: political (transparency of the economic

policy goals); economic (disclosure of economic data, models and forecasts); procedural (information on the decision-making mechanisms in monetary policy); strategic (information about the motives of approved decisions and feasible future actions); operating (information on the central bank activities in financial markets and fallacy of regulation). The study has analyzed the level of the National Bank of Ukraine transparency according to the defined types of transparency. The analysis has revealed that the central bank transparency in the developed countries exceeds 10 points, while it is half of that in emerging countries. Transparency of the National Bank of Ukraine (NBU) has almost doubled for the last year.

Scientific significance of this study reveals the justified proposals of transparency improvement through establishment of a department that is supposed to deal with the NBU communications.

KEY WORDS: central bank, transparency, communication policy, instruments of communication policy.

УДК 336.71

Ярова Антоніна Валентинівна,

старший викладач кафедри банківської справи

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, пр-т Перемоги 54/1)

e-mail: antonina.yarova@yandex.ua

РОЗДРІБНІ ПОСЛУГИ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено поглибленню теоретичних засад роздрібної банківської діяльності. Проаналізовано погляди на сутність на дефініції «роздрібні послуги банку» та сформульовано власне визначення цієї дефініції. Оцінено існуючу практику надання фізичним особам кредитних послуг, також їх розрахунково-касового обслуговування. Наголошується, що для заохочення споживачів до отримання роздрібних послуг банки використовують практику «пакетної позиції». Прیدілено увагу нетрадиційним каналом продажу послуг. Основні положення і висновки статті можуть бути використані для розробки практичних заходів зі вдосконалення практики надання роздрібних банківських послуг.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: послуга, операція, роздрібна банківська послуга, дистанційне обслуговування, банківництво, валютні депозити.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У розв'язанні завдань, які стоять перед банківською системою, важливе місце посідає питання роздрібної банківської діяльності. Складна ситуація в світовій економіці та у вітчизняній економіці країни суттєво вплинула і на систему країни, зокрема на зростання банківських

ризиків, скорочення обсягів кредитування корпоративних клієнтів, погіршення якості активів банків, виникнення проблем із ліквідністю тощо змусили банки активізувати свою діяльність щодо розширення та поліпшення якості обслуговування фізичних осіб. З огляду на зазначене, розглянемо окремі проблемні питання роздрібною банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика роздрібною банківської діяльності посідає важливе місце в дослідженнях і публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: М. Алексєнко, О. Барановський, О. Дзюблюк, В. Корнєєв, І. Лютий, В. Міщенко, М. Савлук, П. Роуз.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зважаючи на значну кількість дослідників, які в тій чи тій мірі займалися питаннями сутності роздрібних банківських послуг, залишається багато питань недостатньо розглянутими. Зокрема потребують подальшого дослідження сутність роздрібною банківської діяльності та окремі аспекти практичної діяльності банків на ринку роздрібних послуг.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є поглиблення уяви щодо сутності роздрібних банківських послуг, аналіз різних підходів до їх визначення та розгляд окремих питань діючої практики надання банками фізичним особам роздрібних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Характеризуючи роздрібну банківську діяльність в економічній літературі часто використовують різні терміни, зокрема «роздрібний банкінг», «роздрібне банківництво», «роздрібні банківські послуги». Так, у підручнику «Банківські операції» роздрібні банківські послуги характеризуються як «банківські послуги наділені високим ступенем персоніфікації, спрямовані на оптимальне задоволення потреб клієнтів — фізичних осіб, які не займаються підприємницькою діяльністю і реалізуються на ринку з метою отримання прибутку» [1, с. 577]. У цьому визначенні наголос робиться на те, що роздрібні послуги спрямовані на задоволення лише клієнтів-фізичних осіб і які не займаються підприємницькою діяльністю. Інший підхід до характеристики роздрібних банківських послуг полягає в тому, що коло одержувачів таких послуг розширюється завдяки включення до них суб'єктів малого бізнесу. Наприклад,

дослідниця С.Б. Гладкова класифікує роздрібні банківські послуги на три групи роздрібних банківських операцій: 1) операції з обслуговування клієнтів — фізичних осіб, не пов'язані з обслуговуванням якоїсь організації; 2) корпоративно-роздрібні операції, тобто операції з обслуговування фінансової взаємодії фізичних осіб з компаніями, які, наприклад, є клієнтами банку, або мають окремі з ним домовленості; 3) умовно-роздрібні операції, тобто ті, які здійснюються банком не лише з фізичними, а й із юридичними особами, в зв'язку з їх комерційною діяльністю, але за технологією їх використання банком в ідентичних операціях з фізичними особам [2, с. 8].

Варто зазначити, що критерії віднесення суб'єктів до малого підприємництва не однакові. Законодавство окремих країн передбачає критерій чисельності працюючих та/або обсягу реалізації продукції (робіт, послуг). Господарський кодекс України до суб'єктів малого підприємництва відносить: фізичних осіб-підприємців, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро; юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму еквівалентну 10 млн євро [3].

В окремих дослідженнях до суб'єктів-одержувачів роздрібних послуг включають домогосподарства та групи осіб: «Клієнтами банків при роздрібному банківстві є окремі фізичні особи, групи осіб, окремі домогосподарства, які функціонують у даній країні, тобто ними можуть бути не тільки резиденти, але й не резиденти, а також невеликі фірми, організації, суб'єкти малого бізнесу» [4, с. 79]. За такого трактування не зрозуміло, чим візняться суб'єкти малого бізнесу від невеликих фірм. Окремі дослідники сутність роздрібних послуг ототожнюють роздрібними операціями та пов'язують із обсягами таких операцій. Зокрема, це знайшло своє відображення у «Словаре современной экономической теории Макмиллана» [5, с. 435]. На нашу думку, такий підхід є хибним, оскільки пов'язує сутність не з суб'єктами відносин, а з обсягами операцій. За такого підходу не зрозуміло, що мається під поняттям «невеликі суми», тим більше, що операції на невеликі суми можуть здійснювати не лише фізичні особи, а й юридичні особи. Крім того, зростання добробуту фізичних осіб за

інших рівних умов впливає на підвищення їх власних потреб, котрі є вартісними, тобто фізичні особи можуть оперувати значними за обсягами коштами.

Розглядаючи сутність послуг кредитних установ окремі економісти зазначають, що потреби, які спонукають споживачів до одержання таких послуг, можна об'єднати у дві великі групи: перша пов'язана із потребами виробничого характеру, а друга — із потребами споживчого характеру. Перша група охоплює юридичних осіб, а друга — фізичних осіб, а в окремих випадках і суб'єктів малого бізнесу. І далі, робиться висновок: відповідно до зазначеного поділу потреб і суб'єктів, у яких ці потреби виникають, слід виокремлювати послуги, котрі надаються корпоративним клієнтам (іноді їх називають оптовими послугами) та фізичними особами (їх ще називають роздрібними послугами) [6, с.15].

Існує точка зору, згідно з якою сутність роздрібних банківських послуг пов'язується з окремими операціями чи видами послуг. Так, А.А. Попова роздрібну банківську діяльність пов'язує з високотехнологічними операціями, в основу яких покладена пропозиція стандартизованих банківських продуктів і послуг, пропонує банком через безліч збутових каналів [7, с. 10–11].

Наведені та інші існуючі визначення терміну роздрібні банківські послуги дають змогу зробити такі висновки:

1. Для визначення сутності роздрібною банківської послуги використовуються різні терміни, які характеризують її зміст з різних сутнісних сторін.

2. Деякі визначення роздрібною банківської послуги пов'язують її з фізичними особами, не конкретизуючи їх склад, а інші — визнають суб'єктами, крім фізичних осіб, ще й підприємства малого бізнесу та/або й іншими юридичними особами.

3. У кожному з визначень зазначається, що роздрібні банківські послуги є одним із видів банківської діяльності, спрямовані на задоволення потреб фізичних осіб, котрі суттєво відрізняються від потреб корпоративних клієнтів.

4. Деякі з наведених підходів сутність роздрібних послуг пов'язують з потребами, котрі виникають у споживачів банківських послуг.

З огляду на зазначене, сутність роздрібних банківських послуг, які на нашу думку, можна визначити як банківські послуги спрямовані на задоволення відповідних потреб фізичних осіб і надаються банками з метою отримання прибутку.

Визначення сутності роздрібних банківських послуг дає підстави проаналізувати окремі з них, котрі, на нашу думку, є актуальним.

Відновлення кредитування і стимулювання попиту фізичних осіб на кредитні послуги є важливими питаннями стабільності банківської системи та економіки країни. Діяльність банків на ринку кредитних послуг при обслуговуванні потреб фізичних осіб свідчить про низку проблемних питань, вирішення яких сприятиме удосконаленню практики відносин між банками та позичальниками. Збитковість окремих банків від кредитної діяльності була зумовлена не лише невчасною сплатою позичальниками відсотків за надані кредити, неповерненням самих кредитів, використанням дорогих кредитних ресурсів, а часто й зацікавленістю банків у збільшенні обсягів продажу кредитних послуг клієнтам завдяки їх високій дохідності. Ця зацікавленість сприяла послабленню вимог цих банків до потенційних позичальників щодо умов надання їм кредитів. Послабленню вимог сприяла також законодавча неврегульованість кредитування фізичних осіб, яка давала змогу банкам знаходити прогалини в нормативно-правових актах з метою їх недотримання. Яскравим прикладом є використання банками іноземної валюти для кредитування позичальників — фізичних осіб. Використання іноземної валюти сприяло зростанню попиту фізичних осіб на валютні кредити завдяки оманливо низьким процентним ставкам при стабільному курсі гривні. Після того, як гривня знецінилася, позичальники опинилися в ситуації, коли їхні гривневі доходи вже не давали змоги вчасно і в повному обсязі розрахуватися за валютними кредитами. Виникла проблема прострочених і проблемних валютних кредитів, необхідність її законодавчого врегулювання. Однак законодавче вирішення питання щодо наявної заборгованості і реструктуризацію за кредитами в іноземній валюті поки що залишається не врегульованим [8, с. 1].

В умовах економічної кризи та невпевненості населення у завтрашньому дні, воно стало забирати депозити з банківської системи, що не могло позитивно впливати на її функціонування. Відбувся відтік депозитів не лише в іноземні валюти, а й у національній. З огляду на показник інфляції у 2015 р. близько 50 %, логічним було б, щоб банки мали можливість встановлювати на відповідному рівні показники депозитних ставок у гривнях замість підвищення депозитних ставок банки в грудні 2015 р. Пе-

рші місяці 2016 р., навпаки, знижували ці показники, що не стимулювало населення відкривати депозити в банках, особливо в іноземній валюті.

Заборона НБУ на використання іноземної валюти для кредитування фізичних осіб, економічна ситуація в країні змусили банки шукати нові та / або розвивати існуючі кредитні продукти. Таким продуктом перш за все є кредити, що видаються за допомогою платіжних карток, зокрема кредитних. Одержання кредитних карток банки пропонують зокрема фізичним особам, котрі мають відповідний рівень грошових доходів, одержують через банк заробітну плату, мають в банку строкові депозитні рахунки та ін. Таким чином банки знижують ризик масового неповернення кредитів і забезпечують безбитковість кредитної діяльності. Пропонуючи незначні процентні ставки за кредитами по платіжним карткам, банки фактично вартість за такими кредитами переносять з процентних платежів на комісію, яку позичальник сплачує за низку операцій, котрі здійснюються з використанням кредитної картки. В такому випадку ефективна процентна ставка за кредитом може бути не меншою або значно більшою за ту, яка сплачується позичальником за класичним порядком кредитування. Слід враховувати й те, що розвиток використання кредитних карток суттєво стримує зокрема такий чинник, як звичка фізичних осіб розраховуватися за товари та послуги готівкою, а не в безготівковій формі. У цьому контексті важливим напрямком розвитку роздрібних банківських послуг є використання платіжних карток і впровадження безконтактних технологій для проведення безготівкових розрахунків. Мінімізація можливостей розрахуватися готівкою та заохочення суб'єктів економіки до використання безготівкових інструментів сприятиме вирішенню низки завдань, зокрема: ефективнішій протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; проведення заходів по виведенню економіки з «тіні» та збільшенню доходів держави; зниженню рівня витрат на забезпечення організації та регулювання грошового обігу; покращенню ресурсної бази банків [9, с. 83–87].

Заохочення споживачів до отримання широкого асортименту послуг банки здійснюють також шляхом їх пакетної пропозиції, тобто комплексу продуктів і послуг, що надаються клієнту в рамках одного договору та обслуговуються на відповідному тарифному плані. Пакетна пропозиція залежно від обраного тарифного

плану та бажання клієнта включає в себе послуги, перелік і вартість яких вказана у тарифних планах банку для кожного його продукту. Фактично мова йде про нав'язування в ряді випадків клієнту додаткових послуг і сплату ним банку періодичної комісії за надані послуги (щомісяця або щорічно).

Важливим моментом у наданні роздрібних послуг фізичним особами є визначення каналів продажу послуг. Нині простежується перехід від традиційного обслуговування клієнтів через структурні підрозділи банку до застосування сучасних високотехнологічних каналів. Одним із них є дистанційне обслуговування клієнтів із використанням сучасних інформаційних технологій і засобів комунікацій. Перехід банків на дистанційне обслуговування клієнтів є вагомим чинником підвищення конкурентоспроможності банків, зниження їх витрат та утримання структурних підрозділів, а отже і поліпшення фінансового стану банків, покращення якості обслуговування клієнтів (зокрема пришвидшує сам процес обслуговування та робить можливість одержання деяких послуг цілодобово). Для стимулювання переходу роздрібних клієнтів на дистанційне обслуговування банки використовують різні методи. Зокрема, при оформленні депозитів через відповідні дистанційні канали деякі банки встановлюють їх власникам підвищений розмір депозитного процента, а окремі банки залучають депозити фізичних осіб лише за умови використання таких каналів збуту.

Використання нетрадиційних каналів збуту банківських послуг зокрема дистанційне обслуговування докорінно змінює акцент у взаємовідносинах банку із споживачем банківських послуг. Зміщення акценту в бік каналу збуту послуги переносить фокус обслуговування клієнтів на канал як технологію, котра дозволяє гнучко адаптувати відповідну банківську послугу та реалізовувати її серед широкого загалу споживачів. Нарощення чисельності послуг, які надаються дистанційно, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності банку та покращенню якості послуг, котрі надаються споживачам

Сучасні умови банківського бізнесу визнають застосування екстенсивного підходу щодо забезпечення доступу до роздрібних банківських послуг широких верств населення через підвищення його довіри до банківської системи, підвищення рівня доходів і фінансової грамотності населення, використання нетрадиційних каналів продажу послуг та ін. При цьому важливим залишається

проблема розширення спектра послуг та якості їх надання тим споживачам, які вже мають доступ до них.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, подальший розвиток банківської діяльності значною мірою визначається вирішенням низки як теоретичних, так і практичних питань, пов'язаних з наданням роздрібних банківських послуг. Розширення переліку роздрібних послуг, законодавче унормування та удосконалення порядку їх надання, використання нетрадиційних каналів продажу послуг, підвищення рівня фінансової грамотності населення та ін. сприятиме розбудові ринку роздрібних банківських послуг, позитивно впливатиме на банківську систему та задоволення споживчих потреб населення. Кожне з цих завдань потребує детального дослідження та пошуку відповідних рішень, спрямованих на ефективне вирішення означених проблем.

Бібліографічний список

1. Банківські операції: підручник / О.В. Дзюблюк, Я.І. Чайковський, Н.Д. Галапчук та ін.; за ред. О.В. Дзюблюка. — Тернопіль: ви-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. — 696 с.
2. *Гладкова С.Б.* Региональный рынок розничных банковских услуг: тенденции и факторы развития : дис. на соискание ученой степени канд. эконом. наук: спец. 08.00.10 / С.Б. Гладкова. — СПб., 2007. — 164 с.
3. Господарський кодекс України [електронний ресурс] <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. *Комісарчик О.В.* Теоретичні аспекти роздрібногo банківництва / Фінанси, облік і аудит: зб. наук. пр.[відп. ред. А.М. Мороз]. — К.: КНЕУ, 2010. — №15. — С. 75–83.
5. Словарь современной экономической теории Макмиллана. — М.: Инфра-М, 2003 — 608 с.
6. *Алексеевко М.Д.* Кредитні установи як провідні інституції фінансового посередництва / М.Д. Алексеевко // Економіка: теорія та практика: наук. практ. журнал. — К.: КІБС, 2013. — №2. — С. 10–15.
7. *Попова А.А.* Розничная банковская деятельность и стратегии ее развития в России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 / А.А. Попова. — Саратов: 2007. — 20 с.
8. Парламент відхилив закон про валютні вклади // Урядовий кур'єр. — 2016. — 28 січня. — С. 1.
9. *Алексеевко М.Д.* Проблемні питання розрахунково-касового обслуговування банками клієнтів / М.Д. Алексеевко, А.В. Ярова // Фор-

мування ринкових відносин в Україні: зб.наук.праць. — К.: НДЕІ, 2014. — №3(154). — С. 83–87.

References

1. Bankivsky operacii: pidruchnik / O.V. Dzubluk, Y.I. Chaykovskiy, N.D. Galapchuk ta in.; za red. O.V. Dzubluka. — Ternopil: vi-vo TNEU «Ekonomicna dumka», 2009. — 696 s. [In Ukrainian]
2. Gladkova S.B. Regionalniy rинok roznichniya bankovskih uslug: tandencii I faktori razvitiya: dis.na soiskanie uchonoj stepeni kand.ekonom. nauk.: spec.08.00.10/S.B. Gladkova/. SPb.,2007. — 164 s. [In Russian]
3. Gospodarskiy kodeks Ukraini [elektronniy resurs] <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [Legal Act of Ukraine]
4. Komisarchik O.V. Teoretichni aspekty rozdrbnogo bankivnictva / Finansy, oblik, I audit: zb. nauk.pr.[vidp.red. A.M.Moroz]. — K.:KNEU, 2010.– № 15. — S. 75–83 [In Ukrainian]
5. Slovar sovremennoy ekonomicheskoy teorii Makmillana/ — M.: IN-FRA-M, 2003. — 608 s. [In Russian]
6. Alekseenko M.D. Kreditni ustanovi yak providni institicii finansovogo poserednictva/ M.D. Alekseenko // Ekonomika: teoriya ta praktika: nauk. pract.zhurnal.-K.: KIBS, 2013. — №2. — S.10–15. [In Ukrainian]
7. Popova A.A. Roznichnaya bankovskaya deyatel'nost I strategii ee razvitiya v Rossii: avtoref.dis. na soiskanie uchenoy stepini kand. ekonom. nauk.: spec.08.00.10 / A.A. Popova. — Saratov? 2007. –20 s. [In Russian]
8. Parlament vidhiliv zakon pro valutni vkladi/ Uryadoviy kuryer.-2016.- 28 sichnya.-s.1. [In Ukrainian]
9. Alekseenko M.D. Problemni pitanya rozrahunkovo-kasovogo obslugo-vuvanya bankami klientiv / M.D. Alekseenko, A.V. Yarova / / Formuvanya rинkovih vidnosin v Ukraini: zb. nauk. prac. — K.: NDEI, 2014. — №3 (154).– S. 83–87 [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 29 лютого 2016 р.

УДК 336.71

Ярова Антонина Валентиновна,
старший преподаватель кафедры банковского дела
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, пр-т Перемоги 54/1)
e-mail: antonina.yarova@yandex.ua

Розничные услуги в деятельности банков

АННОТАЦИЯ. *Статья посвящена углублению теоретических основ розничной банковской деятельности. Проанализированы взгляды на сущ-*

ность дефиниции «розничные услуги банка» и сформулированы собственное определение этой дефиниции. Проанализировано существующую практику предоставления физическим лицам кредитных услуг, а также их расчетно-кассового обслуживания. Отмечается, что для поощрения потребителей к получению розничных услуг банки используют практику «пакетной позиции». Уделено внимание нетрадиционным каналам продажи услуг. Основные положения и выводы статьи могут быть использованы для разработки практических мер по совершенствованию практики предоставления розничных банковских услуг.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: услуга, операция, розничная банковская услуга, дистанционное обслуживание, банкинг, валютные депозиты.

UDC 336.71

Yarova Antonina,

Senior Lecturer at the Department of Banking
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
e-mail: antonina.yarova@yandex.ua

Retail banking services

ABSTRACT. The article is devoted to the deepening of theoretical foundations of retail banking. The author focuses on different approaches to the essence of «retail banking services», and formulates its own definition. The study reviewed lending services to the households, and cash and settlement operations. Retail banks use the practice of «packet position» to support their customers. The study pays attention to the alternative channels of banking service delivery. The study conclusions can be used for improving the delivery of retail banking services.

KEY WORDS: service, operation, retail banking services, remote services, banking, foreign currency deposits.

Розділ II. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.411:657.37

Безверхий Костянтин Вікторович,

канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Київський національний університет технологій та дизайну
(01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, буд. 2)
E-mail:kosticbv@mail.ru

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ У КОНСОЛІДОВАНІЙ ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання відображення власного капіталу у консолідованій фінансовій звітності групи підприємств. Метою дослідження є відображення власного капіталу групи підприємств у консолідованому звіті про власний капітал ф. № 4-к. Методи аналізу і синтезу використані для структуризування предметної області дослідження на основі ідентифікації та формалізації питання відображення власного капіталу у консолідованому звіті про власний капітал ф. № 4-к групи підприємств. За результатами проведеного дослідження: а) розглянуто питання відображення власного капіталу у консолідованій фінансовій звітності групи підприємств; б) з'ясовано економічну сутність таких економічних категорій, як: «капітал», «власний капітал» і «консолідований звіт про власний капітал»; в) наведено дев'ять послідовних етапів щодо складання консолідованого звіту про власний капітал ф. № 4-к групи підприємств; г) відображено власний капітал групи підприємств у консолідованому звіті про власний капітал ф. № 4-к. Отриманий результат буде корисним для застосування в практичній діяльності групи підприємств при складанні консолідованого звіту про власний капітал ф. № 4-к. Результат дослідження має теоретичну і практичну цінність при відображенні власного капіталу у консолідованому звіті про власний капітал ф. № 4-к.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: капітал, власний капітал, фінансова звітність, індивідуальний баланс, консолідована фінансова звітність, консолідований звіт про власний капітал, група підприємств, неконтрольована частка.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для здійснення діяльності підприємство повинно мати майно, яке складається із різноманітних матеріальних, нематеріальних, інтелектуальних і фінансових ресурсів — носіїв прав власності окремих підприємств. Права кожного власника на майно підприємства та на його прибуток визначено часткою і формою інвестованих коштів. Вони повинні бути відображені у бухгалтерського обліку підприємства на підставі відповідних документів. Розкриття цих прав є одним із важливіших завдань бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації і методики складання консолідованої фінансової звітності за П(С)БО та МСФЗ у різні часи займалися вітчизняні вчені-економісти, зокрема С. Білоцький, Ф. Бутинець, С. Голов, С. Гольцова, О. Гурська, І. Жолнер, О. Карпачова, Т. Кондрашева, А. Кононенко, В. Костюченко, С. Левицька, М. Лучко, О. Олійник, В. Оніщенко, Г. Осадча, В. Пантелеєв, В. Пархоменко, Н. Пирець, В. Пригода, С. Рогозин, С. Свірко, І. Семчук, О. Сендзюк, Г. Ткачук, О. Царенко, Р. Циган, О. Ціхановська, І. Чалий, М. Яцко. Досить корисним є закордонний досвід консолідації фінансової звітності, що знайшов відображення у працях З. Алієва, О. Волкової, Н. Горшкової, К. Друрі, Р. Ентоні, Дж. Кейнса, В. Леонтьєва, В. Мандрощенко, В. Палія, В. Плотнікової, М. Пятова, Я. Соколова, Е. Хендрексона й М. Ван Бреда, А. Шмаленбаха та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зменшуючи вагомості наукових напрацювань провідних учених, зауважимо, що питання відображення власного капіталу групи підприємств у консолідованому звіту про власний капіталне знайшли достатнього опрацювання в їх дослідженнях.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є відображення власного капіталу групи підприємств у консолідованому звіті про власний капітал. Для досягнення поставленої мети в дослідженні пропонується вирішити такі завдання: а) розглянути питання відображення власного капіталу у консолідованій фінансовій звітності групи підприємств; б) з'ясувати економічну сутність таких економічних категорій, як: «капітал», «власний капітал» і «консолідований звіт про власний капітал»; в) навести послідовні етапи щодо складання консолідованого звіту про власний капітал ф. № 4-к групи підприємств; г) відобразити власний капітал групи підприємств у консолідованому звіті про власний капітал ф. № 4-к.

Виклад основного матеріалу. У наших попередніх дослідженнях були розглянуті питання: а) нового НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність», яке визначає порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації щодо складання консолідованої фінансової звітності [1]; б) процесу консолідації фінансової звітності групи підприємств [2]; в) виникнення і розвитку консолідованої фінансової звітності [3].

Виникнення категорії «власний капітал» нерозривно пов'язане з переходом середньовічного рахівництва з простого обліку (уніграфізм) на облік, заснований на основі подвійного запису (діаграфізм). З часів введення в систему рахунків «Капіталу» пройшло чимало часу. Разом з розвитком облікової науки розвивалося й уявлення про власний капітал.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за редакцією В. Бусел), капітал — це сукупність коштів (майно, гроші, нерухомість), що приносять прибуток [4, с. 521].

Поняття «капітал» асоціюється з поняттям «влада», «власність». У момент створення підприємства його початковий («стартовий») капітал визначається сумою активів, інвестованих засновниками (учасниками) і являє собою вартість майна, тобто $\text{Капітал} = \text{Активи} = \text{Вартість вкладеного майна}$, тобто $\mathbf{K} = \mathbf{A}$, $\mathbf{Z} = \mathbf{0}$ [5, с. 85].

Під власним капіталом розуміється частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [6]. Тому власний капітал відображається в балансі одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни. У процесі діяльності підприємства у нього виникають борги, залучаються додаткові кошти, виникають боргові зобов'язання; підтверджуються права та вимоги щодо активів підприємства та мають визнаний пріоритет у порівнянні з вимогами власників. Виникає вкладений, накопичений та інші види капіталу. «Канонічна» формула балансового рівняння $\mathbf{A} = \mathbf{K} + \mathbf{Z}$, приймає вигляд з усіма можливими варіантами, а саме $\mathbf{K} = \mathbf{A} - \mathbf{Z}$.

З метою зіставності фінансових звітів дані у консолідованому звіті про власний капітал (ф. № 4-к) подаються на останню дату звітного періоду. Звітним періодом для складання консолідованого звіту про власний капітал (ф. № 4-к) є календарний рік, тобто з 1 січня по 31 грудня. Проміжна звітність за даною формою не складається. Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції подають консолідовану фінансову звітність власникам (засновникам) у визначені ними терміни, стосовно консолідованого звіту про власний капітал (ф. № 4-к), але не пізніше 15 квітня наступного за звітним року.

Консолідований звіт про власний капітал (ф. № 4-к) — це звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу групи підприємств протягом звітного періоду.

Група — це материнське (холдингове) підприємство та його дочірні підприємства [7].

Зміст і форма Консолідованого Звіту про власний капітал (ф. № 4-к) передбачені НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6].

Мета складання Консолідованого Звіту про власний капітал (ф. № 4-к) — оцінка та прогноз змін у власному капіталі підприємств групи.

Материнські підприємства у графах консолідованого звіту про власний капітал, у яких зазначаються складові власного капіталу, наводять лише ті з них, які зазначені у консолідованому балансі. У консолідованому звіті про Власний капітал (ф. № 4-к) також наводиться інформація про зміни у власному капіталі в розрізі неконтрольованої частки.

Неконтрольована частка — частина чистого прибутку (збитку), сукупного доходу та чистих активів дочірнього підприємства, яка не належить материнському підприємству (прямо або через інші дочірні підприємства) [7].

Для забезпечення порівняльного аналізу інформації до річного консолідованого звіту про Власний капітал (ф. № 4-к) групи підприємств додають консолідований звіт про Власний капітал за попередній рік.

Приклад¹. Підприємство «Теркол» 01.07.2014 р. придбало 75 % корпоративних прав підприємства «Колос», оплатив 21500000,00 грн грошовими коштами. Нерозподілений прибуток підприємства «Колос» склав на дату придбання 7750000,00 грн, станом на 31.12.2014 р. — 7250000,00 грн.

31 грудня 2014 р. підприємство «Теркол» придбало 100000 акцій підприємства «Практикер» (25 %), сплативши 7500000,00 грн грошовими коштами. Нерозподілений прибуток підприємства «Практикер» склав на 31.12.2014 р. 7500000,00 грн. Фрагмент індивідуальних Балансів (Звітів про фінансовий стан) ф. № 1 підприємств, що входять догрупи станом на 31.12.2015 р., наведено в табл. 1.

¹ Розроблено на основі досліджень С. Рогозного та О. Карпачової [8]

Таблиця 1

**ФРАГМЕНТ ІНДИВІДУАЛЬНИХ БАЛАНСІВ
(ЗВІТІВ ПРО ФІНАНСОВИЙ СТАН) Ф. № 1 ПІДПРИЄМСТВ,
ЩО ВХОДЯТЬ ДО ГРУПИ СТАНОМ НА 31.12.2015 Р., ТИС. ГРН**

Актив	Код рядка	Найменування підприємств		
		Теркол	Колос	Практикер
1	2	3	4	5
I. Необоротні активи				
Нематеріальні активи	1000	7625	500	1750
...	...	...	...	...
Основні засоби	1010	48250	17750	11500
...	...	...	...	...
інші фінансові інвестиції	1035	32825	800	525
...	...	...	...	...
Усього за розділом I	1095	88700	19050	13775
II. Оборотні активи				
Запаси	1100	10650	3175	3675
...	...	...	...	...
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	16225	7225	5100
...	...	...	...	...
Гроші та їх еквіваленти	1165	5125	125	925
...	...	...	...	...
Усього за розділом II	1195	32000	10525	9700
...	...	...	...	...
Баланс	1300	120700	29575	23475

Пасив	Код рядка	Теркол	Колос	Практикер
1	2	3	4	5
I. Власний капітал				
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	60000	10000	6250
...	...	...	...	...
Додатковий капітал	1410	20000	–	2250
Резервний капітал	1415	3500	–	–
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	21450	6250	12750
...	...	...	...	...
Усього за розділом I	1495	104950	16250	21250
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення				
...	...	...	...	...
Довгострокові кредити банків	1510	–	5000	–
...	...	...	...	...
Усього за розділом II	1595	–	5000	–
III. Поточні зобов'язання і забезпечення				
Короткострокові кредити банків	1600	–	5425	–
Поточна кредиторська заборгованість за:				
...	...	...	...	...
товари, роботи, послуги	1615	11975	2250	1825
розрахунками з бюджетом	1620	3775	650	400
у тому числі з податку на прибуток	1621	3775	650	400
...	...	...	...	...
Усього за розділом III	1695	15750	8325	2225
...	...	...	...	...
Баланс	1900	120700	29575	23475

Існує також така додаткова інформація (вплив на відстрочений податок на прибуток для цілей даного прикладу не враховуємо):

1) У березні 2015 р. акціонери підприємства «Теркол» збільшили статутний капітал на 15000000 грн. Прибуток за 2015 р. за даними бухгалтерського обліку підприємства склав 3000000 грн, розподілений прибуток 2014 р. (виплачені дивіденди) — 1250000 грн. Інших змін у капіталі за 2015 р. не було.

2) Основні засоби підприємства «Колос» включали земельну ділянку, нерухомість і обладнання. На дату придбання підприємства «Колос» справедлива вартість його нерухомості перевищувала історичну собівартість на 2500000 грн. Станом на 1 квітня 2014 р. термін корисної служби нерухомості дорівнював 20-ти років.

3) Справедлива вартість чистих активів підприємства «Практикер» на дату придбання і на звітну дату дорівнювала історичній собівартості вартості.

4) Згідно з положенням облікової політики підприємства «Теркол» земля підлягає періодичній переоцінці. Підприємство «Колос» обліковує землю за історичною собівартістю. З моменту придбання підприємства «Колос» ринкова ціна землі, що йому належить зросла на 1250000 грн.

5) Справедлива вартість запасів підприємства перевищувала первісну вартість на 750000 грн. Дані запаси були повністю реалізовані в 2014 р., причому підприємству «Теркол» запаси не реалізувалися.

6) Протягом звітного року відбувалася внутригруповая реалізація, а саме: підприємство «Теркол» реалізувало товари підприємству «Колос» на суму 1250000 грн. 1 липня 2015 р. Собівартість цих товарів для «Теркол» була 1000000 грн. Підприємство «Колос» використовує вищезазначені товари як основні засоби та амортизує їх прямолінійним методом протягом 4-х років.

7) У зв'язку з тим, що з моменту придбання підприємство «Колос» було збитковим, оцінка гудвілу, що відноситься до нього, до кінця 2014 р. знизилася на 2425000 грн, оскільки сума інвестицій у підприємство «Колос» на той момент перевищувала їх балансову вартість. У 2015 р. факторів істотного знецінення інвестицій в підприємство «Колос» не спостерігалось.

Необхідно:

1) визначити структуру групи;

2) розрахувати показники власного капіталу групи станом на 01.01.2015 р.;

- 3) провести розрахунок чистих активів підприємства «Колос» і пов'язаних з ним консолідуючих коригувань;
- 4) зробити розрахунок гудвілу підприємства «Колос»;
- 5) зробити розрахунок чистих активів і результатів діяльності підприємства «Практикер» для групи;
- 6) розрахувати гудвіл підприємства «Практикер» і вартість інвестиції в КФЗ на звітну дату;
- 7) виконати розрахунок неконтрольованої частки на звітні дати;
- 8) розрахувати консолідований нерозподілений прибуток і резерв переоцінки станом на 31.12.2015 р.;
- 9) побудувати консолідований звіт про власний капітал групи за 2015 р.

Розрахунок:

I. Етап. Визначення структури групи та її параметрів. На рис. 1 наведено структуру групи.

Рис. 1. Структура групи підприємств

Таким чином, консолідована звітність групи буде включати показники підприємств «Теркол» і «Колос» з неконтрольованою часткою, що становить 25 % від чистих активів підприємства «Колос».

Підприємство «Практикер» обліковується в індивідуальній і консолідованій звітності за методом обліку в капіталі відповідно до МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані та спільні підприємства» [9].

II. Етап. Показники власного капіталу групи станом на 01.01.2015 р.

У консолідованому звіті про власний капітал зареєстрований (пайовий) капітал відображається в сумі капіталу материнської підприємства групи, тобто підприємства «Теркол». З урахуванням того, що на кінець періоду він склав 60000 тис. грн, збільшившись з початку року на 15000 тис. грн, зареєстрований (пайовий) капітал групи станом на 01.01.2015 р. склав 45000 тис. грн.

Додатковий капітал підприємства «Теркол» і всієї групи незмінний і складає 20000 тис. грн.

Резервний капітал у консолідованій фінансовій звітності також буде дорівнювати відповідній статті в капіталі підприємства «Теркол» — 3500 тис. грн.

Для розрахунку нерозподіленого прибутку групи необхідно провести додаткові розрахунки чистих активів дочірнього підприємства «Колос» і розрахувати суми відповідних коригувань.

III. Етап. Розрахунок чистих активів підприємства «Колос» (табл. 2).

Таблиця 2

РОЗРАХУНОК ЧИСТИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА «КОЛОС»

№ з/п	Власний капітал	Звітний період, тис. грн.		Дата придбання, тис. грн
		31.12.2015	01.01.2015	
1	Зареєстрований (пайовий) капітал	10000	10000	10000
2	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	6250	7250	7750
3.1	Коригування справедливої вартості: — нерухомість* (п. 2 додаткова інформація)	2500	2500	2500
3.2.	— земля (п. 4 додаткова інформація)	1250	—	—
3.3	— запаси за справедливою вартістю (п. 5 додаткова інформація)	—	—	750
4	Нереалізований прибуток по запасах** (п. 6 додаткова інформація)	(219)	—	—
5	Коригування по амортизації нерухомості***	(219)	(94)	—
6	Всього:	19562	19656	21000

* дооцінка нерухомості буде відображена в складі відкоригованого нерозподіленого прибутку, тому що переоцінена вартість нерухомості для цілей консолідованої фінансової звітності вважається її історична вартість (за такою ціною група придбала нерухомість);

** прибуток від внутрішнього групового продажу запасів 1 липня 2015 р. склав: 1250000 грн — 1000000 грн = 250000 грн. Оскільки «Колос» використовує товари як основні засоби, амортизація за період до кінця 2015 року склала 250000 грн/4 роки*0,5 років = 31250 грн. Таким чином, чистий нереалізований прибуток = 250000 грн — 31250 грн = 218750 грн ≈ 219 тис. грн;

*** коригування по амортизації нерухомості склали: 2500000 грн /20= 125000 грн за рік або 125000 грн *1,75 років = 218750 ≈ 219 тис. грн за період з 1 квітня 2014 до звітної дати, з яких ≈ 94 тис. грн за 2014 рік.

Таким чином, зміна чистих активів підприємства «Колос» склала:

а) 1344 тис. грн у 2014 р. (500 тис. грн збитків в обліку, 750 тис. грн списання запасів, до оцінених за справедливою вартістю, 94 тис. грн. — коригування по амортизації дооціненої нерухомості);

б) 94 тис. грн у 2015 р. (1000 тис. грн. збитків в обліку + 1250 тис. грн дооцінка землі, 219 тис. грн — коригування нереалізованого прибутку по запасах, 125 тис. грн — коригування по амортизації до оціненої нерухомості).

IV. Етап. Розрахунок гудвілу підприємства «Колос» (табл. 3).

Таблиця 3

РОЗРАХУНОК ГУДВІЛУ ПІДПРИЄМСТВА «КОЛОС»

№ з/п	Показники	На дату придбання, тис. грн
1	Сплачена вартість інвестицій	21500
2	Частка підприємства «Геркол» в чистих активах підприємства «Колос» (75 % від 21000 тис. грн)	15750
3	Гудвіл	5750
4	Знецінення гудвілу (п. 7 додаткова інформація)	(2425)
5	Гудвіл станом на 31.12.2014 р.	3325

V. Етап. Розрахунок чистих активів і результатів діяльності підприємства «Практикер» для групи (табл. 4).

Таблиця 4

РОЗРАХУНОК ЧИСТИХ АКТИВІВ І РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА «ПРАКТИКЕР»

№ з/п	Власний капітал	На 31.12.2015 р., тис. грн	На дату придбання, тис. грн
1	Зареєстрований (пайовий) капітал	6250	6250
2	Додатковий капітал	2250	2250
3	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	12750	7500
4	Всього:	21250	16000

Оскільки підприємство «Практикер» відображається в консолідованій фінансовій звітності за методом участі в капіталі, частка прибутку групи від участі в підприємстві «Практикер» за 2015 рік становить $(12750 \text{ тис. грн} - 7500 \text{ тис. грн}) * 25\% = 5250 \text{ тис. грн}$.

VI. Етап. Розрахунок гудвілу підприємства «Практикер» і вартість інвестиції в консолідованій фінансовій звітності на звітну дату (табл. 5).

Таблиця 5

**РОЗРАХУНОК ГУДВІЛУ ПІДПРИЄМСТВА «ПРАКТИКЕР»
І ВАРТІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ В КОНСОЛІДОВАНІЙ ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ
НА ЗВІТНУ ДАТУ**

№ з/п	Показники	Сума, тис. грн
1	Оплачена вартість інвестиції	7500
2	Частка підприємства «Теркол» у чистих активах підприємства «Практикер» (25 % від 16000 тис. грн)	4000
3	Гудвіл (7500 тис. грн — 4000 тис. грн)	3500
4	Гудвіл на 31.12.2015 р.	3500

Вартість інвестиції в підприємство «Практикер» повинні бути дооцінені за методом участі в капіталі в частку групи в прибутку: $7500 \text{ тис. грн} + 5250 \text{ тис. грн} = 12750 \text{ тис. грн}$.

VII. Етап. Розрахунок неконтрольованої частки (табл. 6).

Таблиця 6

РОЗРАХУНОК НЕКОНТРОЛЬОВАНОЇ ЧАСТКИ

№ з/п	Показники	На 31.12.2015 р., тис. грн	На 01.01.2015 р., тис. грн
1	Справедлива вартість чистих активів підприємства «Колос» на звітну дату (етап III)	19562	19656
2	% неконтрольованої частки в чистих активах	25	25
3	Неконтрольована частка в чистих активах	4891	4914
4	З них неконтрольована частка в резерві переоцінки по нерухомості	625	625
5	Неконтрольована частка в прибутку(збитку) періоду	(23)	

VIII. Етап. Консолідований нерозподілений прибуток (табл. 7).

Таблиця 7

КОНСОЛІДОВАНИЙ НЕРОЗПОДІЛЕНИЙ ПРИБУТОК

№ з/п	Показники	На 31.12.2015 р., тис. грн	На 01.01.2015 р., тис. грн
1	Нерозподілений прибуток в індивідуальному звіті (Баланс (Звіт про фінансовий стан) ф. №1) підприємства «Теркол» (станом на 31.12.2015 р. відповідно до умови завдання; станом на 01.01.2015 р. із вирахуванням прибутку в розмірі 3000 тис. грн і з урахуванням розподіленого прибутку (виплатою дивідендів) за 2014 рік у розмірі 1250 тис. грн (п. 1 додаткової інформації))	21450	19700
2	Скоригований нерозподілений прибуток підприємства «Колос» (етап 3)	3312	2406
3	За вирахуванням неконтрольованої частки в прибутку підприємства «Колос» (25 % від попереднього показника)	(828)	(602)
4	Частка підприємства «Теркол» в накопиченому з моменту придбання прибутку підприємства «Практикер» (етап 5)	2520	–
5	За вирахуванням суми знецінення гудвілу (етап 4)	(2425)	(2425)
6	Консолідований нерозподілений прибуток	24029	19079

Консолідований прибуток періоду = 24029 тис. грн — 19079 тис. грн + 1250 тис. грн. = 6200 тис. грн.

XI. Етап. Консолідований звіт про власний капітал ф. № 4-к за 2015 рік групи підприємств (табл. 8).

Таблиця 8

**ФРАГМЕНТ КОНСОЛІДОВАНОГО ЗВІТ ПРО ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ
Ф. № 4-К ГРУПИ ПІДПРИЄМСТВ, ТИС. ГРН**

Стаття	Код рядка	Належить власникам материнської компанії								Неконтрольована частка	Разом
		зарєстрований (пайовий) капітал	капітал у доо-цінках	додатковий капітал	резервний капітал	нерозподілений прибуток (непо-критий збиток)	неоплачений капітал	вилучений капітал	всього		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Залишок на початок року	4000	45000	–	20000	3500	19079	–	–	87579	4914	92493
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Скоригований залишок на початок року	4095	45000	–	20000	3500	19079	–	–	87579	4914	92493
Чистий прибуток (збиток) за звітний період	4100	–	–	–	–	6200	–	–	–	(23)	6177
Інший сукупний дохід за звітний період	4110	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Розподіл прибутку: Виплати власникам (дивіденди)	4200	–	–	–	–	(1250)	–	–	(1250)	–	(1250)
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Внески учасників: Внески до капіталу	4240	15000	–	–	–	–	–	–	15000	–	15000
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Разом змін у капіталі	4295	15000	–	–	–	4950	–	–	19950	(23)	19927
Залишок на кінець року	4300	60000	–	20000	3500	24029	–	–	107529	4891	112420

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження розглянуто питання відображення власного капіталу у консолідованій фінансовій звітності групи підприємств. З'ясовано сутність таких економічних категорій, як: «капітал», «власний капітал» і «консолідований звіт про власний капітал». Наведено дев'ять послідовних етапів щодо складання консолідованого звіту про власний капітал ф. № 4-к групи підприємств. На основі умовного прикладу відображено власний капітал групи підприємств у консолідованому звіті про власний капітал ф. № 4-к. У подальших дослідженнях пропонується зосередити увагу на питанні складання консолідованого звіту про рух грошових коштів за прямим (ф. № 3-к) і непрямим методом (ф. № 3-кн). Порушені в статті питання не є вичерпними й потребують доповнень, змін, уточнень і конкретизації.

Бібліографічний список

1. *Безверхий К.* Консолідована фінансова звітність — нове національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку / К. Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. — 2013. — № 10. — С. 3–6.
2. *Безверхий К.В.* Консолідація фінансової звітності групи підприємств: теоретичні та практичні аспекти / К. В. Безверхий, В. П. Пантелєєв // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. — № 3 (42). — 2014. — С. 28–46.
3. *Безверхий К.В.* Виникнення і розвиток консолідованої фінансової звітності / К. В. Безверхий // Облік і фінанси. — 2015. — № 1 (67). — С. 8–13.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. — 1728 с.
5. *Пантелєєв В.П.* Фінансова звітність: [навч. посіб.] / В. П. Пантелєєв; за ред. д.е.н., проф. В. О. Шевчука. — К.: Державна академія статистики, обліку та аудиту, 2004. — 227 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/print1445341158086425>.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Консолідована фінансова звітність”: Наказ Міністерства фінансів

України від 27.06.2013 р. № 628 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13/print1362304905316381>.

8. Карпачёва О. Консолидация по МСФО с позиции капитала / О. Карпачёва, С. Рогозный // Вестник МСФО. — 2016. — № 1. — 19.01.2016 г.

9. International accounting standard 28 «Investments in associates and jointventures» [Electronic resource]. — Mode of access: <http://goo.gl/4Y64mr>.

References

1. Bezverxyj K. Konsolidovana finansova zvitnist — nove nacionalne polozhennya (standart) buxgalterskogo obliku [Consolidated financial statements is a new national provisions (standard) of accounting]/ K. Bezverxyj // *Buxgalterskyjoblikaudyt*. — 2013. — № 10. — P. 3–6 [In Ukrainian]

2. Bezverxyj K.V. Konsolidaciya finansovoyi zvitnosti grupy pidpryyemstv: teoretychni ta praktychni aspekty [Consolidation of financial statements of companies: theoretical and practical aspects] / K. V. Bezverxyj, V. P. Panteleyev // *Naukovyj visnyk Nacionalnoyi akademiyi statystyky, obliku ta audytu*. — № 3 (42). — 2014. — P. 28 — 46 [In Ukrainian]

3. Bezverxyj K.V. Vynyknennya i rozvytok konsolidovanoyi finansovoyi zvitnosti [The emergence and development of the consolidated financial statements] / K. V. Bezverxyj // *Oblik i finansy*. — 2015. — P. 1 (67). — P. 8–13 [In Ukrainian]

4. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy (z dod. i dop.) [Modern Ukrainian Language Great Dictionary]/ Uklad. i golov. red. V. T. Busel. —K.; Irpin: VTF „Perun”, 2005. — 1728 p. [In Ukrainian]

5. Panteleyev V.P. Finansova zvitnist [Financial Statements]: [navch. posib] / V. P. Panteleyev; za red. d.e.n., prof. V. O. Shevchuka. — K.: Derzhavna akademiya statystyky, obliku ta audytu, 2004. — 227 p.[In Ukrainian]

6. Nacionalne polozhennya (standart) buxgalterskogo obliku 1 “Zagalni vymogy do finansovoyi zvitnosti”: nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 07.02.2013 r. № 73 [National provision (Standard) of accounting 1 «General Requirements for Financial Reporting»: the order of the Ministry of Finance of Ukraine of 02.07.2013 73 number][Elektronnyj resurs]. — Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/print1445341158086425> [In Ukrainian]

7. Nacionalne polozhennya (standart) buxgalterskogo obliku 2 “Konsolidovana finansova zvitnist”: nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 27.06.2013 r. № 628 [National provision (Standard) of accounting 2

«Consolidated Financial Statements»: the order of the Ministry of Finance of Ukraine of 06.27.2013 № 628] [Elektronnyj resurs]. –Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13/print1362304905316381> [In Ukrainian]

8. Karpacheva O. Konsolydacyya po MSFO s pozycyyu kapytala [Consolidation IFRS capital position] / O. Karpacheva, S. Rogoznij // *Vestnyk MSFO*. — 2016. — № 1. — 19.01.2016 [In Russian]

9. International accounting standard 28 «Investments in associates and joint ventures» [Electronic resource]. — Available at: <http://goo.gl/4Y64mr> [In English]

Стаття надійшла до редакції 29 лютого 2016 р.

УДК 657.411:657.37

Безверхий Константин Викторович,

канд. экон. наук, доцент кафедры учета и аудита,
Киевский национальный университет технологий и дизайна
(01011, г. Киев, ул. Немировича-Данченко, д. 2)
E-mail: kosticbv@mail.ru

Собственный капитал в консолидированной финансовой отчетности: теория и практика

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены вопросы отражения собственного капитала в консолидированной финансовой отчетности группы предприятий. Целью исследования является отражение собственного капитала группы предприятий в консолидированном отчете о собственном капитале ф. № 4-к. Методы анализа и синтеза использованы для структурирования предметной области исследования на основе идентификации и формализации вопроса отражения собственного капитала в консолидированном отчете о собственном капитале ф. № 4-к группы предприятий. По результатам проведенного исследования: а) рассмотрены вопросы отражения собственного капитала в консолидированной финансовой отчетности группы предприятий; б) выяснено экономическую сущность таких экономических категорий как: «капитал», «собственный капитал» и «консолидированный отчет о собственном капитале»; в) приведены девять последовательных этапов по составлению консолидированного отчета о собственном капитале ф. № 4-к группы предприятий; г) отражен собственный капитал группы предприятий в консолидированном отчете о собственном капитале ф. № 4-к. Полученный результат будет полезным для применения в практической деятельности группы предприятий при составлении консолидированного отчета о собственном капитале ф. № 4-к. Результат исследования имеет теоретическую и практическую ценность при отражении собственного капитала в консолидированном отчете о собственном капитале ф. № 4-к.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: капитал, собственный капитал, финансовая отчетность, индивидуальный баланс, консолидированная финансовая отчетность, консолидированный отчето собственном капитале, группа предприятий, неконтролируемая доля.

UDC657.411:657.37

Bezverkhyi Kostiantyn,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor at the Department of Accounting and Audit,
Kyiv National University of Technology and Design
(2, Nemyrovych-Danchenko Str., Kyiv, Ukraine, 01011)
E-mail:kosticbv@mail.ru

Equity capital in the consolidated financial statements: theory and practice

ABSTRACT. *This article examines the reflection of equity in the consolidated financial statements of companies group. The research aims at the reflection of companies group equity in the consolidated statement f. № 4-k. The author uses methods of analysis and synthesis to structure the research subject area through the identification and formalization of equity reflection in the consolidated statement f. № 4-k of companies group. The study (a) explores the reflection of equity in the consolidated financial statements of companies group; (b) clears up the meaning of economic categories: “capital”, “equity”, and “consolidated statement of changes in equity”; (c) offers nine milestones of drawing up a consolidated statement of changes in equity f. № 4-k of companies group; (d) reflects the equity of companies group in the consolidated statement of changes in equity f. № 4-k. The results of this study are useful for groups of companies when drawing up a consolidated statement of changes in equity f. № 4-k. They also have theoretical and practical significance for equity reflection in the consolidated statement of changes in equity f. № 4-k.*

KEY WORDS: *capital, equity, financial statements, individual balance sheet, consolidated financial statements, consolidated statement of changes in equity, group of companies, uncontrolled share.*

УДК 657.63

Бочуля Тетяна Володимирівна,

канд. екон. наук, доц.,

докторант кафедри бухгалтерського обліку,

аудиту та оподаткування,

Харківський державний університет харчування та торгівлі

(61051, Україна, Харків, вул. Клочківська, 333)

E-mail: bochulya@i.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

АНОТАЦІЯ. Контроль є необхідною та обов'язковою складовою управління підприємством, чим передбачено розробку заходів для коригування несприятливих подій, не обмежуючись лише фактами, але й оперуючи можливостями майбутнього. У запропонованій статті обґрунтовано необхідність розвитку організації контролю, використовуючи інтеграційні схеми із аналітичними процедурами. Контроль необхідно вивести за рамки обмежень, які обумовлені його місцем серед підсистем управління. Серед різних можливостей, які доступні для актуалізації контролю, недостатньо опрацьованими залишаються принципи та інструменти, які стали доступними в умовах становлення інформаційної економіки. Спраючись на висновки попередників і реалії практики діяльності підприємств у сучасних умовах господарювання, обґрунтовано розширення діапазону керівного впливу контролю в прийнятті рішень, акцентувавши увагу на модифікації його функцій і розвитку компетенцій як гаранту ефективності в управлінні підприємством. Таким чином, закладено основу для змін у контрольному середовищі суб'єкта господарювання, які об'єктивні для його управлінської діяльності, налаштованої до ознак, властивостей і характеристик інформаційної економіки. Обґрунтовано можливість оперувати не лише прийнятою гіпотезою із оцінкою її фактів і причин, а виокремлювати чинники, на основі яких складаються різні припущення, опрацювання чого сприяє отриманню продуктивнішого результату, порівняно із шаблоном рішень. Через актуалізацію функцій контролю показано його нову якість при забезпеченні системи підтримки прийняття рішень і розробки сценаріїв управління. Запропоноване дослідження орієнтовано на виокремлення вагомий проблеми досягнення управлінської орієнтації контролю у рішеннях на перспективу, оминаючи обмеження часовим контекстом факту й події, що підвищує цінність його здійснення та поглиблює керівний вплив відповідно до потреб і вимог інформаційних, технологічних, комунікаційних, економічних реалій розвитку підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: контроль, управління, інформація, організація, ефективність.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення інформаційної економіки обумовило не лише комплекс змін і трансформацій

для умов господарювання, але й встановило нову ідеологію діяльності підприємств, для яких сформовано агресивне конкурентне середовище, що можна порівняти із природнім відбором. Для того, щоб бути конкурентоспроможним, необхідно рухатись швидше за інших і в правильному напрямі. Амбівалентність (двозначність) сучасних підприємницьких умов проявляється в створенні сприятливого техніко-технологічного середовища для здійснення діяльності суб'єктами господарювання, проте іншою стороною є надмірна динамічність змін, отже, визначення нових векторів розвитку, яким необхідно слідувати і до яких варто адаптуватись. Однією із основних ознак неефективності діяльності підприємства є недостатнє розуміння та знання справжнього стану справ й умов існування у зовнішньому середовищі, для чого потрібні оцінювання та контроль. Цьому має передувати об'єктивне розрізнення поставлених і дійсних цілей діяльності підприємства, оскільки між ними може спостерігатись асиметрія, адже поставлені цілі часом бувають перепонами для розвитку через невідповідність можливостям і стану суб'єкта господарювання. Якщо упродовж певного часу відсутня рівновага між поставленими та дійсними цілями, підприємство втрачає потенціал розвитку та неефективно реалізує компетенції. Відмітною особливістю ефективного контролю є надання об'єктивної картини стану внутрішнього середовища із прив'язкою до зовнішнього середовища, що дозволяє виявити проблему, причини і чинники її виникнення, які непомітні на перший погляд, що сприяє генерації нестандартних (нешаблонних) підходів до її вирішення. Виключна важливість контролю, яким завершується управлінський цикл і визначається стан вирішення поставленої проблеми, спонукає до пошуку інструментів, методів і процедур оптимізації його формування при управлінні підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема організації та розвитку контролю в системі управління підприємством є популярною серед провідної наукової спільноти, оскільки її всебічне опрацювання закладає основу для забезпечення стійкого розвитку суб'єкта господарювання. Багатоаспектно питання теоретичних, методологічних, організаційних засад контролю у своїх дослідженнях розглядали та розвивали К.В. Безверхий, М.Т. Білуха, М.І. Бондар, О.М. Брадул, Т.А. Бутинець, В.А. Дерій, С.Ф. Голов, С.В. Івахненко, Р.О. Костирко, С.Ф. Легенчук, В.Ф. Максимова, Є.В. Мних, В.П. Пантелєєв, С.М. Петренко, В.М. Пархоменко,

М.С. Пушкар, О.Ю. Редько, В.О. Шевчук та інші вчені-економісти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Ученими опрацьовано різні сторони питання щодо удосконалення контролю, проте залишаються певні незаповнені ніші в його організації, опрацювання чого дозволяє досягти нової якості контролю при управлінні підприємством, сприяючи генерації рішень «у потрібний час і в потрібному місці». Організація управлінського контролю, розробка та впровадження нових підходів до його здійснення сприяють своєчасному та повному моніторингу чинників і причин змін, які супроводжують активізацію діяльності підприємства.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є виявлення напрямів розвитку, розширення методичного інструментарію в організації контролю при переході економічних систем до інформаційної парадигми в умовах планетарного масштабу генерації та поширення технологічних рішень і апаратно-комунікаційних проектів. Для досягнення поставленої мети в статті визначено наступні завдання: дослідити суть контролю, теоретично обґрунтувати його змістовне наповнення; окреслити місце контролю у системі управління підприємством; розвинути функції управлінського контролю; проаналізувати можливості контролю при забезпеченні прийняття рішень; обґрунтувати напрями подальшого розвитку організації контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Контроль є невід'ємною складовою управлінської структури підприємства, яка в умовах реалізації технологій і комунікацій набуває нової організації, головним призначенням чого є оперативність реакції на зміну чинників зовнішнього середовища та своєчасної адаптації діяльності до вимог і параметрів сучасних економічних систем. Суб'єкти господарювання, реагуючи на тенденції становлення інформаційної економіки, стали більш критичними в оцінках внутрішнього середовища, архітекtonіки його управління та потенціалу розвитку. Зокрема, лише 38 % підприємств оцінюють свою діяльність як «функціонально організована» (за результатами дослідження компанії Deloitte, що входить у світову четвірку аудиторських компаній) [1].

Сутність контролю розкривається через спектр сучасних уявлень щодо його змістовного наповнення та теоретико-методоло-

гічних аспектів: система спостереження і перевірки; самостійна функція управління (окрема стадія управлінського циклу); форма зворотного інформаційного зв'язку; регуляторна перевірка дотримання нормативно-методологічного регулювання; система, що складається з різних елементів (входу, виходу, взаємозв'язків); сфера діяльності; контрольна функція органів управління; метод, форма, процес управлінської діяльності; комплекс контрольних методик і процедур для забезпечення виконання управлінських рішень; функція економічних інтересів контролюючих суб'єктів [2, с. 59–60].

Контроль є необхідним для того, щоб виявити можливість приймати рішення, враховуючи ризики, ситуацію невизначеності, тобто знайти можливість там, де її об'єктивно бути не може. Ефективний контроль полягає у своєчасному виявленні проблеми та причин її виникнення, що дозволяє оперативнo вжити заходів для їх усунення. Знайти логічне обґрунтування причин і виявленої проблеми недостатньо — необхідно розробити заходи із реакції на них, таким чином, досягнувши балансу між суб'єктивною оцінкою стану та розвитку підприємства із ідентифікацією та визнанням недоліків діяльності. Основне призначення контролю полягає в тому, щоб за його результатами усувались причини ризиків і чинників, які призвели до низької ефективності прийнятих рішень і бізнес-процесів. Контроль доцільно організовувати, оминаючи схему «від звіту до звіту», тобто із пріоритетом більшого підсумкового результату, що відрізняється від традиційних оцінок отриманих фактів діяльності. Відсутність контролю призводить до непередбачуваних наслідків, оскільки він не лише надає інформацію для аналізу ступеня виконання поставлених цілей і відхилень від очікуваних результатів, але й виступає обов'язковою умовою переходу на новий цикл управління [3, с. 111]. Прагматична адекватність засвідчує відповідність інформації цілі управління, що здійснюється на її основі, таким чином, визначаючи її цінність для суб'єкта господарювання [4, с. 53].

Загальна логіка організації контролю передбачає виконання таких дій: формулювання цілей і завдань; підготовка інформаційної бази; визначення основних елементів; проектування його моделі; випробування та тестування; оцінка ефективності функціональної організації контролю [5, с. 186]. Контролю властива організаційна структура, яка відповідає характеристикам і ознакам діяльності суб'єкта господарювання. Організаційна структу-

ра контролю будується відповідно до формальних і неформальних регуляторів, що визначають стандарт для оцінки його тивності. Організація контролю передбачає обов'язкову попередню роботу із персоналізації його патернів (шаблонів), що полягає у визначенні стандартів і завдань контролю, які мають переглядатись та актуалізуватись відповідно до часового контексту діяльності підприємства. Наступним етапом має бути встановлення масштабу, характеру та інтенсивності контролю, прив'язуючи його до поставленого завдання та обраних часових рамок. Оцінка та вимір подій, чинників і показників передбачає формування ціннісної для управління інформації, розгляд якої сприяє реалізації наступного етапу контролю — розробка моделі реакції (сукупність дій щодо усунення виявлених відхилень).

Контроль як функція управління та здійснення впливу визначає зміст, а його форми є засобами для реалізації цієї функції [6, с. 31]. Контроль здійснюється не ізольовано, він є функціональною частиною системи управління, взаємодіє і взаємозалежний від інших його підсистем. Суттєвим обмеженням для контролю є його місце в ієрархії підсистем управління, оскільки на стадії контролю виноситься судження щодо минулих подій, тобто констатується факт без можливості його зміни. З цього можна зробити висновок, що контроль переноситься в майбутнє через висновки, зроблені на його підставі, та прийняті рішення. Отже, необхідно розширити межі контролю за рахунок розробки та реалізації попереджувальних заходів, які призначені для своєчасної зміни факту, оціненого та проаналізованого в подальшому для прийняття рішень. Ціле є завжди більшим, ніж сума його частин, кожна з яких реалізує функцію для отримання продуктивного результату. Відмітною особливістю цілого є його альтернативність відповідно до складових частин. Так, управління може бути будь-яким, змінюючи свої властивості, ознаки та характеристики у міру розвитку його підсистем. У такій взаємодії необхідно досягнути лояльності між підсистемами управління, мінімізуючи асиметрію їх інформаційного та керівного впливу.

Контроль вміщується не лише у кількісних показниках, оскільки цілі підприємства характеризуються якісними параметрами, які необхідно оцінювати та формувати за ними відповідні висновки та заходи. Контроль має бути персоналізованим, адже лише власний досвід, фахові компетенції та отримані результати дозволяють підприємству налаштувати ефективну систему оцінки

подій, формування висновків і прийняття рішень. Оперативність розпізнання чинників і причин поточного стану діяльності підприємства сприяє своєчасності реакції на них, що є перевагою при розробці сценаріїв розвитку із об'єктивною оцінкою їх очікуваних результатів. Контролем завершується процес облікової обробки, узагальнення та аналізу економічної інформації, яка на цьому етапі оцінюється та коригується для формування остаточних висновків і генерування робочих рішень. Контроль не лише імпортує релевантну інформацію — це інформаційна система, в якій здійснюються процеси збирання (з розширеним входом), композиційного аналізу (дослідження взаємозв'язку чинників і причин отриманих фактів), передачі інформації для прийняття рішень.

Персоналізація заходів із мінімізації причин несприятливого стану та вирішення виявлених проблем полягає у готовності поставити під сумнів поточний (існуючий) стан справ і прийняти імовірність ризиків при їх зміні. При контролі легше реалізувати асоціативне мислення (що є необхідною умовою ефективності прийняття управлінських рішень), чим передбачено виявлення властивостей і зв'язків між причинами та чинниками, які, на перший погляд, не пов'язані між собою. Контроль не передбачає остаточні висновки, а спонукає до розгляду ширшого спектра питань, пов'язаних із середовищем діяльності підприємства.

Функціонально контроль реалізується для оптимізації інформаційних відносин між групами впливу, яким властива різноманітність запитів й інтересів. Актуалізовані функції контролю відрізняються такими властивостями:

1) своєчасність — попередження негативних чинників, тобто оперативність реакції (чутливість) на імовірні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, які можуть позначитись на ефективності результатів бізнес-процесів;

2) безперервність — високий рівень активності моніторингу середовища існування підприємства, зважаючи на відхилення та зміни;

3) персоналізація — повна відповідність ознакам і характеру суб'єкта господарювання, убачаючи його індивідуальність в економічному середовищі;

4) об'єктивність — мінімізація в оцінках суб'єктивного сприйняття фактів і подій, орієнтуючись на незалежність і зрозумілість показників;

5) пластичність — оперативне реагування та пристосування до обставин і чинників внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства;

6) пріоритетність рішення, а не проблеми — недостатньо констатувати факти, ефективніше формувати сценарії та альтернативи висновків;

7) автоматизований характер — контроль є інформаційною системою, тому важливо забезпечити безперервний моніторинг кількісних і якісних параметрів даних, що реалізується через імплементацію техніко-технологічних рішень.

Компетенції контролю формуються через означення норм і положень, визначених внутрішнім середовищем, враховуючи вплив зовнішнього середовища із його чинниками, обмеженнями, регуляторами, нормами. У зарубіжній практиці для організації контролю розробляються стандарти, які зобов'язують і регулюють процес створення контрольного середовища підприємства для удосконалення та координації його управління [7, с. 34–35]. Організація контролю спричинена потребою впорядкування та розвитку діяльності суб'єкта господарювання, поширення політики керівництва за всіма рівнями управління, забезпечення цілей збереження його майна [8, с. 68].

Ефективність контролю сприяє продуктивності рішень, а отже, експоненціальному зростанню діяльності підприємства, яким у певному часовому та просторовому контексті досягається вигідне положення (по відношенню до партнерів і конкурентів), що є базовою точкою для наступної стадії його життєвого циклу. Результативність узагальнення та реалізації підсумків контролю полягає у забезпеченні аналітичності контрольних даних, розподілу відхилень за причинами їх виникнення, групування та кодування виявлених порушень за масштабом і впливом на діяльність підприємства, системного зв'язку відхилень [9, с. 127].

Контроль здійснюється не лише в обмежених часових межах, пов'язаних із фактом прийняття події та її оцінки, його призначення розповсюджується на процес прийняття рішень (рис. 1). Передбачається генерація альтернатив рішень, остаточне ухвалення яких здійснюється після оціночних і контрольних процедур.

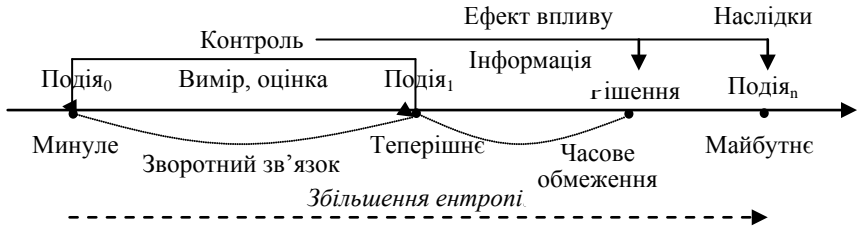

Рис. 1. Характеристика контролю в забезпеченні прийняття рішень

Підприємство знаходиться у певному просторовому та часовому контексті, що впливає на його життєвий цикл, розвиток і здобуття ключових компетенцій. Контроль здійснюється, коли необхідно виявити та оцінити відхилення між очікуваним і реальним станом діяльності суб'єкта господарювання для інформаційного забезпечення прийняття рішень. Між подіями, що супроводжують діяльність підприємства, існує зворотний зв'язок через контроль й оцінку їх причин і наслідків і розробкою заходів, своєчасна реалізація яких дозволяє коригувати очікувані результати, узгоджуючи їх із реальним станом середовища існування суб'єкта господарювання. У зворотних зв'язках через контроль система управління отримує інформацію про стан керованого об'єкта, перебіг виконання та обґрунтування ухвалених рішень, що сприяє оперативності виявлення відхилень для внесення продуктивних змін і коригувань [10, с. 15; 11, с. 33].

Між минулим і майбутнім спостерігається збільшення ентропії (стану невизначеності), що визначає рух часу та передбачає постійну адаптацію діяльності підприємства до змін умов господарювання, ризиків, чинників впливу. При здійсненні контролю необхідно враховувати динамічність змін, організовуючи його таким чином, щоб миттєво реагувати на трансформації зовнішнього економічного середовища, що призводять до ентропії. Контроль необхідно виводити за часові рамки, тобто не акцентуватись на оцінках минулого та виміру ознак теперішнього діяльності підприємства, але й передбачати чинники його майбутнього.

Ефект впливу генерується внаслідок сприйняття результатів контролю, їх оцінки на предмет визначення концептів подальшої діяльності підприємства, що знаходиться в діапазоні «від негативного до оптимістичного сприйняття» і позначається на реакції

стосовно тих обставин, які склались, і які необхідно скоригувати. Зворотною стороною ефекту впливу є невід'ємна суб'єктивність контролю, що призводить до асиметрії керівного регулювання, його невиправданої надмірності та, як наслідок, переходу до мікроменеджменту.

В організації контролю доцільно від повної реалізації його активностей (full-control) перейти на процеси, змішані з активностями аналітики, що сприяє формуванню системи, здатної попереджувати події та своєчасно оцінювати їх із експортом релевантної інформації для прийняття управлінських рішень (рис. 2).

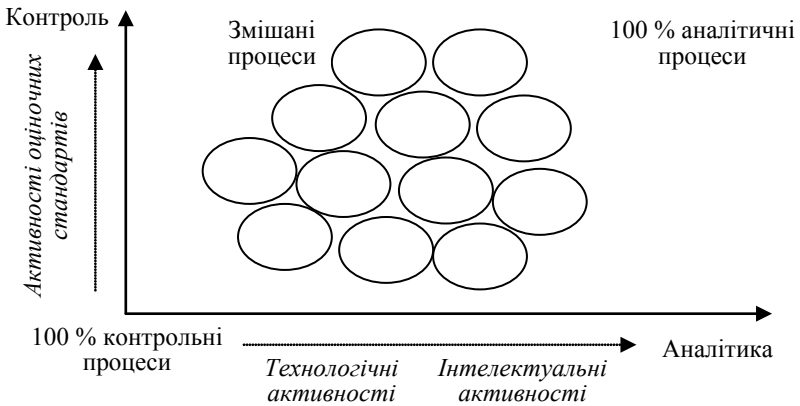

Рис. 2. Графічна інтерпретація змішаного процесу контролю

Оціночні стандарти в контролі суттєво формалізують дослідження середовища існування підприємства, що неефективно при необхідності поглибити гіпотези стосовно причин і наслідків отриманих фактів. Чим менш формалізованими є стандарти, тим імовірніше елімінувати (виключити) помилковість попередніх висновків. Установлення стандартів є ефективним для фактів, які піддаються кількісному виміру, тоді як для якісних параметрів мають бути розроблені композиції технологій, принципів і методів контролю.

Аналітика є цілісною сукупністю принципів методологічного, технологічного та організаційного забезпечення індивідуальної й колективної розумової діяльності, що сприяє ефективній обробці інформації для вдосконалення її якісних параметрів, передбачаю-

чи набуття знань, на яких ґрунтується архітектура інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень [12, с. 28]. Провідною тенденцією аналітичної активності обробки інформації стало використання технологічних рішень у тісній взаємодії інтелектуальних проєктів, що сприяє оптимізації алгоритмів опрацювання значних масивів даних із оперативністю отримання релевантного результату. Інтелектуальний аналіз сприяє більшій продуктивності інформації, оскільки вбачає формування персоналізованих моделей обробки даних, відразу відповідаючи на ключові питання «яку?» і «навіщо?» опрацьовувати інформацію із чітким розумінням очікуваного результату та оцінкою його реальності в умовах, які склались під час діяльності підприємства. Інтелектуальний аналіз сприяє виокремленню об'єктивних залежностей (функцій, чинників, моделей, відносин) у процесах, що оформлюються через складання управлінської інформації, яка передається користувачу для оцінки на предмет релевантності для цілей виконання поставлених завдань. Специфікою інтелектуального аналізу інформації є виокремлення із даних знань про середовище існування суб'єкта господарювання, розрізняючи за тематикою отримані відомості, сприяючи трансформації бази даних у базу знань для зручного та оперативного опрацювання інформації за поставленою проблемою. Це досягнення ефективності оперування семантичними конструкціями (складовими змісту документів), що формує інтегрований комплекс даних, індивідуально організований для цілей управління підприємством.

Через інтелектуальний аналіз формуються абдуктивні висновки, які є результатом аналізу та об'єктивної оцінки отриманих результатів (фактів), на основі чого розробляються та обґрунтовуються гіпотези щодо їх пояснення із подальшим формуванням висновків і прийняттям рішень. Це розширення меж дослідження і спостереження, оскільки оцінки концентруються не лише на виявлених фактах, але й на фактах, які є другорядними, тобто досліджуються поверхово, з прив'язкою до пріоритетних відомостей. Інтелектуальний аналіз залишає певну невизначеність, що сприяє мінімізації суб'єктивності у висновках, оскільки розвиваються питання, які мають бути додатково опрацьовані, зважаючи на часовий контекст та індивідуальність діяльності підприємства.

Ефективним для контролю є здійснення змішаних процесів, тобто інтеграції оціночних стандартів із аналітичними процедурами, встановлюючи індивідуальні патерни (шаблони) їх органі-

займової структури, що сприяє формуванню різних гіпотез стосовно ситуації, яка склалась внаслідок діяльності підприємства. Гіпотеза починається із проблемної ситуації, що передбачає її ку та винесення судження за різними критеріями та параметрами чинників.

Змішаність контрольних і аналітичних процедур сприяє подоланню полярності (правдоподібна — імовірнісна) гіпотези, що найповніше розкриває зміст і причини виникнення фактів, які є результатом минулих подій і підґрунтям майбутніх процесів. Це «перевернутий» підхід, коли висновки виносяться не за результатами інтерпретації та узагальнення інформації, оскільки нівелюється попередньо заготовлена гіпотеза (яка «лежить на поверхні» і є найлогічнішою, виходячи із опрацьованих відомостей). Здійснюється конкретизація та пояснення фактів із прив'язкою до тенденцій і чинників зовнішнього середовища, що дозволяє розширити коло припущень, а отже, сприяє об'єктивності висновків. Перевага «перевернутого» підходу в контролі полягає в новому форматі моделі взаємодії із іншими підсистемами управління, в чому спостерігається відхід від традиційної вертикалі інформаційного та керівного впливу, досягаючи рівноваги на етапі прийняття рішень. Організація контролю має базуватись на управлінській архітектоніці, оскільки саме для прийняття рішень здійснюється оцінка, розробляються та застосовуються стандарти. Зміни є об'єктивним супутником розвитку, що реалізується в нових імітаційних образах діяльності підприємства, які мають бути об'єктивно оцінені та до яких необхідно застосувати контрольні процедури із розвинутими якісними характеристиками.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. За результатами дослідження обґрунтовано економічний зміст контролю та визначено його роль і місце при прогнозуванні діяльності підприємства із генерацією ціннісної управлінської інформації, необхідної користувачам для об'єктивної оцінки середовища існування суб'єкта господарювання. Визначено концептуальні засади контролю при координуванні системи управління підприємством, виходячи з інформаційної парадигми розвитку економіки та зміни умов господарювання. Запропоновано новий організаційний підхід до архітектоніки контролю, заснований на розширенні його функцій, що виражають завдання стосовно інформаційного забезпечення управлінської політики підприємства та чинники, які впливають на їх вирішення. У стат-

ті викладено міркування та пропозиції щодо розвитку організації контролю через інтеграцію із компетенціями аналітичних процедур, без асиметрії у керівному впливі та досягненні рівноваги при формуванні інформаційної бази прийняття рішень. Це новий ракурс контролю, орієнтоване підґрунтя для забезпечення його ефективності в надскладних умовах провадження діяльності.

Бібліографічний список

1. Холакратия убивает корпоративную иерархию [Електронний ресурс]. — Режим доступу :<http://goo.gl/eJBDKR>.
2. *Костирко Р. О.* Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація : монографія / Р. О. Костирко. — Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2010. — 728 с.
3. *Новікова Х. К.* Внутрішній контроль як основна складова управління діяльністю підприємства / Х. К. Новікова // Економічний аналіз. — 2015. — № 2, т. 19. — С. 109–116.
4. *Бондар М. І.* Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління / М. І. Бондар // Вісник НУ «Львівська політехніка». — 2012. — № 721. — С. 50–53. — (Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»).
5. *Кузьмін О. Є.* Система контролю діяльності промислового підприємства: формування та формалізація / О. Є. Кузьмін, М. В. Кізло // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 4 (130). — С. 184–194.
6. *Сушинський О. І.* Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : монографія / О. І. Сушинський. — Л. : ЛРІДУ УАДУ, 2002. — 468 с.
7. *Костирко Р. О.* Внутрішній контроль фінансово-економічної стійкості підприємства: зміна існуючої парадигми в кризових умовах / Р. О. Костирко, В. О. Шевчук // Статистика України. — 2009. — № 3. — С. 34–39.
8. *Булкот Г. В.* Місце внутрішньогосподарського контролю в системі управління підприємством / Г. В. Булкот // Збірник наукових праць Черкаського технологічного університету. — 2009. — Вип. 24. — С. 68–73.
9. *Позднякова Л. О.* Формування системи контролю на сучасному підприємстві / Л. О. Позднякова, С. В. Ткаченко // Збірник наукових праць УкрДАЗТ. — 2013. — Вип. 140. — С. 125–129. — (Серія «Менеджмент організацій»).
10. *Белік В. Д.* Контроль в системі управління підприємством / В. Д. Белік // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — 2010. — № 1 (51). — С. 15–22. — (Серія «Економічні науки»).

11. Бутинець Т. А. Управлінський контроль та його елементи / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — 2010. — № 1. — С. 31–37. — (Серія «Економічні науки»).
12. Кухар А. Аналитический вопрос / А. Кухар // Компьютерное обозрение. — 2008. — № 16. — 22 апреля. — С. 26–31.

References

1. Holakratiya ubivaet korporativnuyu ierarhiyu [Holacracy kills corporate hierarchy]. // Electronic resource. — Available at:<http://goo.gl/eJBDKR> [In Russian]
2. Kostyrko R.O. Kontrol i analiz v systemi upravlinnia ekonomichnym potentsialom hospodariuiuchoho subiekta: metodolohiia ta orhanizatsiia: monohrafiia [Control and analysis in the management system of an economic institution economic potential: methodology and organization: monograph] // Lugansk: SNU im. V. Dalia (2010). — 728 p. [In Ukrainian]
3. Novikova Kh.K. Vnutrishnii kontrol yak osnovna skladova upravlinnia diialnistiu pidpriemstva [Internal control as a basic component of management of enterprise activity] // Ekonomichniy analiz, no.2, t. 19 – Ternopil (2015). — Pp. 109–116 [In Ukrainian]
4. Bondar M. I. “Bukhhalterskyi oblik yak informatsiina pidsystema systemy upravlinnia” [Accounting as information subsystem of management system] // Visnyk NU “Lvivska politehnika”. Seriya :menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, no. 721 — Lviv (2012). — P. 50–53 [In Ukrainian]
5. Kuzmin O. Ye., Kizlo M. V. “Systema kontroliu diialnosti promyslovoho pidpriemstva: formuvannia ta formalizatsiia” [Control system of industrial enterprise activity: formation and formalization]. // Aktualni problemy ekonomiky, no. 4 (130) — Kyiv (2012). — P. 184–194 [In Ukrainian]
6. Sushynskiy O. I. “Kontrol u sferi publichnoi vlady: teoretyko-metodolohichni ta orhanizatsiino-pravovi aspekty” : monohrafiia [Control in the sphere of public authority: theoretical, methodological, organizational, and legal aspects: monograph] // Lviv : LRIDU UADU (2002). — 468 p. [In Ukrainian]
7. Kostyrko R. O., Shevchuk V. O. “Vnutrishnii kontrol finansovo-ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva: zmina isnuiochoi paradyhmy v kryzovykh umovakh” [Internal control of financial and economic enterprise sustainability: modification of paradigm under crisis conditions]. // Statystyka Ukrainy, no. 3 — Kyiv (2009). — P. 34–39 [In Ukrainian]
8. Bulkot H. V. “Mistse vnutrishnohospodarskoho kontroliu v systemi upravlinnia pidpriemstvom” [The role of internal control in enterprise management system]. // Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 24. — Cherkassy (2009). — P. 68–73 [In Ukrainian]

9. Pozdniakova L. O., Tkachenko S. V. "Formuvannia systemy kontroliu na suchasnomu pidpriemstvi" [Development of control system in modern enterprise] // Zbirnyk naukovykh prats UkrDAZT. Seriya : menedzhment orhanizatsii, vol. 140. — Kharkiv (2013). — P. 125–129 [In Ukrainian]

10. Bielik V. D. "Kontrol v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Control in enterprise management system] // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : ekonomichni nauky, no. 1 (51). — Zhytomyr (2010). — P. 15–22 [In Ukrainian]

11. Butynets T. A. "Upravlinskyi kontrol ta yoho elementy" [Management control and its elements] // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : ekonomichni nauky, no.1 (51). — Zhytomyr (2010). — P. 31–37 [In Ukrainian]

12. Kukhar A. "Analytycheskyi vopros" [Analytical question] // Kompyuternoe obozrenie, no. 16. — Kyiv (2008). — P. 26–31 [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 08 квітня 2016 р.

УДК 657.63

Бочуля Татьяна Владимировна,

канд. экон. наук, доц.,

докторант кафедры бухгалтерского учета,

аудита и налогообложения,

Харьковский государственный университет питания и торговли
(61051, Украина, Харьков, ул. Клочковская, 333)

E-mail: bochulya@i.ua

Организация эффективного контроля в системе управления предприятием

АННОТАЦИЯ. Контроль является необходимой и обязательной составляющей управления предприятием, чем предусмотрена разработка мероприятий для корректировки неблагоприятных событий, не ограничиваясь исключительно фактами, но и оперируя возможностями будущего. В предлагаемой статье обоснована необходимость развития организации контроля, используя интеграционные схемы с аналитическими процедурами. Контроль необходимо вывести за рамки ограничений, которые обусловлены его местом среди подсистем управления. Среди разных возможностей, которые доступны для актуализации контроля, недостаточно проработанными остаются принципы и инструменты, которые стали доступны в условиях становления информационной экономики. Опираясь на выводы предшественников и реалии практики деятельности предприятий в современных условиях хозяйствования, обосновано расширение диапазона руководящего воздействия контроля в принятии решений, акцентировав внимание на модификации его функций и развитии компетенций как гаранта эффективности в управлении предприятием. Таким образом, заложена основа для изменений в контрольной среде субъекта хозяйствования, кото-

рые объективны для его управленческой деятельности, настроенной к признакам, свойствам и характеристикам информационной экономики. Обоснована возможность оперировать не только принятой гипотезой с оценкой ее фактов и причин, а выделять факторы, на основе которых составляются разные допущения, обработка чего способствует получению более продуктивного результата по сравнению с шаблоном решений. Через актуализацию функций контроля показано его новое качество при обеспечении системы поддержки принятия решений и разработки сценариев управления. Предложенное исследование ориентировано на выделение важной проблемы достижения управленческой ориентации контроля в решениях на перспективу, избегая ограничений временным контекстом факта и события, что повышает ценность его осущестления и углубляет руководящее влияние в соответствии с потребностями и требованиями информационных, технологических, коммуникационных, экономических реалий развития предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: контроль, управление, информация, организация, эффективность.

UDC 657.63

Bochulia Tetiana,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Doctoral Candidate at the Department of Accounting,
Audit and Taxation,
Kharkiv State University of Food Technology and Trade
(333, Klochkivska St., Kharkiv, 61051, Ukraine,)
E-mail: bochulya@i.ua

Organization of effective control in enterprise management system

ABSTRACT. Control is a necessary and compulsory component of management that supports the measures for adjustment of unfavorable events based both on facts and future opportunities. The article justifies the organization of control on the basis of integration circuits with analytical procedures. Control should be beyond the restrictions, caused by its position in management subsystems. The principles and tools of information-based economy are insufficiently explored among the other opportunities that are available for actualization of control. On the basis of academics conclusions and business practice, the article substantiates the expansion of governing impact of control in the decision-making process. It also focuses on modification of control functions and developing competencies as the background of management efficiency. Thus, the research results provide the foundation for changes in the business control environment that are objective for management in accordance with properties and characteristics of information-based economy. There is a justified possibility to use the adopted hypothesis along with the assessment of facts and reasons, and to determine factors as a background of assumptions that contribute to more efficient result as compared with a template decision. Actualization of control functions demonstrates the new quality of control when ensuring decision-support system and developing the management scenarios. The study distinguishes a serious problem of control and decision-making in the long-run perspective, and overcoming constraints of considerations of

facts and events in the short-run. This issue promotes the significance of control and strengthens its governing impact in accordance with the needs and requirements of information, technology, communication, and economic realities of enterprise development.

KEY WORDS: control, management, organization, efficiency.

УДК 657.471

Герасимович Інна Анатоліївна,

канд. екон. наук, доц., доцент кафедри бухгалтерського обліку
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: gerasiminna@yandex.ru

КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. Ринкові умови господарювання зумовили необхідність впровадження на українських підприємствах такого нового економічного механізму, як фінансовий інжиніринг, який базується на нових об'єктах контролю, що представляють собою синтез бюджетування, «центрів відповідальності» і управлінського обліку за нормативним методом у варіанті «дірект-костинг». Для контролю за виконанням бюджетів запропоновано скласти «Звіт «центру відповідальності про роботу зміни», який відображає планові (нормативні) і фактичні затрати та відхилення від норм і зміни норм, що надає можливість здійснювати контроль за діяльністю центрів. Наукова новизна дослідження полягає у розвитку можливостей «дірект-костинг»: 1) для оперативного контролю за рівнем виконання бюджету і фактичної собівартості продукції; 2) для контролю «точки беззбитковості», яка може регулюватися варіантами зміни величини прямих затрат або обсягу і ціни реалізації; 3) запропоновано не розподіляти постійні затрати по управлінню на види продукції, адже їх можна відносити на результати діяльності підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансовий інжиніринг; операційна діяльність; «центри відповідальності»; «центри витрат»; облік затрат по функціях процесів; попередній, поточний на наступний контроль.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогоднішні, постійно змінювані ринкові умови, зумовили необхідність у використанні нових економічних інструментів і методів для управління підприємством. Одним з них є фінансовий інжиніринг, інформаційною базою якого є попроцесний облік затрат за їх функціями. У

зв'язку з зазначеним, обґрунтовано актуальність побудови систем внутрішньогосподарського контролю, що є проблемою для дослідження у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні та методичні засади фінансового інжинірингу операційної діяльності та його облікового і контрольного забезпечення висвітлювали у своїх працях зарубіжні та вітчизняні вчені Бланк І.А. [1], Бочаров В.В. [2], Друрі К. [3], Сохацька О.М. [4], Хорнгрен Ч., Фостер Дж. [5], Ентоні Р. Дж. [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На сьогодні відсутня цілісна методика організації і побудови внутрішньогосподарського контролю — головної частини фінансового інжинірингу його операційної діяльності. Певною мірою окремі методичні підходи до розв'язання цієї проблеми розкрито в працях таких науковців, як Голов С.Ф., Ефіменко В.І. [7], Жук В.М. [8], Цал-Цалко Й.С. [9], Щиборщ В.К. [10], але практичний аспект цієї проблеми в завершеному вигляді не висвітлено.

Формулювання мети і завдання дослідження полягає у формуванні методичних засад щодо організації і побудови внутрішньогосподарського контролю в умовах фінансового інжинірингу операційної діяльності на сучасному підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Фінансовий інжиніринг», як зазначає Бланк І.А., — «це процес цілеспрямованої розробки нових фінансових інструментів або нових схем здійснення фінансових операцій» [1]. Його складовими є інжиніринг операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Найважливішим є операційний — за процесами заготівлі ресурсів, виробництва та реалізації продукції.

Упровадження такого нового економічного механізму управління, як фінансовий інжиніринг операційної діяльності вимагає зміни традиційних методів обліку затрат і калькуляції собівартості продукції: не за статтями затрат, а за їх носіями-процесами «центрів відповідальності», які споживають ресурси, а не навпаки [3]. Це у найбільшій мірі відповідає також і вимогам контролю за поведінкою затрат. Такими процесами, наприклад, у складальному цеху є: процес наладки обладнання; процес заготівлі (сировини, матеріалів, деталей, вузлів) та процес виробництва (монтаж, складання машин тощо). Перенесення об'єкту обліку і конт-

ролю на процес викликано тим, що науково-технічна революція, глобалізація економіки і конкуренції, зумовили необхідність контролювати не рівень витрачених ресурсів (матеріальних, трудових), а процеси, які споживають ці ресурси, адже від поведінки процесів залежить обсяг спожитих ресурсів, а не навпаки.

Головною зв'язуючою ланкою системи фінансового інжинірингу є бюджетування за «центрами відповідальності», без якого він просто неможливий.

Бюджетування, з однієї сторони, — це процес складання фінансових кошторисів підприємства, а з другої — інжинірингова технологія, яка покликана для розробки і прийняття обґрунтованих управлінських рішень, виконання яких повинно контролюватися, а це означає, що без внутрішньогосподарського контролю, бюджетування втрачає сенс.

Оскільки основою методичного забезпечення фінансового інжинірингу операційної діяльності є бюджетування, то під системою внутрішньогосподарського контролю виконання бюджету слід розуміти систему процедур, що призначені для подального аналізу і оцінки ефективності управління ресурсами, затратами та зобов'язаннями підприємства протягом бюджетного періоду. Отже, необхідний періодичний моніторинг поточної діяльності, порівняння обсягів і затрат з бюджетними для уникнення понаднормованих витрат.

Відповідальність за організацію внутрішньогосподарського контролю несе власник і керівник підприємства, які ці обов'язки покладають на відповідні функціональні служби і працівників зайнятих управлінням. У першу чергу — це аналітична служба підприємства, яка відповідає за підготовку та обґрунтування основних стратегічних рішень і відслідковує загальну картину діяльності підприємства. Основною метою функціонування аналітичної служби є розробка концепцій, планів, бюджетів, програм розвитку підприємства та його «центрів відповідальності», на основі аналізу і оцінки результатів минулої і поточної діяльності.

Основний метод управління поточними затратами є їх планування, головною метою якого є встановлення їх доцільної структури і обсягів на очікуваний період. Основною формою планування поточних затрат є їх бюджетування. Ось чому планування є першим, і одним із найважливіших етапів внутрішнього контролю підприємства.

Виконання бюджетних завдань передбачає відповідальність керівників структурних підрозділів — «центрів відповідальності», в межах яких встановлена персональна відповідальність менеджера за показники, які він забов'язаний контролювати.

За результатами узагальнення вищевказаного, сформовано висновок, що внутрішньогосподарський контроль представляє собою три взаємопов'язані між собою етапи:

- 1) облік фактичних даних і складання звіту про виконання бюджету;
- 2) порівняння фактичних даних із бюджетними і аналіз відхилень;
- 3) прийняття управлінських рішень щодо регулювання відхилень, а при необхідності й перегляду показників доведених структурним підрозділам бюджетів.

Порівняння бюджетних показників з фактичними результатами — це не тільки база для оцінки результатів виконання. Бюджет також слугує засобом зворотного зв'язку, коли працівники одержують інформацію про проблемні місця і здійснюють заходи, щодо тих з них, робота яких перебуває у зоні їх відповідальності.

Для створення на підприємстві системи внутрішньогосподарського контролю, в умовах фінансового інжинірингу операційної діяльності, обов'язковим є наявність п'яти умов:

- 1) визначення процесів контролю;
- 2) визначення системи показників;
- 3) розробка прогнозної моделі підконтрольного процесу, з метою забезпечення виявлення відхилень фактичних показників від запланованих;
- 4) розробка класифікатора причин відхилень і рекомендацій по їх виправленню;
- 5) заходи впровадження розроблених коригуючих записів.

Отже, внутрішньогосподарський контроль за виконанням бюджету — це інструмент управління, що охоплює всю діяльність підприємства і сприяє досягненню поставленої мети. Алгоритм (схему) процесу внутрішньогосподарського контролю виконання бюджету наведено на рис. 1.

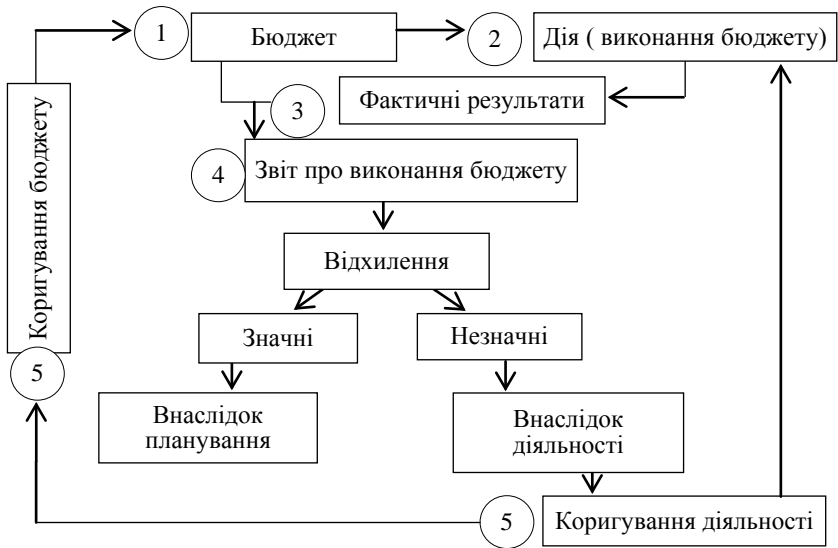

Рис. 1. Алгоритм (Схема) внутрішньогосподарського контролю бюджетів підприємства

Система бюджетного внутрішньогосподарського контролю повинна забезпечувати зворотній зв'язок, привертаючи увагу працівників до значних відхилень від очікуваних результатів, що сприяє здійснювати управління за відхиленнями.

Процес внутрішньогосподарського контролю полягає у визначенні стандартів, фактично досягнутих результатів і здійсненні коригувань, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від передбачених стандартів.

Виконання бюджету контролюють як після завершення бюджетного циклу, так і протягом виконання бюджету. Для виявлення відхилень суб'єкти внутрішньогосподарського контролю здійснюють попередній, поточний і наступний контроль бюджетних центрів діяльності підприємства.

Попередній контроль здійснюється вже у процесі складання бюджетів. Його сутність полягає в обґрунтуванні всіх планованих показників.

Поточний контроль здійснюється у процесі діяльності по виконанню складених бюджетів. У процесі поточного контролю виявляються відхилення фактичних показників від планових, но-

рмативних або стандартних і з'ясовуються причини відхилень і приймаються рішення щодо усунення негативних відхилень або ширшого використання заходів, за допомогою яких можна досягнути позитивних відхилень.

Поточний контроль здійснюється на підставі:

- первинних документів;
- облікових реєстрів;
- оперативної управлінської звітності;
- в режимі on-line.

За даними первинних документів та оперативної звітності, фактичні обсяги витрачених сировини і матеріалів на вироблену продукцію співставляються з їх нормативами витратами і вказуються причини виявлених відхилень. З урахуванням виявлених причин приймаються рішення щодо усунення негативних результатів.

У режимі «on-line» поточний контроль здійснюється відповідно до заданої програми, що передбачає в автоматичному режимі відображення фактичних показників по виконанню відповідних бюджетів, їх зіставлення з плановими і розрахунок одержаної економії або допущених перевитрат. На основі цього приймається відповідне управлінське рішення на будь-який момент.

Наступний контроль виконання бюджетів здійснюється після закінчення планового періоду і складання управлінської звітності. При здійсненні наступного контролю виявляють відхилення фактичних показників від планових, встановлюють причини цих відхилень і розробляють заходи по усуненню негативних факторів і ширшого використання позитивних факторів при здійсненні планування на наступні періоди. Складовою частиною наступного контролю є здійснення діагностики, аналізу і моніторингу діяльності бюджетних центрів.

Отже, виявлені відхилення — перший крок в оцінці діяльності підприємства, що допомагає виявити ділянку ефективності або неефективності всього процесу господарювання або окремих «центрів відповідальності». Крім визначення величин відхилень, важливо з'ясувати причину кожного з них. Інакше кажучи, для кожного показника, важливим є кількісне значення відхилення і виявлені його причини за факторами, «центрами відповідальності» і працівниками. Коли причина відома й проблема відхилень перебуває у сфері впливу працівників, вони можуть почати відповідні дії, щоб усунути подібні відхилення у майбутньому.

Виходячи із концепції фінансового інжинірингу операційної діяльності інформацією про відхилення підприємства, контроль — це система способів і прийомів, яка забезпечує управління діяльністю підприємства для подальшого аналізу і оцінки правильності і ефективності управління його ресурсами.

Інформаційною базою контролю в умовах фінансового інжинірингу операційної діяльності є облік затрат по функціях процесів. Попроцесний підхід викликаний упровадженням, починаючи з кінця XX століття, високотехнологічного виробництва та нових форм організації матеріально-технологічного постачання і праці. В цих умовах необхідно контролювати не обсяг використаних ресурсів за статтями затрат, а причини (носії) затрат, якими є окремі процеси «центрів відповідальності». Такими процесами, наприклад, центру відповідальності «Складальний цех» можуть бути: 1) наладка обладнання, 2) заготівля (матеріалів, запасних частин, вузлів) і 3) монтаж (машин, апаратів, приладів). Ці процеси виступають у якості «центрів затрат».

Оскільки контроль найефективніший на попередньому і поточному етапах, то постає питання забезпечити його такою звітною інформацією, яка б складалася за найкоротші періоди, бажано за кожний день, а не за підсумками декади чи місяця, коли небажані відхилення запізно коригувати, або останнє дає низький ефект.

Для цієї мети, на практиці, можливе використання трьох типів звітів: інформаційні, контрольні та звіти про економічні показники.

Інформаційний звіт складається для керівництва підприємства з констанцією фактів про здійснені господарські операції. При необхідності, керівництво може запросити додаткові дані про певні події для більш деталізованого розгляду.

Звіти економічних показників представляють собою дані для економічного аналізу дотримання планових (бюджетних) показників з розрахунком впливу окремих факторів. Вони здебільшого складаються по результатах місяця на підставі даних обліку, включаючи облік повних затрат, і є узагальнюючими.

Найефективнішим, з точки зору періодичності складання, є звіт про персональну діяльність, його ще називають контрольним звітом. Його можна назвати «Звітом «центру відповідальності» про роботу і зміни». Він складається в прямих затратах щоденно на підставі даних управлінського обліку по «центрах відповідальності» і в найбільшій мірі відповідає вимогам контролю за виконанням бюджету в умовах фінансового інжинірингу операційної діяльності.

У «Звіті «центру відповідальності» про роботу зміни» відображаються три види інформації: 1) планові (бюджетні) показники і 2) фактичні показники; 3) відхилення, з вказівкою коду причин відхилення.

Контроль і коригування бюджетів здійснюють з використанням результатів багаторівневого економічного аналізу відхилень. Кожний рівень аналізу передбачає відповідні деталізації показників:

- визначення загальних відхилень між фактичними й бюджетними даними;
- оцінка відхилень і виявлення факторів;
- здійснення факторного аналізу відхилень.

На першому рівні аналізу опрацьовують дані про відхилення між фактичними результатами і даними бюджету, на другому — здійснюють діагностику відхилень і виявляють можливі фактори впливу, на третьому — зосереджують увагу на розрахунках факторного аналізу. Зазвичай, фактичний обсяг господарювання відрізняється від визначеного в бюджеті. Якщо фактичний рівень діяльності перевищує бюджетний, то частина витрат, яка належить до змінних, перевищуватиме заплановану величину просто внаслідок зростання обсягу діяльності. Тому недоцільно порівнювати реальні витрати за одного рівня діяльності з бюджетними, при розрахунках якого орієнтувалися на інший рівень.

Для коректного порівняння планові (бюджетні) й фактичні показники мають бути зіставними з обсягом діяльності. Тому, перш ніж ухвалювати рішення щодо розподілу відповідальності між визначеними «центрами» за відхиленнями, потрібно скоригувати бюджетні дані й перерахувати їх на фактичний обсяг діяльності, тобто скласти гнучкий бюджет. Сукупне відхилення бюджетних даних від фактичних розділяють на два відхилення: викликане зміною обсягу діяльності порівняно з прогнозованим і викликані порушеннями у технологічному процесі. Останнє, як відхилення фактичних даних від даних гнучкого бюджету, деталізують стосовно кожного показника, що формує результат діяльності (доходи, витрати), за факторами, які викликали ці зміни.

Варто акцентувати увагу, що гнучкі бюджети можна використовувати не тільки на етапі аналізу передбачення бюджету, а й на етапі планування — для попереднього передбачення можливих коливань.

Процес внутрішнього контролю у «центрі відповідальності» поєднується з аналізом результатів діяльності.

Одержані у процесі аналізу дослідження результати підлягають систематизації, узагальненню і реалізації на практиці.

Результати економічного аналізу повинні задовольняти потреби користувачів і відповідати певним вимогам, які впливають із принципів організації, документообігу, планування, обліку, аналізу і управління на підприємстві.

Виділено дві основні форми подачі заключних аналітичних матеріалів — описова і безтекстова.

Описова форма має текстову основу і оформляється у вигляді відповідних документів: аналітична записка; довідка; висновок.

Основною формою узагальнення результатів аналізу є аналітична записка, в якій характеризують стан ресурсів, причини порушень, а також ужиті щодо виявлених недоліків заходи.

Аналітична записка містить:

- загальні дані про об'єкт;
- характеристику виконання бюджету «центром відповідальності»;
- характеристику відхилень, які було виявлено, і вплив окремих факторів на показник;
- висновки і пропозиції.

У розділі «Загальні дані» розглядають характеристику об'єкта аналізу («центру відповідальності»), вказують період, за який зроблено аналіз, та які питання було розглянуто.

У розділі, що характеризує виконання роботи «центру відповідальності», відображують дані про ступінь виконання, відхилення від завдань, темпи зростання і приросту за відповідний період порівняно з минулими періодами. Обов'язково аналізують фактори, які впливали на результати роботи, їх взаємозв'язок, взаємодію, причини відхилення. При цьому особливу увагу звертають на тенденції, що виникають у роботі підприємства або його структурного підрозділу.

Виклад в аналітичній записці супроводжують таблицями, графіками та іншими ілюстраціями, які підтверджують текст. Крім того, додають розрахункові таблиці, які дають можливість надати висновки та пропозиції. Особливу увагу в цьому розділі приділяють питанням формування показників, які є критеріями оцінки рівня ефективності роботи «центру відповідальності».

У заключній частині аналітичної записки дають оцінку діяльності «центру відповідальності», шляхом висновків, пропозицій і заходів, спрямованих на усунення недоліків.

Довідки і висновки конкретніші, ніж аналітична записка. Здебільшого ці форми документів складаються за результатами економічного аналізу найпроблемніших ділянок господарської діяльності. В них містяться тільки аналітична і заключна — конструктивна (висновки, пропозиції, резерви і заходи щодо їх реалізації та контролю) частини.

Безтекстова форма не містить текстових матеріалів і подається у вигляді макетів таблиць, графіків, схем, рисунків, які мають як аналітичне, так і наочне значення. Ця форма зручна для фахівців, які на основі навіть стислого матеріалу, можуть робити висновки та приймати необхідні управлінські рішення. Перевагами безтекстової форми є оперативність, швидкість подання результатів аналізу, що сприяє підвищенню їх дієвості.

Інші важливі моменти внутрішньогосподарського контролю. Контроль за діяльністю кожного «центру відповідальності» починається з того моменту, коли відбулося його створення та сформульовано йому цілі та завдання. Важливо, що цілі, плани та структура кожного «центру відповідальності» визначають напрям його діяльності, розподіляють зусилля та спрямовують виконання робіт. Таким чином, контроль є невід'ємною складовою сутності будь-якого «центру відповідальності».

Організаційна структура і плани (бюджети) — лише складові того, яким хотілося б бачити майбутнє «центру відповідальності». Різні обставини можуть перешкодити тому, щоб реалізувати задумане. Зміни законів, технологій, умов конкуренції, соціальних цінностей та інших змінних величин навколишнього середовища, здатні перетворити плани, досить реальні в момент їх формування, через деякий час у дещо недосяжне.

Ще одним фактором невизначеності, постійно наявним в управлінні, є люди, які виконують більшість робіт у будь-якому «центрі відповідальності». Люди — не комп'ютери, їх не можна запрограмувати на здійснення завдання з абсолютною точністю. Складно прогнозувати відповідну реакцію працівників на введення нових інструкцій і команд, тобто надання додаткових прав і покладання обов'язків.

Помилки та проблеми, що виникають під час аналізу ситуації всередині кожного «центру відповідальності», переплітаються (якщо їх вчасно не виправити) з помилками в оцінюванні майбутніх умов навколишнього середовища та поведінкою людей. Імовірність цього в «центрі відповідальності» дуже велика, у зв'язку

з високим рівнем взаємозалежності факторів, що забезпечують його діяльність.

Існує тенденція персоналу до будь-якої активної діяльності в тих сферах, де визначають ефективність роботи, і нехтування тією роботою, у процесі виконання якої її не визнають. Тип поведінки, коли люди прагнуть виконати вимоги контролю, а не досягати поставлених цілей, називається поведінкою, орієнтованою на контроль. Тому необхідно ретельно створювати систему контролю з урахуванням подібних ефектів, інакше вона спрямовуватиме діяльність персоналу на те, щоб добре виглядати під час проведення контролю, а не на досягнення цілей «центру відповідальності». Такий вплив може також призвести до отримання неправильної інформації.

Щоб уникнути ненавмисного впливу контролю на поведінку персоналу і, таким чином, підвищити його ефективність необхідно:

- встановлювати досяжні стандарти, прийнятні для співробітників;
- забезпечити двобічне спілкування;
- уникати надмірного контролю;
- винагороджувати за досягнення стандарту.

Поведінка людей — не єдиний фактор, що визначає ефективність контролю. Щоб контроль міг виконувати своє завдання, тобто забезпечувати досягнення цілей «центру відповідальності», він повинен мати такі властивості: стратегічну спрямованість; орієнтацію на результати; відповідальність за справу; своєчасність; гнучкість; простоту; економічність.

Види контролю (попередній, поточний, наступний) щодо людських ресурсів мають одну й ту ж мету: сприяти тому, щоб фактично одержані результати були якомога близькими до таких, що вимагаються.

Порівнюючи фактично отримані результати з тими, що були заплановані, керівництво має змогу краще оцінити, наскільки реальними були складені ним плани. Ця процедура також дозволяє одержати інформацію про проблеми, що виникли, та сформулювати нові плани так, щоб уникнути їх у майбутньому. Друга функція наступного контролю полягає в сприянні мотивації. Якщо керівництво «центру відповідальності» пов'язує мотиваційні винагороди з досягненням певного рівня результативності, то, очевидно, що фактично досягнуту результативність потрібно визначати точно й об'єктивно.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Внутрішньогосподарський контроль — фундаментальний елемент у системі управління, зокрема у системі фінансового інжинірингу операційної діяльності підприємства. Ні створення організаційної структури, ні бюджетування, ні облік, ні мотивацію не можна розглядати окремо від контролю. Він є невід’ємною складовою будь-якої системи управління сучасним підприємством.

Бібліографічний список

1. *Бланк И.А.* Словарь-справочник финансового менеджера / Бланк И.А. — К.: «Ника-Центр»; Эльга, 1998. — С. 35.
2. *Бочаров В.В.* Финансовый инжиниринг. — М.: Питер, 2004. — С. 394.
3. *Друри К.* Введение в управленческий и производственный учет. — М.: Аудит, ИО «ЮНИТИ», 1998. — С. 774.
4. *Сохацька О.М.* Фінансовий інжиніринг. — Тернопіль, 2011. — С. 475.
5. *Хорнгрэн Ч., Фостер ДЖ.* Бухгалтерский учёт: управленческий аспект. — М.: Финансы и статистика, 1995. — ГЛ. 6,7.
6. *Энтони Р., Дж. Рис.* Учет: ситуации и примеры. — М.: Финансы и статистика, 1993. — С. 275.
7. *Голов С.Ф., Ефименко В.И* Учёт и контроль затрат: пути развития. — Ж.: Бухгалтерский учёт, 1991. — № 11. — С. 5-11.
8. *Жук В.Н.* Основы институциональной теории бухгалтерского учёта. Монография. — К.,: 2013. — С. 364–385.
9. *Цал-Цалко Ю.С., Мороз Ю.В., Цегельник Н.І.* Управлінський облік. — Житомир: Рута, 2015. — 473 с.
10. *Щибориц К.В.* Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России. — М.: Дело и Сервис, 2001. — С. 10.

References

1. Blank, I. A., Slovar-spravochnik finansovogo menedzhera [Dictionary of financial Manager] // Blank, I. A. — Kiev: Nika-Centr; Elga (1998). — P. 35 [In Ukrainian]
2. Bocharov, V. V. Finansovyy inzhiniring [Financial engineering], M. Peter (2004) — P. 394 [In Russian].
3. Druri K. Vvedenie v upravlencheskiy i proizvodstvennyiy uchet [Introduction in management and production accounting.] — М.: Auditing, «ИО «UNITY», (1998). — P. 774. [In Russian]

4. Sohatsky A. M. Finansoviy Inzhiniring [Financial engineering] Ternopil (2011), P. 475. [In Ukrainian]

5. Horngren H., Foster J. Bukhhalterskiy uchët: upravlencheskiy aspekt Accounting: management aspect] M. Finance and statistics, (1995). — СH. 6,7 [In Russian]

6. Anthony G., J. Fig. Uchet: sytuatsyy y primery [Accounting: situations and examples]. — M.: Finance and statistics» (1993). — P. 275. [In Russian]

7. Golov S. F., Efimenko V. I. Uchot i kontrol zatrat: puti razvitiya [Accounting and cost control: the path of development.] Accounting, (1991). — №. 11, P. 5–11.

УДК 657.471

Герасимович Инна Анатольевна,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры бухгалтерского учёта
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: gerasiminna@yandex.ru

Контроль в системе финансового инжиниринга операционной деятельности предприятия

АННОТАЦИЯ. Рыночные условия вызвали необходимость внедрения на украинских предприятиях такого нового экономического механизма, как финансовый инжиниринг, который основывается на новых объектах контроля, представляющих собой синтез бюджетирования, «центров ответственности» и управленческого учёта за нормативным методом в варианте «директ-костинг». Для контроля за исполнением бюджетов предлагается «Отчёт центра ответственности о работе смены», который отражает плановые (нормативные) и фактические затраты и отклонения от норм и изменения норм, что даёт возможность контролировать деятельность центров. Научная новизна исследования заключается в развитии возможностей «директ-костинг»: 1) для оперативного контроля за уровнем исполнения бюджета и фактической себестоимости продукции; 2) для контроля «точки безубыточности», которая может регулироваться вариантами изменения величины прямых затрат или объёма и цены реализации; 3) отпадает необходимость распределять постоянные затраты по управлению на виды продукции, так как можно относить на результаты деятельности предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: финансовый инжиниринг; операционная деятельность; «центры ответственности»; «центры затрат»; учет затрат по функциям процессов; предварительный, текущий и следующий контроль.

UDC 657.471

Gerasimovsch Inna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: gerasiminna@yandex.ru

Control in the system of financial engineering in enterprise's operating activity

ABSTRACT. Market conditions necessitated the introduction of financial engineering in Ukrainian enterprises as the new economic mechanism, which is based on the new objects of control. It represents a synthesis of budgeting, «responsibility centers» and management accounting according to a standard method in the embodiment of the «direct-costing». The study proposes «Responsibility center report on a shift performance» to monitor the execution of budgets. This report reflects planned (normative) and actual costs, deviations and changes in the norms, that allows to monitor the activities of the centers. Research novelty of this study is in the development of «direct costing» capability: 1) to exercise operational control in budget execution and the actual cost of production; 2) to control «break-even point», which can be adjusted through the various changes of direct costs, sales or sale prices; 3) to refuse from the allocation of fixed costs of management between various products as they can be attributed to the results of a company.

KEY WORDS: financial engineering; operating activities; «the responsibility centers»; «cost centers»; activity based costing; preliminary, current and follow-up control.

УДК 657.421.1

Коритник Лілія Петрівна,

канд. екон. наук, головний бухгалтер
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: klp@kneu.edu.ua

Клименко Олена Володимирівна,

заступник головного бухгалтера
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: mlp_1984@mail.ru

ЗАПАСИ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ: НОВАЦІЇ ОБЛІКОВОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено особливості реформування бухгалтерського обліку запасів бюджетних установ, впровадження єдиних методологічних засад ведення обліку запасів, а також розглядаються питання адаптації

та уніфікації обліку запасів до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі. Оновлення методології та методики обліку запасів бюджетних установ обумовило потребу дослідження умов визнання запасів, порядку формування первісної вартості, визначення методів та оцінки вибуття запасів. У процесі опрацювання були використані загальнонаукові методи пізнання, а саме: синтез та аналіз, дедукція та індукція, моделювання, системно-структурний та абстрагування. Отримані результати визначають перспективи подальших наукових досліджень і сприятимуть уніфікації та оптимізації бухгалтерського обліку запасів на практиці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бухгалтерський облік, бюджетні установи, запаси, національні та міжнародні стандарти.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах євроінтеграційних процесів в Україні проводиться активна робота щодо уніфікації вітчизняного законодавства і загальноприйнятих норм міжнародної практики. Адаптація здійснюється в багатьох сферах, зокрема і сфері державних фінансів. У зв'язку з цим, Кабінетом Міністрів України прийнято Стратегію модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі, яка передбачає удосконалення методології та перехід на єдині методологічні засади бухгалтерського обліку і звітності, а також створення уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення обліку і звітності.

Прийняті відповідно до Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 рр. [1]. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі (НПСБОДС) регламентують облік у розрізі різних об'єктів і відповідають у переважній частині міжнародним стандартам.

Організаційні питання обліку запасів розкривають в національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку в державному секторі №123 «Запаси» (далі — НПСБОДС 123 «Запаси» [2]) і Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору, що затверджені Наказом МФУ від 20.01.2015р. №11 (далі — Методичні рекомендації №11 [3]). Запаси для кожного суб'єкта державного сектора становлять вагомий частину оборотних активів. Від методологічних і методичних аспектів їх обліку залежить порядок формування окремих витрат установи, а також порядок відображення даних у звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методологічного та організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектора, гармонізація

вітчизняної облікової системи із міжнародними стандартами обліку досліджуються такими науковцями, як Дорошенко О.О. [7], Гізатуліна Л.В. [13], Ловінська Л.Г. [11, 13], Свірко С.В. [11, 12], Сушко Н.І. [8, 11], Чечуліна О.О. [14].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зменшуючи вагомості наукових напрацювань провідних учених, зауважимо, що окремі аспекти умов визнання, складу та оцінки запасів бюджетних установ, визначені НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2], є новим для вітчизняного обліку, що обумовлює необхідність здійснення подальших досліджень.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є визначення основних напрямків реформування бухгалтерського обліку запасів у державному секторі в теорії і на практиці для визначення рівня адаптованості вітчизняного нормативно-правового поля бухгалтерського обліку запасів до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В якості базового нормативного документа для створення НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] використано міжнародний стандарт бухгалтерського обліку державного сектора (далі МСБОДС) 12 «Запаси» [4]. З метою дослідження уніфікації нормативно-правового поля регламентації бухгалтерського обліку та звітності до міжнародних стандартів, розглянемо порівняльну характеристику НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] та МСБОДС 12 «Запаси» [4] (табл. 1).

Таблиця 1

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО П(С)БОДС 123 «ЗАПАСИ»
ТА МІЖНАРОДНОГО СБОДС 12 «ЗАПАСИ»**

Критерій	НП(С)БОДС 123 «Запаси»	МСБОДС 12 «Запаси»
1	2	3
Визначення	Це активи, які утримуються для подальшого продажу, безоплатного розподілу, перебувають у процесі звичайної діяльності суб'єкта бухгалтерського обліку в державному секторі для подальшого споживання, передачі та перебувають у формі сировини чи допоміжних матеріалів для використання у виробництві продукції, при виконанні робіт, наданні послуг або для досягнення поставленої мети, або задоволення потреб суб'єкта бухгалтерського обліку в державному секторі	Це активи, які існують у формі основних чи допоміжних матеріалів для споживання у виробничому процесі, для споживання або розподілу при наданні послуг; утримуються для продажу або розподілу за умов звичайної господарської діяльності або перебувають у процесі виробництва для такого продажу або розподілу

Продовження табл. 1

Критерій	НП(С)БОДС 123 «Запаси»	МСБОДС 12 «Запаси»
1	2	3
Класифікація запасів	<ul style="list-style-type: none"> - Сировина основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби; - готова продукція або незавершене виробництво; — матеріальні цінності, що придбані (вироблені, отримані) та утримуються за метою подальшого розподілу, передачі, продажу; - активи, що становлять державні матеріальні резерви та запаси (резерви нафтопродуктів, зерна тощо); - МШП, що використовуються не більше одного року або протягом операційного циклу, якщо він більше одного року; - поточні біологічні активи, якщо вони оцінюються за НП(С)БОДС 123, а також сільськогосподарську продукцію і продукцію лісового господарства науково-дослідних закладів після її первісного визнання 	<ul style="list-style-type: none"> - Товари, що були придбані та утримують для перепродажу; - незавершене виробництво; - готова продукція; - основні та допоміжні матеріали, призначені для використання у процесі виробництва; - товари, придбані чи вироблені суб'єктом господарювання, що призначені для розподілу іншим сторонам безоплатно або за номінальною платою. <p>Запаси в державному секторі можуть складатися з: запасів озброєння; складів споживчих товарів; матеріалів для технічного обслуговування; запасних деталей для основних засобів; стратегічних запасів; запасів не випущеної валюти; поштових матеріалів, утримуваних для продажу; незавершеного виробництва; землі/нерухомості, утримуваної для продажу</p>
Визнання	Запаси визнаються активом, якщо вартість запасів можливо достовірно визначити, існує ймовірність отримання суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі майбутніх економічних вигод, пов'язаних з їх використанням, або вони мають потенціал корисності	Стандартом не прописано
Оцінка запасів на момент придбання	<p>За первісною вартістю запасів, що придбані за плату, є собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю), за вирахуванням непрямих податків; - суми ввізного мита; - суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються суб'єктам бухгалтерського обліку в державному секторі; - транспортно-заготівельні витрати; 	<p>За собівартістю придбання, виготовлення. Собівартість запасів повинна включати всі витрати на придбання, витрати на переробку та інші витрати, що виникли під час доставки запасів до їх теперішнього місцеперебування та приведення їх у теперішній стан.</p> <p>Витрати на придбання складаються з: ціни придбання; мита; інших податків (крім тих, що згодом повертаються суб'єктові господарювання податковими органами); витрат на транспортування, навантаження й розвантаження;</p>

Закінчення табл. 1

Критерій	НП(С)БОДС 123 «Запаси»	МСБОДС 12 «Запаси»
1	2	3
Оцінка запасів на момент придбання	- інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях. Первісною вартістю запасів, отриманих безоплатно : — від фізичних та юридичних осіб, визнається їх справедлива вартість на дату отримання; — від суб'єктів бухгалтерського обліку в державному секторі, дорівнює балансовій вартості запасів установи, що їх передала	інших витрат, безпосередньо пов'язаних із придбанням готової продукції, матеріалів і послуг. Витрати на переробку запасів складаються з витрат, безпосередньо пов'язаних з одиницями виробництва (наприклад, оплатою праці виробничого персоналу)
Витрати, які не включаються до вартості придбання	- понаднормові втрати і нестачі запасів; - фінансові витрати; - витрати на зберігання, крім тих витрат, які необхідні перед наступним етапом виробництва; загальногосподарські та інші подібні витрати, які безпосередньо не пов'язані з придбанням і доставкою запасів та приведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях; - витрати на збут	- Наднормативні суми відходів матеріалів, оплати праці або інших виробничих витрат; - витрати на зберігання, крім тих витрат, які необхідні перед наступним етапом виробництва; - адміністративні накладні витрати, не пов'язані з доставкою запасів до їхнього теперішнього місцеперебування та приведенням у теперішній стан; - витрати на продаж
Вартість, за якою запаси відображаються на дату балансу	Запаси відображаються в бухгалтерському обліку і звітності на дату балансу, в тому числі у разі зміни мети утримання запасів за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації. Запаси, які утримують з метою безоплатного розподілу, передачі, а також ті, щодо яких не існує активного ринку, відображаються на дату балансу за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або відновлювальною вартістю	Запаси слід оцінювати за найменшою з двох оцінок: собівартістю або чистою вартістю реалізації, за винятком запасів, що утримуються з метою: а) розподілу без оплати або за номінального платою; б) споживання в процесі виробництва товарів для розподілу без оплати або за номінального платою. Ці запаси слід оцінювати за найменшою з двох оцінок: собівартістю або поточною відновлюваною собівартістю
Переоцінка	Запаси відображаються за чистою вартістю реалізації, якщо на дату балансу їх ціна знизилась або вони зіпсовані, застаріли чи іншим чином втратили первісно очікувану економічну вигоду	Собівартість не може бути відшкодована, якщо ці запаси пошкоджені, повністю або частково застаріли, або ціна їх реалізації зменшилась. Собівартість запасів також не може бути відшкодована, якщо збільшилися очікувані витрати на завершення виробництва на збут, обмін чи розподіл

Джерело: складено автором на основі [2, 4, 9, 10].

Як видно з табл. 1, у НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] та МСБОДС 12 «Запаси» [4] у визначенні поняття «запаси» не включа-

дено приналежність їх до оборотних активів та не вказано термін корисного використання їх (один рік). Проте дана розбіжність нівелюється вимогами, наведеними відповідно в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та в Концептуальній основі фінансової звітності, де ці ознаки чітко окреслено.

НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] змінив підхід до визнання суб'єктами державного сектора в обліку активом запасів. Запаси визнаються активом, якщо дотримуються такі умови, як, зокрема: вартість запасів можливо достовірно визначити, існує ймовірність майбутніх економічних вигід, пов'язаних з їх використанням, та/або вони мають потенціал корисності (п. 1 розд. II НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2]). Тобто запаси можуть зараховуватися до складу активів установи, у разі якщо вони відповідають хоча б двом критеріям: можливо достовірно визначити їх вартість, а також існує ймовірність економічних вигід від їх використання та/або вони є потенційно корисними. У разі невідповідності цим критеріям запаси обліковуються на позабалансових рахунках.

Запровадження НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] обумовило використання суб'єктами державного сектора нових термінів і понять, визначення яких наведено в табл. 2.

Таблиця 2

ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ ЗГІДНО п. 4 НП(С)БОДС 123 «ЗАПАСИ»

№ п/п	Термін	Визначення терміна
1	Балансова вартість активу	Вартість активу, за якою він включається до підсумку балансу
2	Відновлювальна вартість	Сучасна собівартість придбання
3	Первісна вартість	Вартість запасів, яка встановлюється виходячи із суми грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (витрачених) на придбання (створення) цих запасів
4	Одиниця обліку запасів	Найменування запасів або однорідна група (вид)
5	Операційний цикл	Проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності й отриманням грошових коштів від продажу виробленої з них продукції (виконаних робіт, наданих послуг) або їх споживанням чи безоплатним розподілом (передачею) для досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб суб'єкта державного сектора
6	Чиста вартість реалізації запасів	Очікувана ціна реалізації запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на завершення їх виробництва та реалізацію

Відповідно до п. 4 розд. II НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] придбані (отримані) або вироблені запаси зараховуються на баланс за первісною вартістю.

Первісна вартість запасів включає витрати на придбання, обмін, витрати на переробку та інші витрати, що виникли під час доставки запасів до місця зберігання (використання), і приведення їх у стан, у якому вони придатні для використання в запланованих цілях (п. 7 розд. II НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2]). Проте, окремий рахунок для накопичення первісної вартості запасів відсутній, тому на практиці для цього використовуються відповідні субрахунки, призначені для обліку запасів.

Особливої актуальності на практиці набуло питання включення транспортно-заготівельних витрат до первісної вартості запасів. Такі витрати доцільно включати до конкретних найменувань, груп, видів запасів при їх оприбуткуванні, у разі якщо можна достовірно визначити суми таких витрат, які безпосередньо відносяться до придбаних запасів.

Якщо транспортно-заготівельні витрати пов'язані із доставкою кількох найменувань, груп, видів запасів, то їх сума може узагальнюватися за окремими групами запасів на окремому субрахунку або аналітичному рахунку.

Сума транспортно-заготівельних витрат, що узагальнюється на окремому субрахунку обліку запасів, щомісячно розподіляється між сумою залишку запасів станом на кінець звітнього місяця і сумою запасів, що вибули (використані, реалізовані, безоплатно передані тощо) за звітний місяць. Сума транспортно-заготівельних витрат, яка відноситься до запасів, що вибули, визначається як добуток середнього відсотка транспортно-заготівельних витрат і вартості запасів, що вибули, з відображенням її на тих самих рахунках обліку, у кореспонденції з якими відображено вибуття цих запасів (п. 10 розділу IV НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2]).

Згідно п. 10 розділу IV НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] середній відсоток транспортно-заготівельних витрат визначається діленням суми залишків транспортно-заготівельних витрат на початок звітнього місяця і транспортно-заготівельних витрат за звітний місяць на суму залишку запасів на початок місяця і запасів, що надійшли за звітний місяць.

Первісною вартістю запасів, придбаних за плату, є їх собівартість, до складу якої відносяться витрати, визначені в п. 8 розд. II НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2]. Тобто більшість із витрат, які за ді-

ючою методологією включаються до первісної вартості запасів, придбаних за плату, раніше не включалися до їх первісної вартості, а списувалися на фактичні видатки суб'єкта державного сектору.

З огляду на зазначене, особливої актуальності набуває питання розмежування бюджетними установами видатків за економічними характеристиками операцій. При цьому бюджетні установи керуються нормами Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, затвердженої наказом МФУ від 12.03.12 р. № 333 (далі — Інструкція № 333) [5].

Структуру витрат, що входять до складу собівартості запасів, придбаних за плату, та їх відповідність кодам економічної класифікації видатків (далі — КЕКВ) відображено в табл. 3.

Таблиця 3

СТРУКТУРА ВИТРАТ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО СКЛАДУ СОБІВАРТОСТІ ЗАПАСІВ, ПРИДБАНИХ ЗА ПЛАТУ, ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ КЕКВ

№ з/п	Фактичні витрати, що входять до вартості запасів, придбаних за плату (п. 8 розд. II НП(С)БОДС 123)	КЕКВ відповідно до Інструкції № 333
1	2	3
1	Сума, що сплачується згідно з договором постачальнику (продавцю), за вирахуванням непрямих податків	2210 «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар»; 2220 «Медикаменти та перев'язувальні матеріали»; 2230 «Продукти харчування»; 2260 «Видатки та заходи спеціального призначення»; 3150 «Створення державних запасів і резервів»
2	Сума ввізного мита	2800 «Інші поточні видатки»
3	Сума непрямих податків у зв'язку із придбанням запасів, які не відшкодовуються суб'єктам державного сектору	У складі ціни товарів здійснюється за тим кодом КЕКВ, за яким здійснюється основний платіж, або за кодом КЕКВ 2800 «Інші поточні видатки» (якщо сплачено податку відноситься до податкового кредиту платника податку)
4	Транспортно-заготівельні витрати (затрати на заготівлю запасів, оплата тарифів (фрахту) за вантажно-розвантажувальні роботи і транспортування запасів усіма видами транспорту до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування запасів)	2240 «Оплата послуг (крім комунальних)»

Закінчення табл. 3

№ з/п	Фактичні витрати, що входять до вартості запасів, придбаних за плату (п. 8 розд. II НП(С)БОДС 123)	КЕКВ відповідно до Інструкції № 333
1	2	3
5	Інші витрати, які безпосередньо пов'язані із придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання в запланованих цілях.	2240 «Оплата послуг (крім комунальних)» та інші коди КЕКВ, залежно від економічної сутності операцій

Запровадження НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] та Методрекомендацій №11 [3] зумовило зміни щодо класифікації запасів, що використовується для цілей бухгалтерського обліку.

Для узагальнення та накопичення в бухгалтерському обліку інформації про рух запасів використовуються субрахунки класу 2 «Запаси» Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затвердженого наказом МФУ від 26.06.13 р. № 611 (далі — Наказ №611) [6].

Відповідно до п. 2 розд. II НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] для цілей бухгалтерського обліку запаси включають матеріальні цінності, які придбані (вироблені, отримані) та утримуються суб'єктом державного сектора з метою подальшого розподілу, передачі, продажу, у тому числі виробу з дорогоцінних металів і дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння, підручники й інші матеріали освітніх (навчальних) закладів, запаси озброєння тощо. Зміни, які вносилися до Наказу № 611 [6], визначили новий об'єкт обліку запасів — активи, які бюджетна установа придбала або безоплатно отримала відповідно до законодавства, які безпосередньо нею не будуть використовуватися, а отримуються для подальшого продажу, безоплатного розподілу, передачі. Йдеться про бухгалтерський облік централізовано закуплених або отриманих безоплатно розпорядниками бюджетних коштів матеріальних цінностей (товарів), які призначено для подальшого їх розподілу, передачі.

З метою запровадження та відображення нових підходів, визначених НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2], у класі 2 Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [6] з'явився новий синтетичний рахунок, призначений для обліку та узагальнення інформації про наявність і рух таких матеріальних цінностей —

26 «Запаси для розподілу, передачі, продажу» із двома субрахунками: 261 «Запаси для розподілу, передачі, продажу»; 262 «Державні матеріальні резерви та запаси», які повинні застосовуватися розпорядникам бюджетних коштів саме при здійсненні централізованих закупок товарів. Виходячи з того, що матеріальні цінності, які будуть централізовано придбаватися бюджетними установами для їх подальшого перерозподілу, передачі, продажу, використовуватися ними безпосередньо не будуть (можливо, лише частково як розпорядником бюджетних коштів), розуміння економічної сутності зазначеної операції та прийняття правильних управлінських рішень не лише допоможе правильно віднести об'єкт обліку саме на рахунок 26 «Запаси для розподілу, передачі, продажу», а й стане підставою для правильного планування видатків розпорядниками бюджетних коштів як на рівні головного розпорядника бюджетних коштів, так і на рівні розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня, а також правильного відображення їх у бюджетній і фінансовій звітності тощо.

Для накопичення в обліку інформації щодо руху запасів бюджетні установи використовують Типову кореспонденцію субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями бюджетних установ, наведену в додатку 2 до Наказу №611 [6].

Крім того, слід звернути увагу, що для відображення в обліку окремих операцій, пов'язаних із рухом запасів, повинні застосовуватися відповідні позабалансові рахунки. На таких рахунках обліковуються запаси, які не відповідають критеріям визнання активів (у т. ч. на які суб'єкт державного сектора не має права власності, але якими користується або забезпечує їх зберігання).

Крім того, запаси, які надійшли від постачальника й не відповідають критеріям визнання активом у зв'язку з невідповідністю стандартам, умовам угод, технічним умовам тощо, також відображаються на позабалансових рахунках до узгодження ціни з постачальником за справедливою вартістю або ціною, вказаною у документах постачальника (п. 2.6 розд. II НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2]. Перелік випадків, у яких бухгалтерський облік руху запасів здійснюється на позабалансових рахунках, наведено в п. 13 розд. II Методрекомендацій «Запаси» [3].

Відповідно до п. 4 розд. IV НП(С)БОДС 123 «Запаси» [2] вибуття запасів (відпуск запасів у виробництво, з виробництва, продажу, інше вибуття) оцінюється за трьома методами, а саме:

- ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів;
  - середньозваженої собівартості;
  - собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО).
- Характеристику цих методів наведено на рис. 1.

Рис. 1. Методи оцінки запасів при вибутті та їх характеристика

Суб'єкт державного сектору для всіх одиниць обліку запасів, що мають однакове призначення та однакові умови використання, повинен застосовувати лише один із наведених методів. При цьому обраний метод оцінки вибуття запасів визначається в розпорядчому документі про облікову політику, яка має бути єди-

ною у відповідній галузі. Найпоширенішою оцінкою вибуття запасів у бюджетній сфері є оцінка запасів за методом ФІФО.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Модернізація бухгалтерського обліку в державному секторі, зокрема щодо обліку запасів бюджетних установ, адаптує вітчизняну облікову практику до міжнародних стандартів, а отже дозволяє створити ефективне інформаційне забезпечення управління державними фінансами. Новації в методиці та методології ведення обліку запасів бюджетних установ: наявність умов визнання запасів, розширення умов оцінки та порядку формування первісної вартості, визначення методів та оцінки вибуття запасів, визначають перспективи подальших наукових досліджень та розробку рекомендацій щодо уніфікації та оптимізації їх застосування на практиці.

Бібліографічний список

1. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 16 січня 2007 р., №34.

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 123 «Запаси» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1019-10>

3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів суб'єктів державного сектору: Затверджені Наказом МФУ від 20.01.2015р. №11.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку державного сектору 12 «Запаси» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/MSBODS/12.pdf>

5. Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету: Затверджена наказом МФУ від 12.03.12 р. № 333.

6. План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ: Затверджений наказом МФУ від 26.06.13 р. № 611.

7. *Дорошенко О. О.* Запаси бюджетних установ: порівняльний аналіз сучасної облікової практики та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі // Науково-практичне видання: Незалежний аудитор. — № 2 (IV). — 2012. — С. 50–54.

8. *Сушко Н.І.* Запаси: бухгалтерський облік згідно НП(С)БОДС 123 // БАЛАНС-БЮДЖЕТ, №17 (533), 27 квітня 2015 р. — С. 19–26.

9. *Медвідь І. Б.* Облік запасів бюджетних установ: сучасні реалії та майбутні перспективи / І. Б. Медвідь, Т. І. Долішня, У. З. Костюк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. — 2013. — Вип. 4. — С. 295–301.

10. *Пігош В.А.* Трансформація бухгалтерського обліку запасів в умовах гармонізації облікової системи державного сектору економіки до міжнародних стандартів // *Облік і фінанси.* — №4 (66). — 2014. — С. 54–63.

11. Бухгалтерський облік і контроль державного сектору в умовах модернізації управління державними фінансами: у 2 т. / Академія фінансового управління; за ред. Л. Г. Ловінської. — К.: ДНУ АФУ. Т. 1: Реформування бухгалтерського обліку в державному секторі відповідно до міжнародних стандартів / Л. Г. Ловінська, Н. І. Сушко, С. В. Свірко та ін. — 2013. — 568 с.

12. *Свірко С.В.* Модернізація бюджетного обліку як інструмент успішної інтеграції національної економіки до світового господарства / С. В. Свірко // *Актуальні проблеми економіки.* — 2014. — № 5. — С. 478–484.

13. *Ловінська Л.Г., Гізатуліна Л.Г.* Світовий досвід запровадження міжнародних стандартів у бухгалтерському обліку державного сектору / Л. Г. Ловінська, Л. В. Гізатуліна // *Фінанси України : Наук.-теорет. та інформ.-практ. журн.* — 2012. — №6. — С. 76–87.

14. *Чечуліна О.О.* Модернізація державного фінансового контролю в контексті розвитку програмно-цільового бюджетування / О.О. Чечуліна // *Фінанси України.* — 2011. — № 10. — С. 15–31.

References

1. Pro zatverdzhennia Stratehii modernizatsii systemy bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori na 2007-2015 roky: Postanova Kabinetu Ministriv vid 16 sichnia 2007 r., №34. [Legal Act of Ukraine]

2. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 123 «Zapasy» [Elektronnyi resurs]. — Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1019-10>[Legal Act of Ukraine]

3. Metodichni rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku zapasiv subiektiv derzhavnoho sektoru, zatverdzeni Nakazom MFU vid 20.01.2015r. №11 [Legal Act of Ukraine]

4. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku derzhavnoho sektoru 12 «Zapasy» [Elektronnyi resurs]. — Available at: <http://buhgalter911.com/Res/MSBODS/12.pdf>[In Ukrainian]

5. Instruktisiia shchodo zastosuvannia ekonomichnoi klasyfikatsii vydatkiv biudzhetu, zatverdzhena nakazom MFU vid 12.03.12 r. № 333 [Legal Act of Ukraine]

6. Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku biudzhetykh ustanov, zatverdzhenyi nakazom MFU vid 26.06.13 r. № 611 [Legal Act of Ukraine]

7. Doroshenko O. O. Zapasy biudzhetykh ustanov: porivnialnyi analiz suchasnoi oblikovoi praktyky ta natsionalnykh polozhen (standartiv)

bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori // Naukovo-praktychne vydannia Nezaleznyi audytor, № 2 (IV), 2012. — С. 50-54. [In Ukrainian]

8. Sushko N.I. Zapasy: bukhhalterskyi oblik zghidno NP(S)BODS 123 // BALANS-BluDZhET, №17 (533), 27 kvitnia 2015 r. — S. 19-26. [In Ukrainian]

9. Medvid I. B. Oblik zapasiv biudzhetykh ustanov: suchasni realii ta maibutni perspektyvy / I. B. Medvid, T. I. Dolishnia, U. Z. Kostiuk // Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. — 2013. — Vyp. 4. — S. 295–301. [In Ukrainian]

10. Pihosh V.A. Transformatsiia bukhhalterskoho obliku zapasiv v umovakh harmonizatsii oblikovoi systemy derzhavnogo sektoru ekonomiky do mizhnarodnykh standartiv // Oblik i finansy. — №4 (66). — 2014. — S. 54–63. [In Ukrainian]

11. Bukhhalterskyi oblik i kontrol derzhavnogo sektoru v umovakh modernizatsii upravlinnia derzhavnymy finansamy: u 2 t. / Akademiia finansovoho upravlinnia; za red. L. H. Lovinskoï. — K.: DNU AFU. T.1: Reformuvannia bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori vidpovidno do mizhnarodnykh standartiv / L. H. Lovinska, N. I. Sushko, S. V. Svirko ta in. — 2013. — 568 s. [In Ukrainian]

12. Svirko S.V. Modernizatsiia biudzhetnoho obliku yak instrument uspishnoi intehtratsii natsionalnoi ekonomiky do svitovoho hospodarstva / S. V. Svirko // Aktualni Problemy Ekonomiky. — 2014. — № 5. — S. 478–484. [In Ukrainian]

13. Lovinska L.H., Hizatulina L.H. Svitovi dosvid zaprovadzhennia mizhnarodnykh standartiv u bukhhalterskomu obliku derzhavnogo sektoru / L. H. Lovinska, L. V. Hizatulina // Finansy Ukrainy. — 2012. — №6. — S. 76–87. [In Ukrainian]

14. Chechulina O.O. Modernizatsiia derzhavnogo finansovoho kontroliu v konteksti rozvytku prohramno-t—31. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2016 р.

УДК 657.421.1

Корытник Лилия Петровна,

канд. экон. наук, главный бухгалтер
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: klp@kneu.edu.ua

Клименко Елена Владимировна,

заместитель главного бухгалтера
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: mlp_1984@mail.ru

Запасы бюджетных учреждений: новации учетной теории и практики

АННОТАЦИЯ. В статье исследованы особенности реформирования бухгалтерского учета запасов бюджетных учреждений, внедрения единственных методологических принципов ведения учета запасов, а также рассматриваются вопросы адаптации и унификации учета запасов к международным стандартам бухгалтерского учета в государственном секторе. Обновление методологии и методики учета запасов бюджетных учреждений обусловило потребность исследования условий признания запасов, порядка формирования первоначальной стоимости, определения методов и оценки выбытия запасов. В процессе проработки были использованы общенаучные методы познания, а именно: синтез и анализ, дедукция и индукция, моделирование, системно-структурен и абстрагирование. Полученные результаты определяют перспективы дальнейших научных исследований и будут способствовать унификации и оптимизации бухгалтерского учета запасов на практике.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бухгалтерский учет, бюджетные учреждения, запасы, национальные и международные стандарты.

UDC 657.421.1

Korytnyk Liliya,

Candidate of Sciences (Economics), Chief Accountant
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: klp@kneu.edu.ua

Klymenko Olena,

Deputy Chief Accountant
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: mlp_1984@mail.ru

Inventories in budget institutions: innovations of accounting theory and practice

ABSTRACT. The article examines the reform of inventory accounting in budget institutions, introduction of uniform methodological principles for inventory accounting, and the issues of adaptation and unification of inventory accounting according to the international accounting standards in public sector. Methodology updating of inventory accounting in budget institutions caused the need of further research concerned with determining of inventories, the historical costs, and choosing the methods and estimates of inventories disposals. The authors have used general research methods, including synthesis and analysis, deduction and induction, modelling, systematic approach and abstraction. The results of this study open further research perspectives, and are supposed to contribute to unification and optimization of inventory accounting.

KEY WORDS: accounting, budget institutions, inventories, national and international accounting standards.

УДК 657: 336

Лондаренко Олена Олександрівна,
асистент кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ „КНЕУ імені Вадима Гетьмана”
(03057, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail:Londarenko@i.ua

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В ДЕРЖАВНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВАХ: КОНТРОЛЬНИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена проблематиці здійснення внутрішнього контролю за витратами у науково-дослідних установах державної форми власності. Актуальність теми зумовлена пошуком шляхів раціонального використання державних фінансів, що є основним джерелом фінансування бюджетних установ. Метою роботи є дослідження внутрішніх процедур контролю при управлінні витратами в науково-дослідних установах.

Так, увага концентрується на управлінні витратами установ. Для вирішення поставлених завдань представлено класифікацію витрат, а саме: за економічним змістом; за характером виконуваних робіт; за особливостями організації робіт. Визначено особливості управління витратами в організації: відстежувати, аналізувати й контролювати витрати. Представлено основні принципи, що лежать в основі ефективного управління витратами. У роботі проведено аналіз законодавчої бази, що розкриває визначення і розмежування понять «внутрішній контроль» і «внутрішній аудит». Внутрішній контроль є управлінським контролем, що проводиться на постійній основі з метою підвищення ефективності і результативності діяльності, а також зниження витрат. У статті представлено мету і структурні елементи внутрішнього контролю управління витратами, а також основні етапи його проведення.

У разі якісно організованої системи внутрішнього (управлінського) контролю в науково-дослідних установах державної форми власності можливо удосконалити управління витратами.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: внутрішній контроль, витрати, державні науково-дослідні установи, внутрішній аудит.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Науково-дослідні установи є рушійною силою розвитку вітчизняної економіки. Для реалізації стратегічних завдань економічного зростання надзвичайно актуальним є забезпечення їх ефективної роботи. Перед установами, що фінансуються державними коштами, поставлено завдання оптимального використання ресурсів і мінімізації зайвих витрат. Виконання завдань можливе через ефективне управління витратами, що досягається шляхом внутрішнього контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі управління витратами присвячено праці багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних учених, зокрема Шутько Т. І., Голов С. Ф., проте їх увага сконцентрована на витратах комерційних підприємств. Для визначення особливостей витрат установ державної форми власності необхідним є аналіз законодавчих актів, зокрема Бюджетного кодексу України, Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»; науково-дослідних установ — Типового положення з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Сутність внутрішнього контролю визначено у Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю та затвердження плану заходів щодо її реалізації на період до 2017 року. Однак, у науковій літературі розкрито не в достатній мірі характер внутрішнього контролю та його роль в управлінні витратами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Місце внутрішнього контролю в управлінні витратами державних науково-дослідних установ, його мета, структура та основні етапи потребують поглибленого вивчення і подальшого дослідження.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є дослідження внутрішнього контролю в процесі управління витратами в державних науково-дослідних установах, що можливо через виконання таких завдань: визначення сутності витрат науково-дослідних установ, їх класифікації; характеристика процесу управління витратами та основних принципах, на яких він ґрунтується; визначення мети, структурних елементів та етапів внутрішнього контролю процесів управління витратами для науково-дослідних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перехід вітчизняної економіки до ринкового типу супроводжується низкою труднощів у формуванні і розподіленні бюджетних коштів. Дефіцит фінансових засобів для повного і безперервного забезпечення діяльності бюджетних організацій зумовлює необхідність впровадження контрольних заходів по плануванню і використанню коштів державного бюджету.

Контрольна функція менеджменту є обов'язковою для організацій будь-якого типу власності незалежно від різновиду фінан-

сування. Контроль у загальній системі управління є елементом зворотнього зв'язку, завдяки якому проводиться корегування раніше прийнятих рішень, планів, норм і нормативів. Крім цього, контроль має стратегічне спрямування і орієнтується на кінцеві результати [5].

Законодавством України визначено, що розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організовують внутрішній контроль і внутрішній аудит і забезпечують їх здійснення у своїх закладах і в підвідомчих бюджетних установах [1].

Також, вітчизняним законодавством, зокрема «Концепцією розвитку державного внутрішнього фінансового контролю та затвердження плану заходів щодо її реалізації на період до 2017 року», затвердженою Розпорядженням Кабінету міністрів України від 22 жовтня 2008 року № 1347-р визначено понятійну базу державного внутрішнього контролю. Важливо, що понятійна база ґрунтується на вимогах ЄС до управління державними фінансами і базових документах Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів.

Так, внутрішній контроль — це управлінський контроль, який допомагає керівництву в управлінні і виконанні завдань на постійній основі, тому внутрішній контроль не повинен розглядатися як окрема система органів державного і комунального сектору. Внутрішній контроль також повинен давати змогу викладати управлінське судження та виявляти ініціативу з метою підвищення ефективності і результативності діяльності, а також зниження витрат [3].

Важливо, що документом також розмежовано поняття «внутрішній контроль» і «внутрішній аудит». Так, якщо внутрішній контроль у бюджетних установах забезпечує постійний моніторинг виконання кошторису і підвищення ефективності використання наявних ресурсів, то внутрішній аудит надає незалежні та об'єктивні рекомендації і консультації, спрямовані на вдосконалення діяльності органів державного і комунального сектору, підвищення ефективності процесів управління, сприяння досягненню мети такими органами. Внутрішній аудит може проводитись як незалежними експертами, що не працюють в установі (централізовано – органами державної контрольно-ревізійної служби та ін.), так і в межах системи управління організації.

Особливої уваги заслуговує організація внутрішнього контролю у державних науково-дослідних установах. Дані установи за-

сновані на державній власності, для них наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 % загального річного обсягу виконаних робіт. Їх функціонування покликано забезпечити позитивний соціально — економічний ефект від упровадження у вітчизняне виробництво новітніх технологій. Проте, конкретні результати роботи науково-дослідних установ мають невизначений характер, майбутні досягнення є непередбачуваними, наукова продукція носить нематеріальний характер.

У процесі своєї діяльності науково-дослідними установами здійснюються витрати. Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» від 28.12.2009 р. № 1541, витрати — це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власником) [4].

Управління витратами є специфічною функцією управління, яка забезпечує планування, організацію, мотивацію, контроль і регулювання витрат діяльності; ця система дає змогу чітко відстежувати, аналізувати й контролювати витрати [2].

Основні принципи управління витратами характерні як для підприємств, так і для державних науково-дослідних установ, зокрема ними є:

- системний підхід до управління витратами;
- єдність методів, що практикуються на різних рівнях управління витратами;
- органічне поєднання зниження витрат з високою якістю продукції (результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (далі НДДКР));
- управління витратами на всіх стадіях виконання НДДКР;
- недопущення зайвих витрат;
- широке впровадження ефективних методів зниження витрат;
- удосконалення інформаційного забезпечення про рівень витрат;
- підвищення зацікавленості виробничих підрозділів установи у зниженні витрат [7].

Для бюджетних установ, що здійснюють виконання державних замовлень на НДДКР, складання річної планової «структури ціни» за статтями витрат є обов'язковим, і від точності планових

і проектних значень кожної статті на етапі укладання державного контракту залежить і бюджетне фінансування і реальна оцінка можливості виконання взятих науковою організацією зобов'язань із науково-дослідних робіт. Витрати науково-дослідних установ, що включаються у собівартість НДДКР, можна класифікувати за економічним змістом; за характером виконуваних робіт; за особливостями організації робіт. Схематично класифікацію витрат представлено на рис. 1.

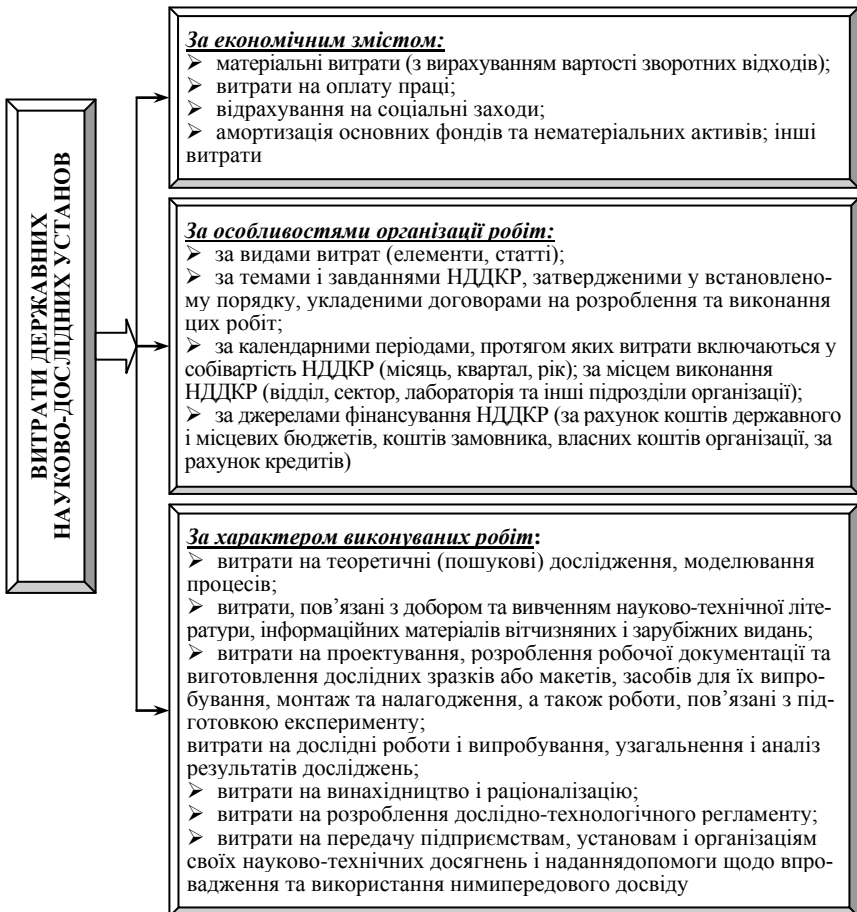

Рис. 1. Класифікація витрат науково-дослідних установ, складено за [6]

Як видно з рис. 1, витрати класифікуються за різними характеристиками. Внутрішній контроль витрат доцільно проводити за послідовними етапами, охоплюючи при цьому характер останніх.

Внутрішній (управлінський) контроль витрат науково-дослідних установ дозволить мінімізувати наявність необґрунтованих витрат і розподіляти фінансові джерела по актуальним напрямкам, що сприятиме підвищенню загальної ефективності функціонування установи.

Послідовність етапів, а також їх зміст представлено у табл. 1.

Таблиця 1

ЕТАПИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВИТРАТ У ДЕРЖАВНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВАХ, СКЛАДЕНО АВТОРОМ ЗА [3; 6]

Назва етапу	Інформаційна база контролю	Сутність етапу
Попередній контроль	Тематичні плани НДДКР; калькуляції кошторисної вартості за кожною темою на підставі нормативних і розрахункових даних	Попередній контроль передусе прийняттю управлінського рішення чи здійсненню фінансово-господарської операції. Включає аналіз планової документації, визначення доцільності здійснення фінансування
Поточний контроль	Дані оперативного обліку виконання НДДКР; відповідність виконання робіт установленим планам і нормативам	Поточний контроль здійснюється в процесі виконання управлінського рішення
Подальший контроль	Звіти про виконання НДДКР, дані бухгалтерського та статистичного обліку	Подальший контроль здійснюється після виконання управлінського рішення. Включає аналіз виконання тем НДДКР відповідно до встановлених планів

З огляду на сутність внутрішнього контролю та його необхідність у процесі управління витратами в науково-дослідних установах постає необхідність визначення його мети та структури (рис. 2).

Основними недоліками внутрішнього контролю за витратами є наявність ймовірностей впливу непередбачуваних факторів на установи. Але, незважаючи на це, внутрішній контроль забезпечує достатню гарантію оптимального співвідношення витрат і вдосконалює управління.

Насьогодні системадержавного внутрішнього контролю в Україні лише часткововраховує основні принципи систем державного внутрішнього фінансового контролю у країнах ЄС.

Складовими зазначених систем у країнах ЄС є фінансове управління і контроль, внутрішній аудит та їх гармонізація на центральному рівні. Вітчизняним законодавством поки що не визначено сутності та процедури контролю в діяльності органів державного і комунального сектору [3].

Рис. 2. Мета та структура внутрішнього контролю управління витратами в державних науково-дослідних установах, складено автором за [3]

Як видно з рис. 2, до елементів внутрішнього контролю віднесено п'ять взаємопов'язаних складових. Лише у їх єдності можливе забезпечення досягнення мети контролю.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Внутрішній контроль за витратами є безперервним процесом дослідження і обґрунтування здійснення витрат з метою підвищення ефективності використання наявних ресурсів. Перспективами подальших досліджень є пошук шляхів ефективного впровадження внутрішнього контролю за витратами в роботу державних науково-дослідних установ.

Бібліографічний список

1. Бюджетний Кодекс України [Електронний ресурс]. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 50–51. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page3>
2. *Голов С.Ф.* Управлінський облік / Голов С.Ф. — К. : Лібра, 2002. — 704 с.
3. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю та затвердження плану заходів щодо її реалізації на період до 2017 року [Електронний ресурс]: Єатверджено Розпорядженням Кабінету міністрів України від 22 жовтня 2008 року № 1347-р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1347-2008-%D1%80>
4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» від 28.12.2009 р. № 1541 / Міністерство фінансів України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>.
5. *Рульєв Г. А.* Менеджмент: Навч. посіб. [Електронний ресурс] / Г. А. Рульєв, С. О. Гуткевич — К.: ЦУЛ, 2011. — 312 с. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/10310208/menedzhment/kontrol_sistemi_menedzhmentu
6. Типове положення з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт [Електронний ресурс]: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 830. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/830-96-%D0%BF/page>
7. *Шутько Т. І.* Економічна сутність управління витратами підприємства [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. — № 12. — 2014. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3681>

References

1. Byudzhetnyy Kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs] Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2010, № 50-51. — Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page3>[Legal Act of Ukraine]

2. Holov S.F. Upravlins'kyi oblik. / Holov S.F. — K. : Libra, 2002. — 704 s.[In Ukrainian]

3. Kontseptsiya rozvytku derzhavnoho vnutrishnoho finansovoho kontrolyu ta zatverdzhennya planu zakhodiv shchodo yivi realizatsiyi naperiod do 2017 roku [Elektronnyy resurs] zatverdzheno Rozporядzhennyam Kabinetu ministriv Ukrayiny 22 zhovtnya 2008 roku № 1347–rvid. — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1347-2008-%D1%80>[LegalActofUkraine]

4. Pro zatverdzhennya Natsionalnoho polozhennya (standartu) bukhhaltenskoho obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannya finansovoyi zvitnosti» vid 28.12.2009 r. № 1541 / Ministerstvo finansiv Ukrayiny. — Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10> [LegalActofUkraine]

5. Rulyev H. A. Menedzhment: Navch. posib. [Elektronnyyresurs] / H. A. Rul'vev, S. O. Hutkevych — K.: TSUL, 2011. — 312 s. — Available at: http://pidruchniki.com/10310208/menedzhment/kontrol_sistemi_menedzhmentu[In Ukrainian]

6. Typove polozhennya z planuvannya, obliku i kalkulyuvanny asobivartosti naukovo-doslidnykh ta doslidno-konstruktorskykh robit [Elektronnyy resurs] zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayinyvid 20 lypnya 1996 r. N 830. — Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/830-96-%D0%BF/page> [LegalActofUkraine]

7. ShutkoT. I. Ekonomichna sutnist upravlinnya vytratamy pidpryemstva [Elektronnyyresurs] / Efektyvna ekonomika. — № 12, 2014. — Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3681> [InUkrainian]

Стаття надійшла до редакції 15 лютого 2016 р.

УДК 657: 336

Лондаренко Елена Александровна,
ассистент кафедры учета в кредитных
и бюджетных организациях и экономического анализа
ГВУЗ „КНЭУ имени Вадима Гетьмана”
(03057, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail:Londarenko@i.ua

Управление расходами в государственных научно-исследовательских учреждениях: контрольный аспект

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена проблематике осуществления внутреннего контроля над расходами в научно-исследовательских учреждениях государственной формы собственности. Актуальность темы обусловлена поиском путей рационального использования государственных финансов, что является основным источником финансирования бюджетных учреждений. Целью работы является исследование внутренних процедур контроля при управлении расходами в научно-исследовательских учреждениях.

Внимание концентрируется на управлении расходами учреждений. Для решения поставленных задач представлена классификация расходов, а именно: по экономическому содержанию; по характеру выполняемых работ; по особенностям организации работ. Определены особенности управления расходами в организации — отслеживать, анализировать и контролировать расходы. Представлены основные принципы, лежащие в основе эффективного управления расходами.

В работе проведен анализ законодательной базы, раскрывает определения и разграничения понятий «внутренний контроль» и «внутренний аудит». Внутренний контроль — является управленческим контролем, проводимым на постоянной основе с целью повышения эффективности и результативности деятельности, а также снижение затрат. В статье представлены цели и структурные элементы внутреннего контроля управления расходами, а также основные этапы его проведения.

В случае качественно организованной системы внутреннего (управленческого) контроля в научно-исследовательских учреждениях государственной формы собственности, возможно усовершенствовать управление расходами.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: внутренний контроль, расходы, государственные научно-исследовательские учреждения, внутренний аудит.

UDK 657: 336

Londarenko Olena,

Assistant at the Department of Accounting in Credit and Budget Institutions, and Economic Analysis
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: Londarenko@i.ua

Cost management in public research organizations: control aspect

ABSTRACT. This article is devoted to the issues of internal cost control in state owned research institutions. Its relevance is caused by the need of rational use of public finances, which is the main source of budget institutions funding. The study aims at the investigation of the internal cost control procedures in research institutions.

The attention focuses on the cost management in budget institutions. To achieve the research objectives, the author presents the cost classification based on the economic essence of costs, performed activities, and work activity management. The main tasks of cost management are monitoring, analysis and cost control. The article examines basic principles of effective cost management. It also analyzes the legal framework that reveals the meaning of «internal control» and «internal audit». Internal control is a management control regularly conducted to improve the effectiveness and efficiency of activities, and to reduce costs. The article presents the purpose, structural elements and milestones of internal cost control. Having high quality of internal control in public research institutions, it is possible to improve cost management.

KEY WORDS: internal control, costs, public research institutions, internal audit.

УДК 657

Свірко Світлана Володимирівна,
доктор екон. наук, проф., професор
кафедри обліку в кредитних і бюджетних
установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: sv3@ukr.net

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВОГО ТА УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Метою даного наукового дослідження виступив доказ необхідності виокремлення в межах системи бухгалтерського обліку в бюджетних установах підсистем фінансового та управлінського обліку через визначення його передумов. В процесі проведення дослідження були використані методи: опису, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняння та узагальнення, ретроспективний та історико-системний. У наслідок проведеного дослідження виявлено детермінанти виокремлення фінансового та управлінського обліку в межах вітчизняного бухгалтерського обліку бюджетних установ на сучасному етапі його розвитку. Отриманий результат уможливує постановку науково-обґрунтованої проблеми щодо такого розподілу і є базисом для розбудови їх теоретичних, методологічних, методичних та організаційних положень. Формування науково стійких підсистем фінансового та управлінського обліку в бюджетних установах України сприятиме підвищенню ефективності управління цими суб'єктами господарювання, використанню бюджетних коштів, а отже зміцненню системи державних фінансів України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бюджетні установи, фінансовий облік, управлінський облік, державні фінанси.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку вітчизняного бухгалтерський облік у бюджетних установах характеризується сукупністю ознак, які, перед усім, є наслідком тих глобальних процесів, що відбуваються в обліковому світі: йдеться про стандартизацію та уніфікацію облікових підходів на тлі процесів економічної інтеграції. Огляд положень основоположного нормативного документу, що визначає концепцію розвитку бюджетного обліку в цілому та бухгалтерського обліку в бюджетних установах зокрема — Наказу Міністерства фінансів України від 16.01.07 №34 “Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 рр.” — свідчить про те, що переважна більшість запланованих заходів реалізовані [1]. Фактично, на сьогодні відповідними нормативними актами бюджетного законодавства затверджено План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, 19 НП(С)БОДС, положення про бухгалтерську службу бюджетних установ, відповідні положення щодо розподілу повноважень з обліку активів і зобов'язань серед суб'єктів сектору загальнодержавного управління, сукупна дія яких у чинному правовому полі розпочата у 2016 р. [2]. Безумовно, сформовані позиції потребують ретельного дослідження та апробації на практиці, втім, не менш важливим є розгляд та опрацювання подальших перспектив розвитку бухгалтерського обліку в бюджетних установах в умовах модернізації системи управління державними фінансами України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці вітчизняного бюджетного обліку присвячені праці таких відомих учених-обліковців, як: Гізатуліної Л.В., Дорошенко О.О., Дрозд І.К., Єфіменко Т.І., Канцурова О.О., Калюги Є.В., Кондратюк І.О., Левицької С.О., Ловінської Л.Г., Фаріон А.І., Хорунжак Н.М., Чечуліна О.О., Чумакової І.Ю. [3–14]. Їх опрацювання свідчить про розгляд авторами відповідних поточних проблем у межах процесу реалізації вищевказаної Стратегії модернізації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Вочевидь, розвиток бюджетного обліку в цілому та бухгалтерського обліку в бюджетних установах зокрема не обмежується постановкою завдань Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі та їх послідовною реалізацією, а тому потребують дослі-

дження питання подальшого розвитку бухгалтерського обліку виконання кошторису.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є доведення необхідності виокремлення в межах системи бухгалтерського обліку в бюджетних установах підсистем фінансового та управлінського обліку. Його завдання полягає у визначенні передумов такого виокремлення на основі опрацювання генезису розвитку фінансового та управлінського обліку в цілому та сучасного стану вітчизняного бухгалтерського обліку в бюджетних установах зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим питанням подальшого розвитку бухгалтерського обліку бюджетних установ в умовах інноваційно-інвестиційного розвитку державних фінансів України вбачається постановка питання щодо виокремлення в його межах підсистем фінансового та управлінського обліку. Нагадаймо, що бухгалтерський облік виконання кошторису на сьогодні являє собою просту за будовою цілісну інформаційну систему, в якій не передбачено виокремлення вищевказаних підсистем.

Економічна світова історія має багато підтверджень, на користь того, що поштовхом до виникнення фінансового та управлінського обліку стала велика промислова революція (2-га половина XVIII ст. — 2-га четверть XIX ст.) [15–19, 24]. Процеси укрупнення промислових підприємств, що розпочались наприкінці Великої індустріальної революції, вимагали розширення складу та функцій управлінського персоналу, який, у свою чергу, потребував певної інформації для прийняття управлінських рішень у межах своїх повноважень. Подальший бурхливий розвиток виробництва, загострення конкуренції, ускладнення технологій та організації виробництва викликав необхідність постійного суцільного деталізованого обліку витрат і калькулювання продукції. Новації у сфері наукової організації праці, контролю виробництва дозволили потужним підприємствам США на зламі XX ст. впровадити щоденну звітність для контролю затрат матеріалів, праці та енергії на одиницю продукції, систему операційних і капітальних бюджетів та оперативної звітності про витрати та доходи, започаткувати нормування витрат та оперативний аналіз їх відхилень [15–17, 19, 20, 25].

Нестабільна політична ситуація у світі, характерна для початку XX ст., подальший промисловий розвиток і посилення конку-

ренції, зародження військово-промислового комплексу, фінансові та економічні кризи призвели поштовху у розвитку управлінського обліку, наслідком якого стали методики обліку витрат, що дістали назви «стандарт-костинг» (США) і «нормативного обліку» (СРСР). Упродовж першої половини ХХ ст. було сформовано концептуальні основи та представлено такі нові методики обліку витрат і калькулювання: директ-костинг, метод однорідних секцій, облік за центрами відповідальності. Активне застосування на практиці підходів і методів управлінського обліку логічно формує потребу у фахівцях з управлінського обліку: у 40-х — 50-х рр. ХХст. навчальна дисципліна «Управлінський облік» стає обов'язковою в багатьох університетах світу. з Середина 60-х років ХХ ст. у розвитку управлінського обліку відзначилась зміною акцентів на користь аналізу рішень та обліку витрат за центрами відповідальності з метою забезпечення інформації для планування і контролю [15, 21, 23, 25].

Початок 70-х рр. ознаменувався подальшим розподілом функцій управління вищого рівня та поточного на рівні виробництва, що призвело до розвитку ідей стратегічного управління, в межах якого виокремлюється в якості елемента стратегічний управлінський облік. Подальший розвиток управлінського обліку відбувається на тлі глобалізаційних тенденцій у міжнародній конкурентній боротьбі, процесів автоматизації виробництва та розвитку комп'ютерних інформаційних технологій. З середини 80-их р.р. з метою підвищення ефективності затрат ресурсів набувають подальшого розвитку методи калькулювання продукції та їх положення, зокрема: калькулювання на основі аналізу діяльності, калькулювання шляхом зворотного потоку [15, 21, 23, 25].

Сучасний управлінський облік відзначається тенденціями до подальшої інтеграції з елементами системи управління. У межах підсистеми управління витратами вже сформовані запити щодо калькулювання життєвого циклу, цільового калькулювання, порівняння з еталоном і формування інших підходів і методів управлінського обліку. Фінансовий облік у межах світової інтеграції тяжіє до стандартизації, результатом якої стали МСБО та МСФЗ. Проведене узагальнення характеристик сучасних підсистем фінансового та управлінського обліку дозволило визначити такі їх відмінності (табл.1 складено на основі [15–25]).

Таблиця 1

**ВІДМІННОСТІ ФІНАНСОВОГО ТА УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ
ЗА ОСНОВНИМИ ОЗНАКАМИ**

Ознака відмінності	Фінансовий облік	Управлінський облік
споживачі інформації	зовнішні	внутрішні
види систем бухгалтерського обліку	Система подвійного запису	Не обмежується подвійним записом
свобода вибору	обов'язкове слідування нормативно закріпленим положенням і методикам	норми та обмеження носять внутрішній характер
вимірювачі, що використовуються	грошова одиниця	грошова, натуральна, умовно-натуральна одиниці вимірювання
групування витрат	за елементами	за статтями
загальна мета обліку	забезпечення інформацією про діяльність зовнішніх користувачів	забезпечення інформацією внутрішнє керівництво суб'єкту господарювання
предмет обліку	господарська діяльність суб'єкту в цілому	діяльність структурних підрозділів
головні об'єкти обліку	активи, зобов'язання, капітал	витрати, доходи, результати діяльності суб'єкту господарювання та структурних підрозділів
періодичність складання звітності	періодично на регулярній основі	виходячи з потреб за потребою
ступінь надійності інформації	потребує об'єктивності	залежить від цілей планування; може бути приблизною, при необхідності використовують точні дані
обов'язковість ведення	обов'язковий	не обов'язковий
ступінь конфіденційності	відкрита інформація	конфіденційна інформація

У контексті процесів всевітньої облікової гармонізації, тенденції до наближення методологічних, методичних та організа-

ційних облікових підходів досить дивним вбачається певне відсторонення вітчизняного бухгалтерського обліку бюджетних установ від явища функціональної структуризації бухгалтерського обліку. Втім, історичні реалії свідчать про закономірність такої позиції.

Генезис бухгалтерського обліку в бюджетних установах вказує на нерозривний його зв'язок з державними фінансами, які, фактично, виступили основою у формуванні власне вищевказаної облікової підсистеми [26, 27]. Опрацювання історичного розвитку державних фінансів у контексті облікового аспекту через онтогенез державного рахунковедення встановлено, що останні є нерозривними складовими єдиного механізму управління державою. Отже, логічним є вивчення питання зародження та становлення фінансового та управлінського обліку в бюджетних установах України в контексті як розвитку системи державних фінансів та її сучасних і перспективних запитів, так і розвитку власне бухгалтерського обліку бюджетних установ як складової національної системи бухгалтерського обліку.

Дослідження історичного взаємозв'язку бюджетного обліку та державних фінансів України не виявило свідчень про наміри та фактичну потребу у виокремлення фінансового та управлінського обліку в межах цілісної систем як бюджетного обліку, так і бухгалтерського обліку в бюджетних установах зокрема в минулому [28, 29]. Зважаючи на викладений раніше історичний шлях формування, становлення та еволюції фінансового та управлінського обліку логічним є припущення про можливість такого розподілу в межах бухгалтерського обліку бюджетних установ в розвинутих країнах світу. Вивчення літературних джерел свідчить на користь такого припущення: процес формування та становлення методології, методики та організації фінансового та управлінського обліку бюджетних установ слід ідентифікувати в межах другої половини ХХ ст. [16–19, 23]. Вітчизняний бюджетний облік у цілому та бухгалтерський облік зокрема в цей період вирізнявся завидною відкритістю і достовірністю, що було цілком зрозумілим і виправданим в умовах функціонування народногосподарського комплексу економіки, панування державної власності над іншими її формами, надзвичайно розвинутої бюджетної сфери. Відсутність як такої конкуренції між однопрофільними бюджетними установами в умовах соціалістичної економіки з одного боку та значні обсяги їх фінансування шляхом відкриття

кредитів з державного та місцевих бюджетів фактично зводила потребу у фінансовому та управлінському обліку нанівець.

Зміна економічної моделі нашої країни на засадах ринкових відносин поступово призвела до розвитку досить жорсткої конкуренції, яка, передусім, спостерігається в сфері освіти та охорони здоров'я. Нові умови господарювання вимагають модернізації механізмів управління бюджетною сферою, серед основного інструментарію якого, як і раніше, чільне місце посідає бухгалтерський облік. З іншого боку, перебудова економіки України призвела до необхідності модернізації державних фінансів у цілому та системи їх управління зокрема. Отже, нинішній етап розвитку бюджетного обліку в цілому та бухгалтерського обліку в бюджетних установах зокрема свідчить про формування реальних передумов та наявність, на користь останніх, переконливих аргументів щодо виокремлення в межах цілісної облікової системи підсистем фінансового та управлінського обліку [28]. Конкретизуємо останні. До них слід віднести:

- 1) застосування програмно-цільового методу у плануванні та виконанні бюджетів. Нагадаймо, що згідно Бюджетного кодексу України «...програмно-цільовий метод у бюджетному процесі — метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу» [29]. Реалізація підходів програмно-цільового методу в бюджетному процесі спричинила необхідність формування головними розпорядниками бюджетних коштів паспортів бюджетних програм, а в їх межах результативних показників діяльності вказаних суб'єктів господарювання, які мають бути досягнуті відповідальними виконавцями таких бюджетних програм — головними розпорядниками бюджетних коштів і розпорядниками бюджетних коштів (бюджетними установами). Як зазначається в наказі МФУ від 29.12.2002 №1098 «Про паспорти бюджетних програм» «... результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми і включають кількісні та якісні показники, які визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та виконання завдань бюджетної програми. Такі показники повинні підтверджуватися офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та вну-

трішньогосподарського (управлінського) обліку» [30]. Зауважимо, що за своїм складом такі показники поділяються на показники: витрат, продукту, ефективності, якості. Вочевидь, достовірність таких показників пов'язана з ефективно побудованим та організованим внутрішньогосподарським або управлінським обліком, який призначений забезпечувати процес управління оперативною інформацією про використання відповідних ресурсів та здійснення витрат як у вартісних, так і натуральних показниках з метою ефективного управління останніми;

2) необхідність оптимізації бюджетних ресурсів в умовах жорсткого бюджетного дефіциту. Зазначимо, що доходи загального фонду бюджетних установ, які, фактично виступають видатками Державного та місцевих бюджетів, мають тенденцію до стійкого перманентного скорочення. Логічним є те, що вимоги щодо ефективного, цільового використання бюджетних коштів, а також суворого режиму економії з кожним роком посилюються. Багаторічна світова практика управління витратами досить переконливо довела безумовну потребу у запровадженні саме підсистеми управлінського обліку, який виступає безальтернативним інформаційно-аналітичним базисом усього процесу управління витратами;

3) ідентифікація — формальна з боку держави і фактична з боку споживачів кінцевого продукту — бюджетних установ в якості товаровиробника, де товаром виступає специфічний результат їх діяльності — послуга. Це, в свою чергу, сприяло повноцінному включенню вказаних суб'єктів господарювання до процесів виробництва і, як наслідок, конкурентної боротьби, за умовами якої метою кожного економічного суб'єкту стає максимально ефективного використання факторів виробництва за для набуття конкурентних переваг на ринку. Досягнення найвигідніших умов виробництва, збуту товару та отримання доходів потребує розбудови підсистеми управлінського обліку, яка і призначена через задоволення перманентних різновекторних інформаційних запитів внутрішнього керівного персоналу забезпечити ефективне функціонування економічного суб'єкту;

4) остаточне запровадження НП(С)БОДС у межах бюджетного обліку, які, фактично, уособлюють собою підходи загальновищезначених у світі позицій фінансового обліку. Нагадаймо, що методологічні та методичні підходи, заявлені в НП(С)БОДС, кінцево спрямовані на формування певної сукупності показників фінан-

сової та бюджетної звітності відповідного формату, що є максимально наближеними до загальноприйнятих за Керівництвом зі статистики державних фінансів. Вочевидь, означені перетворення забезпечать не тільки доступність сприйняття вищевказаних видів звітності широким колом зовнішніх користувачів інформації щодо державних фінансів України, що є надзвичайно важливим фактором в умовах сьогодення, так їх прозорість. За таких обставин, умовне виокремлення підсистеми фінансового обліку де-юре відбулось, що, в свою чергу, потребує фактичної постановки завдання із запровадження такої підсистеми на практиці;

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Наведені передумови та фактори переконливо свідчать про необхідність розбудови підсистем фінансового та управлінського обліку в бюджетних установах України. За цих умов, опрацювання та наукове обґрунтування теоретичних, методологічних, методичних та організаційних положень фінансового та управлінського обліку в бюджетних установах України є вкрай актуальним і необхідним. Реалізація вказаних завдань сприятиме посиленню фінансової стійкості бюджетних установ, їх конкурентоздатності, підвищенню ефективності їх господарювання, а отже і використання бюджетних коштів на макро-, мезо-, мікрорівнях, що, в свою чергу, забезпечить оптимізацію системи державних фінансів України.

Бібліографічний список

1. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 17.10.2007 № 888-р / [Електронний ресурс]//Режим доступу до матеріалів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-p>

2. *Свірко С.В.* Бюджетний облік в Україні: новації XXI ст. // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — Вип.№.4(74). — 2015.

3. *Ловінська Л.Г., Свірко С.В.* Бухгалтерський облік та внутрішній аудит в державному секторі: У 3 ч. / За заг. ред. М. В. Кужельного. — К.: УАСБА, 2009. — Ч. 1: Фінансовий облік у державному секторі: міжнародний підхід / Л.Г. Ловінська, С.В. Свірко, Т.І. Єфименко, О.О. Канцуров. — 2009. — 479 с.

4. . Бухгалтерський облік та внутрішній державний аудит за міжнародними стандартами: У 3 ч./ За заг. ред. М. В. Кужельного. — К.: УА-

ЗБА, 2009. — Ч. II. I. Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту державного сектору / К. Дрозд, О. О. Чечуліна.—2009. — 312 с.

5. Інформаційне забезпечення управління державними фінансами: [у 2-х т.] (наук. практ. видан.)/ за заг. Ред. Ф.О. Ярошенка. — К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2010. — Т.1: Стандартизація бюджетного обліку як інструмент модернізації державних фінансів України / Т.І. Єфіменко, Л.Г. Ловінська, С.В. Свірко, С.О. Левицька та ін. — 2010. — 226 с.

6. *Левицька С.О., Кошка К.А.* Результативність перших етапів розвитку реалізації стратегії модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2009. — № 3 (47). — С.379-387

7. Сушко Н., Гізатуліна Л. Реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі // Незалежний аудитор. — 2012. — №6 . — С. 56–57.

8. *Сушко Н.І.* Реалізація реформ бухгалтерського обліку в державному секторі // Державний бухгалтер і аудитор. — 2012. — №1. — С. 11–17.

9. *Свірко С.В., Фаріон А.І.* Суб'єкти і об'єкти бухгалтерського обліку в державному секторі України в контексті чинного законодавства // Незалежний аудитор: Науково-практичне видання. — Вип. 2 (4). — 2012.— С. 36–43.

10. *Хорунжак Н.М.* Проблеми узгодження законодавчої бази і напрямки модернізації обліку в бюджетних установах // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — Вип.№2 (48). — 2009. — С.131–133.

11. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. /ДННУ «Акад. фін. управління»; за ред. Ф.О. Ярошенка. — К., 2011. — Т. 1: Стабілізація державних фінансіву контексті стратегії реформ. — 2011. — 920 с.

12. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. /ДННУ «Акад. фін. управління»; за ред. Ф. О. Ярошенка. — К., 2011. — Т. 2: Бюджетна стратегія і Державний бюджет 2012: збалансованість, прозорість, реалістичність. — 2011. — 882 с.

13. Бухгалтерський облік і контроль державного сектору в умовах модернізації управління державними фінансами: у 2 т./ за ред. Л.Г.Ловінської. — К.: ДННУ «Акад.фін.управління», 2013. — Т.1: Реформування бухгалтерського обліку в державному секторі відповідно до міжнародних стандартів / Л.Г. Ловінська, Н.І. Сушко, С.В.Свірко та ін.. — 2013. — 568 с.

14. *Дорошенко С.В., Кондратюк І.О., Свірко С.В., Старченко Н.М.* Бухгалтерський облік і контроль у контексті Бюджетного кодексу Укра-

їни : навч. посіб. / О. О. Дорошенко, І. О. Кондратюк, С. В. Свірко, Н. М. Старченко. — К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2012. — 940 с.

15. *Соколов Я. В.* Бухгалтерский учет от истоков до наших дней. — М.: Аудит: ЮНИТИ, — 1996. — 638 с.

16. *Нидлз Б.,Андерсон Х.,Колдуэлл Д.* Принципы бухгалтерского учета: Пер. с англ. — М.: Финансы и статистика, 1994. — С. 479–486.

17. *Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф.* Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 576 с.

18. *Мэтьюс М.Р., Перера М.Х.Б.* Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. — 663 с.

19. *Вели Г.А., Шорт Д.Г.* Основы фінансового обліку / Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. — К.: Основи, 1999. — 943 с.

20. *Голов С.Ф., Єфіменко В.І.* Фінансовий і управлінський облік. — К.:Тов. «Автоінтерсервіс», 1996. — 544 с.

21. *Голов С.Ф.* Управлінський облік: Підручник. — К.: Лібра, 2003. — 704 с.

22. *Атамас П.* Управлінський облік: Навчальний посібник / Петро Атамас: Дніпропетровський ун-т економіки та права. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 439 с.

23. *Гаррисон Р., Норин Э., Брюер П.* Управленческий учет / Пер. с англ. О.В. Чумаченко. — К.: CompanionGroup, 2007. — 1024 с.

24. *Кутер М.И.* Введение в бухгалтерский учет: Учебник. — Краснодар: Просвещение-ЮГ, 2012. — 512 с.

25. Управлінський облік і аналіз у бюджетних установах [Електронний ресурс]: навч. посіб. / С. В. Свірко, А. П. Заросило; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана. — К.: КНЕУ, 2012. — 538 с.

26. *Свірко С.В.* Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація: Монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — 243 с.

27. *Свірко С.В.* Бухгалтерський облік в бюджетних установах України: методологія і організація [Текст]: дис...д-ра екон. наук: 08.06.04 / Свірко Світлана Володимирівна; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. — К., 2006. — 520 с.

28. *Кузьмінський Б.Ю., Свірко С.В.* Державні фінанси України: ретроспективний погляд крізь обліковий аспект // Незалежний аудитор. — №12 (II)2015. — С. 21–32.

29. *Кузьмінський Б.Ю., Свірко С.В.* Державні фінанси України: визначальні вектори, результати та проблеми розвитку // Незалежний аудитор. — №13 (III)2015. — С. 24–31.

30. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://zakon.rada.gov.ua>

31. Про паспорти бюджетних програм : Наказ МФУ від 29.12.2002 №1098 [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0047-03/print1442832266850048>

References

1. “Pro shvalennja Strategii modernizacii sistemi upravlinnja derzhavnimi finansami” [On approval the Strategy of modernization of public finance management system]: Rozporjadzhennja Kabinet Ministriv Ukraïni vid 17.10.2007 № 888-r / [Elektronnij resurs] // Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-r> [In Ukrainian]

2. Svirko S.V. “Bjudzhetnij oblik v Ukraïni: novacii XXI st.” [Budget Accounting in Ukraine: the innovations of the XXI century]// Visnik Zhitomirskogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Serija: Ekonomichni nauki. — Vip.№.4(74). — 2015. [In Ukrainian]

3. Lovins’ka L.G., Svirko S.V. Buhgalters’kij oblik ta vnutrishnij audit v derzhavnomu sektori: U 3 ch. / Za zag. red. M. V. Kuzhel’nogo. — K.: UASBA, 2009. — Ch. 1: “Finansovij oblik u derzhavnomu sektori: mizhnarodnij pidhid” [Financial Accounting in the public sector, international approach]/L.G. Lovins’ka, S.V. Svirko, T.I. Efimenko, O.O. Kancurov — 2009. — 479 p. [In Ukrainian]

4. Drozd I. K., Chechulina O. O. “Buhgalters’kij oblik ta vnutrishnij derzhavnij audit za mizhnarodnimi standartami”: U 3 ch. / Za zag. red. M. V. Kuzhel’nogo. — K.: UAZBA, 2009. — Ch. II. I. Mizhnarodni standarti vnutrishn’ogo auditu derzhavnogo sektoru [International standards of internal audit in public sector] / K. Drozd, O. O. Chechulina.—2009. — 312 p. [In Ukrainian]

5. Informacijne zabezpechennja upravlinnja derzhavnimi finansami: [u 2-h t.] (nauk.prakt. vidan.) / za zag. red. F.O. Jaroshenka. — K.: DNNU «Akad. fin. upravlinnja», 2010. — T. 1: “Standartizacija bjudzhetnogo obliku jak instrument modernizacii derzhavnij finansiv Ukraïni” [Budget accounting standardization as a tool of public finance modernization of Ukraine]/ T.I. Efimenko, L.G. Lovins’ka, S.V. Svirko, S.O. Levic’ka ta in. — 2010. — 226 p. [In Ukrainian]

6. Levic’ka S.O., Koshka K.A. “Rezul’tativnist’ pershih etapiv rozvitku realizacii strategii modernizacii buhgalters’kogo obliku v derzhavnomu sektori” [The impact of the first stages of implementing the strategy of modernization of accounting in the public sector]// Visnik Nacional’nogo universitetu vodnogo gospodarstva ta prirodokoristuvannja. — 2009. — № 3 (47). — P. 379–387 [In Ukrainian]

7. Sushko N., Gizatulina L. Reformuvannja sistemi buhgalters’kogo obliku v derzhavnomu sektori [The reform of the accounting system in the public sector]// Nezalezhnij auditor. — 2012. — №6. — P. 56–57. [In Ukrainian]

8. Sushko N.I. “Realizacija reform buhgalters’kogo obliku v derzhavnomu sektori” [Implementation of accounting reforms in the public sector] // Derzhavnij buhgalter i auditor. — 2012. — №1. — S. 11–17.

9. Svirko S.V., Farion A.I. “Sub’ekti i ob’ekti buhgalters’kogo obliku v derzhavnomu sektori Ukraïni v konteksti chinnogo zakonodavstva” [Subjects and objects of accounting in the public sector of Ukraine in the context of the current legislation] // Nezalezhnij auditor: Naukovo-praktichne vidannja. Vip.2 (4). — 2012. — P. 36–43. [In Ukrainian]

10. Horunzhak N.M. “Problemi uzgodzhennja zakonodavchoï bazi i naprijami modernizacii obliku v bjudzhetnih ustanovah” [Problems of legislation harmonization and directions of modernization of accounting in budget institutions] // Visnik Zhitomir’skogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Vip. №2 (48). — 2009. — P.131 — 133. [In Ukrainian]

11. Derzhavnij bjudzhet i bjudzhetna strategija 2012–2014: stabilizacija ta stalij rozvitok v umovah reformuvannja ekonomiki Ukraïni : u 4 t. /DNNU «Akad. fin. upravlinnja»; za red. F. O. Jaroshenka. — K., 2011. — T. 1: “Stabilizacija derzhavnih finansiv u konteksti strategii reform” [Stabilization of public finance in the context of the reform strategy]. — 2011. — 920 p. [In Ukrainian]

12. Derzhavnij bjudzhet i bjudzhetna strategija 2012–2014: stabilizacija ta stalij rozvitok v umovah reformuvannja ekonomiki Ukraïni : u 4 t. /DNNU «Akad. fin. upravlinnja»; za red. F. O. Jaroshenka. — K., 2011. — T. 2: “Bjudzhetna strategija i Derzhavnij bjudzhet 2012: zbalansovanist’, prozorist’, realistichnist’” [Fiscal Strategy and State Budget 2012: balance, clarity, realism].—2011. — 882 p. [In Ukrainian]

13. Buhgalterskij oblik i kontrol’ derzhavnogo sektoru v umovah modernizacii upravlinnja derzhavnimi finansami: u 2 t. / za red. L.G. Lovins’koi. — K.: DNNU «Akad.fin.upravlinnja», 2013. — T. 1: “Reformuvannja buhgalters’kogo obliku v derzhavnomu sektori vidpovidno do mizhnarodnih standartiv” [The reform of accounting in the public sector according to the international standards] / L.G. Lovins’ka, N.I. Sushko, S.V. Svirko ta in. — 2013. — 568 p. [In Ukrainian]

14. Doroshenko S.V., Kondratjuk I.O., Svirko S.V., Starchenko N.M. “Buhgalters’kij oblik i kontrol’ u konteksti Bjudzhetnogo kodeksu Ukraïni” [Accounting and control in the context of the Budget Code of Ukraine]: navch. posib. / O. O. Doroshenko, I. O. Kondratjuk, S. V. Svirko, N. M. Starchenko. — K. : DNNU “Akad. fin. upravlinnja”, 2012. – 940 p. [In Ukrainian]

15. Sokolov Ja. V. “Buhgalterskij uchet ot istokov do nashih dnejj” [Accounting from the beginnings to the present day]. — M.: Audit: JuNITI, 1996. — 638 p. [in Russian]

16. Nidlz B., Anderson H., Koldujell D. “Principy buhgalterskogo ucheta” [Accounting Principles]: Per. s angl. — M.: Finansy i statistika, 1994. — P. 479–486. [in Russian]

17. Hendriksen Je.S., Van Breda M.F. “Teorija buhgalterskogo ucheta” [Accounting Theory] : Per. s angl. / pod red. prof. Ja.V. Sokolova. — M.: Finansy i statistika, 1997. — 576 s. [in Russian]
18. Mjet’jus M.R., Perera M.H.B. “Teorija buhgalterskogo ucheta” [Accounting Theory]: Per. s angl. / pod red. prof. Ja.V. Sokolova. — M.: Audit, JuNITI, 1999. — 663 p. [in Russian]
19. Velsh G.A., Short D.G. “Osnovi finansovogo obliku” [Fundamentals of Accounting] / Per. z angl. O. Minin, O. Tkach. — K.: Osnovi, 1999. — 943 p. [In Ukrainian]
20. Golov S.F., Efimenko V.I. “Finansovij i upravlins’kij oblik” [Financial and management accounting]. — K.: Tov. «Avtointerservis», 1996. — 544 p. [In Ukrainian]
21. Golov S.F. “Upravlins’kij oblik” [Management Accounting]. Pidruchnik. — K.: Libra, 2003. — 704 p. [In Ukrainian]
22. Atamas P. “Upravlins’kij oblik” [Management Accounting]: Navchal’nij posibnik/ Petro Atamas; Dnipropetrovs’kij un-t ekonomiki ta prava. — K.: Centr navchal’noї literaturi, 2006. — 439 p. [In Ukrainian]
23. Garrison R., Norin Je., Brjuer P. “Upravlencheskij uchet” [Management Accounting]/ Per. s angl. O.V. Chumachenko. — K.: Companion Group, 2007. — 1024 p. [in Russian]
24. Kuter M.I. “Vvedenie v buhgalterskij uchet” [Introduction to Accounting]: Uchebnik. — Krasnodar: Prosveshhenie-JuG, 2012. — 512 p. [in Russian]
25. “Upravlins’kij oblik i analiz u bjudzhetnih ustanovah” [Management accounting and analysis of budget institutions] [Jelektronnyj resurs]: navch. posib. / S. V. Svirko, A. P. Zarosilo; M-vo osviti i nauki, molodi ta sportu Ukraїni, Kiїvs’kij nac. ekon. un-t imeni Vadima Get’mana. — K.: KNEU, 2012. — 538 p. [In Ukrainian]
26. Svirko S.V. “Buhgalters’kij oblik u bjudzhetnih ustanovah: metodologija ta organizacija” [Accounting in budget institutions: methodology and organization]: Monografija. — K.: KNEU, 2006. — 243 p. [In Ukrainian]
27. Svirko S.V. “Buhgalters’kij oblik v bjudzhetnih ustanovah Ukraїni: metodologija i organizacija” [Accounting in budget institutions in Ukraine: methodology and organization] [Tekst]: dis...d-ra ekon. nauk: 08.06.04 / Svirko Svitlana Volodimirivna; Kiїvs’kij nacional’nij ekonomichnij un-t im. Vadima Get’mana. — K., 2006. — 520 p. [In Ukrainian]
28. Kuz’mins’kij B.Ju., Svirko S.V. “Derzhavni finansi Ukraїni: retrospektivnij pogljad kriz’ oblikovij aspekt” [State Finance of Ukraine: a retrospective outlook through accounting aspect]// Nezalezhnij auditor. — №12 (II)2015. — P. 21–32. [In Ukrainian]
29. Kuz’mins’kij B.Ju., Svirko S.V. “Derzhavni finansi Ukraїni: viznachal’ni vektori, rezul’tati ta problemi rozvitku” [Public finance of

Ukraine: decisive vectors, result and problem of development] // Nezalezhnij auditor. — №13 (III)2015. — P. 24–31. [In Ukrainian]

30. “Bjudzhetnij kodeks Ukraïni vid 08.07.2010 № 2456-VI” [Budget Code of Ukraine]. / [Elektronnij resurs] // Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian]

31. “Pro pasporti bjudzhetnih program” [On the passports of budget programs]: Nakaz MFU vid 29.12.2002 №1098 / [Elektronnij resurs] // Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0047-03/print1442832266850048> [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2016 р.

УДК 657

Свирко Светлана Владимировна,
доктор экон. наук, проф., профессор
кафедры учета в кредитных и бюджетных
учреждениях и экономического анализа
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: sv3@ukr.net

Предпосылки возникновения финансового и управленческого учета в бюджетных учреждениях Украины

АННОТАЦИЯ. Целью данного научного исследования стало доказательство необходимости выделения в рамках системы бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях подсистем финансового и управленческого учета путем определения его предпосылок. В процессе проведения исследования были использованы методы: описания, анализа, синтеза, дедукции, индукции, сравнения и обобщения, ретроспективный и историко-системный. В результате проведенного исследования выявлено детерминанты выделения финансового и управленческого учета в рамках отечественного бухгалтерского учета бюджетных учреждений на современном этапе его развития. Полученный результат позволяет соавтору сформулировать постановку научно-обоснованной проблемы относительно такого разделения и является базисом для развития теоретических, методологических, методических и организационных положений последних. Формирование научно-устойчивых подсистем финансового и управленческого учета в бюджетных учреждениях Украины будет способствовать повышению эффективности управления этими субъектами хозяйствования, использования бюджетных средств, а следовательно укреплению системы государственных финансов Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бюджетные учреждения, финансовый учет, управленческий учет, государственные финансы.

UDC 657

Svirko Svitlana,
Dr. of Sciences (Economics), Professor,
Professor at the Department of Accounting in Credit and Budget
Institutions, and Economic Analysis
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: sv3@ukr.net

Background of financial and management accounting in budget institutions in Ukraine

ABSTRACT. The study aimed at justifying the separation of subsystems of financial and management accounting on the basis of its preconditions in budget institutions. The research methods that have been used for this purpose are description, analysis, synthesis, deduction, induction, comparison and summarizing, retrospective and historical approach. The study has revealed the determinants of separation of financial and management accounting within the national accounting in budget institutions. The research result presents a reasonable scientific problem of accounting subsystems separation, and enables further development of its theoretical, methodological and organizational aspects. The development of stable subsystems of financial and management accounting in budget institutions in Ukraine is supposed to contribute to the effectiveness of budget institution management and budget appropriations, and thus strengthening public finance in Ukraine.

KEY WORDS: budget institutions, financial accounting, management accounting, public finance.

Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / [відп. ред. В. М. Федосов]. 2016. Випуск 1 (27). 1—264.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток